

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Љубица Д. Весић

**ПРИЛОЗИ И ПРЕДЛОЗИ У ОПШТИМ
РЕЧНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА**

Докторска дисертација

Београд, 2022.

UNIVERSITU OF BELGARDE
FACULTY OF PHILOLOGY

Ljubica D. Vesić

**ADVERBS AND PREPOSITIONS IN GENERAL
DICTIONARIES OF SERBIAN LANGUAGE**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2022

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Любица Д. Весич

**НАРЕЧИЯ И ПРЕДЛОГИ В ОБЩИХ
ПРЕДЛОЖЕНИЯХ СЕРБСКОГО ЯЗЫКА**

Докторская диссертация

Белград, 2022.

Ментор:

др Весна Ломпар, ванредни професор

Филолошки факултет

Универзитет у Београду

Чланови комисије:

Датум одбране: _____

УДК:

ПРИЛОЗИ И ПРЕДЛОЗИ У ОПШТИМ РЕЧНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

САЖЕТАК

Прилози и предлози могу мењати своју врсту у зависности од контекста, те њихово сврставање у одређену класу често може бити изазовно. Ова њихова особеност као и потешкоће у класификацији могу се приметити и у речницима. Стога је циљ истраживања био да се прикажу начини на које се прилози и предлози обрађују у општим речницима српског језика, као и да се утврди са којим се врстама речи они доводе у везу. Задаци су били да се: (1) утврди како се приступа речима које се осим као прилози и предлози одређују и другачије; (2) анализирају значења и примери у речничком чланку; (3) упореди начин обраде у општим речницима и граматикама српског језика и (4) утврди са којим врстама речи се прилози и предлози доводе у везу.

Грађу за истраживање чинили су сви прилози и предлози и друге речи које би се тако могле одредити, а ексцерпирана је из *Речника српскохрватског књижевног језика* Матице српске. Начин обраде је затим поређен са *Речником српскога језика* Матице српске (2011) и *Речником српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, али и одређеним граматикама српског језика. Анализа је показала да обрада није истоветна и да се поједине речи различито класификују. Предлози се обрађују на осам начина при чему се најчешће доводе у везу са именицама и прилозима, док се прилози обрађују на десет начина и доводе у везу са готово свим врстама, осим са глаголима и бројевима. Рад је пружио детаљну слику лексикографске обраде предлога и прилога не би ли се на тај начин увидео њихов статус који имају у систему врста речи. Истраживање је показало да је неопходно да општи, дескриптивни речници буду уједначени у приказу граматичких информација и да постоји тешња веза међу граматикама и речницима.

Кључне речи: савремени српски језик, морфологија, лексикографија, непроменљиве речи, прилози, предлози, лексикографска обрада.

Научна област: савремени српски језик

Ужа научна област: морфологија српског језика, лексикографија

ADVERBS AND PREPOSITIONS IN GENERAL DICTIONARIES OF SERBIAN LANGUAGE

ABSTRACT

Depending on the context, adverbs and prepositions can change their part of speech, whereas their categorization into certain class can be a challenging task. This sort of particularity as well as some difficulties in classification can be noticed in dictionaries. Therefore the aim of this research was to present the ways in which adverbs and prepositions are analysed in general dictionaries of Serbian language, as well as what sorts of words they are connected to. These were general aims of this research: (1) to determine the ways of approaching words which can be identified both as adverbs / prepositions and some other parts, (2) to analyse meaning and examples in the dictionary entries; (3) to compare the ways of analysing in general dictionaries and grammars of Serbian and (4) to determine which parts of speech adverbs and prepositions are connected to.

Research resources were all adverbs, prepositions and other words which can be defined as such, and they were excerpted from the *Dictionary of Serbo-Croatian Literary language* of Matica srpska. The way of analysing was compared to the *Dictionary of Serbian language* of Matica srpska (2011) and *Dictionary of Serbo-Croatian literary and colloquial language* of the SASA, as well as some grammar books of Serbian. The analysis proved that it is not the same and that some words are classified in the different way. Prepositions were processed in eight ways, mostly connected to nouns and adverbs, whereas adverbs were processed in ten ways and connected to all parts of speech except verbs and numbers. This thesis offered detailed picture of lexicographic processing of prepositions and adverbs, so that in this way the status they have in the system of parts of speech can be seen. The research showed that it was necessary to create general, descriptive dictionaries to be unique in presenting grammatical transformations and that there should be close connection between grammar books and dictionaries.

Key words: morphology, lexicography, unchangeable words, prepositions adverbs.

Scientific field: modern Serbian language

Scientific subfield: morphology of modern Serbian language, lexicography

САДРЖАЈ

1. УВОД	1
1.1. ПРЕДМЕТ, ЦИЉ И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА	2
1.2. ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА	3
1.3. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА	3
1.3.1. <i>О грађи</i>	3
1.3.2. <i>Корпус истраживања</i>	3
1.4. МЕТОДОЛОГИЈА РАДА.....	5
1.5. О ОБРАДИ НЕПРОМЕНЉИВИХ РЕЧИ У РЕЧНИКУ – ИСТОРИЈА ПРОБЛЕМА.....	6
2. ПРИЛОЗИ	13
2.1. ПРИЛОЗИ КАО ВРСТА РЕЧИ И ЊИХОВЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ	13
2.2. КАКО НАСТАЈУ ПРИЛОЗИ	14
2.3. ПРИЛОЗИ ПРЕМА ДРУГИМ ВРСТАМА РЕЧИ	14
2.4. ПРИЛОЗИ У ОПШТИМ РЕЧНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА	17
2.4.1. <i>Реч се одређује као прилог</i>	18
2.4.2. <i>Реч се одређује као прилог и као друга врста речи и наводе се као посебне одреднице</i>	18
2.4.2.1. Прилог и именица	19
2.4.2.2. Прилог и предлог	20
2.4.2.3. Прилог и везник	20
2.4.2.4. Прилог и заменица	21
2.4.2.5. Прилог, везник и узвик.....	22
2.4.2.6. Прилог, придев и предлог	22
2.4.3. <i>Реч се одређује као прилог и као друга врста и одвојене су римским цифрама</i> .	23
2.4.3.1. Прилог и предлог	24
2.4.3.2. Прилог и везник	24
2.4.3.3. Прилог и заменица	33
2.4.3.4. Прилог, предлог и везник.....	35
2.4.4. <i>Реч се одређује као прилог и као друга врста и наводе се као посебна значења</i> 37	
2.4.4.1. Прилог и узвик	37
2.4.4.2. Прилог и придев.....	39
2.4.4.3. Прилог и именица	44
2.4.4.4. Прилог и везник	48
2.4.4.5. Прилог и предлог	51
2.4.4.6. Прилог и заменица	51
2.4.4.8. Прилог, именица и придев	54
2.4.5. <i>Реч се одређује као прилог и друга врста истовремено</i>	55
2.4.5.1. Прилози и предлози	56
2.4.5.2. Прилози и везници	56
2.4.5.3. Прилози и придеви.....	58
2.4.5.4. Прилози и речце	58
2.4.6. <i>Реч се у примарном значењу одређује као прилог, а у неком од секундарних се наводи служба друге врсте речи</i>	60
2.4.6.1. Прилог у служби именице.....	61
2.4.6.2. Прилог у служби узвика	68
2.4.6.3. Прилог у служби везника	72
2.4.6.4. Прилог у служби предлога	77
2.4.6.5. Прилог у служби предлога и речце	78
2.4.6.6. Прилог у атрибутској служби	79

2.4.6.7. Прилог у служби узвика и именице	79
2.4.7. <i>Реч има прилошку службу</i>	81
2.4.7.1. Везник у прилошкој служби	81
2.4.7.2. Именица у прилошкој служби	82
2.4.7.3. Предлог у прилошкој служби	100
2.4.7.4. Придев у прилошкој служби	104
2.4.7.5. Заменица у прилошкој служби	106
2.4.7.6. Речца у прилошкој служби	109
2.4.7.7. Узвик у прилошкој служби	112
2.4.7.8. Прилошка служба	113
2.4.8. <i>Реч се одређује као прилог, а није прилог</i>	115
2.4.8.1. Прилог – речца	116
2.4.8.2. Прилог – именица	142
2.4.8.3. Прилог – узвик	142
2.4.8.4. Прилог – придев	143
2.4.8.5. Прилог – везник	144
2.4.8.6. Прилог – предлог	146
2.4.8.7. Прилог – предлог и везник	147
2.4.9. <i>Реч се одређује другачије, а може бити и прилог</i>	148
2.4.9.1. Прилог и предлог	148
2.4.9.2. Прилог и речца	149
2.4.9.3. Прилог и придев	149
2.4.9.4. Прилошко значење	151
2.4.10. <i>Реч се одређује као прилог, али може припадати и другој врсти речи</i>	151
2.4.10.2. Прилог и узвик	188
2.4.10.3. Прилог и везник	190
2.4.10.4. Прилог и предлог	195
2.4.10.5. Прилог и заменица	196
2.4.10.6. Прилог, речца и везник	197
2.4.10.7. Прилог и придев	198
2.5. ОБРАДИ ПРИЛОГА	199

3. ПРЕДЛОЗИ

3.1. ПРЕДЛОЗИ КАО ВРСТА РЕЧИ И ЊИХОВЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ	203
3.2. КАКО НАСТАЈУ ПРЕДЛОЗИ	204
3.3. ПРЕДЛОЗИ У ОПШТИМ РЕЧНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА	206
3.3.1. <i>Речи које су одређене само као предлози</i>	206
3.3.1.1. Предлози у прилошкој служби	208
3.3.1.2. Предлози који могу бити и прилози	210
3.3.1.3. Прилози у предлошкој служби	212
3.3.1.4. Предлози као везници	213
3.3.2. <i>Речи одређене као предлози и друга врста речи</i>	213
3.3.2.1. Предлози и прилози	214
3.3.2.2. Предлози и именице	215
3.3.2.3. Предлози и узвици	216
3.3.3. <i>Одређење врсте речи у оквиру семантичке структуре одреднице</i>	216
3.3.4. <i>Одвајање врсте речи римским бројевима</i>	218
3.3.5. <i>Двоструко одређење</i>	221
3.3.6. <i>Предлошка служба</i>	222
3.3.6.1. Прилози у предлошкој служби	222
3.3.6.2. Именице у предлошкој служби	223
3.3.7. <i>Могући предлози</i>	224

3.4. ОБРАДИ ПРЕДЛОГА	228
4. ЗАКЉУЧАК.....	233
4.1. ПРЕДЛОЗИ	234
4.1.1. Предлози и прилози	234
4.1.2. Предлози и именице	235
4.1.3. Предлози и везници и предлози и узвици	235
4.2. ПРИЛОЗИ	236
4.2.1. Прилози и предлози	236
4.2.2. Прилози и речце.....	236
4.2.3. Прилози и придеви.....	237
4.2.4. Прилози и именице	238
4.2.5. Прилози и везници	238
4.2.6. Прилози и узвици	239
4.2.7. Прилози и заменице	240
5. ЛИТЕРАТУРА.....	243

1. УВОД

Морфологија као лингвистичка област бави се проучавањем врста речи, њихових облика, али и „постанком и саставом речи” (Стевановић 1986: 169; Барић и др. 1997: 95; Станојчић–Поповић 2011: 69; Радовић Тешић 2011: 94). Подела речи на врсте заснована је на неколико критеријума, а у граматицама српског језика, као најважнији истичу се семантички, морфолошки и синтаксички (функционални) критеријум, али се могу издвојити и други (дистрибуциони, прагматички и сл.). „Врсте речи представљају једно од најфундаменталнијих обележја лингвистичке проблематике” (Половина 1998: 73), због чега постоје различите теорије у њеном разматрању. У српском језику установљен је систем од десет врста речи, углавном распоређених на пет променљивих (именице, заменице, придеви, бројеви и глаголи) и пет непроменљивих (прилози, предлози, везници, узвици и речце). У њиховом усвајању најважнију улогу имају граматике које у мањој или већој мери, зависно од свог обима, описују сваку врсту понаособ наводећи њене основне карактеристике које је чине јединственом категоријом и које је одвајају од других врста речи. Међутим, у појединим случајевима граматике нису довољне. Осим тога што се у њима ретко када једна врста речи супротставља другој, чиме би се лакше уочиле разлике међу њима, аутори могу имати и другачији приступ у обради појединих врста речи. С друге стране, будући да се у граматицама најчешће налазе примери који су репрезентативни за одређену врсту, у њима се неће наћи речи које нису фреквентне или су на било који начин обележене, а које се налазе на прелазу између двеју врсте речи.

Додатну тешкоћу представљају и промене у језику које су типичне и за морфологију. Тако поједине речи у зависности од употребе у комуникацији мењају свој статус. „Извођењем облика речи, грађењем нових речи по већ устаљеним принципима, употребом различних наставака, богати се језички фонд, и у томе имају значајног удела разнолики преливи у значењима, што све омогућава да се удаљавањем од основног значења кида веза са старом категоријом и реч неосетно, временом, прелази у другу категорију” (Лалевић 1957: 30). На прелазак једне речи у другу врсту утиче и промена њене функције. „Када засебне врсте речи у реченици добију функцију која не одговара природи тих речи (нпр. именица у прилошкој функцији, онда та функција повлачи са собом дату реч и претвара је (и по функцији и по значењу) у реч нове категорије” (Вучковић 2014: 686). Такви процеси су стални, јер је језик у сталном развоју. Граматике ће најчешће бележити случајеве где је процес преласка речи из једне врсте у другу завршен, али не и оне где он још траје или тек почиње. Овакав приступ је оправдан, јер примери у граматицама „треба да илуструју или појасне дату тврдњу” (Ломпар 2016: 16). Још један од недостатака граматика јесте и тај што се речи не проучавају у оквиру контекста (Стевовић 1960: 3). Да би се тачно одредило којој врсти нека реч припада, није довољно ослонити се само на морфолошке карактеристике, јер их непроменљиве речи готово и немају. У овом случају, много је важније значење саме речи и значење и функција коју остварује у реченици (Лалевић 1953: 65).

Лингвистичко дело које прати и бележи промене у језичкој и ванјезичкој реалности и које може пружити информације о томе којој врсти одређена реч припада јесте речник (Гортан-Премк 1980: 108–109; Ристић 2001а: 86; Остојић 2012: 22). Речник тежи да систематски сагледа „међусобне зависности лексичког значења и граматичких карактеристика лексике српског језика, тако и [...] међусобну зависност појединачног значења и граматичких карактеристика сваке лексеме у њеној употреби у контексту” (Ристић 2015: 9). Структура речничког чланка у општим речницима српског језика подразумева и навођење врсте речи којој одредница припада. Дакле, свака реч која се у речнику обрађује мора бити одређена и по

врсти¹ и то је посебно важно у случајевима када једна реч припада двома врстама. За обележавање врсте речи користе се морфолошки и класификациони квалификатори (Самарцић 2005). „Сваки речник као приручна књига треба да даје што потпунију и што тачнију информацију о томе шта дотични језик има у себи” (Стевановић 1988: 221).

1.1. Предмет, циљ и задаци истраживања

Како су претходна истраживања показала, најчешће недоумице у одређивању врста речи јављају се код непроменљивих речи (Весић 2015: 29–36; Радуловић 1997: 125–129). Будући да не мењају свој облик у зависности од тога коју улогу врше у реченици, при њиховој класификацији најважнији је функционално-синтаксички критеријум (Kretschmer 1998: 52). Односно, како ће нека непроменљива реч бити одређена зависи од значења и функције коју има у реченици. Управо због тога, поједине од њих лако прелазе из једне категорије у другу, што додатно отежава њихово одређење.

Нестабилан статус непроменљивих речи у систему врста речи, као и потешкоће у њиховој класификацији могу се приметити и у речницима. Стога је предмет овог истраживања анализа обраде прилога и предлога у општим² речницима српског језика. Иако би се очекивало да су прилози и предлози једнако обрађени као и друге речи, то у речницима често није случај.

Основни циљ истраживања био је свеобухватан приказ начина на које се при обради класификују прилози и предлози у општим речницима српског језика, као и утврђивање са којим се све врстама речи прилози и предлози доводе у везу, да би се на крају дала могућа решења за усаглашавање како самих речника, тако и речника и граматика.

Будући да је анализа речника показала да се прилози и предлози обрађују на неколико различитих начина, основни задатак истраживања био је управо да се утврди на које начине су обрађене речи које се одређују као прилози или предлози. Из овог задатка произашли су и следећи:

- 1) утврдити како се у обради приступа речима које се осим као прилози и предлози могу одредити и другачије, односно како се то двоструко одређење бележи;
- 2) анализирати значења која се наводе у речничком чланку, као и примере који представљају потврду тог значења не би ли се на тај начин потврдила или утврдила врста речи;
- 3) упоредити начин обраде у Речнику Матице српске са обрадом у другим општим речницима (Речник САНУ и Једнотомник);
- 4) утврдити да ли су критеријуми у одређењу врсте речи у анализираним речницима једнаки;
- 5) утврдити са којим другим врстама речи се прилози и предлози доводе у везу;
- 6) упоредити одређење прилога и предлога са дефиницијом врсте речи у одабраним граматикама српског језика.

¹ Код непроменљивих речи, припадност врсти речи се експлицитно наводи посебним симболом, односно, скраћеницом „чији је положај у највећем броју случајева непосредно иза леме” (Марковић 2001: 489), док се променљиве препознају по граматичкој категорији. Тако се при обради именица наводи њен граматички род, код глагола глаголски вид, код придева облици за сва три рода, а код бројева и заменица се врста најчешће наводи у оквиру дефиниције.

² Општи речник „подразумијева интерес за језик у целини” (Шипка 2006: 162).

1.2. Хипотезе истраживања

Непроменљиве речи према својим граматичким карактеристикама и значењу представљају већи изазов за класификацију него што су то речи које се у морфологији обележавају као променљиве. Ослањајући се на ту чињеницу, истраживање је засновано на неколико хипотеза.

- 1) Одређење врсте речи у појединим примерима обраде прилога и предлога неће бити потпуно.
- 2) У случају где је могуће двоструко одређење, то неће бити увек обележено.
- 3) Анализа ће показати да у неким случајевима двоструког одређења нема, иако је оно наведено.
- 4) Конверзија ће се у речницима бележити на истоветан начин. Речи код којих долази до конверзије бележиће се као посебне одреднице, јер оне представљају две различите речи.
- 5) Обрада једне речи биће истоветна у свим анализираним речницима, када је у питању њена припадност одређеној врсти речи.

1.3. Методологија истраживања

1.3.1. О грађи

Почетак истраживања подразумевао је ексцерпирање грађе, а њу представљају сви прилози и сви предлози и друге речи које би се могле одредити као прилози и предлози.

Од свих непроменљивих врста речи, одлучили смо се за прилоге и предлоге из неколико разлога. Пре свега, прилози су једине пунозначне конституентске речи међу осталим непроменљивим. То значи да оне самостално узете имају значење и у реченици имају своју конституентску функцију. На основу наведених особина, а у поређењу са другим врстама, прилози би у систему врста речи требало да имају стабилан статус. Међутим, они се доводе у везу и са другим речима, пре свега са оним од којих настају, због чега смо желели да истражимо како су те везе приказане у речнику.

У анализу су ушли и предлози јер, иако су помоћне, граматичке речи, њихова улога у стварању прилошког значења (предлошко-падежних конструкција са прилошким значењем) приближава их прилозима као врсти речи. Осим тога, велики број предлога настаје од прилога, а и нека од истраживања показала су да се у одређењу врсте речи прилози најчешће мешају са предлозима (Весић 2015: 31).

1.3.2. Корпус истраживања

Основни корпус истраживања представљали су речници. Иако се међу научницима већ дуго говори о институционалном развијању и неговању речничке културе, која би подразумевала да у популацији постоји „устаљена навика да се лексичке, и уопште језичке, недоумице и празнине у знању редовно разрешавају провером у речницима и другим језичким приручницима” (Прћић 2016: 92), чини се да потенцијал речника у усвајању језичких знања није у потпуности искоришћен. У избору грађе предност је дата речницима, а не граматикама, „јер управо рјечник мора обрадити разноврне језичке ’неправилности’. Најчешће, граматика је више окренута правилима, sustavu, analogiji, а мање изузетима, док рјечник билежи појединачност, anomalije, па није толико битно колика су одступања од sustava” (Тафра 2005: 68).

Грађа је ексцерпирана из *Речника српскохрватског књижевног језика* Матице српске (1967–1976). Овај речник представља примарни извор и изабран је јер је у нашој лексикографији он једини завршени вишетомни речник. Састоји се од шест томова и у њему је обрађено око 150 хиљада одредница. Од тога, око седам хиљада су прилози, а око 250 одредница су предлози. И у литератури овај речник се препоручује јер „важи за незванични нормативни речник српског језика” (Драгићевић 2012: 78; Драгићевић 2005: 53).

Пошто је анализа показала разноликост у обради прилога и предлога, истраживањем су обухваћена још два општа једнојезична речника српског језика: *Речник српског језика* Матице српске (2011), познат под називом Једнотомник, и незавршени тезаурисни³ речник Српске академије наука и уметности *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*⁴. Компаративном анализом пратили смо како се поједина реч одређује у сва три речника. У анализу су укључени само општи речници јер се у њима реч обрађује са свих аспеката, за разлику од специјалних у којима се обрађује само један⁵.

Речник српског језика Матице српске из 2011. (Једнотомник)⁶ обухваћен је анализом јер је међу свим општим речницима најмлађи. Било је очекивано да ће се у њему нпр. раздвајати прилози од речца или да ће бележити поједина значења која су у РМС изостала (поједини прилози развијају значења која се могу обележити као узвик или као речца и сл.). Пошто је у питању речник малог обима, у њему се углавном нису нашле оне одреднице које се из данашње перспективе могу сматрати застарелим или су регионално обојене или представљају некњижевне варијанте неке речи итд.

Речник српскохрватског књижевног и народног језика Српске академија наука и уметности укључен је у анализу јер је наш једини савремени тезаурисни речник. Готово свака реч која се бележи у РМС, биће наведена и у њему. Осим тога, он у себи садржи мноштво информација нормативног типа, иако нормирање стандарднојезичке лексике није његов примарни задатак (Ристић 1995: 68). Пошто је то речник књижевног и народног језика, у њему се бележе и нестандардна и застарела лексика. „Академијин речник има нетипичан профил. Он је само делимично *стандардан*. То није по избору лексема, али је то по дескриптивном поступку обраде који доноси све битне граматичке (ортографске и ортоепске) категоријалне облике коју одређена одредница има” (Радовић Тешић 2009: 30). У овом речнику исцрпно је представљена сва лексика српског језика. Када буде готов Речник САНУ имаће око 35 томова и „више од пола милиона граматички и семантички идентификованих лексема” (Гортан Премк 2017: 294). „Овакав речник стручњацима (лингвистима) треба да послужи као богата подлога за најразличитија проучавања речи, њихових категорија и њихове судбине, свих елемената структуре лексичког фонда” (Пешикан 1963: 177). Обраду прилога и предлога могли смо у овом речнику пратити само до слова П, јер на то слово почињу речи последњег објављеног тома.

Као помоћне изворе користили смо и електронски речник српског језика и Електронски корпус српског језика. Електронски речник српског језика садржи преко 307 хиљада одредница и урађен је на основу осамнаест томова Речника САНУ и три последња тома Речника Матице српске. Пројекат рада на овом речнику спровела је Софтвер агенција „Србософт” и може се наћи на сајту www.srpskijezik.com (e-PCJ). Корпус савременог српског језика (ЕК) настао је као резултат пројекта „Математичка и рачунарска лингвистика” на Математичком институту у Београду 1981. године. Један од основних циљева пројекта био је формирање корпуса савременог српског језика. Укључивањем у европске пројекте развијени

³ Термином *тезаурис* назива се „велики општи речник у ком је описано укупно лексичко благо једног језика” (Радовић Тешић 2011: 143–144).

⁴ У анализу није укључен *Рјечник хрватског или српског језика* Југославенске академије знаности и умјетности јер спада у историјске речнике.

⁵ Класификација речника преузета је из књиге *Основи лексикологије и сродних дисциплина* Данка Шипке (2006).

⁶ Прво издање Једнотомника појавило се 2007. године.

су лексички ресурси у облику система електронских речника као и методе изградње и обраде корпуса. Постављање корпуса на интернет омогућено је формирањем пројекта „Интеракција текста и речника”, које финансира Министарство за науку, технологију и развој Републике Србије, почев од 2002. године. Електронском корпусу може се приступити на сајту korpus.matf.bg.ac.rs, са ког су преузете и наведене информације („кратка историја корпуса”).

Поређењем обраде прилога и предлога у сва три наведена речника⁷ утврђено је да обрада није истоветна, а да се поједине речи чак и различито класификују. Због овакве ситуације у речницима, анализом су обухваћене и поједине граматике српскохрватског језика. Осим начина на који се дефинишу као врста речи, за анализу прилога и предлога били су важни и примери који се у граматицима наводе, јер се при одређењу појединих речи Речник Матице српске размимоилази и са граматицима. У обзир је узето седамнаест граматика. Пошто смо анализом желели да обухватимо граматике које су се углавном јављале након или током издавања појединих томова речника (први том РМС 1967, први том РСАНУ 1959), изабрали смо оне које су објављене након Другог светског рата. Ово смо учинили јер се тадашња граматичка пракса у погледу морфологије у ужем смислу није много мењала до данас и јер се тек у каснијим издањима речце издвајају као посебна класа речи. Једине старије граматике које су ушле у анализу биле су *Илирска словница* Вјекослава Бабукића (1854) и *ГраMATика и стилистика хрватскога или српскога књижевног језика* Томе Маретића (1899). За ове граматике смо се одлучили јер смо желели да имамо у виду начин на који су се врсте речи класификовале у граматицима 19. века⁸. ГраMATика Томе Маретића показала се значајном и због самог приступа непроменљивим речима. Наиме, оне се не помињу заједно са другим врстама речи, већ у оквиру одељка „Синтакса” (483–513). Непроменљиве речи обрађују се из угла њихове употребе у реченици, чиме се указује на важност функционалног критеријума у њиховом дефинисању.

С обзиром на то да речник и граMATика, поред правописа, представљају најважније нормативне приручнике сваког језика (Ристић 1995: 67), важно је да они буду међусобно усаглашени, а исто тако да буду усаглашени и речници српског језика. Стога смо желели да анализом речника представимо начин на који се обрађују прилози и предлози и утврдимо са којим се још врстама речи доводе у везу, а, ослањајући се на граматичку литературу, понудимо могућности за усаглашавање у начину представљања, али и њиховом одређењу.

1.4. Методологија рада

Прикупљање грађе подразумевало је издвајање свих речи које су у *Речнику српскохрватског књижевног језика* одређене као прилози и предлози, али и речи које се могу тако одредити⁹. Анализом су обухваћене и све речи које су на било који начин обележене (застарела лексика, регионална лексика и варијанте), јер је намера била да се сагледа начин обраде целокупног фонда прилога и предлога, а не само оних који су део стандардне лексике. Обрада речи које су застареле у појединим случајевима представљала је посебан изазов јер смо у њиховом одређењу морали да се ослањамо само на малобројне примере који се у речнику наводе.

⁷ У раду смо уместо пуних назива речника користили скраћенице: РМС – *Речник српскохрватског књижевног језика*; РСАНУ – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*.

⁸ О класификацији врста речи у српскохрватским граматицима исцрпну анализу дала је Весна Ломпар у књизи *Врсте речи и граматичка пракса (од Вука до данас)* (2016).

⁹ У току истраживања ишчитавањем речника наилазили смо на речи које су одређене као нека друга врста речи, али значење и примери показују да се могу одредити и као прилози и као предлози, те смо их стога укључили у грађу.

Грађа је подељена у две групе – прилоге и предлоге. Компаративном методом анализирана је обрада ових речи и у друга два речника српског језика, Једнотомнику и Речнику САНУ. Анализом обраде ових двеју врста речи покушали смо да укажемо на везе које оне успостављају са другим врстама речи деловањем конверзије и лексикализације и трудили смо се да те везе разјаснимо у циљу успостављања јаснијих граница међу њима.

Анализом су обухваћени сви издвојени предлози, док је код прилога, због великог броја примера, издвојена само група оних који се облички поклапају са другим врстама речи. У приказ истраживања, опет због великог броја примера, нису укључени ни они прилози који су настали од придева и притом су у обради наведени као посебне одреднице.

Након изабране грађе која ће ући у анализу, речи су груписане на основу тога како су обрађене у Речнику Матице српске. Истраживање је показало да се предлози обрађују на седам, а прилози на десет начина.

Истраживање је рађено тако што је анализирана речничка дефиниција сваке издвојене речи. Тиме смо покушали да утврдимо да ли дефиниција саме речи на општем нивоу одговара дефиницији њене врсте, па су у овом сегменту истраживања биле укључене и граматике. На пример, реч *једноставно* има значење 'на једноставан начин, просто'. Већ се само значење може одредити као *начинско*, што је једно од основних значења прилога. Након анализе дефиниције следила је анализа употребе речи, односно, анализа примера који су у речнику наведени као потврда дате речи. На тај начин би се припадност одређеној врсти потврдила или негирала, или би се отворила могућност за додатно одређење.

Сви наведени примери у раду преузимају се из Речника Матице српске. У појединим случајевима преузимају се и примери из Једнотомника и Речника САНУ. У случају да речници не бележе довољно примера или уопште не бележе пример, у анализу је укључиван и Корпус српског језика. Ако је пример преузет из неког од секундарних извора, то се у раду наводи. Број примера који су раду наведени најчешће зависи од речи која се обрађује и њених значења. Пракса је била да се за свако значење наведе најмање један, а највише пет примера. Пошто се правописна норма мењала, у појединим примерима приметне су и грешке у начину писања, које нисмо исправљали јер смо их наводили онако како се јављају у речнику. Примери нису наведени као део текста, већ се, ради прегледности, посебно издвајају.

Поједине речи могу се наћи као примери у анализираним граматикама или у другој литератури. Када је то случај, при анализи речи наводи се и како се она у њима класификује.

1.5. О обради непроменљивих речи у речнику – историја проблема

О врстама речи се у граматичкој литератури најчешће говори са два аспекта. Први од њих подразумева теоријско проучавање класификације речи на врсте, разматрајући критеријуме на основу којих се речи деле у врсте из угла различитих лингвистичких теорија (Симић 1987; Гортан-Премк 1994; Симић 1998; Лашкова 1998; Kretschmer 1998; Corin 1998; Маројевић 1998; Маројевић 2017; Половина 1998; Mikkelsen 1998; Ломпар 2003; Ивић 2007б). Најпотпунији преглед теорија о поделама на врсте речи представља у својој студији *Основи морфологије* Д. Шипка (2005). Са другог аспекта врсте речи се проучавају тако што се аутори баве само једном врстом речи, описујући њене морфолошке, синтаксичке, семантичке и друге карактеристике које их образују у посебну класу речи¹⁰ (Стевовић 1973, 1974; Грицкат 1983; Ломпар 2004; Кликовац 2006; Чудомировић 2009; Ристић 1993; Ристић 1994; Ристић 1994а;

¹⁰ С обзиром на то да је тема нашег истраживања обрада прилога и предлога у општим речницима српског језика, бавећи се историјом овог проблема, нисмо детаљно наводили литературу у којој се говори о класификацији речи на врсте или се аутори баве само једном врстом речи.

Ристић 2004; Јокановић Михајлов 1998; Ломпар 1998; Ломпар 2003а; Kunzmann-Müller 2004; Ломпар 2005; Ломпар 2007; Радић 2013; Ломпар 2009; Чудомировић 2013; Ломпар 2016а).

Проблемом одређења врста речи у речницима и њиховом обрадом баве се само поједини аутори, тако што или препознају проблем и осврћу се на њега или пишу о лексикографској обради појединачне речи. Тако И. Клајн у делу своје монографије који је посвећен творби предлога наводи да се у речницима ова врста речи неједнако обрађује и наводи неколико примера, а на крају закључује: „Све ове разлике указују на потребу да се у структурирању будућих речника, поред чисто лексикографских, примене и граматички и творбени критерији, како би се постигла већа доследност у обради речи из истих или сродних категорија” (Клајн 2003: 387–388).

Обрада предлога у општим речницима српског језика тема је којом се бавила Даринка Гортан Премк (1984). У свом раду ауторка се бави семантичком идентификацијом предлога, тачније начином на који су они као одреднице дефинисани. Основни циљ био је да се „предложи модел лексикографске семантичке интерпретације предлошке речи који би био [...] у складу са традиционалном лексикографском праксом и схватањима о овој категорији речи” (Гортан Премк 1984: 36). Ауторка предлоге одређује као речи које свој семантички садржај остварују „у означавању релације између именичког појма у каквом падежном односу и управног члана синтагме” (Исто, 37) и управо то означавање односа примарна је лексичка особина предлога, а „означавање односа именичке речи према управном члану синтагме” (Исто, 37), сматра се њиховим граматичким својством. У раду се говори и о полисемантичности предлога, као и развијању различитих значења у зависности од падежа уз које се везују, али се не помиње веза предлога са другим врстама речи, изузев у контексту настанка предлога од прилога и именица.

О обради прилога у Речнику САНУ говори И. Грицкат (1983), осврћући се посебно на начин њиховог дефинисања: „Многе дефиниције, нарочито таквих речи прилози, предлози или везници, са њиховим честим међусобним претакањем, неминовно измичу припремљеним шаблонима, поготову када речник претендује да покаже финије семантичко разгранаванье” (Грицкат 1983: 22). Ауторка се у раду не бави појединачним речима, већ говори о проблематици прилошких речи у дескриптивном речнику, тако што посматра типове дефиниција које се користе при обради и анализира само значење прилога које добија у контексту. У раду је прво представљен поглед граматичара на прилоге и њихове особености као врсте речи, а у другом делу рада се прати проблематика прилошке семантике (Исто, 31). Веза са другим врстама речи, поготову речцама, помиње се само у првом делу рада, док се о могућности другачијег одређења појединих прилога не говори.

О лексикографској пракси и проблемима са којима се лексикографи свакодневно сусрећу при обради лексичког материјала, наводећи многобројне примере, пише и Бранка Тафра у својој монографији *Од ријечи до рјечника* (2005). Као једно од важнијих питања за лексикографску праксу ауторка поставља „које sve kategorije riječ mora imati da bi se mogla svrstati u određenu vrstu, odnosno dokle ide gramatičko i semantičko variranje da bi se moglo govoriti o istoj riječi ili, drukčije, kad je postignuta 'kritična masa' semantičkih i gramatičkih obilježja da bi se moglo govoriti o konverziji, leksikalizaciji ili pak raspadu polisemije” (Тафра 2005: 67). Одговор на управо ово питање покушали смо да дамо и нашим истраживањем. Конверзија као творбени приступ веома је проблематичан ако имамо у виду да границе међу врстама речи нису оштре. Тафра говори и о приступу овом проблему и у другим језицима, као што су енглески и немачки. Иако је у њему конверзија честа, она у лексикографској пракси не прави проблеме, па су речи које настају овим творбеним процесом одвојене као посебне одреднице (Исто, 101). Сматрамо да је овакво решење могуће применити и у нашој лексикографији. Када су у питању непроменљиве речи истог облика, ауторка наводи три начина њиховог бележења у хрватској лексикографији. Први подразумева обраду речи различитих врста у једном речничком чланку с једном граматичком одредницом, други обраду речи у једном речничком

чланку који је рашчлањен према врсти речи одреднице и трећи подразумева обраду оваквих речи у различитим речничким чланцима (Исто, 104). Сва три начина, како показује истраживање, заступљена су и у нашој лексикографији. У наведеној монографији ауторка представља и типове конверзије тако што наводи везе које свих десет врста речи могу међусобно остварити са другим врстама, при чему код појединих примера нуди критеријуме за разликовање врста речи и решење за њихову обраду у речнику (Исто 106–108). Осим конверзије, као посебан процес у наведеној монографији обрађује се и лексикализација, семантички процес којим од облика речи настају нове лексичке јединице (Исто, 115–123).

Обрада непроменљивих речи представља за лексикографе посебан изазов. Њихове морфолошке особине чине их отвореним за преласке из једне категорије у другу. То се посебно уочава код тзв. граматичких функционалних речи, о чему пише М. Радовић Тешић у својој студији *С речима и речником*. „Функционалне односно граматичке или тзв. помоћне речи, као у основи асемантичне (немају денотате у вањезичкој стварности), нису предмет класичне лексичко-семантичке обраде каква се примењује на пунозначне речи. Оне се у речницима појављују као граматички потенцијал чија се функција у језику одређује кроз синтаксичке односе [...]. Њихове дефиниције су засноване и проистичу из односа међу синтагматским или синтаксичким јединицама у којима се јављају. То значи да класификација језичке грађе мора бити заснована на синтаксичком критеријуму из кога произилазе основни типови семантичких обележја” (Радовић Тешић 2009: 135).

У свом другом раду ауторка представља граматичку и лексикографску анализу партикуле *односно* са граматичког и лексикографског аспекта (Радовић Тешић 2007). У раду се анализи партикуле *односно* приступа и са синхронијског и са дијахронијског аспекта, а њена обрада се прати кроз неколико речника (Речник ЈАЗУ, Речник САНУ, *Српски рјечник* В. С. Караџића итд.). Проблем категоризације ове лексеме у речнику објашњава се њеним различитим категоријалним појавним облицима, јер се она не употребљава само као партикула (Исто, 760). „Проблем речи овог типа решава се и у лексикографској дескрипцији управо узимајући у обзир функционално-семантички критеријум” (Исто, 761). Анализом је утврђено да *односно* показује динамичност и модификације прелазом ка прилозима и предлозима (Исто). У савременом језику чешће се употребљава као речца, док се њена употреба као прилога и предлога може сматрати застарелом. Осим наведених значења, ауторка бележи и примере у којима се ова партикула јавља у функцији везника, када је значењски блиска везницима *и* и *или* (Исто, 762–763).

На обраду прилога и предлога у Речнику Матице српске осврће се и Р. Драгићевић (2013). Анализирајући примере *пре, после, близу, ван, изван, против, наспрам, околу, испред, позади, насупрот* и *иза*, посебно истиче недоследност при њиховом одређивању. Узрок тој недоследности ауторка види у неформираним ставу лексикографа о идентитету ових лексема и односу између њих (Драгићевић 2013: 97). Као и остали аутори, и она сматра да овакве лексеме треба обрађивати као посебне одреднице.

О недоследности у обради непроменљивих врста речи пише и С. Ристић при анализи обраде речи у *Речнику језика Петра II Петровића Његоша* аутора Михаила Стевановића (Ристић 2015). Као пример наводи обраду везника *а*, где се под овом одредницом обрађују и речца *а* и узвик *а*. Овакав начин обраде у постојећој лексикографској пракси она види као озбиљну слабост наше лексикографије и наводи да те слабости „често не проистичу из недостатка правила или њиховог непознавања, па чак ни из недостатности одговарајућих правила, него из недовољне бриге о системности, која се заснива не само на добром познавању лексичких система и правила него и на доследној примени тих правила” (Ристић 2015: 61). Ипак, ако имамо у виду да је рад на речнику дугогодишњи посао који обавља велики број људи и да често ни лингвистичка литература није још дала коначне одговоре по неким питањима, постојање оваквих недоследности мора се разумети.

Иста ауторка у неколико својих радова говори и о проблему систематизовања речца у речнику и њиховог одвајања од других врста речи (Ристић 1993; Ристић 2009; Ристић 1994). Она наводи да речце као врста речи представљају отворен систем јер се њихов број стално увећава сталним творбеним процесима, као и променом функције других врста речи и ту посебно наводи прилоге и предлоге, али и везнике, узвике, именице, глаголе и сл. И притом наводи да такве речи у речницима треба представљати као посебне лексеме јер оне репрезентују и једну и другу врсту речи (Ристић 2009: 44–45). „Гранични случајеви прилога и партикула обично се у нашој лексикографији не издвајају у посебне лексеме, него се најчешће представљају као прилози. Међутим, с обзиром на то да ове јединице функционишу на периферији оба лексичка система, било би коректније третирати их као посебне лексеме” (Исто, 45). О приступу у обради речца наводи да и Речник Матице српске и Речник САНУ „недоследно и несистематски представљају ове јединице како у погледу њиховог граматичког статуса тако и у погледу њиховог лексичког значења” (Ристић 1993: 76). Навешћемо још да се у својој монографији ауторка бави и одређењем речи *све*, која је приказана и у нашем истраживању (стр. 135). Врло систематично и прегледно она приказује њену обраду у Речнику Матице српске, детаљно анализирајући њена значења и употребу у контексту (Ристић 2009: 49–68). Она сврстава *све* у речце чије је значење модификација информације у смислу „истоветности, узајамности, блискости неких сегмената информације, резимирања, допусности, изузимања, издвајања, уопштавања” (Исто, 49). Критички сагледава начин дефинисања значења и издваја као посебну нијансу значење очекиваности, а затим га потврђује кроз велики број примера.

Проблемом одређивања и обраде врста речи у речницима српског језика бавио се и М. Стевановић у раду који говори о значају синтаксичких проучавања и њиховој примени у лексикографији (Стевановић 1988: 211–218). Аутор истиче важност контекста за разликовање речи истог облика, при чему посебну пажњу скреће на везу прилога са предлозима, везницима и речцама. О статусу речца и њиховој обради у речницима наводи: „А научна је заблуда да речце не чине никакву посебну врсту речи, већ да су по функцијама оно што су по пореклу и по облику своје, углавном прилози и везници. И та је заблуда и стручњаке – лексикографе заводила да и у најновијим речницима речи као што су *ваљда* и *сигурно* обележавају само ознаком *прил.*” (Исто, 213). Улога коју реч има у реченици, односно, њена функција, према Стевановићу, важан је елемент који лексикограф при раду мора узимати у обзир.

О обради непроменљивих речи у речницима српског језика говори се и у раду о везнику *нак* (Марковић 2010). Кроз анализу његових значења и примера наведених у четири речника (*Српски рјечник* Вука С. Караџића, *Једнотомник*, *Речник САНУ* и *Речник МС*) детаљно је представљена обрада овог везника са циљем да се утврди веза између супротног и копулативног значења која овај везник остварује. Ауторка на крају даје предлог дефинисања везника *нак* и посебно скреће пажњу на то да ова реч може бити употребљена и као речца и да је потребно речцу *нак* одвојити од везника и обрађивати је као посебну одредницу (Исто, 93). Осим о обради везника *нак*, А. Марковић износи критички осврт и на обраду речце *нак* у речницима српског језика са циљем да се „ова лексема што верније лексикографски представи” (Марковић 2011: 559). У уводу чланка говори се о повезаности речца са прилозима и везницима и како хомоформност ових врста утиче на лексикографску праксу. Последице се огледају у неуједначености дефиниција и неусклађености принципа обраде хомоформних функционалних речи (Исто, 561). Након детаљне анализе њених значења, ауторка даје предлог и за лексикографску обраду речце *нак* и поново истиче да би хомоформни везник требало обрађивати као посебну одредницу (Исто, 574–575).

Посебно значајан за лексикографску праксу јесте рад који је заснован на обради речце *само* у светлу теорије интегралног описа језика (Ристић 1998). Бавећи се поставкама теорије

интегралног описа језика (Ристић 2001; Ристић–Радић–Дугоњић 2001; Ристић 2010)¹¹, ауторка у овом раду примењује неке аспекте ове теорије и наводи пример обраде једне функционалне лексеме каква је речца *само*. Састављајући речнички чланак, ауторка жели у њему да прикаже својства ове лексеме на одабраном корпусу и утврди правила „њеног функционисања у систему јединица с којим је повезана на парадигматском или синтагматском плану” (Ристић 1998: 229–230). Обрада речце *само* показала је да њена функција модификације у смислу ограничавања онога на шта се односи може бити усмерена на субјекат, предикат и на неку од предикатских допуна или одредби. За њен модел управљања важна је цела пропозиција („предикација са два обавезна члана; један је онај на који се односи партикула, а други је неексплицирани, потенцијални члан предикације који означава множину и реализован је у пресупозицији”) (Исто, 235). Овакав начин обраде захтева много простора и времена, али нуди другачији оквир за проучавање лексике српског језика. Његова примена била би важна у проучавању непроменљивих врста речи, поготову оних које се обележавају као помоћне, оне које свој семантички потенцијал остварују у контексту, као и речца *само*.

О лексикографској обради узвика у дескриптивним речницима српског језика говори се и у раду у којем се анализира обрада узвика у речницима Матице српске и Речника САНУ и на основу значења које имају као језички знаци нуди се модел њихове класификације (СТИЈОВИЋ И ДР. 2019). Узвици као врста речи представљају једну хетерогену скупину и њихово значење најчешће зависи од контекста у ком се употребљавају. Користећи се примерима који се у речницима наводе, ауторке одређују која су то значења која могу постићи и на основу тог семантичког критеријума успостављају класификацију на шест врста и сваку од њих на више подврста, у циљу формализовања и унапређења обраде узвика у нашој лексикографској пракси (Исто 42–43). Као важан фактор у класификацији истиче се „корелација са идентификацијом емотивних или физичких стања која се исказују неким узвиком, односно ситуацијом у којима се узвик употребљава” (Исто, 43). Посебно скрећу пажњу на речи које су у служби узвика, а прелазе из других категорија, напомињући да, иако имају прагматичку вредност узвика, и даље остају у оквиру своје врсте (Исто, 52).

О свом искуству у раду на Речнику САНУ говорио је и М. Московљевић, посебно се базирајући на лексему *као* (Московљевић 1959). Тешкоћа о којој аутор говори јесте одређење ове лексеме као прилога или као везника. Осим на многобројне примере у којима се ова реч користи, аутор се позивао и на граматике и друге једнојезичне и вишејезичне речнике. Анализа лингвистичке и лексикографске литературе показала је да ни лексикографи ни граматичари „нису начисто о природи речи *као*” (Исто, 245). Ослањајући се на њену функцију у реченици, а не на етимологију, и категоризујући њена значења, аутор долази до закључка да се реч *као* одређује најчешће као везник (11 значења), а затим као модална речца (5 значења). Ниједан пример није показао да је у питању прилог (Исто, 245).

Језик као систем јединица, иако стабилан, пролази кроз сталне промене. Промене у морфолошком систему на пољу прилога и предлога донеле су развој различитих прилошких значења, а након неког времена и стварање нових прилога, али и предлога. Стога при опису морфолошког система треба пажљиво анализирати различите појаве. „Једном речи, категорије речи су не преграђене, затворене, једна од друге зидовима одвојене и међусобно неприступачне језичке појаве, већ живи организам у коме непрестано струји узајамно додиривање, претапање и мењање; другим речима, комуникација међу категоријама врло је развијена, њихова повезаност разноврсна, свестрана, њихово међусобно прерастање неограничено” (РОСАНДИЋ–СИЛИЋ 1979: 237). Речник као најбогатији извор, послужио нам је да

¹¹ Интегрални приступ језичком опису и његову примену у лексикографској пракси помиње у свом раду и А. Марковић (2017).

спроведемо истраживање у коме ћемо пратити промене које се дешавају на пољу прилога и предлога, а непосредно и других непроменљивих речи.

Ово истраживање пружиће детаљну слику лексикографске обраде предлога и прилога не би ли се на тај начин увидео статус који имају у систему врста речи. Иако представљају мањи део лексичког фонда, прилози и друге речи су веома важне за структуру реченице. „Ми језиком не преносимо само значење речи (оно што се у логици зове појмови), ми говором не преносимо само логичке садржаје, већ ми преносимо и наша *осећања, наша хтења, уверења, сумње и намере*. Све то у нашем исказу, врло често, има и превагу над оним првим. Ми не само да говоримо, већ имамо врло различите начине за говор...” (Стевовић: 1960: 145). Због тога су проучавања њихових значења и функција које остварују у реченици веома важна.

„Једнојезички лексикографски опис може, дакле, да допринесе proverи i eventualnoj reviziji prethodno uspostavljenih leksičkih i gramatičkih klasa i podklasa, kao i njihovih međusobnih odnosa” (Бугарски 1986: 68). Истраживање ће показати колико су речници важни приручници и када је у питању граматичко одређење одредница. Како је већ речено, док граматике бележе репрезентативне примере, речник бележи сваку реч, свако одступање и свако евентуално неуклапање у систем. Због тога је важно да међу речницима постоји сагласност, односно, да се општи, дескриптивни речници у приказу граматичких информација не разилазе. Много важнији задатак за лингвистику јесте усаглашеност између граматика и речника. „Један језик је добро описан ако су му речник и граматика урађени по истим правилима ’идентификације, класификације и интерпретације’” (Остојић 2012: 17).

Лексикографска обрада речи није једноставна и сама „лексикографија је комплексна лингвистичка дисциплина” (Марковић 2014: 50). Да би обрадио једну лексему, лексикограф мора добро познавати све лингвистичке области: акцентологију, правопис, фонетику, морфологију, синтаксу, а изнад свега семантику и лексикологију, али и друге (дијалектологија, фразеологија и сл.). Закључак који се намеће јесте да је неопходно да постоји тешња сарадња између лексикографа (аутора речника) и других научника који су специјализовани за поједине лингвистичке области, јер се „граматичари баве лингвистичким поопштавањем, а лексикографи лингвистичким појединостима. Лексикографија не може да теоретише” (Остојић 2012: 18). Истраживање приказано у овом раду замишљено је као један корак ка тој сарадњи и као покушај да се одређене недоумице у обради прилога и предлога разреше.

2. ПРИЛОЗИ

2.1. Прилози као врста речи и њихове карактеристике

Прилози се у нашој лингвистичкој литератури сматрају једном од најсложенијих категорија¹² речи (Белић 2000: 170). То су делимично променљиве речи које најчешће стоје уз глагол и ближе одређују глаголску радњу по месту, времену, начину, узроку и мери/количини њеног вршења, односно прилози „реализују и конкретизују апстрактну просторно-временску процесуалност глаголске речи (Стевовић 1974: 85). Као одредбене речи могу стајати и уз именице, придеве и друге прилоге и тада исказују или количину материје исказане именицом или степен заступљености особине исказане придевом или прилогом. У реченици имају функцију прилошких одредби или допуна и прилошког копулативног предикатива. (Ломпар 2007: 70–71; Ломпар 2016: 353; Јањушевић-Оливери 2015: 195; Станојчић–Поповић 2011: 132, 243, 253–255).

У граматикама се прилози углавном дефинишу истоветно. У први план се стављају њихове морфолошке и семантичке особине, а затим се оне мање или више разрађују. При обради прилога већина аутора истиче неколико њихових карактеристика које их као врсту речи одвајају од других. То су пре свега непроменљивост и значење, а затим и настанак и однос према другим врстама речи.

Као први елемент дефиниције прилога у већини граматика наводи се њихова непроменљивост, док се у појединим они одређују и као полупроменљиве или делимично променљиве речи (Ломпар 2007: 70; Ломпар 2016: 330; Барић и др. 1997: 99). Овакво одређење засновано је на томе да прилози као врста речи познају једну граматичку категорију, а то је компарација. Један број прилога, најчешће су то прилози за начин и за количину, може се поредити, те поред основног (позитив) постоје и облици компаратива и суперлатива (Ломпар 2003: 36). Готово сви прилози који подлежу овој промени настали су од облика средњег рода придева, због чега међу ауторима граматика постоје неслагања у томе да ли је компарација категорија која је својствена прилозима. Поједини аутори сматрају да се о делимичној променљивости прилога не може говорити и да су и облици компаратива и суперлатива преузети од придева (Маретић 1899: 484; Бабић и др. 1991: 721; Стевовић 1960: 147; Стевовић 1974: 90; Белић 1998: 84; Белић 2000: 170). С друге стране, без обзира на то да ли се квалификују као полупроменљиве или непроменљиве речи, у већини анализираних граматика компарација се наводи као њима својствена категорија (Клајн 2005: 153; Пипер–Клајн 2013: 201; Станојчић 2010: 190–191; Станојчић–Поповић 2011: 132; Мразовић 2009: 456; Шипка 2016: 108–109; Маројевић 1998: 44). Из синхронијске перспективе сматрамо да би могућност поређења прилога аналошки према придевима требало прихватити. Сврставање ове врсте речи у полупроменљиве не би ни на какав начин нарушило њихов статус, већ само помогло у истраживању и других врста речи које се налазе на овој граници, као што су на пример бројеви¹³.

Други најчешћи елемент дефиниције прилога јесте њихово значење. „Увек имају синтагматско значење, тј. значе цео израз за време место или начин¹⁴” (Белић 2000: 170). Колико је значење важно за њихову препознатљивост, говори и то да се већ у самој дефиницији наводе основна прилошка значења (Бабукић 1854: 322; Брабец и др. 1968: 153; Стевановић 1986: 377; Станојчић–Поповић 2011: 132; Симић–Јовановић 2007: 137; Станојчић 2010: 190–191; Кликовац 2010: 92; Алексић–Стевановић 1946: 118; Алексић–Станић 1970: 33).

¹² У раду се термин категорија изједначава са термином *врста речи*.

¹³ О променљивости бројева и њиховом статусу в. Зељић, 2016.

¹⁴ Белић као пример наводи прилог *јуче* и објашњава га помоћу израза *јучерашњег дана* или *један дан пре данашњег дана* (стр. 170).

Класификација прилога врши се управо на основу значења које имају, па се тако у највећем броју граматика јавља истих пет врста: *прилози за место*, *прилози за време*, *прилози за начин*, *прилози за меру/количину* и *прилози за узрок* (Ломпар 2003: 46; Ломпар 2016: 339).

Пошто спадају у пунозначне¹⁵ речи (Стевовић 1974: 81), прилози „захваљујући томе представљају лексичко језгро синтаксичких јединица” (Станојчић–Поповић 2011: 210), односно, прилози су из угла синтаксе конституентске речи и у реченици имају своју конституентску функцију. Реченични чланови који се могу исказати прилозима јесу прилошке одредбе и допуне (Дабић 1998: 332) и прилошки копулативни предикатив (Гортан-Премк 1994: 122).

2.2. Како настају прилози

Питањем настанка прилога бавили су се само поједини аутори граматика. Већина углавном наводи од којих су врста речи прилози настали и уз то и репрезентативне примере. У појединим граматицама прилози се, као и предлози, по постанку деле на праве и неправе (Станојчић–Поповић 2011: 133; Станојчић 2010: 191–192). Прави прилози били би они који нису настали од других речи, док су неправи мотивисани и настали су различитим творбеним процесима. Код осталих аутора није дата подела прилога на праве и неправе, већ се наводе начини на које они настају, као и то од којих речи потичу. Тако се према настанку прилози доводе у везу са свим променљивим речима, пре свега придевима, а затим и именицама (у различитим падежним облицима), заменицама, бројевима, глаголима, па чак и са конструкцијама *предлог + именица*, *предлог + прилог*, *предлог + придев* и сл. (Вучковић 2014: 686–687; Белић 1999: 316; Брабец и др. 1968: 153–154; Клајн 2005: 154–155; Пипер–клајн 2013: 202; Станојчић–Поповић 2011: 133; Станојчић 2010: 191–192; Барић и др. 1997: 275–276; Лалевећ 1957: 70). Из дијахронијске перспективе до одвајања прилога од именица дошло је у позном прасловенском периоду (Маројевић 2017: 39). У литератури се као опште правило изводи „да су прилози скамењени облици деklinације (овамо долазе и глаголски прилози) који су, још док нису били скамењени, употребљавајући се као именице или придеви уз глаголе, добили прилошко значење, тј. добили су способност да одређују ближе глаголску радњу по времену, месту или начину” (Белић 1999: 311).

2.3. Прилози према другим врстама речи

Статус прилога у систему врста речи не огледа се само у њиховим морфолошким особинама, односно у њиховој позицији између променљивих и непроменљивих речи, већ и у њиховом односу са другим врстама речи са којима се доводе у тесну везу (Грицкат 1961: 69–70). О томе говоре у већој или мањој мери и аутори граматика, посебно истичући дистинктивне црте прилога и неке друге врсте речи, најчешће придева, заменица, предлога и речца.

Прилози се пре свега доводе у везу са придевима, што је очекивано ако имамо у виду да је највећи број прилога настао конверзијом од придева (Бабић 1986: 506; Стевовић 1974: 89). Због тога се у иностраној литератури ове две врсте речи тумаче као представници једне исте појмовно-лингвистичке категорије (начин детерминације је исти) (Ивић 2007в: 9). У категорију прилога прелазили су облици средњег рода једнине и придеви изведени суфиксом *-ски*¹⁶ (Грицкат 1961: 76). Обличка једнакост међу овим двама врстама речи може утицати и

¹⁵ Пунозначне речи су оне које имају лексичко значење (Стевовић 1968: 38), односно оне које имају способност номинације (Гортан-Премк 1994: 118). Према мишљењу И. Грицкат прилози су једина врста речи која стоји између аутосемантичних (пунозначних) и синесемантичних речи (1983: 3).

¹⁶ Суфикси *-шки* и *-чки* настали су деловањем гласовних алтернација од суфикса *-ски* (Зељић 2020: 387)

на њихово одређење, због чега поједини аутори посебно скрећу пажњу на њихово разликовање. Као основну дистинктивну црту наводе њихову функцију, односно да придеви ближе одређују именицу и конгруирају са њом у роду броју и падежу, а прилози ближе одређују глагол (Брабец и др. 1968: 153; Кликовац 2010: 92; Алексић–Стевановић 1946: 120; Ломпар 2004: 24). Детаљно образложење о настанку прилога од придева, али и њиховој разлици дао је Александар Белић на примеру речи *лепо*. „Облик *лепо* имао је два значења: придевско и прилошко. Прилошко значење развило се врло давно, још у оно време када је однос међу придевом и именицом био простији и када је средњи род придева значао и апстрактну именицу. На тај начин *лепо* је могло имати и прилошко значење уз глагол. Колико се прилошко значење и прилошка употреба овог придева одвајала од придевске употребе његове, види се по томе што је и онда када је придев почео добивати у штокавским говорима акценат на крају, дакле *лѣпѡ* = *лѣпо* према *лѣпѧ*, прил. *лѣпо* остао је са својим старим акцентом. Значи у то се време прилошко *лѣпо* осећало као сасвим засебан облик, тако да се њега више није тицало оно што се тицало развитка придева *лѣпѡ*” (Белић 1999: 311–312). О вези између прилога и придева говори и И. Стевовић делећи придеве који постају прилози у семантичке групе и анализирајући њихово значење и функцију коју остварују у исказу¹⁷ (Стевовић 1974: 89–92).

Један број прилога настао је и од заменичких основа, па се тако у појединим граматицама као посебна група препознају заменички прилози. „Заменички прилози су били формирани у време прве, индоевропске, поделе речи на врсте, али они тада нису чинили засебну врсту речи него су улазили у ширу парадигму заменица (и припадали заменицама као врсти речи)” (Маројевић 2017: 39). Из савремене перспективе, будући да имају заменичко значење, а морфолошке особине и конституентску функцију прилога, ова група речи налази се између двеју категорија. „Они се убрајају у прилоге зато што имају прилошка значења и службе у реченици, а и непроменљиви су; с друге стране, они могу бити, као и заменице, упућивачке речи” (Кликовац 2010: 93). Поједини аутори их сврставају у заменице водећи се њиховим значењем: „Ове речи су *асемантичне* као и друге заменице и са упућивањем на говорна лица као и друге заменичке речи” (Стевовић 1960: 118; Стевовић 1968: 40)¹⁸. Иако се осећају као посебна група, морфолошке и синтаксичке особине носе превагу у њиховом одређењу, па заменичке прилоге, према појмовно-семантичком критеријуму (Маројевић 1998: 40) треба сврстати међу прилоге. И већина аутора грамика као примарни узима овај критеријум, па заменичке прилоге сврстава у категорију прилога (Бабић и др. 1991: 723; Белић 1999: 314; Клајн 2005: 155; Барић и др. 1997: 275).

Блиску везу прилози остварују и са предлозима. Разлог томе лежи како у значењу тако и у обличком поклапању. До обличког поклапања долази јер је један број прилога конверзијом прешао у категорију предлога, па се припадност одређеној врсти речи може одредити само на основу њихове употребе у реченици. С друге стране, док прилози своје значење остварују као самосталне лексеме, предлози такође могу остварити прилошко значење, али само у споју са именичком јединицом. Управо несамосталност предлога аутори препознају као њихово дистинктивно обележје према другим врстама речи, али пре свега према предлозима (Брабец и др. 1968: 154; Клајн 2005: 160; Пипер–Клајн 2013: 205; Стевановић 1986: 380–381; Симић–Јовановић 2007: 138; Барић и др. 1997: 278).

Најтешњу везу прилози остварују са речцама (Белић 1998: 99). Та веза се огледа не само у блиском значењу већ и у чињеници да се у старијим граматицама речце нису издвајале у посебну врсту, већ су се обрађивале заједно са предлозима или везницима (Ломпар 2003: 38; Грицкат 1983: 10; Бабукић 1854; Маретић 1899; Брабец и др. 1968; Алексић–Стевановић 1946; Алексић–Станић 1970), иако су поједини аутори још у том периоду препоручивали да се оне

¹⁷ Термин *исказ* синониман је термину комуникативна реченица (Радовић Тешић 2011: 61).

¹⁸ У истој граматици заменички прилози помињу се и при обради прилога (Стевовић 1960: 148–149).

издвоје (Стевовић 1960; Стевовић 1968; Лалевић 1957)¹⁹. На груписање ових двеју врста речи под једну утицало је и то што је један број речца настао од прилога (*вероватно, стварно, сигурно* и сл.), и то оних који имају тзв. функцију модификације (Марковић 2011: 560). Међутим, њихова функција у реченици је потпуно другачија. Док се прилози везују за једну реч и ближе је одређују „по неком од [њених] сталних пратилачких елемената (месту, времену, количини и сл.)” (Станојчић–Поповић 2011: 132), речце се односе на читав исказ или на елемент исказа, тако што га истичу у односу на остале. Ову посебност речца примећују и сами аутори, па их у оквиру прилога одвајају као посебну групу речи која има другачије значење и функцију (Брабец и др. 1968: 153; Бабукић 1854: 328; Алексић–Стевановић 1946: 119). У појединим граматикама указује се на блискост која постоји међу прилозима и речцама (Станојчић–Поповић 2011: 133; Станојчић 2010: 191; Бабић и др. 1991: 722; Стевановић 1986: 383; Барић и др. 1997: 274; Мразовић 2009: 466–467), али се њихов статус не доводи у питање осим у граматици Ивана Клајна. Већ у самој дефиницији прилога аутор наводи да они могу одређивати речи, али и целу реченицу. Свој став објашњава на следећи начин: „Ovakve priloge neki gramatičari svrstavaju među rečce, ali time rečce postaju nesrazmerno velika kategorija. Razlog za svrstavanje [речца] među priloge vidimo i u tome što mnogi rečenični prilozii nastaju od srednjeg roda prideva, dakle kao i oni koji određuju pojedine reči: takvi su *verovatno, očigledno, sigurno, nesumnjivo, neosporno, navodno, jednostavno, konačno* i dr. Često jedan isti prilog, zavisno od konteksta, može određivati rečenicu (npr. *To jednostavno nije tačno*) ili pojedinu reč (npr. *Zadatak se rešava jednostavno*). (Клајн 2005: 153). Речце на исти начин посматра и М. Ивић и назива их, такође, реченичним прилозима²⁰ (Ивић, 1978). С друге стране, прилози су груписани у једну категорију на основу морфолошког, семантичког и синтаксичког критеријума. Према семантичком критеријуму у прилоге спадају речи које имају значење места, времена, начина, узрока и мере/количине. Речце као врста речи не постижу ниједно до ових значења, оне „немају денотате у изванјезичкој реалности и, према томе, своје значење реализују у одређеној (језичкој / говорној) ситуацији” (Ристић 2009: 40). Прилози у реченици имају одређену синтаксичку функцију. С друге стране, речце имају искључиво комуникативну функцију, „функционишу као оператори који мењају информативну структуру реченице или њеног дела” (Шипка 2016: 45) и исказују став говорника према ономе што значи исказ (модалне речце) или однос према једном појму у реченици (Гортан-Премк 1994: 125; Ломпар 1998: 241–243; Иричанин 1998: 358). Будући да међу њима постоји разлика, сматрамо да речце и прилоге треба одвојити у засебне врсте, како се то у већини савремених граматика и чини.

Тек понегде у литератури спомиње се и веза између прилога и именица, и то не у контексту њиховог настанка, већ да поједине именице у реченици могу на себе преузимати и улогу прилога (Брабец и др. 1968: 154; Ивић и др. 2004: 123), али и да количински прилози преузимају улогу именица (Стевановић 1986: 173). Прилози од именица настају путем адвербијализације падежних облика и ова појава је веома раширена. Предметно значење именице, постаје апстрактно значење околности. Приметно је да су прелазу у категорију прилога подложније апстрактне именице, него што је то случај са оним које означавају конкретне предмете (Стевовић 1974: 92–93).

Веза између прилога и везника помиње се у граматикама у поглављима у којима се говори о везницима. Прилози се у том контексту помињу као речи које могу бити и везници када се њима уводи зависна реченица. Међутим, њихов статус у том погледу није исти код свих аутора. Док се у једним граматикама наводе као неправи везници, везници који имају и другу функцију (Маретић 1899: 488–513; Брабец и др. 1968: 156; Бабић и др. 1991: 733; Клајн 2005: 163; Станојчић–Поповић 2011: 135; Симић–Јовановић 2007: 139; Станојчић 2010: 193;

¹⁹ О обради речца у сербокроатистичким граматикама в. Ломпар 1998. и 2016.

²⁰ „Термин *реченични прилог* почео се шире употребљавати у теоријској лингвистици [...] када су радови логичара инспирисали језичке стручњаке да се на нов начин позабаве питањима реченичне модификације” (Ивић 1978: 1). Осим овог термина ауторка за поједине примере користи и термин *модалне речце* (Исто, 8)

Лалевић 1957: 79), у другим се они именују као везничке речи или везничка средства (Пипер–Клајн 2013: 464) или као речи које имају службу везника (Барић и др. 1997: 281). У литератури се чак могу наћи и термини *везнички прилози* (Остојић 1998) и, можда обухватнији, реченични (клаузални) функтори (Поповић 1998)²¹.

На основу свега реченог, може се закључити да, иако углавном добро представљају класу којој припадају, међу прилозима постоје и оне речи које се могу окарактерисати као прелазни случајеви (Пипер–Клајн 2013: 50–51). У зависности од значења, као и улоге коју имају у реченици, поједине речи се осим у прилоге могу сврстати и у другу врсту речи. Овакве прелазне случајеве бележе и општи речници српског језика (РМС, РСАНУ и Једнотомник). Управо ове речи нашле су се као предмет нашег истраживања. Везе које постоје између прилога с једне и других врста речи с друге стране, упутиле су нас на анализу свих прилога у *Речнику српскохрватског књижевног језика* који се могу и другачије одредити. У овом поглављу детаљно је приказана обрада прилога у општим речницима српског језика.

2.4. Прилози у општим речницима српског језика

У шестотомном речнику Матице српске налази се око 7070 одредница које се одређују као прилози. Њихов број значајно је већи него што је то код предлога, што је и очекивано, будући да су прилози конституентске, а предлози помоћне (граматичке) речи.

Након анализе прилога и начина њихове обраде утврђено је да овај број није коначан, јер се међу њима могу наћи и они који су одређени као прилози, а заправо то нису; и исто тако, они који су одређени као нека друга врста речи, а требало би их одредити као прилоге.

Анализа прилога у *Речнику српскохрватског књижевног језика* показала је разноврсност у њиховој обради, при чему се може издвојити неколико начина:

1. реч се одређује као прилог;
2. реч се одређује као прилог и као друга врста речи и наводе се као посебне одреднице;
3. реч се одређује као прилог и као друга врста и одвојене су римским цифрама;
4. реч се одређује као прилог и као друга врста и наводе се као посебна значења;
5. реч се одређује као прилог и друга врста истовремено;
6. реч се у примарном значењу одређује као прилог, а у неком од секундарних се наводи служба друге врсте речи;
7. реч у прилошкој служби;
8. реч се одређује као прилог, а није прилог;
9. реч се одређује другачије, а може бити и прилог;
10. реч се одређује као прилог, али може припадати и другој врсти речи.

У наставку сваки наведени начин обраде приказан је тако што се он, пре свега, описује, а затим се наводе речи које спадају у одређену групу. Да би приказ био прегледнији, прилоге смо груписали према томе којој врсти припадају речи са којима се они доводе у везу. Због великог броја примера, свака реч је детаљно анализирана тако што су у обзир узимани и дефиниција речи и примери који се наводе у речнику. Осим тога, користили смо се и граматикама и другом лингвистичком литературом, посебно ако се у њима анализирана реч наводи као пример. Групе које су истоветне оним у поглављу „Предлози” представљају само

²¹ Реченични функтори су најважнија обележја која се јављају у парадигми предикатских реченица и они обухватају помоћне и заменичке речи које служе за „граматикализацију функционалног типа предикатске реченице односно представљају структурну компоненту синтаксичког обрасца за реализовање дате (под)врсте независне или зависне предикатске реченице” (Поповић 1998: 388).

кратак приказ онога што је у поглављу о предлозима већ речено. У питању су тачке: 3.3.2.1, 3.3.3, 3.3.4, 3.3.5. и 3.3.6.1.

2.4.1. Реч се одређује као прилог

У корпус прилога из *Речника српскохрватског књижевног језика* укључене су све речи које се на било који начин одређују као прилози (прилог или прилошка служба), као и оне које смо означили као могуће прилоге. Највећи број прикупљених речи се одређују само као прилози, и то у сва три анализирана општа речника. Будући да је у питању велики број примера и да су јасно одређене, њихова подробнија анализа је изостављена из рада.

Код сваке речи понаособ анализира се њена дефиниција као и примери који представљају реалну потврду наведеног значења. И дефиниција и примери показују зашто је свака реч која се налази у овој групи одређена као прилог. Свака од њих има прилошко значење и у наведеном примеру прилошку конституентску функцију. Односно, свака од ових речи исказује време, место, начин, узрок и количину вршења радње исказане глаголом, или степен заступљености неке особине, када стоји испред придева и других прилога, или количину неке материје, када је центар прилошке партитивне синтагме (Станојчић–Поповић 2011: 281). Наведена значења у складу су са начином на који се прилози дефинишу и у анализираним граматикама и у другој литератури. Будући да се у овој групи налази велики број речи, као пример навешћемо само реч *будно*, која се у сва три анализирана речника одређује као прилог. Истовремено, овим примером приказаћемо и то како је сваки прилог у оквиру ове групе, али и истраживања анализиран.

Реч *будно* има значење 'с пажњом, пажљиво'. Већ само значење се може дефинисати као начинско, што потврђују и наведени примери:

- (1) *Будно чувају све прилазе у град.*
- (2) *Будно гледах напријед према њему.*

Ако узмемо у обзир начин на који се прилози као врста речи дефинишу, видећемо да се све наведене карактеристике односе на реч *будно*. Она је непроменљива, стоји уз глагол и ближе га одређује према неком аспекту вршења радње, у овом случају, према начину. Додатну потврду нам пружа и то што реч *будно* у наведеним примерима одговара на питање *како?*, што је карактеристика прилога за начин (Стевановић 1986: 377).

Истоветно је и код других прилога ове групе. Најчешће се већ у самом значењу може закључити да су у питању прилози, а примери то само додатно потврђују.

2.4.2. Реч се одређује као прилог и као друга врста речи и наводе се као посебне одреднице

У овој групи налазе се речи које се могу двоструко (па чак и троструко) одређивати – као прилози и нека друга врста речи. Иако се у одређеним случајевима међу њима може успоставити веза јер потичу од исте речи или корена, њихова значења и употреба, односно, морфолошке карактеристике и употреба у реченици, различити су, због чега се оне и раздвајају и наводе као посебне одреднице.

Речи које се налазе у овој групи су: *а, близу, вако, ван, већ, веће, више, изопака, испреко, колик, наоко, натраг, остран, писмено, пре, преко, рази, според и спред*.

На основу тога са којим врстама речи се доводе у везу издвојили смо групе:

- *прилог и именица;*

- прилог и предлог;
- прилог и везник;
- прилог и заменица;
- прилог, везник и узвик;
- прилог, придев и предлог.

2.4.2.1. Прилог и именица

У ову групу спадају речи *изопака* и *писмено*. Обе се у шестотомнику одређују и као прилози и као именице, док у другим речницима то не мора бити случај.

Реч *изопака* се и у РМС и у РСАНУ одређује као прилог и као именица. Значење прилога је 'с друге, обрнуте стране', а пример гласи:

(1) *И врата [на тараби] су од дасак саишта, све по три, четири даске, а изопака имаје три лествице...*²²

Реч *изопака*, што се може видети и у примеру, има месно значење, ближе одређује глагол и зато се по врсти речи одређује као прилог.

Именица *изопака* има значење 'исквареност, изопаченост'.

(1) *Данас је потребна ... критика против изопака да би се језик препородио.*

Већ само значење, морфолошка категорија рода која се наводи у оквиру речничког чланка, али и пример показују да се она може одредити и као именица.

У Једнотомнику се ова реч не јавља као одредница нити се јавља као пример у граматикама, али је њена обрада у речницима довољна да закључимо да је овакво њено одређење исправно.

Као именица реч *писмено* означава 'слово; оно што је написано, писмо' или 'писменост, вештину писања'.

(1) *Даје [му] новаца. Без интереса ... без сведока и писмена, на просту реч.*

(2) *Монах Гаврил научио га је писмену и рачунању.*

Као прилог реч *писмено* има значење 'писменим путем'.

(1) *Требало је да се за то опћина мени писмено обрати.*

(2) *Писмено ти јављам конач мога сна.*

У прва два примера реч *писмено* је променљива, са предлозима чини предлошко-падежну конструкцију и има конституентску функцију објекта, коју обично обављају именице, односно, именичке јединице. У друга два примера реч *писмено* је непроменљива и ближе одређује радњу глагола *обратити се* и *јављати*, због чега се и одређује као прилог.

На основу анализе може се закључити да се обе речи, у зависности од значења и улоге коју имају у реченици могу одређивати и као именице и као прилози. Разлика међу њима је јасна поготову када је деклинабилност именице лако уочљива. Осим тога, и функција и значење у реченици их јасно раздвајају. Као именице оне означавају неки појам (именују га),

²² Наведени пример преузет је из Речника САНУ, пошто је у шестотомнику пример за прилог изостављен.

а, с друге стране, прилози у сваком наведеном примеру стоје уз глагол и ближе га одређују по неком аспекту вршења радње (место и начин), што је њихова основна функција.

2.4.2.2. Прилог и предлог

Најбројнију групу представљају речи које се у РМС одређују као прилози и предлози. У њој се налазе речи: *близу, ван, више, испреко, наоко, остран, пре, преко, според* и *спред*.

У сва три анализирана речника речи *близу, ван, више, пре* и *после* обрађене су на исти начин – речи су дате као посебне одреднице. Граматике ове предлоге одређују као неправе, тј. као оне које су настали од других врста речи, и то прилога. У анализираним граматикама се наведене речи такође наводе и као примери предлога и као примери прилога, а у појединим је објашњено и када се ове речи одређују као предлози, а када као прилози: „речи: *више, ниже, близу*, о којима само према њиховој функцији можемо закључити којој од ове две врсте речи припадају. Када те речи стоје уз неки облик именице или заменице, оне су предлози; а кад одређују глаголе, онда су, дакако, прилози” (Стевановић 1986: 380–381).

Остали предлози из ове групе су у РСАНУ и Једнотомнику одређени на другачији начин или су изостављени. *Остран*²³, *рази* и *според* се у Једнотомнику не јављају као одреднице, а исто тако се не могу наћи ни у граматикама као примери било предлога било прилога.

Примери *до, испреко, наоко* и *спред* одређени су само као предлози. У већини граматика *до* се одређује као предлог, а у неким се чак обележава као прави (Бабукић 1854: 331; Брабец и др. 1968: 154; Станојчић 2010: 193), док се у другим наводи да може бити и прилог (Стевановић 1986: 381), па се чак наводе и истоветни примери попут оних у речнику: „*Od zgrade ne osta do temelj. Vratit će se do nekoliko dana.*” (Барић и др. 1997: 276). *Наоко* и *спред* се у граматикама не могу наћи као пример нити прилога, нити предлога, те се у његовом одређењу морамо ослонити на речник, односно на примере који се у њему наводе.

2.4.2.3. Прилог и везник

У овој групи налазе се речи *вако, већ* и *веће*.

Реч *вако* се у РМС и РСАНУ одређује као прилог и као везник. Прилог има значење 'овако', а везник 'већ, ако'. Обе лексеме су стилски обележене, због чега их нема у Једнотомнику нити у граматикама. Прилог се у овом облику може наћи у народном језику, а и везник представља покрајински облик. Овакво одређење потврђују и примери:

- (1) *У књизи му вако бесјеђаше.*
- (2) *Ја немам што да приложим икони Богородичиној, вако бих ово оружје што је опојено људском крвљу.*

У првом примеру *вако* одређује глагол *беседити* према начину његовог вршења, а у другом везује две реченице у целину.

²³ *Остран* је у РСАНУ одређено и као предлог и као прилог (као у РМС).

Реч *већ* се у сва три речника једнако одређује: једна одредница као прилог и једна као везник. У РСАНУ и Једнотомнику *већ* се одређује и као речца и исто се одваја као посебна одредница.

Ниједно од ових одређења не доводимо у питање, али ћемо посебно напоменути једно значење прилога за које сматрамо да није прилошко. У РМС и РСАНУ једно од значења прилога *већ* гласи 'за изузимање: осим'. Сматрамо да се ово значење припада везнику *већ*, а не прилогу, како је наведено и у Једнотомнику.

Овакво тројако одређење јавља се и у граматикама – *већ* се налази као пример и прилога (Станојчић–Поповић 2011: 135, Станојчић 2010: 191; Брабец и др. 1968: 156; Клајн 2005: 163; Мразовић 2009: 489) и везника (Станојчић–Поповић 2011: 135, Симић–Јовановић 2007: 139; Станојчић 2010: 193; Кликовац 2010: 120; Брабец и др. 1968: 156; Клајн 2005: 163; Мразовић 2009: 417) и речца (Станојчић–Поповић 2011: 133; Станојчић 2010: 191; Кликовац 2010: 121; Барић и др. 1997: 282; Мразовић 2009: 477). М. Ивић речцу *већ* сврстава у речи које носе прагматску ознаку неочекиваности, јер њоме говорник упозорава саговорника „да је, противно њиховом очекивању, оно о чему их он својим исказом информисе – стварност” (Ивић 2004: 15).

Наш поглед на категоризацију речи *већ* истоветан је са наведеним у граматички Стјепана Бабића и сарадника: „Ријечи *kako, pošto, samo, stoga, zašto, zato, već, dakle* могу бити и везници и прилози или *čestice*” (Бабић и др. 1991: 733).

На исти начин обрађена је и реч *веће*, варијанта речи *већ*. Одређује се као прилог и везник, док се као речца не помиње, што сматрамо пропустом. Будући да се у другом значењу упућује на реч *већ*, онда је неопходно навести, ако их има, и примере у којима ће она бити и речца.

И у овом случају значења и примери показују да се поједине речи могу одређивати и као прилози и као везници. Оно што је неопходно, то је да се међу ове две врсте успостави јасна разлика, односно, да се значења прилога и везника јасно разграниче, како је то урађено код речи *вако* и делом код речи *већ*.

2.4.2.4. Прилог и заменица

Реч *колик* се у РМС одређује као заменица и као прилог. Обе речи обрађују се исто и у РСАНУ, док се у Једнотомнику *колик* одређује само као заменица, а као прилог се не помиње. Ниједно одређење не треба довести у питање, али ћемо поменути могућност прилога *колик* да има и везничку службу. Будући да *колико*, а *колик* је само његова варијанта, може имати и службу везника, претпостављамо да исто важи и за *колик*. Примери који се наводе у РМС су следећи:

- (1) *Има их с једним оком на челу, колник тањир великим.*
- (2) *И у дну доље мало, маличак мора, колник сузица.*
- (3) *Глава зијева колник да је жива.*

У наведеним примерима *колик* би се могло посматрати и као прилог и као везник, и то као поредбени везник. У анализираним граматикама се наводи да само заменица *колик* може бити и везник или везничка реч (Барић и др. 1997: 281; Бабић и др. 1991: 733; Симић–Јовановић 2007: 139), али сматрамо да исто важи и за прилог.

2.4.2.5. Прилог, везник и узвик

Посебан случај представља реч *a*, која се у РМС одређује тројако: као прилог, као везник и као узвик.

Прилог *a* има четири значења у овом речнику међу којима постоји разлика која се тиче одређења врсте речи, те ћемо свако значење посебно анализирати.

У примарном значењу 'чим, тек што, баш кад' као пример се наводи:

(1) *Одмах натраг, откуд си и дошао... а цик зоре.*

Овде се не може са сигурношћу рећи да је *a* прилог. Ако узмемо у обзир дефиницију прилога, видећемо да овде *a* ни на који начин не одређује глаголску радњу. И синоними који су наведени у дефиницији речи одређују се као везници који уводе временску реченицу, а не као прилози. У речнику САНУ *a* се у овом значењу одређује као речца, док је у Једнотомнику одређење исто као и у РМС.

Друго значење 'таман, само што' прати пример:

(1) *Поп се занесе, и а да падне наузнак, а сељци га прихватише.*

И у овом случају у дефиницији се као синонимни наводе везници који се користе за увођење временских реченица. У Једнотомнику *a* је у овом значењу одређено као речца у прилошкој и везничкој служби, а у РСАНУ се ово значење не јавља, као ни последње за које се само наводи 'корелативно' и које прати пример:

(1) *Неке гвоздене шипке једнако излазе из неког ваљка... А увуку се, а истуре се.*

Треће значење 'оволико, толико, онолико' прати пример

(1) *Ту нема истине ни а – и окачи ноктом о зуб.*

У овом случају *a* се може одредити као прилог, што потврђује и дефиниција, али и одређење у другим речницима.

Одређење речи *a* као прилога може бити спорно, ако имамо у виду прилоге као врсту речи уопште. Прилози се одређују као пунозначне речи које најчешће ближе одређују глаголску радњу. Сама за себе реч *a* нема значење, већ га добија у датом контексту. Чак и у примеру у ком је одређена као прилог, *a* своје прилошко значење остварује тек у реченици која је наведена као пример оваквог одређења.

Ни у граматикама се *a* не јавља као пример прилога, већ искључиво као пример везника или узвика, а негде и речце (Бабукић 1854: 341–343; Клајн 2005: 163; Станојчић–Поповић 2011: 135–136; Симић–Јовановић 2007: 139; Станојчић 2010: 194–195; Кликовац 2010: 118; Алексић–Стевановић 1946: 124; Остојић 2001: 106, 108; Барић и др. 1997: 281).

2.4.2.6. Прилог, придев и предлог

Јединствен случај представља и реч *рази*, која се у РМС одређује као придев, предлог и прилог.

Као непроменљиви придев *рази* има значење 'радостан, задовољан; вољан, сагласан', а примери који се наводе су:

(1) *Рази сам ти пријатељству твојем, дат ћу теби сестру за Николу.*

(2) *Јеси ли ти, тетка, рази? – окрене се један друг матери цуриној.*

У наведеним примерима тешко се може јасно одредити врста речи, јер би се *рази* могло одредити и као придев и као прилог. На основу значења могли бисмо закључити да је у питању придев јер се налази у функцији именског копулативног предикатива, коју и иначе обављају именице и придеви и квалитативно одређује субјекат.

Предлог *рази* с речју у генитиву казује да је 'нешто по висини изједначено с оним што је генитивом означено'. Примери који се наводе су:

- (1) *рази земље*
- (2) *рази мора*

Прилог *рази* има значење 'приземно, у приземљу', али се ниједан пример не наводи као потврда.

Обрада све три речи као посебних одредница потпуно је јасна ако, поред њихове употребе у реченици, имамо у виду и њихово значење. Значења су потпуно различита и не може се успоставити никаква веза међу њима.

Поједине речи ове групе могу се и другачије одређивати него што је то у речнику наведено. На пример, *већ* се осим као прилог и као везник може одређивати и као речца, а за прилог *колик* би требало навести да може обављати и везничку службу када уводи зависну реченицу. Одређивање појединих речи као прилога би се могло тумачити и као спорно (реч *а*), међутим, примери показују да је такво одређење могуће.

Сасвим је уобичајено да поједине речи имају исти графемски састав, а различито значење. Ова појава се у лексикологији назива хомонимија²⁴ (Шипка 2006: 61; Драгићевић 2010: 320). Хомонимија се као парадигматски однос успоставља између двеју речи. И будући да су у питању две речи, оне би се тако морале бележити и у речнику. Све речи које су у претходном делу представљене обрађене су у *Речнику српскохрватског књижевног језика* као посебне одреднице. Без обзира на то што се оне исто пишу, што су често по пореклу блиске, њихова врста речи је другачија, па су, самим тим, у питању и различите речи. Због тога се оне и раздвајају на посебне одреднице што сматрамо најисправнијим начином када је у питању обрада ових речи у речницима.

2.4.3. Реч се одређује као прилог и као друга врста и одвојене су римским цифрама

Један број речи у Речнику Матице српске обрађује се тако што се врста речи раздваја римским цифрама. Под једном одредницом као да се налазе најмање два речничка чланка која су одељена римским цифрама. На овај начин се обично обрађују речи које су на неки начин сродне, тачније, најчешће су им блиска значења. Овде спадају речи: *испред, кад/када, како, као, кроз, опет, по, поред, после, поткрај, пошто, прво, пред, пређе, прем, против, тек, чим и шта*.

И у овој групи издвојили смо неколико подгрупа на основу врсте речи са којом се прилози доводе у везу:

- *прилог и предлог;*
- *прилог и везник;*

²⁴ У раду, када говоримо о хомонимији, не подразумевамо само праве хомониме, већ и неправне. Ова разлика је важна јер примере које наводимо у целом раду јесу истог облика, имају различито значење, али нису прави хомоними. Стога их у речнику не треба бележити како се то чини са правим хомонимима (цифром која се налази уз реч као експонент).

- *прилог и заменица;*
- *прилог, предлог и везник.*

2.4.3.1. Прилог и предлог

Као и у претходној групи, и овде се највећи број речи одређују као прилози и предлози. Најчешће се римским бројем један реч обележава као прилог, а римским два као предлог. Речи које су на овај начин обрађене су: *испред, кроз, по, поред, после, поткрај, пред, пређе и против.*

Начин обраде наведених примера не подудара се у потпуности са оним у другим анализираним речницима. На исти начин обрађени су само *по, после* и *пред*, од којих се само *после* може одређивати као предлог и као прилог. *По* само заједно са променљивим речима може развити прилошко значење. У томе су сагласне и анализиране граматике, те се у њима *по* најчешће одређује као предлог. *Пред* се у граматикама наводи искључиво као пример предлога, што потврђује и његова анализа.

Речи *кроз(а), поред* и *поткрај* су у Једнотомнику (*кроз(а)* и у РСАНУ) одређени само као предлози, а *посреди* и *прво* само као прилози. У случају речи *кроз(а)* неопходно је наћи више примера који би потврдили њено одређење као прилога. Значење речи *поред* показује да она захтева постојање ентитета на основу којег се одређује локација, због чега се првенствено и одређује као предлог. Иако је у питању мали број примера, потврда предлога *посреди* и *прво* и прилога *поткрај* постоји, због чега се они не могу изоставити.

У случају речи *испред* сматрамо да она своје значење може остварити тек када се иза ње налази именичка јединица. Чак и тамо где је она изостављена, она се подразумева и најчешће је позната из ширег контекста.

Реч *против* може се одредити и као прилог и као предлог, што потврђују и анализирани речници и анализирани граматике.

2.4.3.2. Прилог и везник

У ову групу спадају речи *кад/када, како, као, опет, пошто, прем, тек* и *чим.*

Реч *кад/када* се у РМС одређује као прилог и као везник већ у граматичком показатељу категорије, а затим се врста речи раздваја римским цифрама. Прво се обрађује као прилог, а затим као везник.

Значење прилога се везује за време вршења радње 'у које време', што се види и у примеру:

(1) *А кад сте ви из Пожсеге.*

Друга наведена значења, иако разнолика, и даље остају временска: 'изриче да се што догађа наизменце; изриче да се што догађа повремено, с времена на време' и сл.

Као везник *када* има много разноврснија значења, јер је у питању најфреквентнији темпорални (временски) везник (Антонић 1998: 207). Пошто уводи временске зависне реченице, прво се доводи у везу са прилогом. Оно што се овде поставља као питање јесте да ли је у питању везник или је прилог који се користи у везничкој функцији. Пример који се наводи за ово значење гласи:

(1) *Ја сам ноћас пошб ... кад су први пијетли зајевали.*

У наведеном примеру, иако везује зависну реченицу за надређену, *када* не губи своје прилошко значење. У оквиру зависне реченице оно задржава прилошко значење и функцију прилошке одредбе, те се може одредити и као прилог. С друге стране, *када* везује друге врсте зависних реченица, као што су нпр. условне (Ковачевић 2014: 114), одређује се само као везник, јер се прилошко значење губи.

У РСАНУ и Једнотомнику *када* се одређује нешто другачије. Одмах у показатељу граматичке категорије реч се одређује троструко, као прилог, као везник и као речца, а раздвајање по римским цифрама изостаје. Овај начин одређивања врсте речи сматрамо непотпуним јер није јасно обележено које значење се везује за коју врсту.

Што се тиче одређења ове речи као речце сматрамо да је овога пута то сувишно. Ни у једном значењу нити примеру, *када* нема искључиво комуникативну функцију. Када се овом речју 'истиче неочекиваност или изненадност (често у вези са речима: али, ето, оно, тамо)', она задржава компоненту прилошког временског значења. С друге стране, у литератури се одређује као везник, јер се *кад* у овом значењу „може лако заменити неким супротним везником” (Кликовац 2018: 189).

(1) *Није стигла скинути ... блузу, кад се врата отворе.*

И у граматицама се ова реч одређује и као прилог (Клајн 2005: 163; Барић и др. 1997: 273; Бабић и др. 1991: 733; Станојчић–Поповић 2011: 135; Симић–Јовановић 2007: 138; Станојчић 2010: 191; Кликовац 2010: 93; Остојић 2001: 104; Брабец 1968: 156) и као везник (Клајн 2005: 163; Барић и др. 1997: 281; Бабић и др. 1991: 733; Стевановић 1986: 381; Станојчић–Поповић 2011: 135; Симић–Јовановић 2007: 139; Станојчић 2010: 193; Остојић 2001: 106; Брабец 1968: 156). У једној се чак напомиње да постоји разлика и да не треба мешати прилог *када* са везником *када* (Мразовић 2009: 440), а у другој да је *када* и њој сличне речи нешто што се назива везничка реч. „Везничке речи су односне заменице и односни прилози у везничкој функцији. Везничке речи, за разлику од везника, припадају структури зависног предикацијског дела сложене реченице” (Пипер–Клајн 2013: 464). Из овога се може видети да и у литератури постоје недоумице како одређивати речи које могу имати везничку функцију.

Ни у једној граматици се *када* не одређује као речца, већ искључиво као прилог и као везник, те би такво одређење требало да буде и у речнику, при чему би ове две речи требало раздвојити на две одреднице. На исти начин требало би обрађивати и њене варијанте. У неким случајевима је то већ урађено, па се реч *каде* опет у граматичком показатељу категорије одређује као прилог и везник, док се *кадано* одређује као прилог, а *кадаре* и *кадно* као везници.

И реч *како* се у РМС одмах у показатељу граматичке категорије одређује као прилог и везник, а затим се врста речи раздваја римским цифрама.

Како се прво обрађује као прилог за начин и као потврда се наводи пример:

(1) *Како је отац ваиш?*

У примеру се види да реч *како* има прилошко значење јер спецификује један аспект ситуације (начин) која се исказује реченицом. Међутим, остала значења која се наводе за прилог могу се довести у питање. У другом значењу се наводи да *како* 'истиче дивљење и усхићење; колико' и наводе се примери:

(1) *Како је лепа ова ноћ!*

(2) *Како нам је диван снијежак нападао!*

У обе реченице чини се да реч *како* нема прилошко значење. Њом се не пита како/колико је заправо лепа ноћ или како/колико је нападало снега, већ говорник истиче

дивљење и усхићење поводом онога што значи њихов исказ. У овој употреби реч *како* синонимна је узвичној речци *ала* (Станојчић–Поповић 2011: 352), те можемо закључити да је ово значење ближе речцама као врсти речи него прилозима.

Реч *како* би се могла одредити као речца и у другим значењима: када изражава чуђење или негодовање:

- (1) *Како! ви сте били на Корзици!*
- (2) *Како се нећу љутити?*

или жељу:

- (1) *Како би хтио застрти та окна на својој души!*

У сва три наведена примера речју *како* не исказујемо начин, већ се њом опет исказује став говорника (чуђење, негодовање, жеља).

Дакле, у обради речи *како* под римским бројем један она се одређује као прилог, али се може одредити и као речца.

Под римским бројем два *како* се одређује као везник којим се у независну реченицу уводи зависна. Као везник ова реч може опет имати више значења, па тако он може изрицати начин:

- (1) *Оде како је и дошао!*

изјаву, саопштење, констатацију:

- (2) *Мара изађе да свима јави како је умрла баба.*

намеру:

- (3) *Написао је родитељима ... да ће урадити све могуће како би удовољио њиховим жељама.*

време:

- (4) *Како ме угледао, он ми приђе.*

узрок:

- (5) *Како су ме познавала сва њушкала [полицијска], био сам угрожен.*

последницу:

- (6) *Уредник [Антологије] тако је радио како би читалац имао што више јамства да је избор добро учињен.*

У сваком наведеном примеру реч *како* је везник који повезује две клаузе²⁵, односно, везује зависну реченицу за надређену. Поменућемо само употребу везника *како* у начинским реченицама. И у овом случају, као и у претходном, треба размотрити да ли у примеру попут овог који је први наведен, *како* задржава прилошко значење или оно постаје прави²⁶ везник. Ако зависну реченицу посматрамо као самосталну јединицу, видећемо да у њој *како* има прилошко значење (*како је и дошао*), односно, говори о начину вршења радње. У свим осталим примерима, прилошко значење се изгубило и реч *како* се без икакве недоумице одређује као везник.

²⁵ Термин *клауза* означава предикатску реченицу (Радовић Тешић 2011: 72).

²⁶ Реч *прави* овде користимо описно, а не као термин који се јавља у подели везника по постанку на праве и неправе.

У РСАНУ и у Једнотомнику се ова реч такође двоструко одређује, с тим што се оба одређења наводе у граматичком показатељу категорије, али се значења не раздвајају према врсти речи, што је опет лошије решење него оно које је дато у РМС.

И у литератури се *како* одређује двоструко, и као прилог и као везник²⁷ (Барић и др. 1997: 273; Бабић и др. 1991: 733; Клајн 2005: 163; Брабец и др. 1968: 156; Станојчић–Поповић 2011: 135; Станојчић 2010: 193; Зенчук 1998: 325). У граматици Павице Мразовић се даје и напомена да везник *како* „ne treba zamenjivati sa upitnim prilogom *kako*” (Мразовић 2009: 440).

Додаћемо још и да би, осим прилога и везника, требало размотрити и могућност одређења ове речи као речце. Иако се то не помиње ни у једном речнику нити граматици, сматрамо да је такво одређење оправдано ако имамо у виду значења речи *како* која су ближа речцама као врсти речи него прилозима. Потврду за овакво одређење налазимо и у литератури где се *како* у реторским питањима одређује као узвична партикула (Павловић 2008: 19).

Реч *као* се у РМС прво обрађује као везник, а затим као прилог. Као везник користи се у начинско-поредбеним конструкцијама и може исказивати ’сличност или једнакост двају појмова, у одређеној особини или уопште; начин како се што врши дешава’ итд.:

- (1) *Стао је говорити на катедри, прав као свећа.*
- (2) *Ту уснух као заклан.*

И као прилог реч *као* има више значења, и свако од њих одређење ове речи као прилога доводи у питање. Примарно значење прилога *као* гласи ’испред речи и израза у којима је поређење избледело: у положају, у својству’, а примери су:

- (1) *Хтио си бљеснути на позорници као главна улога, као полубог, а не као статист.*
- (2) *[Соба] је служила пуковнику и као салон и као трпезарија.*
- (3) *Енгелс је француски материјализам XVIII столећа назвао филозофском револуцијом која је послужила као увод у политички преврат.*

Ако имамо у виду дефиницију прилога, видећемо да су то самосталне, пунозначне речи, што се у овим примерима не односи на *као*. Своју функцију ова реч добија тек када се нађе у оквиру конструкције, без обзира на то да ли је значење поређења избледело или не, стога сматрамо да се она не може одредити као прилог.

У другом значењу јављају се и подзначања. Навешћемо свако од њих и пример који га прати. У значењу које је обележено **2.а.** *као* ’истиче приближност, непотпуност, несигурност: по свој прилици, чини се, вероватно’, а пример гласи:

- (1) *Био јој је као неки девер.*

У овом значењу сматрамо да се *као* пре може одредити као речца него као прилог, јер њоме говорник исказује сумњу у истинитост свог исказа, те се о прилошком значењу овде се не би могло говорити.

У значењу **2.б.** *као* ’у тражењу објашњења ублажава директно питање’:

- (1) *Па шта би онда ми као... – приупита неко.*

²⁷ Везник *како* настаје од упитног прилога *како* који се у време конституисања словенске хипотаксе могао везати за суседну реченицу. „Читав поступак хипотактичког интегрисања некада аутономних питања могао је бити посредован реторским питањима као синтаксичким изразима емотивних реакција на квалитет или квантитет одређене појаве. Наиме, реторско питање с узвичном партикулом **kako* – пореклом такође упитна реченица – могло је утицати на ширење зависних реченица с везником **kako* у сфери хипотаксе.” (Павловић 2008: 18–19).

И у овом значењу *као* би се пре могло одредити као речца јер и само значење то каже: говорник употребом ове речи ублажава директно питање. Њена функција је само комуникативна, не и конституентска, што се види у примеру.

У последњем **2.в.** значењу ова реч се користи и 'кад се истиче сумња у истинитост онога што се приопштава, саопштава, са значењем: тобоже, бајаги, бајаге'.

(1) *На једној од тих тераса сједимо нас двојица и као путујемо негдје послом.*

И овде, и значење и пример указују на то да реч *као* не може бити прилог јер не може бити самосталан и нема прилошко значење. Речју *као* говорник указује на то да исказ или део исказа који се налази иза *као* није истинит. Због тога сматрамо да и у овом случају *као* треба одредити као речцу.

У Једнотомнику *као* се одређује на исти начин као и у РМС, док је у РСАНУ нешто другачије. Одређење ове речи као везника и прилога је истоветно, с тим што се прилог може наћи и у служби речце. Значење прилога поклапа се са првим значењем прилога у РМС. Међутим, као што смо навели, сматрамо да *као* не може бити прилог, већ само везник. Друго значење прилога у РМС поклапа са службом речце у РСАНУ, што додатно потврђује нашу анализу и закључак да се *као* може одређивати и као речца. Једино што бисмо исправили у РСАНУ јесте то да је у питању речца, а не служба речце.

До истоветног закључка у обради речи *као* дошао је и М. Московљевић. У својој анализи он такође сматра да се *као* може одредити само као везник и речца (Московљевић 1959). И у литератури се *као* наводи као поредбени везник (Стевановић 1937; Зенчук 1998: 327). У оним граматикама где се јавља као пример, *као* се одређује и као везник (Мразовић 2009: 420; Ивић и др. 2004: 160) и као речца (Мразовић 2009: 489). Ни у једној од њих се не помиње међу прилозима, због чега мислимо да је овакво одређење сувишно и да ову реч, коначно, треба одређивати првенствено као везник, а затим као речцу.

Реч *опет* је у сва три анализирана речника обрађена тако да се може вишеструко одредити. У РМС врста речи се одваја и римским цифрама, али и значењем. Под римским бројем један *опет* се одређује као прилог који може имати више значења, која се заједно могу одредити као временска 'поново, изнова, још, други пут, после; још, још увек'.

(1) *Мали сувоњави, исцрпени ... јуришају опет.*

(2) *Који пут, кад га је опет и опет дозивала, кривио је њу.*

У оба наведена примера *опет* има прилошко значење, због чега се одређује као прилог.

У трећем значењу наводи се да реч *опет* значи 'пак, међутим', а у четвртном 'тако исто, такође'. Примери који прате дефиницију су:

(1) *Војници [су] ... стајали по страни ... држећи у руци пушку, а тко опет сјекиру.*

(2) *[Ја] сам му склонила, каже, ретке бубе, па их дала господину Љуби, опет професору.*

Ни у једном од ова два примера реч *опет* се не може одредити као прилог, јер се њом не одређује глаголска радња, већ се посебно истиче реч која јој следи (*сјекиру, професору*). У првом примеру реч *опет* истиче супротност у односу на претходни део исказа, а у другом посебно наглашава именицу *професор*. Оваква употреба и значење сврставају је у речце, а не у прилоге. Осим тога, и речи којима се дефинишу ова значења *међутим, пак* и *такође* одређују се као речце и у речницима и у граматикама (Мразовић 2009: 420, 474; Бабић и др. 1991: 737; Клајн 2005: 169; Стевановић 1986: 384; Станојчић–Поповић 2011: 135; Станојчић 2010: 194; Кликовац 2010: 120; Ристић 1994а: 146).

Под римским бројем два реч *опет* није експлицитно одређена, већ се њена врста одређује у зависности од значења, па се тако у првом наводи да може бити у служби везника 'а и пак', а у трећем да је у служби речце 'за истицање, са значењем сигурно, посебно'. Примери у којим се употребљава као везник су:

- (1) *Он ти закупи ћурке тући, оне опет њега.*
- (2) *Око јој је горело ... Њега опет поче облевати зној.*

У оба примера чини се да је везник који уноси супротно значење изостављен, а реч *опет* има прилошко значење и функцију, због чега би је требало одредити као прилог, при чему чак и везничка служба изостаје.

У другом значењу наводи се да *опет* исказује допуштање '(па) ипак, и поред тога'.

- (1) *Гојко се грчи и тресе, па опет жури испред.*
- (2) *Догађало [се] да се ... сваде, ал' опет није било толико галаме.*

Док се у првом примеру *опет* може одредити као део везничког израза (*па опет*), за шта потврду налазимо и у граматицама (Барић и др. 1997: 281), у другом сматрамо да је у питању речца.

У трећем значењу наводи се да *опет* може бити у служби речце када се користи за истицање (*сигурно, посебно*).

- (1) *Зар смо ми па опет знали кад ћете ви доћи.*
- (2) *Као да ми опет сама глава нешто нарочито и вриједи, па да се због ње диже оволика буна.*

Будући да се у оба примера користи да би се истакао елемент који јој следи, реч *опет* треба одредити као речцу, а не као реч која има службу речце.

Овако разнолико одређење речи *опет* можемо наћи и у друга два анализирана речника. У Једнотомнику је обрада готово истоветна, једино што је подела по римским цифрама изостављена. У РСАНУ се у примарном значењу помињу и служба именице и узвика, у значењу 'међутим, пак' наводи се да је у служби речце, док је служба везника изостављена.

У граматицама се *опет* јавља и као пример речце (Барић и др. 1997: 282) и као пример прилога (Алексић–Станић 1970: 34), а како смо навели, заједно са *па*, и као везнички израз *па опет* (Барић и др. 1997: 281). Имајући све наведено у виду, можемо рећи да се реч *опет* може одредити и као прилог и као речца. Самостално узета, не може се одредити као везник. Ту функцију може обављати само са још неком речју с којом ће чинити везнички израз.

Реч *пошто* се у РМС и Једнотомнику једнако одређује. Под римским бројем један *пошто* се обрађује као временски и узрочни везник.

- (1) *Пошто је свака испила чашу ухлађеног грога ... сјеле су опет на своја возила.*
- (2) *Онда је та ваша вјера од онога онамо свијета, пошто на овом нашем све једно друго пљачка, перуша и тамани.*

Речју *пошто* се, како показују наведени примери, у независну уводе временске и узрочне зависне реченице²⁸.

²⁸ За потребе рада употребљена је традиционална класификација зависних реченица (Станојчић–Поповић 2011: 309–340; Стевановић 1986: 818–915).

Под римским бројем два *пошто* се обрађује као прилог који се у разговорном језику користи у значењу 'по коју цену, по којој цени, по колико' или у вези с глаголом *бити* у значењу 'колико стоји'.

(1) *Онај коме оружје треба, не пита пошто је, него плаћа сваку цену.*

У наведеној реченици речју *пошто* тражи се информација о количини нечега, колико нечега има. Овакво значење сврстава *пошто* у прилоге за количину.

И у граматикама се ова реч може наћи као пример и везника и прилога (Мразовић 2009: 440; Барић и др. 1997: 276, 281; Бабукић 1854: 328; Бабић и др. 1991: 733; Клајн 2005: 156; Станојчић–Поповић 2011: 135; Симић–Јовановић 2007: 139; Станојчић 2010: 193; Кликовац 2010: 119). Можемо закључити да је у овом случају оправдано реч *пошто* двоструко одредити. Значења речи нису повезана, значење везника је временско или узрочно²⁹, док прилог има значење количине. Због тога прилог и везник треба раздвојити и обрађивати као две посебне одреднице.

Под римским бројем један реч *прем* се обрађује као везник који представља варијанту допусног везника *премда*.

(1) *Не опажате га прем је кавана празна.*

(2) *И ти људи ... казивали свашта ... а ништа се нијесу побојавали, нити зазирали, прем је било у гдјекога и крупне грехоте.*

У оба примера *прем* уводи допусну зависну реченицу, због чега се и одређује као везник.

Под римским бројем два *прем* се одређује као прилог који има значење 'одвећ, веома; доиста, заиста, управо'. У речнику се не наводи ниједан пример у ком *прем* има значење прилога, због чега се ослањамо само на дефиницију, односно синониме који се наводе у оквиру дефиниције. Тако би се реч *прем* одредила као прилог када је синонимна са *одвећ* и *веома* (*одвећ* *ситно*), док би се, у значењу 'доиста, заиста, управо, баш', пре могла одредити као речца. Међутим, за овакву тврдњу неопходно је да имамо барем један пример који ће то и показати. У електронском корпусу нисмо пронашли ниједан. Осим тога, у Једнотомнику се ова реч не јавља као одредница, нити у граматикама као пример, што је очекивано јер је у питању реч која је обележена као застарела. Ако узмемо у обзир само значења речи *прем* која се наводе, можемо рећи да се она може одредити као везник, прилог и речца. Док је одређење ове речи као везника неупитно, могућност одређења као прилога и речце треба додатно испитати, али су за то неопходни додатни примери.

Пример *тек* се и у РМС и у Једнотомнику одређује једнако: као прилог и обележава се римским бројем један и као везник, обележен римским бројем два. Значења ове речи су разноврсна, због чега ћемо их детаљније анализирати.

Прво значење прилога *тек* гласи 'истом, једва'. Примери који се наводе су:

(1) *На пазару се тек раздањује.*

(2) *Тек касније сјетио се да је та мисао ... била из Криловљеве басне.*

²⁹ О узрочном и временском значењу везника *пошто* и структури реченица у којима се употребљава овај везник в. Танасић 2013.

У наведеним примерима *тек* одговара на питања *колико* или *у којој мери*, односно, исказује меру или количину. У овом значењу *тек* се одређује као прилог јер има прилошко значење.

Друго значење речи *тек* гласи 'само, једино, толико само, ништа више него'.

- (1) *У нечем имате мало и право, рекох тек да јој нешто попустим.*
- (2) *То бијаху трговине тек другога реда.*

У овим примерима *тек* нема прилошко значење јер не одређује глаголску радњу нити исказује меру, количину или степен заступљености неке особине. Реч *тек* спецификује значење елемента који јој следи. Њом говорник истиче одређен део реченице: оно што је исказано је једино што се очекује. Овакво значење одговара речцама као врсти речи, због чега бисмо је у овом значењу, тако и одредили.

У трећем значењу прилог *тек* се дефинише преко синонима *управо, баш, у том тренутку*.

- (1) *А њој ништа, само посрну, тек јој дијете испаде.*

Сам пример и значење које реч *тек* има у њему, сврстали би је у прилоге. Речју *тек* исказује се време вршења радње 'у том тренутку'. Иако се њени синоними из дефиниције *управо* и *баш* могу одредити и као речце (Ристић 1994а: 146), сматрамо да се *тек* у овом значењу може одредити и као прилог.

Четврто значење гласи 'још како, и те како (обично у претњи или у ишчекивању каквог изненађења)'

- (1) *Мени нана једнако прети да ће ме послати у школу, па ће тамо тек учитељ да бије.*
- (2) *Изиђем у двориште. Кад тамо, имам тек шта видети.*

Ни у овим примерима реч *тек* нема прилошко значење, већ се њом поново истиче елемент (конституент) који јој следи. За преношење информације реч *тек* није неопходна, па се може и изоставити, али се њом значење нијансира: не само да ће учитељ да бије него ће он то радити у већој мери; неочекиваност онога што ћу видети додатно је наглашена речју *тек*. Овакво значење у реченицама постижу речце, а не прилози, па бисмо је тако и одредили.

У последњем, петом значењу, иако се првобитно одређује као прилог, у оквиру дефиниције *тек* се одређује као речца за закључивање 'у сваком случају, било шта било, дакле'. Пример који се наводи:

- (1) *Ако је заорати: Помози св. Никола! Ако се заглиби кобила: Помози св. Никола! Тек, мој свети Никола свуд.*

У овом значењу, будући да моделује исказ тако што говорник њом најављује закључак, реч *тек* треба одређивати само као речцу. То значи да би она морала бити третирана као посебна реч или одредница, а не као једно од значења прилога, поготову што се у самој обради наводи различита врста речи.

Римским бројем два *тек* се обележава као везник. Прво значење везника *тек* гласи 'ипак, поред тога, упркос чему'. Наводе се примери:

- (1) *Еле, како-тако, тек он којекако пређе у трећи разред.*
- (2) *Види, гдешто му град ... изрешетао купус и остало поврће – али тек није много штете.*

Везници као врста речи повезују реченичне чланове и реченице. Њиховим изостављањем структура реченице би била нарушена. У претходно наведеним примерима реч

тек може се изоставити из реченице, при чему се њена структура не мења, а ни информативност. Реч *тек* има функцију да нијансира значење исказа тако што указује на то да је оно што се десило у исказу за говорника било неочекивано. Имајући то у виду сматрамо да се *тек* у овом значењу одређује као речца.

Друго значење везника *тек* гласи 'још мање, а камоли'.

(1) *Мантија ... дерала се и искварила, а ђакон тек не може у гаћама ићи у цркву.*

Ни у овом примеру реч *тек* не повезује два елемента, што је основна улога везника као врсте речи. Она се може изоставити из исказа, односно, није неопходна за преношење информације. Њеном употребом говорник посебно истиче именицу *ђакон* (у односу на друге могуће именице) тако што наводи да би свако други могао, али не и *ђакон*. И у овом значењу *тек* би требало одредити као речцу.

У трећем значењу *тек* се често јавља у вези са *што* и синонимно је са везницима *чим*, *како* и *након што* и користи се за 'за означавање блиске прошлости или блиске будућности'. Примери који се наводе су:

- (1) *Тек соколу прво перје никне, он не може више мировати.*
- (2) *Тек ја иза стаја, паде мушко дете.*
- (3) *Тек што примиш ову посланицу, 'итај к мени.*

Речју *тек* у наведеним примерима уводе се временске зависне реченице, због чега се и одређује као везник.

У последњем, четвртном значењу, *тек* се наводи као застарели облик везника *будући да*, *док* и *пошто*, а пример који се наводи као потврда гласи:

(1) *Чуће се брзо, бојим се, и горијех ствари тек немамо главе ни памети.*

И у овом примеру речју *тек* се уводи зависна, овога пута узрочна реченица, због чега бисмо *тек* опет одредили као везник.

Након анализе закључићемо да се реч *тек* може одредити као прилог временског значења, као речца и као везник, што се већ и наводи и у РМС и у Једнотомнику, али значења нису одговарала врсти речи. И И. Грицкат у својој анализи долази до закључка да се *тек* може одредити као прилог, као везник и као речца (Грицкат 2002: 179). У граматикама *тек* се одређује најчешће као везник (као део споја *тек што*) (Мразовић 2009: 417–418; Клајн 2005: 163; Барић и др. 1997: 281; Станојчић–Поповић 2011: 139), понегде се јавља и као речца (Мразовић 2009: 477; Барић и др. 1997: 282; Станојчић–Поповић 2011: 133; Станојчић 2010: 191; Кликовац 2010: 122), а најређе се наводи као пример прилога (Белић 1999: 315; Станојчић 2010: 191).

У РМС наводе се као посебне одреднице и варијанте речи *тек*: *тека*, *текар*, *теке*, *текем* и *текер*. Свака реч одређена је као прилог, осим *теке*, која се одређује и као прилог и као везник у граматичком показатељу категорије. Међутим, примери показују да одређење може бити и другачије. У примеру *Баба је тека тада престала да се усекњује у своју прегачу*, реч *тека* би требало одредити као речцу. Исто је и у примеру *Стол прострт и пун оних течних и здравих јела што текар на селу човјек знаде управ цијенити*. Реч *текар* која се одређује као прилог, заправо је у овој реченици употребљена као речца. *Тек* у примерима *Тргао се текар кад коњи стадоше* и *Текер су га брци промакнули* речи *текар* и *текер* имају прилошко значење, па се одређују као прилози. Осим као прилози и речце, наведене варијанте могу се одредити и као везници, што показују пример *Теке што је забелила зора, ал' све јасно кано у по дана*.

Целокупна анализа речи *тек* и њених варијаната показује да се све оне, у зависности од значења које имају и њихове функције у реченици, могу одредити и као прилози и као везници и као речце.

Када је у питању реч *чим*, обрада везника обележена је римским бројем један, а обрада прилога римским два.

Везник *чим* има два значења: временско и узрочно. Као временски везник 'казује да се радња главне реченице догађа непосредно после радње зависне реченице', а као синоними наводе се везници и везнички спојеви *тек*, *тек што*, *нетом* и *нетом што*.

(1) *Чим отворим уста, одмах ме затворе због увреде Његова величанства.*

Као узрочни везник 'истиче узрок радње главне реченице'. Синонимни везници су: *јер*, *будући да* и *пошто*.

(2) *Сетио сам се ја чим ти онако припиткујеш за њ.*

У наведеним примерима реч *чим* се одређује као везник јер се њом уводи зависна реченица, односно, она представља спој зависне и надређене реченице.

Под римским бројем два реч *чим* се обрађује као прилог синониман речи *што*, који се користи увек испред компаратива или речи компаративног значења. Примери који се наводе су:

(1) *чим боље, чим мање, чим пре, чим више;*

(2) *Ако је могуће да га прими чим прије.*

(3) *Пожури да чим прије на брдо стигне.*

У наведеним примерима реч *чим* нема прилошко значење, јер не исказује меру (количину), односно не може бити одговор на питање *колико?*. Овом речју говорник наглашава реч која јој следи, додатно је истиче. Стога бисмо реч *чим* у овом значењу одредили као речцу.

У Једнотомнику се ово значење не наводи у оквиру речничког чланка, а у анализираним граматицама *чим* се наводи само као пример везника (Мразовић 2009: 440; Клајн 2005: 163; Барић и др. 1997: 281; Симић–Јовановић 2007: 139; Кликовац 2010: 120). Иако се примарно одређује као везник, сматрамо да је ову реч могуће одредити и као речцу, када се употребљава да додатно нагласи значење речи која јој следи.

Анализа ове групе показала је да међу речницима и граматицама постоје недоследности у тумачењу значења појединих речи, а самим тим и њихове припадности одређеној врсти. Случајеви да је одређење једноставно, односно, да је јасна разлика између прилога и везника су малобројни (*када* и *пошто*). Код речи као што су *како* и *тек* могућа су и додатна одређења јер поједина прилошка значења нису прилошка, већ су у питању речце. Речи које треба посебно истаћи јесу, с једне стране, *као* и *чим* које се не могу одређивати као прилози, већ само као речце, и с друге, реч *опет* која самостално узета не може бити везник, већ само део везничког израза.

2.4.3.3. Прилог и заменица

Као прилог и као заменица у овој групи обрађује се само реч *шта*. Она се и у РМС и у Једнотомнику одређује истоветно. Будући да њена припадност одређеној класи речи зависи

управо од њеног значења, у оквиру речничког чланка она су тако и груписана, а свако значење је обележено римском цифром. Примарно (римско један) она се одређује као заменица, и то као упитна 'за непознате ствари, појаве, појмове уопште', а затим као неодређена 'нешто, било шта', односна и одрична 'ништа'. Примери који се редом за свако значење наводе су:

- (1) *Шта ће онда бити од вас без мене?*
- (2) *Слушао је, али је слабо шта чуо.*
- (3) *То се обично и јело, ко је шта имао.*
- (4) *Причекат ће вас господин пуковник, та он ионако нема шта да ради.*

Под римским бројем два, *шта* се обрађује као заменица у прилошкој служби и наводе се четири подзначења. У првом, она се користи као односно-упитни прилог са узрочним значењем: 'зашто, због чега, ради чега', а примери који се наводе као потврда су:

- (1) *Доста ... Шта буниси дете?*
- (2) *Кажите ми шта сте задрхтале?*

У оба наведена примера реч *шта* има потпуно исто значење као узрочни прилог *зашто*. Њом се тражи информација о узроку ситуације која се исказује реченицом, због чега сматрамо да је треба одредити као прилог.

У другом подзначењу *шта* се користи као прилог за количину: 'колико (много)'.

- (1) *Шта се он пута успавао код свиња?*
- (2) *У шта ће ханова он овако свратити?*

И у овом примерима реч *шта* има прилошко значење. Овом речју тражи се информација о количини о којој се говори у реченици, па је њено значење исто као и значење прилога *колико*. Дакле, и у овом значењу, реч *шта* би требало одредити као прилог.

У трећем подзначењу у дефиницији се наводе само синоними *што* и *уколико*, а пример гласи:

- (1) *Шта су се више спуштали кланцу, све су мање могле видјети.*

У овом примеру реч *шта* такође би се могла одредити као прилог, и то поново као прилог за количину. Иако се овом речју уводи зависна реченица, па би се она могла одредити и као везник, у оквиру саме зависне реченице њено значење је прилошко.

У последњем подзначењу *шта* се наводи као прилог за начин: 'како, на који начин'.

- (1) *У шта сам проживио ове године?*

Испред речи *шта* се налази предлог, па цела конструкција у *шта* има прилошко значење. Да је самостално употребљена, она би се могла одредити као прилог, али будући да је део предлошко-падежне конструкције, сматрамо да овде остаје заменица.

Додаћемо још да се под римским бројем три *шта* одређује као узвична речца, а под бројем четири само као поштапалица, без конкретног одређења врсте речи.

У граматицама се реч *шта* наводи као пример заменица или везника (Мразовић 2009: 451; Симић–Јовановић 2007: 139), али ни у једној као пример прилога. Ипак, на основу наведених примера сматрамо да је такво одређење могуће, те да се између осталог реч *шта* може одредити и као прилог.

Оваквом одређењу у прилог иде и обрада речи *што*. Пошто им је обрада истоветна, одмах ћемо се надовезати. Под римским бројем један она се такође одређује као заменица. Значења заменице су веома блиска значењима речи *шта*, па их нећемо понављати.

Осврнућемо се на само једно од њих, а то је да се *што* одређује као упитна заменица за узрок и за циљ: 'зашто'. Примери који се наводе су:

- (1) *Што говориш тако?*
- (2) *Што да се врте око ње кад могу око сто тако богатих дјевојака.*
- (3) *А што ћутиш, што гудало спушташ?*
- (4) *Ви већ знате што смо се овде окупили.*

У прва три примера речју *што* тражи се информација о узроку вршења радње која се исказује у реченици, што значи да реч *што* има заправо прилошко значење. Осим тога, синонимна је и узрочном прилогу *зашто*, па је треба и одредити као прилог. У последњем примеру функција речи *што* јесте да уведе зависну узрочну реченицу, па се она може посматрати и као везник. Међутим, пошто у оквиру саме зависне реченице она има прилошко значење, сматрамо да је ипак у питању прилог, који се може наћи и у везничкој функцији.

Под римским бројем два реч *што* се одређује као прилог који може имати неколико значења која су, опет, слична оним код речи *шта*, па ћемо их прво побројати, а онда навести примере. У првом значењу прилог *што* изражава количину 'колико, како много', у другом се као синоним опет наводи *уколико*, у трећем изражава начин: 'како', а у четвртом опет количину 'нешто, мало, макар какво'. Примери који се наводе, редом за свако значење:

- (1) *На лађи што је било путника све је било весело.*
- (2) *Што боље [преводилац] погоди меру, утолико ће му и превод бити бољи.*
- (3) *Уме да разговара са народом што ја не умем.*
- (4) *Узалудно се надају и он и жена му да ће смоћи да купе што кравице.*

У сваком наведеном примеру, без обзира на то што се њом уводи зависна реченица, реч *шта* у оквиру те зависне реченице има прилошко значење (најчешће за количину), због чега се и одређује као прилог.

Под римским бројем три реч *што* се одређује као везник.

У граматикама се *што* опет наводи само као пример заменице и везника (Мразовић 2009: 451; Бабић и др. 1991: 733; Барић и др. 1997: 281; Стевановић 1986: 297; Симић–Јовановић 2007: 139; Остојић 2001: 106), али не и прилога. Ипак, као и реч *шта* сматрамо да се и реч *што* може одредити и као заменица, и као везник, али и као прилог.

2.4.3.4. Прилог, предлог и везник

Реч *прво* се у РМС одређује тројако – као прилог, предлог и везник, при чему се врста речи раздваја римским цифрама. Римским бројем један реч *прво* се обележава као прилог који се 'употребљава у набрајању или да се означи у набрајању прва тачка чега' или који означава да је нешто 'на првом месту, у првом реду, пре свега' или 'пре чега другог'.

- (1) *То је најновији закон који има велике предности за земљу. Прво и прво, казне од таквих кривица наплаћују се у новцу...*
- (2) *Прво је било да се увере где ли се сад школски ревизор налази.*
- (3) *Ненад прво лупа на споредни улаз, затим на главни, онда на врата што воде на стаклену терасу.*

У другом и трећем примеру реч *прво* има прилошко значење јер исказује време вршења глаголске радње, те се и одређује као прилог. Међутим, у првом примеру, чини се да овом речју, односно, конструкцијом говорник уноси сопствени став у исказ тако што додатно наглашава важност онога што говори. Саговорнику наговештава да је, међу осталим, исказ

који следи најважнији. Значење, али и одвојеност запетама реч *прво* сврстава пре у речце, а не у прилоге. У граматикама се *прво* углавном јавља као пример прилога (Барић и др. 1997: 275), али се у једној напомиње да може бити и речца (Мразовић 2009: 457, 474).

Под римским бројем два реч *прво* дефинише се као предлог истозначан као предлог *пре*.

- (1) *Чему спутавати прво реда двије особе гдјено нема засада барем никаква јамства да би та свеза била ... јака.*
- (2) *Да јој мајка зарана не умрије ... не би прво времена потужила се на свијет.*

У оба примера *прво* се понаша као предлог. Иза себе захтева именицу у неком падежу (у овом случају генитиву) и тек у оквиру те конструкције добија значење.

Обрада речи *прво* као везника обележава се у речнику римском цифром три. Као везник јавља се само у оквиру везничког споја *прво него*, *прво но* и има временско значење, тачније, 'показује да се радња главне реченице врши пре радње зависне реченице'. Примери су:

- (1) *Полиција [је] мој говор прво него се имао изговорити прочитала.*
- (2) *Још једном ... прво но што се отиснула у велико море, запази нешто што је сјети на њен сиромашан крај.*

Наведени примери јасно показују да спој *прво него* уводи зависну реченицу која има временско значење, због чега се он и одређује као везнички спој. Међутим, узета самостално реч *прво* нема такво значење, због чега је не можемо ни одређивати као везник. Као везник она ту службу врши само у вези са везницима *него* и *но*. Када су у питању везнички спојеви лексикографи треба да имају истоветан поглед на њихову обраду. Да ли их у речнику бележити тако што ће се сваки део наводити посебно и у оквиру њиховог речничког чланка напомињати да се могу наћи у оквиру везничког споја или везничке спојеве третирати као посебне одреднице, остаје питање на које треба тек дати одговор. Свакако, везничке спојеве не треба запостављати, јер представљају важан део везника као врсте речи.

У Једнотомнику се реч *прво* одређује само као прилог, док се у граматикама, како смо навели, јавља као прилог, али и као речца. Можемо закључити да се ова реч може одредити и као прилог, али и као речца и као предлог. Што се тиче одређења ове речи као везника, сматрамо да самостално узета она не може бити везник, већ само може бити део везничког споја.

За разлику од других, у овој групи није приметна разноликост, већ се прилози доводе у везу само са предлозима, везницима и заменицама, али би овде требало додати и речце јер поједина значења прилога заправо треба приписати речцама као врсти речи. Додаћемо и то да се из ове групе могу искључити речи попут *као* и *чим*, које, иако наведене као прилози, заправо су речце.

На први поглед овакав начин обраде може изгледати погодан јер представља уштеду у простору. Уместо што би се свако одређење бележило посебно, она се групишу под једну одредницу и раздвајају се по припадности одређеној класи уз помоћ римских цифара. Заправо, под једном одредницом налазе се два (или три) речничка чланка. Када би се у овој групи налазиле само семантички блиске речи које могу припадати различитим врстама, овакав начин обраде би био оправдан. Тако би се могла обрађивати већина речи које уједно могу бити и прилози и предлози, везник и прилог *када* и *како*, везник и заменица *што* и *шта* и сл., односно оне које су настале конверзијом. Међутим, када међу речима не постоји било каква веза, онда би их требало раздвојити и обрађивати као посебне одреднице. Такав је случај са речју *пошто*. Значење узрочног везника и прилога за количину ('колико') не може се ни на који начин

довести у везу, те би их требало раздвојити и обрађивати као посебне одреднице. У супротном, све речи које се исто пишу, а припадају различитој врсти требало би обрађивати тако што се врста речи раздваја римском цифром. За почетак, ту би се сврстали сви придеви и прилози који су настали од придева. Будући да се у изради речника тежи унифицираности (Драгићевић 2010: 28), сматрамо да би све речи ове групе требало обрађивати као посебне одреднице.

2.4.4. Реч се одређује као прилог и као друга врста и наводе се као посебна значења

Посебну групу чине речи које се у једном значењу одређују као прилози, а у другом као нека друга врста речи. Дакле, у оквиру полисемантичке структуре реч се двоструко одређује: као прилог и као нека друга врста речи. У ову групу спадају следеће речи: *амен/амин, асли, башка, будибокснама, бутум, добога, докле, докле год, докрај, доле, доста, ем, зорли, истом, ишта/ишто, лечак, надохват, наоколо, напротив, наравно, нетом, ниже, ништа, нобл, нон-стоп, одовуд(а), окол/окола, около, онкрај, петнаесто, пијано, поблизу, повише, позади, пријед, разумљиво, рахат, руго, салт, скраја, следствено, соло, страг(а), такође(р), тербијели, тутило, тушта, уздуж, унутар, упркос, фер, фрај, хаир, хаирли, хајђиди и џурик.*

Као и у претходним случајевима речи смо груписали на основу тога са којом врстом речи се прилози повезују:

- *прилог и узвик;*
- *прилог и придев;*
- *прилог и именица;*
- *прилог и везник;*
- *прилог и предлог;*
- *прилог и заменица;*
- *прилог и речца;*
- *прилог, именица и придев.*

2.4.4.1. Прилог и узвик

Као прилози и узвици се одређују речи *амен/амин, добога, доле* и *доста*.

Реч *амен/амин* се у оба речника Матице српске у примарном значењу одређује као узвик, у секундарном као прилог, а у трећем се чак наводи да има именичку службу. У РСАНУ начин обраде нешто је другачији: у секундарном значењу се не одређује као прилог, већ се наводи да узвик има прилошку службу.

Иако се у граматицама не наводи као пример прилога, нити било које друге врсте речи, према примеру који се наводи у РМС и према значењу 'свршено, готово', можемо рећи да је овде *амен* у прилошкој служби, тачније, да се може одредити као прилог.

(1) *Сад је с вама, Швејку, амен.*

Свакако, неопходно је наћи још примера у којима би се ово значење потврдило.

У примарном значењу *добога* се одређује као прилог са значењем 'веома, јако, силно'.

(1) *Лени су добога.*

У секундарном значењу се одређује као узвик који изражава велико узбуђење са значењем 'забога, јао'.

(1) *Еј, добога, еј, шта учинише од народа.*

На исти начин *добога* је одређено и у РСАНУ, док се у Једнотомнику наводи да прилог има службу узвика.

Сматрамо да је овакво двоструко одређење оправдано јер се у наведеним примерима може видети да *добога* може имати и прилошко значење (колико су лени?), али се овом речју може исказивати и нека врста осећања (изненађења, жалости и сл.), што је основна функција узвика. Додаћемо и то да би и решење у Једнотомнику требало исправити. *Добога* се може одредити као прави узвик, те га тако треба и бележити, а не као прилог који има службу узвика. У граматицима се ова реч не јавља као пример ни прилога ни узвика, те се морамо ослонити на примере које налазимо у речницима.

Реч *доле* се у примарном значењу у сва три анализирана речника одређује као прилог док се у другом значењу (у РСАНУ треће) одређује као узвик 'којим се изриче негодовање, жеља, захтев да ко сиђе с власти или да се са чиме престане или да се што одложи, одбаци'.

Прилошко значење ове речи је неоспорно због чега то одређење не доводимо у питање. Међутим, одређење ове речи као узвика може бити спорно, јер се *доле* у појединим анализираним граматицима може наћи само као пример прилога (Мразовић 2009: 456; Станојчић 2010: 191; Кликовац 2010: 92). Међутим, савремена лингвистичка литература сматра да узвици представљају много ширу класу речи него што граматике бележе, па се тако у њу може сврстати и „одређен број наредби, специфичних команди” (Јокановић Михајлов 2012: 183), с тим да „реч која прелази у категорију узвика мора доживети извесне промене и на формалном и на семантичком плану” (Јокановић Михајлов 2012: 181). Примери који прате дефиницију узвика *доле* су:

- (1) *Доље тирани!*
- (2) *Доле насиље, доле диктатура.*
- (3) *Доље оружје, иначе си мртав!*

У случајевима где је употреба једне речи на прелазу категорија, неопходно је наћи примере који ће потврдити њено одређење. Будући да се у наведеним примерима реч *доле* користи искључиво као наредба, семантичке промене су уочљиве, те се њено сврставање у категорију узвика може сматрати оправданим.

Пример *доста* се у примарном значењу одређује као прилог, а у једном од секундарних се наводи да може вршити и службу узвика, при чему изражава 'заповест, забрану којима се тражи, захтева престанак чега'.

У примеру који се наводи као потврда прилога *доста*, јасно се види њено прилошко значење:

- (1) *Млека имам, узела сам доста мислећи да ће и Младен доручковати.*

Примери у којима *доста* има службу узвика су следећи:

- (1) *Госпођица нагло прекине ... Доста!*
- (2) *Доста! ... Забрањујем вам да даље говорите, и на своје место! – раздра се Немац.*

У наведеним реченицама може се приметити да је значење речи *доста* измењено. Она сад представља оштру наредбу да се са нечим прекине, а не говори о количини, што је њено прилошко значење. Будући да је дошло до промене у значењу, овде се не може говорити о служби узвика, већ о правом узвику. И у граматикама се *доста* примарно одређује као прилог (Мразовић 2009: 458; Станојчић 2010: 191; Кликовац 2010: 92; Остојић 2001: 104), али се у једној напомиње да се поједине врсте речи које имају своје јасно значење приближавају узвицима и ту се као пример наводи и реч *доста* (Барић и др. 1997: 283).

Готово све речи ове групе се неоспорно одређују као прилози, због чега се тако и одређују у примарном значењу. Једина реч која одступа од тога јесте *амен/амин*. С друге стране, код појединих речи би се одређење као узвика могло довести у питање, али, имајући у виду промене које постоје на пољу значења, сматрамо да је такво одређење ипак оправдано.

2.4.4.2. Прилог и придев

У овој групи заступљени су непроменљиви придеви. Већина њих је турског порекла и могу се сматрати застарелим. Речи које се налазе у овој групи су: *асли*, *башка*, *бутум*, *зорли*, *нобл*, *нон-стоп*, *рахат*, *салт*, *тербијели*, *фер*, *фрај*, *хаирли* и *хајђиди*.

У РМС рел *асли* је у примарном значењу одређена као прилог ('сасвим, потпуно'), а у секундарном као непроменљиви придев ('прави, истински').

(1) *Иде тако полако, иде ... Док се обре пред њим црн поп! Асли црн као угљен.*³⁰

У Једнотомнику се ова одредница не јавља, а у РСАНУ се прво одређује као непроменљиви придев, а затим се наводи да има прилошку службу. Велики број придева конверзијом прелази у прилоге, због чега сматрамо да ово није прилошка служба, већ прилог, што потврђује и наведени пример.

Поменућемо још само и да је могуће да се у РСАНУ, према значењу које се наводи: *доиста*, *јамачно*, *вероватно*, *управо*, реч *асли* можда одреди и као речца, јер су као синоними наведене речи које могу имати и такво одређење. Међутим, неопходно је наћи одређен број примера који би овакво одређење потврдили.

Реч *башка* се може одредити двојачко: као прилог ('напосе, одвојено') и као непроменљиви придев ('друкчији'). Одређивање ове речи као прилога јавља се у сва три речника, али се чини да је одређење речи као придева неједнако. У РМС се *башка* одређује као придев у секундарном значењу, у РСАНУ се наводи да прилог може имати придевску службу, а у Једнотомнику се придев и не помиње.

Примери који се наводе за придевску службу показују да је се *башка* може одредити и као придев.

(1) *Свако село башка адет.*

(2) *Ја изучио школе, постао човек и свио себи башка гнездо.*

У граматикама се *башка* не јавља као пример, те се у његовом одређењу можемо водити само оним што имамо у примерима. *Башка* стоји уз именицу и ближе је одређује, због чега је могуће одредити је, осим као прилог, и као придев.

³⁰ У РМС наведен је пример само за прилог *асли*.

Пример *бутум* се у примарном значењу одређује као непроменљиви придев ('сав, цео'), а у секундарном као прилог који има значење 'редом, листом, потпуно'. Исто одређење је и у РСАНУ, док се у Једнотомнику ова одредница не јавља. У примерима који су наведени у речницима јасно се види да *бутум* може бити и придев и прилог:

- (1) *Игумане, манастирска главо ... Ти сакупи бутум калуђере.*
- (2) *Све би ово бутум требало запалити.*

У првом примеру *бутум* стоји уз именицу *калуђер*, ближе је одређује, због чега се класификује међу придеве. У другом примеру *бутум* даје информацију о начину вршења радње, па је одређујемо као прилог.

Реч *зорли* се у РМС у примарном значењу одређује као придев са значењем 'зоран' (силан, силовит, жесток), док се у секундарном одређује као прилог са значењем 'зорно' (силно, силовито). У РСАНУ *зорли* се одређује само као придев, с тим што се у секундарном значењу наводи да може имати и прилошку службу.

С обзиром на то да је у питању непроменљиви придев, јасна разлика између придева и прилога успоставља се на синтаксичком нивоу, што показују и примери наведени у РМС. Примери за придев *зорли* су:

- (1) *Зорли момче! Чистунац је и ситан као дјевојка.*
- (2) *Причали су ... какав је зорли и наочит нови аустријски конзул.*

У оба примера *зорли* ближе одређује именицу уз коју стоји и има функцију атрибута, што је типично за придеве као врсту речи.

Примери прилога *зорли*:

- (1) *Баи зорли ударисте, таман у чело!*
- (2) *Зорли је учеван.*

У овим примерима *зорли* ближе одређује глагол у првом примеру и придев у другом, при чему има прилошко значење и синтаксичку функцију прилошке одредбе, што је, овде, типично за прилоге. У граматикама се ова реч не јавља као пример због чега се ослањамо само на речнике.

Пример *нобл* се у РМС одређује у примарном значењу као непроменљиви придев који означава неког ко је 'отмено васпитан, отмено одгојен, отмен; који је вишег друштвеног положаја, својствен вишем, отменијем свету'.

- (1) *Био сам ја неки други Пера, дотјеран, згодан, nobl.*
- (2) *Баи сам тим човеком [зетом] задовољан; nobl човек, васпитан човек.*

У оба примера реч *нобл* ближе одређује именицу, те се одређује као придев.

У другом значењу ова реч се одређује као прилог синониман прилогу *отмено*.

- (1) *Чак баронеса! Но здрав био, то је nobl.*

Сматрамо да овај пример није довољно репрезентативан јер би се *нобл* могло одредити и као прилог, како је то у речнику, али и као придев (нпр. *То понашање је nobl*). Прецизно одређење захтева и шири контекст. Међутим, с обзиром на то да се велики број придева могу

одредити и као прилози, верујемо да је такав случај и овде. С друге стране, у РСАНУ се *нобл* уопште не одређује као прилог, већ се наводи да придев може бити у прилошкој служби. У Једнотомнику се ова реч не јавља као одредница нити се јавља у граматикама као пример. Ипак сматрамо да је двоструко одређење могуће, јер, као што смо већ наводили, прелазак придева у прилоге уобичајена је језичка појава.

Полусложеница *нон-стоп* се у сва три анализирана речника у зависности од значења, одређује тројако. У првом значењу се дефинише као 'непрекидан, који не престаје; који се преко дана не затвара (о трговинским радњама)' и одређује се као непроменљиви придев.

(1) *Нон-стоп возње су испитне возње за техничку вриједност строја једног моторног возила.*

У другом значењу одређује се као прилог 'без прекида, непрекидно'.

(1) *отворено нон-стоп.*

У трећем значењу, када означава 'радњу или продавницу која је непрекидно отворена' наводи се да је придев у именичкој служби.³¹

У првом примеру реч *нон-стоп* стоји уз именицу *вожња* и ближе је одређује, те се одређује као придев. У другом примеру ова реч стоји уз глагол, ближе га одређује по времену вршења радње, па се у том значењу одређује као прилог. Према примерима који се наводе, може се видети да *нон-стоп* у зависности од значења, позиције и функције може одређивати и као прилог и као придев (Ђорић 1998: 258).

Реч *рахат* се у РМС у примарном значењу одређује као непроменљиви придев чије је значење 'задовољан, спокојан, миран, расположен'.

(1) *Био је рахат и смијо се ко никад.*

Према значењу може се закључити да је у овој реченици *рахат* придев и да се налази у служби именског копулативног предикатива.

У секундарном значењу *рахат* се одређује као прилог који значи 'мирно, спокојно, угодно'.

(1) *Ако ништа да рахат умрем.*

(2) *Могли су рахат стићи у Ваљево.*

У оба примера реч *рахат* стоји уз глагол и ближе га одређује по начину вршења радње исказане глаголом. Ако узмемо у обзир значење и конституентску функцију коју има у реченици, реч *рахат* можемо одредити и као прилог.

Реч *салт* се у РМС у примарном значењу одређује као непроменљиви придев са значењем 'сам, самцит'.

(1) *Салт сам шести био освануо.*

³¹ У РСАНУ се именичка служба не помиње. Упоредивање придева и именица превазилази оквире овог рада, зато се овде нећемо тиме бавити.

У другом значењу *салт* се одређује као прилог синониман речима *само* и *једино*. Пример који се наводи као потврда гласи:

(1) *Обе млађе ништа не говоре, салт говори вила најстарија.*

Будући да је у питању реч која у савременом језику није фреквентна (у електронском корпусу се не јавља ниједан пример где је ова реч употребљена), тешко је утврдити њену врсту речи. Ослањајући се на синонине који се наводе у дефиницији, можемо рећи да *салт* није прилог, већ везник, што показује и пример који се наводи. У њему реч *салт* спаја две предикатске реченице стварајући међу њима оно што се у синтакси назива искључни напоредни однос (Станојчић–Поповић 2011: 362).

Опет, имајући у виду синонине, можемо претпоставити да се реч *салт* може одредити и као речца. Овакво одређење можемо потврдити примером који се наводи за њену варијанту *салте*:

(1) *Мехмед диже дибу са кочије, а то једна салте цура сама.*

Речју *салте* посебно се наглашава елемент који јој следи, односно синтагма *цура сама*. Свакако, и у овом случају неопходно је наћи додатне примере који би потврдили наш закључак.

У Једнотомнику се реч *салт* и њена варијанта *салте* не јављају као одреднице, а ни као примери у граматикама, те се можемо ослонити само на оно што се наводи у РМС. На основу примера можемо рећи да реч *салт/салте* није прилог, а да се у зависности од значења и употребе у реченици може одредити као везник и као речца, као и њени синоними *само* и *једино*.

Пример *тербијели* се у примарном значењу одређује као непроменљиви придев са значењем 'васпитан, одгојен, уљудан', а у другом као прилог 'пристојно, уљудно'. У целом речничком чланку наводи се само један пример, и то онај који је потврда прилога:

(1) *Тербијетли ти до бега дођи.*

У Једнотомнику се ова реч не наводи као одредница, нити као пример у граматикама. Додатне примере нисмо нашли ни у електронском корпусу, због чега се морамо ослонити само на обраду у РМС. Будући да придеви конверзијом прелазе у прилоге, сматрамо да је то и овде случај.

Реч *фер* се и у РМС и у Једнотомнику у примарном значењу одређује као непроменљиви придев и значи 'исправан, поштен'.

(1) *Нико не би могао да ми каже да нисам фер.*

У наведеном примеру реч *фер* има функцију да субјекту припише неко својство, односно, да га квалификује и због тога се одређује као придев.

У секундарном значењу одређује се као прилог са значењем 'исправно, поштено, лепо, у реду', а пример који се наводи показује да је такво одређење оправдано:

(1) *Сматрам да је фер што ти то кажем.*

Реч *фер* у наведеној реченици исказује стање, одговара на питање *како?*, па се одређује као прилог.

У анализираним граматикама се *фер* не јавља као пример, али примери у речнику показују да се она може одређивати и као придев и као прилог (Ђорић 1998: 258).

Реч *фрај* се и у РМС и у Једнотомнику једнако обрађује. У примарном значењу се одређује као непроменљиви придев, а у секундарном као прилог. Као придев има значење 'слободан, који ништа не плаћа; који ништа не кошта, бесплатан', а примери гласе:

- (1) *бити фрај*;
- (2) *Од онда је сваки Иђошанин фрај на скели и на ћуприји.*

У оба примера реч *фрај* преко копуле ближе одређује субјекат, квалификује га и стога се одређује као придев.

Као прилог има значење 'без новчане накнаде, бесплатно', а пример је:

- (1) *радити фрај за некога*

У овом примеру *фрај* одређује глагол према начину вршења радње, због чега се и одређује као прилог. У анализираним граматикама реч *фрај* се не наводи као пример, али, на основу обраде ове речи у речнику, видимо да се она може одредити и као придев и као прилог.

Реч *хаирли* се у РМС у примарном значењу одређује као непроменљиви придев који има значење 'какав се жели, честит, ваљан'.

- (1) *Момак кô златна јабука, па уз то радиша и хаирли.*
- (2) *Жалим [краву] као и дијете једно јер је била хаирли хајван.*

У оба примера реч *хаирли* ближе одређује именице (*момак* и *хајван*), због чега се одређује као придев.

У секундарном значењу реч *хаирли* се одређује као прилог са значењем 'са срећом, срећно'.

- (1) *Све нек носи! Хаирли јој било!*
- (2) *Нек ти је хаирли ... жени се, сине.*

У ова два примера реч *хаирли* се одређује као прилог јер има прилошко значење, и то начинско, и одговара на питање *како?*.

Ни у Једнотомнику ни у граматикама се ова реч не јавља, због чега се ослањамо само на њену обраду у РМС. Примери показују да се она може одредити и као придев и као прилог у зависности од значења и функције коју има у реченици.

Хајђиди се у примарном значењу одређује као непроменљиви придев, а у секундарном као прилог. Значење придева је 'прекрасан, изврстан', а прилога 'прекрасно, изврсно'.

У оквиру речничког чланка није наведен ниједан пример нити придева нити прилога, а исто тако ниједан пример нисмо нашли ни у електронском корпусу. У Једнотомнику се ова реч не јавља као одредница нити као пример у анализираним граматикама, те се у анализи ослањамо само на наведено значење. Према значењу придев *хајђиди* бисмо сврстали у описне придеве, а велики број прилога за начин настао је конверзијом управо од описних придева (Бабић 1986: 506; Клајн 2003: 385), па верујемо да је то и овде био случај. Осим тога и

синоними који се наводе у дефиницији одређују се у анализираним речницима и као придеви и као прилози.

Оно што се може запазити јесте да се готово све овде анализирани речи у примарном значењу одређују као придеви, а у секундарном као прилози. Само се речи *асли* и *башка* примарно одређују као прилози, а затим као придеви, што би се могло објаснити тиме што веза међу значењем прилога и придева није у потпуности транспарентна како је то код других речи. Ипак, будући да прилози конверзијом настају од придева, уобичајено би било да се и оне примарно одређују као придеви.

Из ове групе треба посебно издвојити реч *салт* која се одређује као придев, али се не може одредити као прилог. Према значењу и синтаксичкој функцији, односно, улози коју има у реченици, требало би је одређивати као придев и као везник и речцу.

На основу значења али и примера који се наводе, сматрамо да је оправдано ове речи обрађивати посебно као придеве, а посебно као прилоге. У супротном, сви придеви и прилози који су од њих настали, могу се обрађивати како је то са речима ове групе.

2.4.4.3. Прилог и именица

У ову групу спадају речи *будибокснама*, *лечак*, *петнаесто*, *пијано*, *руго*, *тутило*, *тушта*, *хаир* и *џурик*.

Реч *будибокснама* је у примарном значењу одређена као прилог са значењем 'врло чудно, наопако, настрано'.

- (1) *Ради све нешто будибокснама.*
- (2) *Пошло је све будибокснама.*

У секундарном значењу одређује се као именица, и то не експлицитно, већ се само наводи њен род: „м”. Значење именице *будибокснама* је 'ђаво, враг сотона' а као пример се наводи:

- (1) *Узео [га] будибокснама на своју руку, па га не пушта.*

Исто је и у РСАНУ, с тим што се не одређује као именица, већ се наводи да прилог може бити у именичкој служби, са истим значењем, али и придевској са значењем 'чудан, необичан' (*Што си данас некако будибокснама!*).

Сматрамо да ова реч може имати тројако одређење и као придев, а самим тим и прилог, и као именица. Примери који се наводе у речницима то показују. Чак, сматрамо да се она може одредити као узвик, што се наводи у једној од граматика (Стевовић 1960: 158), јер се њоме може исказати осећање поводом неке ситуације. Примере за такву употребу можемо наћи у корпусу:

- (1) *А судија се лелујао, будибокснама, просто да те ухвати очајање.*
- (2) *Будибокснама, шта овај пита!*

Реч *лечак* се у РМС обрађује тако што се у првом значењу одређује као именица која представља деминутив од именице *лек*. У другом значењу се ова реч одређује као прилог са значењем 'малко, врло мало, као лека ради'.

(1) – *Изволите ли малчице овога? – Молила бих само лијечак.*

Иако потиче од именице, реч *лечак* је постао прави прилог за количину, што се види у наведеном примеру.

У РСАНУ се *лечак* у другом значењу одређује као именица у прилошкој служби.

- (1) *Спасоје диже чашу ... принесе је к устима, сркну лијечак, па одби нагло чашу од уста, мрштећи се.*
- (2) *Сви смо ... дремовни, а особито Маринко, јер није био на зраку, а ми ипак лијечак дремали.*
- (3) *Пошто се лијечак опоравих, ја се врнух истијем путем у Коренту.*

Одређење ове речи као именице у прилошкој служби није у потпуности оправдано, јер, и овде у сваком примеру има значење синонимно прилогу *мало*.

У Једнотомнику се ова реч не јавља као одредница нити се јавља као пример у граматицама, због чега се ослањамо на РМС и РСАНУ. Будући да има прилошко значење, прилошку конституентску функцију и промењено значење у односу на именицу од које потиче, сматрамо да се ова реч може навести као посебна одредница и одредити као прилог. Додатно у прилог овоме иде и то да се њена варијанта *лечка* одређује као прилог и у РМС и у РСАНУ.

Реч *петнаесто* се као посебна одредница јавља само у РМС и ту се у примарном значењу одређује као именица која означава 'мноштво од око петнаест људи, петнаестина', а у секундарном као прилог са значењем 'на петнаестом месту'. Примери који би представљали потврду оба значења су изостављени.

Ни у корпусу српског језика нема примера у којем би се реч *петнаесто* употребљавала као прилог или именица, већ се у сваком примеру употребљава као средњи род редног броја *петнаести*.

У граматицама *петнаесто* се не јавља као пример било које друге врсте речи, осим броја. Будући да немамо ниједан пример којим бисмо овакво одређење потврдили, једино што можемо закључити јесте да би требало раздвојити реч *петнаесто* на две одреднице, где би се прва одређивала као именица, а друга као прилог. Друга могућност би била да се испита да ли би иста значења имали и други бројеви у овом облику. Ако би то био случај, неопходно је онда на исти начин третирати и друге бројеве.

Реч *пијано* се у РМС и Једнотомнику једнако обрађује. У примарном значењу ова реч се одређује као прилог чије је значење 'тихо, не гласно, не громко (при извођењу музичких композиција)', док се у секундарном значењу одређује као именица у значењу 'клавир'. Будући да се у речницима не може наћи ниједан пример именице, навешћемо неколико из електронског корпуса:

- (1) *Клелија беше наместила један пијано у соби за птице.*
- (2) *Напротив, мислим да је опасно имати пијано у близини и свирати за време турнеја.*
- (3) *трчао би у гардеробу где смо му поставили и изнајмљени електрични пијано.*
- (4) *... а што се динамике тиче веома еластичан, никад прегласан, уме да свира такође пијано.*

У наведеним примерима реч *пијано* има именичку вредност, односно, има карактеристике именице, те се тако и одређује.

У граматикама се ова реч не јавља, али према наведеним примерима можемо закључити да је двоструко одређење могућно.

Реч *руго* се у РМС у примарном значењу одређује као именица која означава 'ругло'. Пример који се наводи:

(1) *Руго сами на се износите.*

У наведеном примеру реч *руго* налази се у функцији објекта, која се иначе везује за именице као врсту речи (Дабић 1998: 331).

У секундарном значењу одређује се као прилог 'ружно, рђаво', али ниједан пример није наведен као потврда. Ниједан пример није наведен ни у електронском корпусу, а ни у анализираним граматикама се не може наћи пример било именице било прилога *руго*. У случају ове речи, једино на шта се можемо ослонити јесте обрада ове речи у РМС, према којој се реч *руго* може одредити као именица и као прилог.

Реч *тутило* се у РМС одређује у примарном значењу као именица која означава 'несталног, непоузданог човека, превртљивца'. Пример који се наводи:

(1) *Тутило, жалосна ти мајка! Ти си независан кâ плаћеник.*

У секундарном значењу се одређује као прилог, али само када се користи у изразу *ту и тутило*, и тада има значење 'као да се ништа није ни догодило, никоме ништа'.

(1) *Не дам! ... нек најпре врати прсник и нашу кошуљу ... Узео је овако исто за некакав имендан, па ту и тутило.*

(2) *Ето тако ... држимо говоре на зборовима. Испричамо се, излармамо, па ту и тутило.*

Одређење ове речи као именице, потврђују и значење и пример који се наводи, међутим, сматрамо да то није случај са прилогом. Будући да се јавља само као део израза, тешко је одредити да ли је у питању заиста прилог. Значење које се наводи односи се на читав израз, а не само на реч *тутило* у њему. Да би се одредила врста речи у оквиру израза неопходно је познавати и његову етимологију. Дакле, да бисмо реч *тутило* одредили као прилог неопходно је додатно истраживање које се тиче настанка овог израза.

У граматикама и Једнотомнику се ова реч не јавља, што је и очекивано с обзиром на то да је обележена као део покрајинске лексике. Свакако, сматрамо да је треба одредити само као именицу, а *ту и тутило* обрадити као израз који се обично наводи након значења и примера.

Реч *тушта* се у РМС и у Једнотомнику једнако обрађује. У првом значењу она се одређује као именица и означава 'велико мноштво'.

(1) *У неђељу окупи се пука у Маине тушта непрегледна.*

(2) *То златно зрневље, једнолико у тушти, а свако за себе, једно и одвојено ... благодет је божја.*

(3) *Доживјела много, пребринула пуно, премучила тушту и таму.*

У наведеним примерима реч *тушта* је променљива, уз њу стоје придеви (*непрегледна*) који је ближе одређују, и има конституентску функцију коју врше именице као врста речи (субјекат, прилошка одредба, објекат).

У другом значењу реч *тушта* се одређује као прилог, има значење 'врло много, безбројно' и обично је у изразу *тушта и тма / тма и тушта*. Примери који се наводе:

- (1) *На зиду оружје сваке руке и тушта књига.*
- (2) *Пратња приказује весео наред ... Тушта младића у којих живот кипи.*
- (3) *Чим се упразни каква катедра, одмах се ... појаве као из земље тушта и тма даровитих људи.*
- (4) *Кад би преврнули књиге поп-Томине ... нашли би незаконитих тма и тушта.*

У сваком наведеном примеру реч *тушта* има прилошко значење. Она означава количину онога што значи именица и притом остаје у једном облику, па се одређује као прилог.

У граматицама се ова реч не јавља као пример, али на основу њене обраде у речнику, можемо закључити да се она двоструко одређује, и као именица и као прилог. С друге стране реч *туште*, која представља варијанту речи *тушта*, одређује се само као прилог.

- (1) *Пред оградом било је туште кола.*
- (2) *Досетака и дрвене филозофије туште.*

На основу наведених примера овакво одређење би било оправдано јер у сваком од њих реч *туште* има прилошко значење. Међутим, будући да се у дефиницији упућује на реч *тушта*, која се иначе примарно одређује као именица, требало би пронаћи још примера и видети да ли је и у случају варијанте могуће двоструко одређење. У електронском корпусу *туште* се јавља само у оквиру израза *туште и тма*, а за одређење врсте речи би требало пронаћи примере где је употребљена самостално.

Реч *хаир* се у РМС у примарном и секундарном значењу одређује као именица, а у последњем, трећем значењу као прилог. Значење именице је 'корист, добро, срећа' и 'задужбина'.

- (1) *Доста ја њему аргатовах, па не виђех хасне ни хаира.*
- (2) *Ова је ћуприја везиров хаир.*

Осим значења и примери показују да је реч *хаир* променљива и да има службу коју најчешће врше именице као конституентске речи, а то су објекат и именски копулативни предикатив.

Прилог *хаир* се користи за одрицање и има значење 'не, није'. Пошто се не наводи ниједан пример као потврда овог значења, једино на шта се можемо ослонити јесте њено значење. На основу синонима који се наводе у дефиницији, реч *хаир* бисмо одредили као одричну речцу, јер прилози као врста речи не могу имати одрично значење. Осим тога *не* се и у литератури одређује као речца (Мразовић 2009: 507; Бабић и др. 1991: 737; Барић и др. 1997: 282; Клајн 2005: 169–171; Стевановић 1986: 384; Симић–Јовановић 2007: 139; Станојчић 2010: 194–195; Остојић 2001: 108).

Пример *цурик* се у примарном значењу одређује као именица која означава 'кретање уназад'. Пример који се наводи:

- (1) *Кашљао је мотор у цурику и тресао се.*

У наведеном примеру реч *цурик* се одређује као именица јер именује радњу и има граматичке категорије именица као врсте речи.

У другом значењу ова реч се одређује као прилог који има значење 'натраг, назад'. Пример који се наводи гласи:

(1) *Цурик, швапски тикване, одакле си и дошб.*

У овом примеру се реч *цурик*, ако имамо у виду синониме који се наводе у значењу, одређује као прилог. Ближе одређује глаголску радњу по месту њеног вршења, због чега се њено значење одређује као прилошко.

У Једнотомнику се ова реч одређује као прилог, док се као именица не помиње. Осим тога, додатно се наводи да се ова реч користи 'обично као узвик уобичајен код кочијаша кад желе да коњи повуку натраг'. Ако би се реч *цурик* употребљавала само као заповест коју користе кочијаша, онда би се она могла одредити не као прилог, већ као узвик. Међутим, за овакво одређење, неопходно је наћи додатне примере који ће показати да ли се реч *цурик* користи само у одређеним комуникативним ситуацијама. Реч *цурик* се као пример наводи само у једној граматици, и то као пример узвика (Барић и др. 1997: 283).

Након свега наведеног сматрамо да се ова реч може одредити као именица. На основу примера рекли бисмо да се може одредити и као прилог, али и као узвик, како се већ бележи у граматицима.

У оквиру ове групе може се запазити да не постоје правила у обради речи које се одређују и као именице и као прилози. Поједине речи се примарно одређују као именице, а друге као прилози. Осим тога у везу са именицама се доводе прилози различитих значења: месно, начинско, мера и количина. Значење већине речи, као и примери који се наводе показују да је оправдано одређивати их као прилоге као именице, осим у случају речи *хаир* која се не може одређивати као прилог, и речи *петнаесто* за коју нема ниједне потврде нити прилога нити именице.

2.4.4.4. Прилог и везник

У оквиру ове групе налазе се речи: *докле, докле год, ем, истом* и *нетом*.

У РМС и Једнотомнику реч *докле* се у примарном значењу одређује као прилог са месним ('до које просторне границе') и временским значењем ('до које временске границе'), док се у секундарном значењу одређује као везник са значењем 'док'. У РСАНУ *докле* се не одређује као везник, већ се, у једном од секундарних значења, наводи да може вршити службу везника.

И у граматицима се реч *докле* одређује на сличан начин. Осим као прилог (Барић и др. 1997: 273; Станојчић–Поповић 2011: 135; Станојчић 2010: 193) у појединим се она одређује и као везник зависних реченица (субјунктор) (Мразовић 2009: 429; Брабец и др. 1968: 156; Станојчић–Поповић 2011: 135; Станојчић 2010: 193), док се у другим наводи да „službu vjeznika mogu imati i mjesni i vremenski prilozi *gdje, kud, kuda, kamo, odakle, kad, kada, otkad, otako, dokle*” (Бабић и др. 1991: 733), или да овај и слични прилози спадају у „vezničke riječi” (Барић и др. 1997: 480).

Одређење речи *докле* као прилога је неоспорно, а поставља се питање да ли се она може одредити и као везник или треба посегнути за термином као што је везничка служба или везничка реч. Мишљења смо да је у овом случају могуће и једно и друго, јер у појединим

примерима *докле* нема прилошко значење у оквиру зависне реченице, док у другим има (*Ха, видите ли докле смо дошли*³²).

И *докле год* је обрађено на сличан начин као и *докле*. И у РМС и у Једнотомнику се у примарном значењу одређује као прилог ('до које год просторне или временске границе'), а у секундарном као везник 'којим се казује да се радња главне реченице и зависне реченице врше једнако дуго' (РМС: 719). У РСАНУ се *докле год* не јавља као посебна одредница, већ се обрађује у оквиру одреднице *докле*, што је и оправдано ако имамо у виду да обе одреднице имају исто значење. Као и код речи *докле*, сматрамо да је могуће одредити *докле год* двоструко – и као прилог и као везник. Прилошко значење је неоспорно, али се не сме занемарити ни везничко, поготову што се у литератури *докле год* наводи и као везник (Мразовић 2009: 429).

У РМС *ем* се у примарном значењу одређује као везник, док се у секундарном одређује као прилог са значењем 'још'. Имајући у виду и пример који се наводи за прилог:

(1) *Ја да ти ем боље 'аљине дам од ове твоје.*

можемо рећи да је овакво одређење оправдано. У наведеном примеру речју *ем* се одређује степен особине који се казује придевом *добар* (Стевановић 1986: 377), што је једно од значења прилога.

У Једнотомнику се овакво одређење не јавља јер је реч маркирана као регионална. У РСАНУ се одређује као везник, али не и као прилог, већ се наводи да везник може имати прилошку службу, при чему је значење исто, чак се наводи и исти пример, а поред њега и:

(1) *Море, не пита магарац, обара он и учене и фине људе – ем какве једне трговачке синове!*

(2) *[Човјек] се ... насмије: „Ем, да сам ... ја код Вас на кошти и ја би бил так дебели как и Ви”.*

У наведеним примерима би се *ем* можда могло и одредити другачије, јер у њима нема праву прилошку службу, већ се више понаша као речца. Међутим, за тачно одређење неопходно је пронаћи више примера.

У анализираним граматикама *ем* се не јавља ни као пример везника ни као пример прилога, због чега се можемо ослонити само на речничку литературу. Свакако, сматрамо да је одређење речи *ем* као везника и као прилога оправдано, како су показали и сами примери, а за додатне могућности, неопходно је имати више потврда. И у корпусу примери које смо пронашли су примери везника *ем*.

Реч *истом* се у примарном значењу одређује као прилог са значењем 'тек, једва (истичући непосредни почетак нове радње или новог стања)', а у секундарном као везник за време и '(обично у свези: истом што) значи да се радња главне реченице врши одмах и непосредно после радње зависне временске реченице: тек што, једва што, само што'. На исти начин ова реч се одређује и у РСАНУ, док се у Једнотомнику као везник не помиње.

Одређење ове речи као прилога поткрепљено је примерима:

(1) *Сјутрадан устаде рано. Истом зора почела бијељети.*

³² Пример који смо навели био нам је подстицај да поменемо још једно значење везника *докле*, које је искључено из свих анализираних речника, а то је месно значење. *Докле* се користи као обележје и месних зависних реченица: *Ићи ћемо докле можемо.*

(2) *Дјечак је нешто мислио на истом послјије дуга мучања упита сестру.*

С друге стране, примери за везник изостају због чега је вероватно везник изостављен из Једнотомника. У РСАНУ постоје примери, али је у свима дат везнички спој *истом што*.

У појединим граматикама *истом* се може наћи као пример, и то баш везника, при чему се наводи да је у питању неправи везник настао од речце, а не од прилога (Барић и др. 1997: 281). Свакако, *истом* се може одредити као прилог, док за везник сматрамо да треба наћи примере у којима ће бити самосталан, а не део везничког споја. Одређење ове речи као речце, остаје као могућност коју треба додатно истражити, јер, без обзира на то што може нагласити временски тренутак, она и даље задржава прилошко значење као што се може видети у примеру:

(1) *Истом [се] помаљаше пун месец на небу* (е-РСЈ)

Сврстати реч *истом* у одређену врсту показало се као изазов. У речницима се одређује као прилог и везник, а у граматици као речца и везник. Овај пример можда најбоље показује због чега је важно успоставити јасна правила класификације врста речи, а затим и усагласити речничку и граматичку литературу.

У РМС реч *нетом* се у примарном значењу ('чим, тек, тек што') одређује као везник, а у секундарном као прилог ('пре кратког времена, малопре, недавно; онда, тада').

Примери у којима се одређује као везник гласе:

- (1) *[Из семинарија] је побјегао нетом је она [мати] умрла.*
- (2) *Наумили [су] да дођу, нетом стари склопи очи.*

У оба примера речју *нетом* се уводи зависна клауза која има временско значење, што би ову реч сврстало у зависне везнике (хипотакса).

Примери у којима се *нетом* одређује као прилог гласе:

- (1) *Ова књига изашла је нетом у Кракову.*
- (2) *Исти час оћути посве слично чувство као нетом кад је кући писао хрватски лист.*

Реч *нетом* у оба наведена примера пружа информацију о времену вршења радње/ситуације (Стевановић 1986: 65; Станојчић–Поповић 2011: 255), дакле, значење ове речи је прилошко, функција је прилошка, стога се она одређује као прилог.

У РСАНУ реч *нетом* обрађена је на сличан начин, с тим што се у примарном значењу одређује као прилог, а у секундарном као везник. С друге стране, у Једнотомнику се ова реч јавља само као прилог. У граматикама се *нетом* не јавља ни као пример прилога, ни као пример везника, што се може објаснити тиме што није фреквентна колико и синоними који се наводе у дефиницији (*чими, тек, малопре, недавно* итд.). Примери као и значења показују да реч *нетом* може бити и везник и прилог, како је то наведено у РМС и РСАНУ.

И у овој групи није утврђен начин обраде. Поједине речи се примарно одређују као прилози, а друге као везници. Анализа значења и примера је показала да се свака реч може одредити и као прилог и као везник, па чак да су могућа и додатна одређења, као у случају речи *истом*, која може бити и речца.

2.4.4.5. Прилог и предлог

У оквиру ове групе нашле су се речи: *докрај, извише, надохват, наоколо, напротив, ниже, односно, одовуд(а), окол, около, онкрај, поблизу, повише, позади, пријед, скраја, страг(а), уздуж, унутар и упркос*.

Речи *докрај, извише, наоколо, напротив, ниже, одовуд(а), около, поблизу, повише, позади, страг(а), уздуж, унутар и упркос* су у примарном значењу одређени као прилози, а у секундарном као предлози. Код већине примера јављају се подударана и у другим речницима, док код појединих постоји и другачије одређење.

Граматику нису овако уједначене. *Ниже, около, повише, позади* и *уздуж* одређени су у граматикума и као предлози и као прилози, а док се остали примери наводе или као предлози или као прилози (*надохват, наоколо, упркос* и *унутар*). *Натпротив* се у граматикума одређује само као речца, међутим, у литератури се наводи да може бити и прилог и предлог (Белић 1999: 316). *Докрај, извише, одовуд, поблизу* и *страг(а)* не јављају се уопште као примери предлога, а ни прилога, те се у њиховом случају морамо ослонити само на одређење у речнику, или на њихову употребу у реченици.

Поменућемо да се реч *надохват* у речнику одређује и као прилог. Међутим, сматрамо да је и у овом случају у питању само предлог, јер, као и *испред, изнад, иза* и сл., *надохват*, да би значење било потпуно, захтева иза себе именску реч.

Окол, онкрај и *пријед* се не јављају као примери у граматикума, а ни у Једнотомнику, осим *скраја* које је одређено само као прилог. Изостављање ових примера из речника и граматику последица је, претпостављамо, њихове ређе употребе.

Посебан пример представља реч *односно*, која се у РМС и РСАНУ у првом значењу одређена је као предлог, а у другом као речца, док је у Једнотомнику обрађена и као везник. Анализа граматику и друге лингвистичке литературе показала је да се она може одредити и као предлог и као прилог и као везник, али да се у савременом језику најчешће употребљава као речца (Радовић-Тешић 2009: 138–139).

2.4.4.6. Прилог и заменица

У овој групи налазе се речи *ишта/ишто* и *ништа*.

Пример *ишта/ишто* се у сва три анализирана речника обрађује истоветно: у примарном значењу се одређује као општа заменица³³, а у секундарном као прилог са значењем 'макар мало, иколико, иоле', при чему се у РСАНУ не одређује као прилог већ се наводи да заменица има прилошку службу.

И у овом случају сматрамо да је оправдано обрађивати ову лексему као две одреднице, односно, две лексеме – као заменицу и као прилог. Примери јасно показују да *ишта* може имати прилошко значење и функцију у реченици:

- (1) *Ишта ли је мекше ћуди, касније му дотужи.*
- (2) *Кад сам сит ишта, нијесам гладан ништа.*

Иако су у граматикума *ишта* не наводи као пример прилога, сматрамо да га ипак треба тако бележити у речницима.

³³ У неким граматикума *ишта/ишто* се сврстава у неодређене заменице (Маретић 1899: 183; Барић и др. 1997: 206).

Реч *ништа* се у РМС у зависности од значења може одредити тројако. У примарном значењу *ништа* је одрична именичка заменица са значењем 'ниједан предмет, ниједна ствар, ниједна појава, догађај'. У другом значењу 'никако, нимало' одређује се као прилог, а у трећем се наводи да, када се користи да означи 'оно што нема вредности, значаја; оно што изгледа нематеријално, ваздушасто', има именичко значење.

Примери који се наводе као потврда прилога су:

- (1) *Богами су Французи ваљастии; ништа грђи од нас нијесу.*
- (2) *Наташа се мало одмакне да се види у огледалу. Хаљина је била дуга. – Богами, ништа није предуга.*

У оба примера реч *ништа* ближе одређује придев, односно, исказује степен заступљености особине исказане придевом, што је једно од значења прилога.

У РСАНУ и Једнотомнику се *ништа* у овом значењу не одређује као прилог, већ се наводи да заменица има прилошку службу. У граматицама се *ништа* јавља само као пример именичке одричне заменице, док се њено прилошко значење не помиње.

Из примера се може видети да *ништа* може имати и прилошку службу и да се употребљава као прилог за меру и количину. Развијање тог значења требало би посебно бележити у речнику, јер, тако употребљена, реч *ништа* више није заменица, већ прилог.

Обе речи које смо навели се у примарном значењу одређују као заменице, а у другом као прилози. Примери показују да заменице могу имати и прилошко значење, односно да променом значења долази и до промене њихове категоризације међу врстама. И *ишта/ишто* и *ништа* се могу одређивати и као заменице и као прилози.

2.4.4.7. Прилог и речца

Речи које се налазе у оквиру ове групе су: *наравно, разумљиво, следствено и такође(р)*.

Речцом *наравно* се истиче оправданост, разумљивост онога што се износи: 'природно [је], разуме се'. Пример којим се ово значење потврђује гласи:

- (1) *Паланку је, наравно, запрепастила одлука ... Тошина.*

Речју *наравно* говорник наглашава своје уверење у тачност исказа. Овакво исказивање личног става поводом онога што значи реченица, основна је функција речца.

С друге стране, у секундарном значењу *наравно* се одређује као прилог са значењем 'природно, логично, разумљиво'. Као пример се наводи реченица у којој се види да *наравно* може имати и прилошко значење, а самим тим и одредити као прилог.

- (1) *У њеним очима то је било сасвим наравно, што јој је кћи носила много јевтиније одело.*

У РСАНУ и Једнотомнику *наравно* се такође одређује и као прилог и као речца, с тим што се обрађују као посебне одреднице. У литератури се *наравно* може наћи само као пример речце (Мразовић 2009: 468, Бабић и др. 1991: 737; Барић и др. 1997: 282; Стевановић 1986: 383; Станојчић 2010: 194–195; Ломпар 1998: 244), али обрада ове речи у речнику, као и примери који се наводе, показују да се она може одредити и као прилог.

Реч *разумљиво* се у РМС и Једнотомнику одређује као прилог и обрађује се на исти начин. Његово основно (примарно) значење је 'на разумљив начин', а пример који се наводи гласи *говорити разумљиво*. У другом значењу овај прилог означава да се нешто ради 'с разумевањем'. Пример који се наводи гласи:

(1) *Играчи се опет разумљиво погледаше.*

У оба значења, како примери показују, реч *разумљиво* ближе одређује глаголску радњу по начину њеног вршења, због чега се и одређује као прилог.

У трећем значењу наводи се да се реч *разумљиво* користи и као модална речца у значењу 'наравно, разуме се'. Пример који се наводи преузет је из Једнотомника:

(1) *Он је, разумљиво, одмах отишао.*

У овом примеру речју *разумљиво* се не говори о начину вршења радње, већ њом говорник исказује свој став. За њега је ситуација која се изриче очекивана и он то наглашава употребом ове речце. Осим тога, реч *разумљиво* је од остатка исказа одвојена запетама, што је, такође, особина речца као врста речи. У граматикама се она не наводи као пример речца, али ни прилога, међутим, њен синоним *наравно* се може наћи у готово свакој граматички као пример речце (Мразовић 2009: 468; Барић и др. 1997: 282; Бабић и др. 1991: 737; Стевановић 1986: 383; Станојчић 2010: 194–195). Можемо закључити да се реч *разумљиво*, у зависности од значења, одређује као прилог, али и као речца.

Реч *следствено* се и у Једнотомнику и у РМС обрађује истоветно. У примарном значењу одређује се као прилог, а у секундарном као речца. Значење прилога је 'на следствен начин, доследно', а пример који се наводи гласи:

(1) *У његовом духу све [је] строго, следствено и логично повезано.*

Реч *следствено* ближе одређује глагол *повезати* према начину, због чега се одређује као прилог.

Као речца *следствено* значи 'према томе, дакле'.

(1) *Босанско питање решиће се без нас, па следствено и противу нас.*

У овом примеру реч *следствено* нема прилошко значење, већ само наглашава део реченице који јој следи. Употребом ове речи говорник изражава да је оно што јој следи у исказу очекивани закључак. Будући да исказује став говорника, реч *следствено* се у овом значењу одређује као речца.

У граматикама се *следствено* не јавља као пример нити прилога нити речце, због чега се у анализи ослањамо само на обраду ове речи у речнику. *Следствено* може бити, у зависности од значења, и прилог и речца.

Реч *такође(р)* се у РМС у примарном значењу одређује као речца, а у другом као прилог. Као речца *такође(р)* се користи 'у значењу саставног везника, обично кад се нешто накнадно додаје, прибравља већ поменутом: исто тако'.

(1) *У тој читаоници је срео ... председника који се такође преселио из Задра.*

(2) *У планини беху хајдуци, у гори такођер.*

У оба примера реч *такође*(*p*) се одређује као речца јер додатно истиче елемент који јој следи, додаје га ономе што је већ поменуто, „садржај који следи представља наставак претходног садржаја” (Чудомировић 2009: 291). Сама реч нема никакву конституентску функцију, већ само истиче да се део исказа или цео исказ додаје нечему што је већ познато, указује на смисаони след (Ристић 2009: 41).

Као прилог има значење ’на исти начин, исто тако (као у случају с којим се пореди), једнако’, и оно се обележава као застарело. Пример који се наводи:

(1) *Кућу је држала ка и пре; радила је такође.*

На основу значења, у наведеном примеру *такође* ближе одређује глагол *радити* по начину вршења радње, због чега се одређује као прилог.

И у граматикама се *такође* наводи као пример речца (Мразовић 2009: 477; Кликовац 2010: 121). Ни у граматикама ни у Једнотомнику се прилошко значење ове речи не наводи, вероватно због тога што је обележено као застарело. Међутим, ако имамо у виду обраду ове речи у РМС, видимо да се она одређује као речца, али може бити одређена и као прилог, без обзира на то што је ово значење застарело.

Две речи ове групе примарно се одређују као речце, а друге две као прилози. Оваква обрада претпостављамо има везе са тим која врста речи је фреквентнија. На пример, и *наравно* и *такође*(*p*) се у граматикама наводе само као примери речца, те је и очекивано да се у примарном значењу одређују као речце. Уобичајено је да је примарно оно значење које је устаљеније и познатије³⁴ (Шипка 2006: 169). Свакако, анализа све четири речи показује да се оне могу одређивати и као прилози и као речце, иако су поједина одређења обележена као застарела (*наравно* и *такође* као прилози).

2.4.4.8. Прилог, именица и придев

У оквиру ове подгрупе налази се само један пример, а то је реч *соло*. И у РМС и у Једнотомнику реч *соло* одређује се као именица, придев и прилог у зависности од свог значења. У примарном значењу одређује се као именица која означава ’музички комад или његов део за само једног извођача’.

- (1) *Писао је и хорску музику ... као и кантате за хор, сола³⁵ и оркестар.*
- (2) *Сад ће бити мађарски соло и чардаш.*

У секундарном значењу одређује се као непроменљиви придев који ’као саставни део неких имена означаје да појединац сам врши неку радњу’. Примери су:

- (1) *соло-певач, соло-свирач, соло-плесач;*
- (2) *Тркалишна стаза је проглашена способном за одржавање мотористичких утрка са соло-моторима.*

Будући да у сваком наведеном примеру реч *соло* стоји уз именицу и ближе је одређује, она се одређује као придев.

³⁴ „У историјском рјечнику, и то таквом гдје постоје поуздани подаци о развоју значења, природно је да се прати временски сlijед појављивања значења. У већини осталих битно је да су сродни елементи полисемјске структуре груписани заједно, те да се полazi од устаљенијих и познатијих значења” (Шипка 2006: 169).

³⁵ Реч *соло* наведена је у овом примеру у облику множине. Управо категорија броја показује да *соло* по врсти речи спада у именице.

Као прилог има значење 'појединачно, посебно, сам за себе'. Примери који се наводе гласе:

- (1) *За сваким столом по један. Пију сваки соло на изгледају као болесници.*
- (2) *Ђаче пјева међу клерицима соло.*

У последња два примера реч *соло* стоји уз глаголе и ближе их одређује по начину вршења радње, па се одређује као прилог.

У зависности од тога које значење има и како се употребљава у реченици, одређује се врста речи *соло*. У граматикама се не јавља као пример, али обрада ове речи у речнику показала је да се она може одредити и као именица и као придев и као прилог.

Анализа свих речи у оквиру ове групе показала је да променом значења, али и употребе у реченици долази и до промене припадности одређеној врсти речи. Према речима М. Ивић појава да „једна иста лексема може, својим семантичко-синтаксичким понашањем, егземплификовати разне врсте речи, у иностраној литератури назива се *категоријална полисемија*” (Ивић 2007б: 6; Драгићевић 2006: 230). Иако одређење врсте речи у оквиру полисемантичке структуре делује као оправдани поступак, сматрамо да би обрада морала бити другачија.

У лексикографији при изради речника, постоје јасна упутства за састављање речничког чланка (Шипка 2006: 166–170; Драгићевић 2010: 30–32). Будући да речи могу развијати више значења, очекивано је да се она бележе и у речнику. Полисемија, односно вишезначност, у речнику се обележава редним бројевима. Основна особина полисемије као језичке појаве подразумева да сва значења остану у оквиру једне речи. Овакво одређење полисемије директно се коси са начином на који се речи из ове групе обрађују у речнику. Ако сва значења остају у оквиру једне речи, немогуће је да она у једном од својих секундарних значења мења врсту. „Konverziju treba lučiti od polisemije jer nije riječ o širenju polisemijske strukture jedne riječi već o nastanku nove riječi. Premda ostaje poneki zajednički sem, značenjski se te riječi udaljavaju” (Тафра 2005: 103). На основу тога сматрамо да је неопходно овакав начин обраде променити тако што ће се речи раздвојити на посебне одреднице.

2.4.5. Реч се одређује као прилог и друга врста истовремено

Посебан начин обраде прилога јесте да се реч истовремено одређује као прилог и нека друга врста у тзв. показатељу граматичке категорије (Драгићевић 2010: 30; Марковић 2017: 30). Врста речи се наводи одмах након саме одреднице при чему се одређење не даје експлицитно, односно, врста речи се не везује за одређено значење. Речи које су обрађене у овој групи су: *зашта, зашто, кано, максуз, напрот(и), напротив, напротивно, наравски, полага, почем, прекосред, усвудуж и успркос*.

У оквиру ове групе прилози се везују са предлозима, везницима, придевима и речцама, па су на основу тога све речи ове групе организоване у следеће подгрупе:

- *прилози и предлози;*
- *прилози и везници;*
- *прилози и придеви;*
- *прилози и речце.*

2.4.5.1. Прилози и предлози

У овој групи налази се мали број примера: *напрот(и)*, *полаг*, *прекосред*, *усвудуж* и *успркос*. Скоро сви су обележени или као покрајински или као застарели облици, због чега се, вероватно, врста речи и не раздваја.

Већина примера ове групе (*полаг*, *прекосред* и *усвудуж*) не може се наћи међу примерима у анализираним граматикама, већ се јавља само у РМС и ни у једном другом речнику.

Напрот(и) је обрађен и у РСАНУ, али се тамо одређује само као предлог, а и у РМС у оба наведена примера употребљен је као предлог.

Подудараче у обради постоји код одређења речи *успркос*. У оба Матичина речника одређује се као предлог и прилог, док се у граматикама одређује само као предлог, односно, наводи се као пример само предлога.

2.4.5.2. Прилози и везници

У овој групи се налазе речи: *зашта*, *зашто*, *кано* и *почем*.

Пример *зашта* се у РМС прво наводи као прилог. С обзиром на то да је у питању варијанта, значење није дато већ се упућује на реч *зашто*, а наводи се само један пример:

(1) *Ако си у канцеларији, ти по ваздан седиш у предсобљу, питаш зашта је који дошао.*

У наведеном примеру *зашта* се може одредити као везник, али пример за прилог изостаје. У РСАНУ се у примарном значењу *зашта* одређује као прилог, а у секундарном се наводи да може бити у везничкој служби. Будући да је у питању везник који уводи зависне реченице, требало би начин одређења ускладити са другим прилозима који могу бити и везници.

Одређење ове речи као прилога је неоспорно, али остаје питање да ли *зашта* постаје прави везник или само има везничку функцију, док у оквиру зависне реченице задржава прилошко значење.

Реч *зашто* се одређује као прилог и као везник у граматичком показатељу категорије, па се у првом значењу наводи као прилог, а у другом као везник који има узрочно значење. Слично је и у Једнотомнику, док се у РСАНУ у другом значењу наводи да је у питању везничка служба, а не везник, при чему је таква употреба обележена као застарела.

Могућност двоструког одређења речи *зашто* бележи се и у појединим граматикама (Мразовић 2009: 452, 456; Бабић и др. 1991: 733; Барић и др. 1997: 273, 281), а у другим се наводи само као пример прилога (Кликовац 2010: 93). У граматичкој литератури значење и употреба везника *зашто* се не спецификују, док се у речницима *зашто* одређује само као узрочни везник, синониман везнику *јер*. Ово посебно истичемо јер се у примеру у РМС којим се потврђује прилог *зашто*, он јавља у везничкој функцији:

(1) *Ти ћеш се запрепастити кад чујеш зашто сам ти дошао.*

Поставља се питање како реч *зашто* одредити у примерима попут овог. У једној граматици наводи се да он и други прилози попут њега „врше функцију *subjunktora*” када уводе изричне реченице (Мразовић 2009: 452). Међутим, сматрамо да у овом случају *зашто*, без

обзира на то што има везничку функцију, задржава прилошко значење, те га треба одредити као прилог.

С друге стране, при увођењу узрочних реченица, *зашто* је прави везник, јер прилошка функција из зависне реченице изостаје, што се може видети и у примерима који се наводе у РМС:

- (1) *Немој мога изгубит Станишу, зашто немам до њега једнога.*
- (2) *Звијезде [би се] истицале, а то бог не да, зашто би велика штета била.*
- (3) *Ја само ћутим, зашто знам од чега је то.*

Одређење ове речи као прилога и везника је оправдано, али би требало успоставити разлику између узрочног везника *зашто* и везничке функције коју прилог *зашто* може вршити.

Реч *кано* се у РМС и РСАНУ наводи као прилог и везник и представља варијанту речи *као*. Иако се реч *као* истоветно одређује, примери који се наводе показују да се *кано* може одредити као везник, али не и као прилог:

- (1) *Брка све баш кано врљави Јаков воденичар кад измијеша људима вреће с брашном.*
- (2) *Говориш кано из књиге.*

У оба наведена примера *кано* као самостална реч нема прилошку функцију, већ је остварује заједно са речју или синтагмом које јој следе. У таквој позицији функција речи *кано* је да повезује елементе који се пореде, а не да укаже на начин вршења радње.

У Једнотомнику се *кано* не јавља као посебна одредница нити се у граматикама јавља као пример било које од непроменљивих врста речи, што је и очекивано, јер представља варијанту речи *као*. Додаћемо и то да је реч *каноти*, која се такође наводи као варијанта речи *као*, одређена само као везник.

Одмах на почетку речничког чланка реч *почем* се одређује и као прилог и као везник, а затим се врста речи раздваја римским цифрама. Прво се *почем* одређује као прилог који 'казује могућност у коју се мало верује: можда, може бити, случајно, откуд'. Примери који се наводе:

- (1) *Да ли ви познајете почем неког Мојсила Пупавца.*
- (2) *Свак се бојао његове [капларове] теке да се почем не нађе у њој, јер не пише он то за добро.*

И значење и наведени примери показују да се *почем* користи да исказе став говорника, његову претпоставку или могућност да ће се ситуација у реченици извршити. Она не одређује глаголску радњу по неком аспекту њеног вршења и стога се ова реч треба одредити као речца, а не као прилог.

Под римским бројем два *почем* се одређује као узрочни везник 'пошто, јер'.

- (1) *Почем ријеч докончио Лука ... по селу се растурише људи.*
- (2) *Сви војници, почем нису могли стати у чамце, остали су на крову лађе.*

У оба примера *почем* везује зависну узрочну реченицу за надређену због чега се и одређује као везник.

У Једнотомнику се ова реч не јавља као одредница нити као пример у граматикама, што је очекивано јер је у питању реч која је обележена као застарела. Међутим, на основу обраде у РМС може се закључити да се реч *почем* двоструко одређује, али као речца и везник.

У оквиру ове групе само се речи *зашта* и *зашто* могу одредити и као прилози и као везници, док се *кано* и *почем*, како показује истраживање, могу одредити као везници и као речце, а не прилози. Осим тога, неопходно је указати и на постојећу разлику између везника *зашта* и *зашто* и прилога који су у везничкој служби, како се то наводи у РСАНУ. Када се употребљавају да везују узрочне реченице, треба их одредити као везнике. С друге стране, када везују зависну реченицу и у оквиру ње задржавају прилошку службу, неопходно је разјаснити њен статус: да ли је одредити као везник или као прилог који може имати и функцију везника.

2.4.5.3. Прилози и придеви

Реч *максуз* се одређује као непроменљиви придев и као прилог са значењем 'нарочит(о), особит(о), посебан, посебно'. У самој обради не прави се разлика између придева и прилога, већ се само наводе примери:

- (1) *Максуз прими искрени поздрав.*
- (2) *Имају и нов ... прслук, купљен максуз за овај пут у Београд.*

У првом примеру *максуз* стоји уз глагол *примити* и ближе га одређује, тачније, казује начин вршења радње, стога га одређујемо као прилог. У другом примеру, иако стоји уз трпни придев, реч *максуз* нема прилошко значење, већ се њом пре додатно наглашава део реченице који јој следи. У овом примеру *максуз* не бисмо одредили ни као прилог ни као придев већ као речцу. Дакле, ни у једном од ова два примера *максуз* се не би могло одредити као придев.

На исти начин, али као посебна одредница у РМС се обрађује и варијанта ове речи – *махсуз/махсус*. Примери који се наводе су:

- (1) *Зидао је и градио тврдо и високо и на све ударао тешке браве и махсуз кључеве и мандале.*
- (2) *Вели да је тражио кога год махсус да пошаље по те.*

У првом примеру *махсуз* стоји испред именице и ближе је одређује, те бисмо је одредили као придев, док се у другом опет може одредити као речца. У овом примеру реч *махсус* нема ни прилошко ни придевско значење, већ се њом додатно наглашава цела зависна клауза.

У Једнотомнику се као посебна одредница не јавља ни *максуз* нити било која варијанта ове речи, док се у РСАНУ одређује само као непроменљиви придев, при чему се наводи само један пример *махсуз поздрав*.

На основу примера у РМС можемо видети да се ова реч, као и њене варијанте, могу одредити тројако, и као придеви, и као прилози, и као речце. Додатну потврду за тројако одређење добијамо и ако упоредимо на који начин се одређују синоними, наведени у дефиницији. Сви они се могу одредити и као придеви и као прилози и као речце.

2.4.5.4. Прилози и речце

Као и у претходним групама, малобројне су речи које се одређују као прилози и као речце. У овој групи су то *напротив*, *напротивно* и *наравски*.

Иако смо је обрађивали у одељку „Предлози”, неопходно је и овде поменути реч *напротив*. Она се обрађује тако што се у примарном значењу одређује и као прилог и као речца, а у секундарном као предлог. У овом делу у фокусу ће бити то што се одређује и као прилог и као речца без навођења икакве разлике у значењу, а као пример се наводи само једна реченица:

(1) *Шта хоће ... мудрац? Да ли да трује душе ...? Сасвим напротив.*

У наведеном примеру реч *напротив* исказује став говорника да је нешто супротно оном што се у реченици тврди, па би се пре одредила као речца.

У РСАНУ и Једнотомнику, прилог и предлог се обрађују као посебне одреднице, али се у оквиру обраде прилога, у секундарном значењу, наводи да може бити у служби речце за истицање супротности: 'насупротив, супротно претходно реченом, од претходно реченог'. Примери који се у РСАНУ наводе за прилог су:

(1) *Бре, да се небо и земља сложи, да ми напротив стане, ја ћу отићи, те отићи!*

(2) *Није смио напротив ништа чинити.*

(3) *Ако се они хоће и воле, ко им може стати напротив.*

У сваком примеру се може видети да се *напротив* може одредити и као прилог, јер у сваком одређује глаголску радњу по њеном начину вршења.

Примери који се наводе за речцу су:

(1) *Док лирски песник износи непосредно своје осећање ... епски песник напротив прича о том догађају као посматрач са стране.*

(2) – *Мислио сам да је свршено с представама. – Напротив!*

(3) *Неће се дозволити да се укупан број чиновника повећа, напротив, Министар Финансија ће нарочиту пажњу обратити на то, да се њихов број смањи.*³⁶

Наведени примери опет јасно показују да *напротив* можемо одређивати и као речцу. У свакој реченици говорник њоме додатно наглашава своје неслагање са исказом или са делом исказа. Исказивање личног става говорника основна је функција речца, због чега је тако треба и одређивати.

И у граматикама и литератури *напротив* се чешће може наћи као пример речце (Мразовић 2009: 468, 476; Бабић и др. 1991: 737; Ристић 1994а: 146) него прилога (Белић 1999: 316).

На исти начин обрађена је и реч *напротивно*. Одређена је и као речца и као прилог, без икакве напомене о разлици у употреби. Притом, у РМС је наведен само један пример, и то онај у ком се *напротивно* одређује као речца:

(1) *Напротивно, чини се да су се хрватскога имена дуже времена спомињали.*

Исти начин обраде, па чак и исти пример јавља се и у РСАНУ, док је у Једнотомнику ова одредница изостављена. Ни у граматикама се ова варијанта не јавља као пример било речце било прилога. Ако имамо у виду и обраду речи *напротив* као њене варијанте, можемо закључити да је двоструко одређење оправдано.

За разлику од речи *наравно*, чија је варијанта, реч *наравски* се у РМС одређује двоструко у граматичком показатељу категорије. Наведена су два примера:

³⁶ Сви примери су наведени у оригиналу, онако како су забележени у речнику.

(1) *Наравски, милостива жели да је лепша.*

(2) *Из свега тога посве наравски породи се нешто.*

У првом примеру *наравски* има функцију да искаже лични став говорника, па се одређује као речца. У другом, овом речју се ближе одређује глагол, односно, спецификује се начин вршења радње, због чега је одређујемо као прилог.

У Једнотомнику *наравски* се одређује само као речца, што можемо објаснити тиме да се као прилог, вероватно, сматра застарелим. У граматикама је ова реч изостављена као пример, али речници показују да се одређује и као прилог и као речца.

Анализа показује да се све три речи одређују двоструко, и као прилози и као речце. Међу њима постоји само неслагање у томе које је одређење примарно. Ако се *напротив* прво одређује као прилог, очекивано је да то буде случај и са њеном варијантом *напротивно*.

Све речи ове групе обрађене су тако да се припадност прилозима и некој другој врсти речи бележи одмах након одреднице, без икакве напомене о промени значења. У овоме лежи највећа мањкавост овог начина обраде. Ако се реч одређује као прилог и нпр. предлог, у речничком чланку неће бити наведено у ком значењу или примеру је она прилог, а у ком предлог. Од читаоца се очекује да то сам препозна. У неким случајевима овај проблем се заобилази тако што се, осим у граматичком показатељу категорије, врста речи раздваја римским цифрама или значењем (пре дефиниције се наводи која је врста речи), што ствара неуједначеност у обради речи које се могу на више начина категоризовати. Због тога сматрамо да је овде неопходно раздвојити врсту речи, а самим тим, у односу на врсту и значења и примере који представљају њену реалну потврду.

2.4.6. Реч се у примарном значењу одређује као прилог, а у неком од секундарних се наводи служба друге врсте речи

У оквиру ове групе налазе се речи које се примарно одређују као прилози, а затим се у једном од секундарних значења, обично последњем, наводи да прилог може вршити службу неке друге врсте речи (именице, предлога и сл.). Анализом речи које припадају овој групи желели смо да утврдимо да ли је оправдано посебно издвајати да прилог може вршити службу неке друге врсте речи, односно, да ли служба коју врши у реченици анализирану реч сврстава међу прилоге или међу ту другу врсту речи.

У оквиру ове групе нашли су се следећи прилози: *адађо, аконто, бесконачно, бескрајно, бестрага, вољно, где, здраво, изузев, једино, колико, криво, куд/куда, мало, минус, назад, налево, наопако, наочи, наочиглед, написмено, напоље, напоред, насупрот, одалеко, откад(а), откако, откуд, пијанисимо, поизбор, преко, пуно, сада, српски, сутра, сутрадан, тешко, трке, толико, уочиглед, усумит и широм.*

На основу тога коју све службу могу вршити, наведене прилоге смо поделили у следеће подгрупе:

- *прилог у служби именице;*
- *прилог у служби узвика;*
- *прилог у служби везника;*
- *прилог у служби предлога;*
- *прилог у служби предлога и речце;*

- прилог у атрибутој служби;
- прилог у служби узвика и именице.

2.4.6.1. Прилог у служби именице

У овој групи нашле су се речи које се примарно одређују као прилози, а у неком од секундарних значења се наводи да могу бити у служби именице. Центар интересовања при анализи ових речи био је како дефинисати службу именице. Да ли је то именица или је то и даље прилог који има службу, односно синтаксичку функцију коју иначе обављају именице. Речи које су се нашле у оквиру ове групе су: *адађо*, *аконто*, *бесконачно*, *бескрајно*, *вољно*, *криво*, *мало*, *минус*, *написмено*, *пијанисимо*, *преко*, *сада*, *српски*, *сутра* и *сутрадан*.

Реч *адађо* се у сва три речника одређује као прилог, при чему се у другом значењу наводи да тај прилог може имати и именичку службу. Навођење могућности да прилог буде у именичкој служби сматрамо непотребним, јер, на основу примера, може се видети да *адађо* може бити и именица.

- (1) *Језгро бића његова потресе тај херувимски адађо.*
- (2) [*Његови су*] *анданти потсећали на пиркање пролећног ветрића, фини адађи на јесењу кишу.* (е-РСЈ)

Уз реч *адађо* стоје конгруентни атрибути и самим тим је она деклинабилна, што је сврстава у категорију именица. Дакле, реч *адађо* није прилог у служби именице, већ права именица.

Реч *аконто* се у сва три анализирана речника одређује у примарном значењу као прилог, док се у секундарном наводи да може имати и именичку службу у значењу 'аконтација'. Ако реч преузима категорије оне врсте у коју прелази конверзијом, онда она припада и тој врсти чије је категорије преузела. Тако се у примеру

- (1) *Мој живот је кукавни аконто што га узимам од смрти.*

реч *аконто* може одредити као именица. Ближе је одређена придевом *кукавни* са којим се слаже у роду, броју и падежу, и зависном реченицом, које се иначе односе на именички појам у вишој реченици (Стевановић 1986: 850).

Реч *бесконачно* се у сва три анализирана речника одређује као прилог, али се у РМС наводи да секундарно значење може бити и у именичкој служби ('бескрајност, дуготрајност').

- (1) *Желиш ли у бесконачном пасти своје очи, само на све стране у коначном крочи.*

И у овом случају сматрамо да ово није именичка служба, већ права именица, поготову ако имамо у виду да је конверзија придева у средњем роду у именицу уобичајен творбени процес (Клајн 2003: 380) и да је, како се види у примеру, реч преузела граматичке категорије именица.

Потврду именице *бесконачно* нашли смо и у електронском корпусу:

- (1) *Ово је добар пример замке у коју се може упасти при размисљању о бесконачном.*
- (2) *Приближити се бесконачном, то значи разумети га.*

- (3) *Оно што далеко интензивније звони у овој интерпретацији је потрага, жудња за бесконачним.*³⁷

На исти начин се одређује и реч *бескрајно*. У сва три анализирана речника одређена је као прилог, али се у РМС у секундарном значењу наводи да може имати и именичку службу у значењу 'бескрајност' и као пример се наводи реченица:

- (1) *Он је јединство бескрајног са крајњим.*

И у овом случају, иако то речници не бележе, сматрамо да је у питању права именица. Како због граматичких категорија које не одговарају прилозима, тако и због других потврда које смо нашли у електронском корпусу:

- (1) *Не постоји никаква величина у бескрајном, нити има трајања и промене у вечности.*
(2) *... и управо отуд долази наша жеља за бескрајним.*

Речју *бескрајно* именује се апстрактни појам и постала је деклинабилна. Значење и граматичке категорије сврставају је у именице, те је тако треба и одређивати.

Реч *вољно* се у свим анализираним речницима првобитно одређује као прилог, али се као додатно значење наводи и именичка служба у значењу 'заповест у војсци којом се допушта да се може напустити stroj'. Као пример именичке службе наводи се реченица:

- (1) *Неколико пута постројавали су се за покрет на поново добијали вољно.*

У оваквим примерима прилог *вољно* добија значење именице, али то се дешава само у споју са глаголом *дати/добити*. Због тога смо из Корпуса издвојили све примере у којима се реч *вољно* јавља у супстантивном значењу:

- (1) *Денеш Кемењ је после Светског првенства у Монреалу дао вољно већини главних играча.*
(2) *Десет дана скијања КАД наредног петка буде дао вољно својим ученицима...*
(3) *[...] возач је после тога добио вољно јер су...*
(4) *Иако су добили вољно, регрути се одазивају готово стопроцентно.*
(5) *А сад водиче дај људима вољно.*
(6) *Дозволио им је да спавају до 10 и 30 и дао вољно до новог састанка у 13 часова...*
(7) *Селектор [...] даће играчима вољно...* (Електронски корпус)

Ни у анализираним граматикама нисмо нашли одређење речи *вољно* као именице, због чега сматрамо да је таква употреба ограничена само на конструкцију *дати/добити вољно*. Иако се не издваја ни као посебан израз (Оташевић 2012: 191–196; 221–222), он има своје посебно значење, а у оквиру њега *вољно* се може одредити као именица.

Реч *криво* се у сва три анализирана речника одређује као прилог, али се у једном од секундарних значења, када је њено значење синонимно са речју *заблуда*, одређује као прилог у именичкој служби. Пример који се наводи је:

- (1) *Ја сам у праву, а ти си у криву.*

³⁷ У пољу за претрагу смо уносили „бесконачном” и „бесконачним” да бисмо пронашли примере именице *бесконачно* у неком од зависних падежа.

Једна од основних особина прилога као врсте речи јесте њихова индеклинабилност, а у овом примеру имамо реч која је променила облик. Само због тога бисмо могли да је одредимо не као прилог у именичкој служби, већ као праву именицу. Иако је њена употреба у овом значењу можда ограничена, ипак се она не може одредити као прилог.

Реч *мало* се у РМС одређује као прилог који има више значења. У последњем значењу *мало* је у именичкој служби када значи 'тренутак, часак' или 'ситница, маленкост'. Примери који потврђују ово значење су:

- (1) *Свако мало им је пјевала.*
- (2) *За свако мало у очи да скочи.*

У оба примера уз реч *мало* налази се придевска заменица *свако*, чија би функција била да је ближе одреди. Будући да придевске заменице обично одређују именице, могли бисмо рећи и да је *мало* у овим реченицама употребљено као именица. Чак, у другом примеру реч *мало* се налази у оквиру предлошко-падежне конструкције *за + акузатив*, што је опет својствено променљивим речима, а не прилозима.

С друге стране, именичка служба речи *мало* не помиње се ни у РСАНУ ни у Једнотомнику. Одређење ове речи као именице, или прилога који има именичку службу, може се довести у питање јер се, у оба примера, *мало* јавља у оквиру синтагме *свако мало*. У РСАНУ се међу изразима и у Фразеолошком речнику јавља и *свако мало* чије је значење 'сваког часа, често' (Оташевић 2012: 818). Имајући то у виду, сматрамо да се *мало* може одредити само као прилог, док се *свако мало* треба посматрати као израз, како је то и учињено у РСАНУ.

Реч *минус* се у сва три речника одређује у примарном значењу као прилог са значењем 'мање', а у другом значењу као прилог у именичкој служби када њиме називамо 'знак за одузимање; ознаку негативних бројева и негативних величина' и када значи 'недостатак, празнину, негативност'. Будући да се у РМС може наћи само један пример именичке службе овог прилога, неколико примера преузећемо и из е-РСЈ:

- (1) *Креда је шкрипала; и чинило му се, као да други и трећи коријени галопирају у заградама и носе на својим седластим лијеђима бројеве или прескачу плусе, минусе и друге коријене.*
- (2) *Висине испод морске разине ... означају се бројкама, које поред себе имају знак минус.*
- (3) *Она је држала да је то ... велики минус у друштвености, али зато велики плус у човјечности.*

У свим наведеним примерима реч *минус* се понаша и употребљава као права именица. Она добија граматичке категорије рода, броја и падежа, што није својствено прилозима као врсти речи. Имајући то у виду, сматрамо да је реч *минус* постала права именица, те је тако треба и одређивати и наводити и притом је одвојити као посебну одредницу.

Иако се у граматикама не наводи као пример, сматрамо да примери из речника довољно говоре у прилог двоструког одређења ове речи. Као што смо већ наводили, конверзија је веома жив процес, због чега није необично да се ова реч може одредити и као прилог и као именица. Једино што би се могло довести у питање јесте да ли је примарно одредити као именицу или као прилог. Ако имамо у виду да је велики број прилога настао од именица и придева, мислимо да је и у овом случају исто (Белић 1999: 311).

У секундарном значењу прилога *написмено* (’писменим путем, написано, писмено’), наводи се да он може бити и у именичкој служби када значи ’написана потврда, докуменат, писмено, признаница, намира’. Пример којим се илуструје та именичка служба гласи:

(1) *Заклео се и дао капетану написмено да неће више да пије.*

Ако реч у реченици има именичку службу, то би требало да значи да она има вредност именице, односно, да се у тој реченици она може одредити као именица. *Написмено* би у том случају у овој реченици било у служби правог објекта. Међутим, реч *написмено* пре одговара на питање *како је дао?*, него *шта је дао?*, те ћемо рећи да је њена служба прилошка и да се она овде ипак треба одредити као прилог.

У РСАНУ и у Једнотомнику се ово значење (’у виду писмене потврде’) наводи као секундарно, али се не обележава као именичка служба, већ само као прилог. Исто тако, у граматицама се наводи само као пример прилога и ниједне друге врсте речи (Мразовић 2009: 458).

Још једна особина која нас наводи на то да ову реч одредимо као прилог јесте и што се у свим примерима које смо пронашли (анализирани речници и корпус) *написмено* јавља само у овом облику и ниједном другом. Будући да се у електронском корпусу наводи 102 примера за ову реч, навешћемо тек неколико:

- (1) ... *шта ће учинити уколико „неко” телефоном или написмено затражи паре из примарне емисије.*
- (2) ... *натераће вас да се написмено закунете...*
- (3) ... *који су после много година први пут били достављени написмено.*
- (4) *Љубиша Самарџић је обећао да ће послати то што мисли написмено...*
- (5) *Његов одговор су хтели узети написмено.*

Деклинабилност је једна од основних карактеристика именица, а она у овом случају изостаје. Дакле, непроменљивост, значење и функција речи *написмено* показују нам да се она може одредити само као прилог.

Реч *пијанисимо* се у РМС одређује као прилог са значењем ’врло тихо (тише него пијано)’. Пример који се наводи гласи:

(1) *Просу се низ песмица ... Сурдина господо, пијанисимо!*

Будући да се у наведеном примеру не може јасно закључити да реч *пијанисимо* има прилошко значење, навешћемо два примера³⁸ из електронског корпуса:

- (1) ... *наручиш песму, али да ти се пева шапатом, а цео оркестар мора да свира пијанисимо, само примаш једва чујно нијансира мелодију.*
- (2) *Певаћемо „Чаругу”, сви скупа, први стих пијанисимо, други гласније, и све тако...*

У оба примера реч *пијанисимо* ближе одређује глаголску радњу према начину њеног вршења, због чега се и одређује као прилог.

У секундарном значењу наводи се да ова реч може бити у именичкој служби када означава ’врло тихи тон’:

- (1) *Посљедњи акорд, – и пијанисимо ишчезне.*
- (2) *Пјевање је у потпуном пијанисиму.*

³⁸ У електронском корпусу постоје четири примера у којима се јавља реч *пијанисимо*. У два примера она је употребљена као прилог, а у друга два као именица.

У оба примера реч *пијанисимо* је именица. У првом примеру налази се у функцији граматичког субјекта, функцији обично резервисаној за именичке јединице (Станојчић–Поповић 2011: 235; Дабић 1998: 331), а у другом реч мења облик, што искључује могућност одређења ове речи као прилога.

У Једнотомнику *пијанисимо* се одређује само као прилог, а у анализираним граматицама се као пример уопште не јавља. Међутим, будући да то примери јасно показују, сматрамо да је реч *пијанисимо* и прилог и именица, а не прилог у именичкој служби.

Реч *преко* се одређује као прилог који развија два значења, одвојена римским цифрама, начинско и месно. Када *преко* има месно значење њиме се изриче 'положај или кретање с једне стране на другу'.

- (1) *Скела била уз ону обалу пријеко.*
- (2) *У башти [је] ... гугутала грлица, а преко, из храстовог гаја, чуо се голуб гушан.*

За последње значење речи *преко* у оквиру овог месног (обележено римском цифром два³⁹) наводи се да је у именичкој служби када означава 'другу супротну страну' или 'крај с леве стране Саве и Дунава'. Примери којима се ово значење потврђује, гласе:

- (1) *Ми једва чекали да се докопамо пријека.*
- (2) *То је адвокат из прека.*

Будући да у овом реченицама реч *преко* мења свој облик у зависности од конституентске функције коју врши, са сигурношћу можемо рећи да је у оба примера у питању именица. Једна од морфолошких карактеристика прилога као врсте речи јесте њихова непроменљивост, због чега сматрамо да се *преко* у овом случају не може одредити као прилог.

У Једнотомнику се ово значење речи *преко* не наводи нити се у граматицама даје као пример именице. Свакако, на основу наведених примера сматрамо да је такво одређење ипак могуће, без обзира на то што је мали број примера, тј. што именица није фреквентна.

Реч *сада* се и у РМС и у Једнотомнику одређује као прилог чије је значење временско. У једном од значења наводи се да *сада* може бити и у именичкој служби када је синонимно именици *садињост*. Пример који се наводи гласи:

- (1) *Сам сам себе крао дајући будућност за најкраће сада.*

У овом примеру реч *сада* има особине именице: налази се у предлошко-падежној конструкцији *за + акузатив* и испред себе има придев у функцији атрибута, па се овако употребљена реч *сада* одређује као именица.

Поменућемо још и да се реч *сада* у разговорном стилу 'каткад употребљава без праве потребе у реченицама којима се изриче недоумица, неодлучност'. Пример који потврђује ово значење гласи:

- (1) *Сад, да ли је баш чаша била прљава или није, то вам писац не уме казати.*
- (2) *Сад како било, ствар је била уређена.*

³⁹ Напоменућемо да се овде римске цифре користе за раздвајање значења, а не за раздвајање врсте речи, о чему смо већ писали. Неусаглашеност у употреби овог начина обележавања може код корисника речника створити недоумице, због чега сматрамо да уједначеност мора постојати и на овом плану.

Будући да се реч *сада* у наведеним примерима користи да истакне, како се и у дефиницији речи налази, недоумицу, неодлучност, сматрамо да се она не може одредити као прилог, већ као речца, јер исказује став говорника.

С друге стране, у граматицама се ова реч углавном наводи као пример прилога (Мразовић 2009: 457; Барић и др. 1997: 276; Станојчић 2010: 191; Кликовац 2010: 93; Остојић 2001: 104–105; Алексић–Станић 1970: 34), а у једној се наводи и као пример речца (Мразовић 2009: 489).

Након анализе обраде речи *сад(a)* закључујемо да се она може одредити као прилог, као именица и као речца. Њено одређење првенствено зависи од значења, али и функције коју има у реченици.

Речи *саде, садек, садека(p)*, варијанте речи *сад(a)*, у РМС одређују се само као прилози. И када су у питању варијанте, претпостављамо да би другачије одређење било могуће, али су неопходни и примери који би то потврдили.

Реч *српски* се и у РМС и у Једнотомнику одређује као прилог са значењем 'на начин Срба, својствен Србима, као Срби'.

- (1) *Служила Јелка код неке пензионерке ... која се српски носила.*
- (2) *Војвода ... их је српски дочекао.*

У оба примера реч *српски* стоји уз глаголе и ближе их одређује по начину вршења радње, због чега се одређује као прилог.

У другом значењу у РМС наводи се да прилог *српски* може бити и у именичкој служби, када означава 'српски језик'.

- (1) *Ако разумеш српски шта ти се говори: не прима господин никог.*

У наведеном примеру реч *српски* не може бити прилог. Не одређује глаголску радњу ни по једном аспекту њеног вршења (време, место, начин и сл.), не исказује количину или степен заступљености неке особине, не врши службу прилошке одредбе или допуне, већ службу правог објекта, конституента који се обично исказује именичким јединицама (именице и именичке синтагме). Будући да овде представља елидирану синтагму *српски језик*, реч *српски* би се могла одредити и као придев, што јој је примарно значење, или као именица, пошто се у реченици налази у улози именице.

У граматицама се *српски* помиње само као пример прилога (Станојчић 2010: 191), те га тако треба и одредити. Могућност да се одређује као именица треба сврстати у одредницу *српски*, која се одређује као придев или је обрађивати као именицу посебно⁴⁰. Оваква употреба се у Једнотомнику не издваја посебно, што је очекивано будући да је речник мањег обима, али и да је ово питање много опсежније и обухвата већи број примера.

⁴⁰ Велики је број именичких синтагми у којима се елидирањем именице речи које врше функцију атрибута осамостаљују и преузимају улогу именице: *мобилни телефон – мобилни, даљински управљач – даљински, моји родитељи – моји, дневна соба – дневна*. Поставља се питање да ли би у речнику требало посебно напомињати овакве примере или то остављати граматицама и другој литератури. Сматрамо да је неопходно извршити опсежније истраживање које би дало одговор на ово питање. Лалевић као пример наводи синтагму *стари човек* у којој придев *стари* има функцију атрибута. Међутим, ако се употреби самостално (*дошао је стари*), она је у функцији субјекта као поименичена реч. „Тако ће тај поименичени придев сачувати своје формалне особине придевске, али ће смислом бити у свему именица...” (Лалевић 1957а: 36; Лалевић 1953: 66). О преласку овог типа придева у категорију именица говоре поједини аутори (Гортан-Премк 1994: 127; Ивић 2007б: 6), а о њиховој обради у лексикографској пракси у својој монографији говори и Б. Тафра (2005: 105–106, 112).

Прилог *сутра* има значење 'следећег дана после данашњег, идућег дана; у блиској или даљој будућности'. Примери који се наводе такво одређење и потврђују:

- (1) *Дођите сутра раније.*
- (2) *Сутра више о том.*
- (3) *Живи у невољи ... без сигурности да ће сутра имати шта да једе.*

Реч *сутра* је самостална, пунозначна реч која ближе одређује глаголску радњу по времену њеног вршења, па се одређује као прилог.

У секундарном значењу наводи се да *сутра* може бити у именичкој служби, као непроменљива именица средњег рода, када означава 'сутрашњи дан; будуће време, будућност'. Примери који се наводе гласе:

- (1) *Гдје ћу провести своје сутра?*
- (2) *А сутра је минуло као што је и јуче.*
- (3) *На сиромаштину није мислио, на сутра није гледао.*
- (4) *Сав [је] у проблемима наше данашњице и нашег сутра.*

Већ у самој дефиницији може се видети да је реч *сутра* преузела поједине граматичке категорије именица. Иако индеклинабилна, она има граматичку категорију рода, и у реченицама обавља функције које се иначе везују за именице и именичке синтагме (објекат, субјекат и сл.).

У анализираним граматикама *сутра* се јавља само као пример прилога (Мразовић 2009: 457; Барић и др. 1997: 275; Станојчић 2010: 191; Кликовац 2010: 92; Алексић–Стевановић 1946: 119), али на основу примера видимо да је могуће одредити је и као именицу.

И реч *сутрадан* се у РМС примарно одређује као прилог са значењем 'сутрашњег дана, идућег дана после данашњег, сутра', док се у другом значењу наводи да је прилог именичкој служби када означава 'неодређену (блиску или даљу) будућност'. Пример који се наводи за ово значење гласи:

- (1) *Та љубав без циља и без сутрадана ... носи знак највеће коби.*

У наведеном примеру реч *сутрадан* се несумњиво може одредити као именица, јер поседује све граматичке категорије именица као врсте речи: променљива је, има граматички род (мушки) и граматички број.

У Једнотомнику се *сутрадан* одређује само као прилог, а у граматикама се не наводи ни као пример прилога ни именица. На основу примера и морфолошких карактеристика које добија у контексту, сматрамо да је оправдано реч *сутрадан* одређивати и као прилог, али и као именицу. На исти начин би требало одређивати и њену варијанту *сутридан*, без обзира на то што се у РМС одређује само као прилог.

Анализа значења и примера показала је да се највећи број речи ове групе може одредити двоструко, и као прилог и као именица. Примери *адађо*, *аконто*, *бесконечно*, *бескрајно*, *криво*, *минус*, *пијанисимо*, *преко*, *сада*, *сутра* и *сутрадан*, у зависности од значења које имају у реченици, функције, али и граматичких категорија, могу се сврстати и међу прилоге и међу именице. Речи *вољно* и *мало* могу се одредити као именице, али само кад су део израза *дати/добити вољно* и *свако мало*. Самостално узете одређују се искључиво као прилози. Једини пример где нема могућности за двоструко одређење јесте реч *написмено*. На основу

њене обраде у речнику закључујемо да се она одређује као прилог. С друге стране, реч *српски* представља јединствен пример, јер би се, осим као прилог, могла одредити и као именица или као придев. У реченицама у којима се јавља њено примарно значење је придевско, јер представља елидирану синтагму, али начин на који се употребљава као самостална реч приближава је и именицама. Међу коју врсту речи је сврстати остаје отворено питање јер је скраћивање синтагми на придевску реч у комуникацији уобичајено. На крају, закључујемо да се ни код једне речи не може задржати одређење „прилог у служби именице”, јер се реч, што се види у наведеним примерима, користи или као прилог или, будући да преузима њене граматичке категорије, постаје именица.

2.4.6.2. Прилог у служби узвика

У ову групу спадају речи *бестрага*, *здраво*, *налево*, *наопако*, *напоље*, *одалеко*, *пусто* и *трке*. Све оне се у примарном значењу одређују као прилози, а у једном од секундарних као прилози који имају функцију узвика. И у овој групи желели смо да утврдимо у којим случајевима наведене речи имају узвично значење, као и то да ли су те промене у значењу довољне да се оне одређују као узвици, независно од прилога од којих су настале.

У сва три анализирана речника *бестрага* се одређује као прилог, али се, у неком од секундарних значења, помиње и служба узвика са значењем ’до врага, до ђавола, у пропаст’.

(1) *Читав остали свет, ако ће тога часа, нека иде бестрага.*

У датом примеру служба узвика се може довести у питање. Овде је потпуно оправдано одредити је само као прилог, јер има прилошко значење.

Међутим, сматрамо да *бестрага* може бити и прави узвик, када њиме исказујемо своје осећање поводом ситуације изречене у реченици, као у примерима:

(1) ... *заричући се да ће одсад бити као странац – камен тврд, бестрага, сакраментски тврд.*

(2) *Бестрага, ево једна крмача на молби.* (Електронски корпус)

Реч *здраво* се примарно у сва три речника одређује као прилог са значењем ’у здравом стању’. У једном од значења⁴¹, наводи се да овај прилог може вршити и службу узвика када се користи као поздрав при сусрету или растанку. Једнотомник овакво одређење не бележи, већ у једном од подзначења бележи да се прилог *здраво* користи као поздрав.

И у овом случају се поставља питање да ли је *здраво* прилог у функцији узвика или прави узвик. Граматике које смо анализирали су подељене, па се у једним наводи да се узвицима „прикључују и функционално сродне речи и изрази уобичајени у пристојном говорном понашању, који се употребљавају као самостални искази са мање или више израженим оптативним (жељним) значењем” (Пипер–Клајн 2013: 218; Бабукић 1854: 340), а у другим да, иако су поједине речи, па међу њима и *здраво*, сродне узвицима (или како се у граматици наводи усклицима), њих „zbog određenog značenja ipak ne ubrajamo u usklrike” (Бабић 1991: 741). Неоспорно је да се реч *здраво* у језику довољно осамосталила да може да замени читаву реченицу, при чему се та компонента оптативног значења изгубила. Употребом речи *здраво* у поздраву не подразумевамо да саговорнику желимо да „буде здраво”, већ само скрећемо пажњу на то да смо га приметили, те га поздрављамо. Зато је оправдано реч *здраво*

⁴¹ У питању је примарно значење. У РМС је обележено 1б, а у РСАНУ 1д.

одредити као узвик, одвојено од прилога. Додатну потврду за овакав став налазимо и у раду Јелице Јокановић Михајлов, која наводи да су *здрави* и друге сродне речи (*довиђења*, *хвала* и сл.) прешли у категорију узвика јер су претрпеле семантичко-синтаксичке и прозодијске промене. Иако у речи *здрави* нема промене акцента, „у употреби, међутим, постоји промена; често се чује поновљени облик, што је врло карактеристично за примарне узвике, а никако није за прилоге. Поновљени облик *Здрави, здрави!* може имати и карактеристичну узлазно-силазну интонацију, што је чест прозодијски модел обликовања поновљених узвика” (Јокановић Михајлов 2012: 188–189).

У сва три анализирана речника *налево* као ’команда за окрет на леву страну за 90 степени’, одређује се као прилог у служби узвика:

(1) *На команду*: „*На дес-но*” или „*на ле-во*”, *војник се окрене у означену страну*.

У примеру реч *налево* не одређује глаголску радњу по месту њеног вршења, па се не може одредити као прилог. Речју *налево* издаје се команда која у себи носи информацију о количини ротирања, односно, сваком војнику је јасно шта ова наредба подразумева (Јокановић Михајлов 2012: 183). Осим тога, начин на који је забележена сведочи да реч пролази и кроз промене на прозодијском плану. Овакво писање показује да се наглашава и други неакцентовани слог, на ком се иначе налази неакцентована дужина (*на̀лево*).

У граматицама у којима се јавља као пример *налево* се одређује искључиво као прилог (Мразовић 2009: 457; Барић и др. 1997: 276), док се као узвик не помиње ни у једном контексту. Међутим, сматрамо да је такво одређење у овом случају могуће, јер, када се користи као наредба, *налево* губи своје прилошко значење, па се не може одредити као прилог. У литератури се наводи да је одређен број наредби и специфичних команди, након промена на формалном и значењском плану, прешао у категорију узвика, а као примери се наводе *надесно* и *налевокруг* (Јокановић Михајлов 2012: 183). Будући да и *налево* пролази кроз исте промене, сматрамо да се може одредити и као узвик.

Реч *наопако* се у сва три анализирана речника одређује као полисемантички прилог и то одређење не доводимо у питање. У последњем значењу се наводи да овај прилог може бити у служби узвика када има значење ’јао, авај, у зао час’. Већ само значење сведочи о томе да *наопако* осим прилошког, може имати и другачије значење, што се види и у примерима:

(1) *Наопако, да књегиња сазна о намјери нашој штогод!*

(2) *Еј, наопако, сад сам се ухватио у лажи.*

У оба примера речју *наопако* говорник исказује своје осећање (резигнираност, забринутост, страх, жељу да одагна лоше и сл.) поводом онога што значи реченица, што је основна особина узвика као врсте речи. Прелазак речи *наопако* из категорије прилога у категорију узвика обележен је делимичном променом у значењу и употреби. Ова реч се више не односи само на радњу исказану глаголом, већ на целокупни исказ. Не говори о начину вршења радње, већ изражава осећање говорника поводом онога што говори. До промене у акценту саме речи није дошло, али ће у исказу реч *наопако* бити посебно истакнута, јер њеном употребом исказујемо емоцију. Додаћемо и то да се ова реч често и правописно издваја из целине реченице, не би ли се нагласила њена синтаксичка независност, што је такође једна од особина узвика (Бабукић 1854: 340–343; Пипер–Клајн 2013: 217–218; Стевановић 1986: 385).

У граматицама се *наопако* јавља искључиво као пример прилога (Мразовић 2009: 458), међутим, сматрамо да је оправдано одредити је и као узвик, јер се њено значење и функција у датим примерима не могу одредити као прилошки.

У сва три анализирана речника у секундарном значењу прилога *напоље* напомиње се да овај прилог може бити и у служби узвика када представља оштру заповест некоме да се удаљи.

(1) *Она донесе несрећу у нашу кућу. Напоље! Напоље!*

Речју *напоље* се исказује заповест или наредба саговорнику, а не место вршења радње. Будући да нема прилошко значење, она се не може одредити као прилог. Исто је и у примерима у РСАНУ и Једнотомнику:

(1) *Изађи(те) ван! Напоље!*

(2) *Пазите шта говорите! Напоље! ... Напоље ... – понови Бајић промукло, стиснутих песница.*

У сваком примеру речју *напоље* исказује се заповест. Оваква промена у значењу, довела је до тога да се *напоље* у овој употреби категоризује као узвик, а не прилог.

Иако се у појединим граматикама јавља као пример прилога (Мразовић 2009: 457; Барић и др. 1997: 276), сматрамо да су промене на семантичком плану довеле до тога да овај прилог пређе и у категорију узвика. Поменућемо и то да се у граматици Вјекослава Бабукића узвици помињу у посебном делу морфологије под називом „Додатак” и да се међу примерима може наћи и реч *напоље* (Бабукић 1854: 341–343). Имајући то у виду, сматрамо да ову реч треба одређивати, у зависности од њеног значења, и као прилог и као узвик.

Реч *одалеко* се у примарном значењу одређује као прилог чије је основно значење ’прилично далеко, подалеко’. У секундарном значењу када се овај прилог налази у компаративу може бити и у функцији узвика – ’даље, одбиј(те) се’. Као пример се наводи:

(1) *Одаље се од мене!*

У наведеној реченици речју *одаље* исказује се наредба, заповест, што може бити једна од функција узвика као врсте речи. Међутим, уз реч *одаље* стоји и повратна речца *се*, која типично стоји уз глаголе, па бисмо могли рећи и да је у овом случају можда требало да стоји *одаљи се*. Осим тога, чак и ако је у питању прилог, чини се да бисмо ову реченицу могли посматрати и као реченицу из које је, у датој комуникативној ситуацији, глагол изостављен. Будући да као потврду имамо само један пример у којем *одаље* има заповедно значење, не можемо тврдити да је дошло до промена у значењу и акценту које би ову реч сврстале у категорију узвика.

У РСАНУ се и *одалеко* и *одаље* одређују као прилози, док се у Једнотомнику не јављају као одреднице. Исто тако, ни у граматикама се ни једна ни друга реч не наводе као примери. Имајући све наведено у виду, сматрамо да у одређењу речи *одаље* као узвика треба бити пажљив и пронаћи још примера који би то одређење потврдили.

Пусто се одређује као прилог са значењем ’на пуст начин, без игде икога, ичега, празно’. Примери који се наводе су:

(1) *Прилазили [су] ... прозору иза кога се усамљено и пусто сјао град.*

(2) *У торовима остаде пусто и мир.*

У другом значењу ова реч може бити у служби узвика када се њоме изражава јака жеља 'како бих желео' или душевни бол, жаљење 'нажалост, жалибоже, јао'. Примери који се наводе за оба подзначења:

- (1) *Еј, пусто, што нисам ја на твој месту, та певала бих и да пустосват жели, а камоли кад стари сват тражи.*
- (2) *Знам ја шта би му лек био, ал сам, пусто, жена, па ме још ова деца вежу.*

У оба примера реч *пусто* нема прилошко значење, односно, не одређује ближе глагол, већ њом говорник исказује свој емоционални став, своје осећање поводом ситуације која се изриче реченицом. Оваква употреба, тј. значење које постиже у реченици, сврстала би реч *пусто* међу узвике, а не прилоге. С друге стране, у Једнотомнику се уместо у служби узвика, у овом значењу реч *пусто* налази у служби речце. Будући да и узвици и речце као врсте речи имају комуникативну функцију и да обе исказују неки став говорника, тешко је међу њима повући јасну границу. Водећи се начином на који су дефинисане у граматикама можемо рећи да узвици исказују емоцију, емоционално стање говорника, његова осећања (Бабић 1991: 738, Стевановић 1986: 385; Станојчић–Поповић 2013: 136; Симић–Јовановић 2007: 139; Станојчић 2010: 195; Алексић–Стевановић 1946: 124; Остојић 2001: 108; Алексић–Станић 1970: 36; Барић и др. 1997: 283), док речце исказују лични став, односно мишљење говорника поводом онога што значи реченица (Бабић и др. 1991: 734; Стевановић 1986: 383; Станојчић–Поповић 2013: 135; Станојчић 2010: 194; Остојић 2001: 107; Барић и др. 1997: 282). Стога можемо рећи да је *пусто* у овом значењу узвик, јер изражава емоцију, осећања, „*ćutjenja ili želje duše naše, koji nikakvih rojamaħ niti odnošenjaha rojamaħnih neizrazuju (neočitavaju)*” (Бабукић 1854: 340).

Реч *трке* се и у РМС и у Једнотомнику примарно одређује као прилог са значењем 'у трку, трком, трчећи'.

- (1) *Трке поскакујући [стиже] међу дјецу.*

У секундарном значењу наводи се да је *трке* у служби узвика када се користи за подстицање, сокољење, а као пример се наводи реченица:

- (1) *Изведоше их [бакове]. Околи свијет са свих страна. – Трке, Јаблан!*

Прво и друго значење речи *трке* довољно су различита да се могу и раздвојити на две одреднице. Осим тога, у другом значењу, пример показује да реч *трке* није прилог у служби узвика, већ узвик. Будући да не одређује глаголску радњу, реч *трке* нема прилошко значење, а самим тим се не може одредити као прилог. У граматикама се ова реч не наводи као пример било које врсте речи због чега се ослањамо само на оно што се наводи у речницима, а то је да је можемо одређивати и као прилог, али и као узвик када се користи за охрабривање и подстицање.

Сви анализирани прилози ове групе могу се одредити и као узвици. Примери показују да се њихово значење може значајно променити. Сама реч нема синтаксичку функцију, већ комуникативну и не означава место или начин, већ исказује неко осећање (*бестрага, наопако, пусто*), поздрав (*здрави*) или подстицај и наредбу (*налево, напоље, трке*). Будући да су прошле кроз промене на формалном и семантичком плану ове речи не би требало одређивати као прилоге у функцији узвика, већ као узвике (Јокановић Михајлов 2012: 181). Једина реч која одступа јесте прилог *одалеко*. Иако има значење наредбе, недостатак примера наводи нас на то да је одређујемо као прилог. Свакако могућност одређења ове речи и као узвика остављамо отвореном, али је за то неопходан већи број потврда.

2.4.6.3. Прилог у служби везника

Речи ове групе примарно се одређују као прилози, а у једном од значења наводи се да могу бити и у служби везника. То су речи: *где, једино, колико, куд/куда, откад(а), от како, откуд и утолико*.

Значења прилога *где* одвојена су римским цифрама, а у трећем значењу (III.) наводи се да је прилог у служби везника. У свим примерима који се наводе *где* се користи као веза зависне реченице са надређеном реченицом, а ми ћемо навести само поједине:

- (1) *Лутао [је] ... трудећи се да ... дозна где се налази штаб.*
- (2) *Упадао је у дворишта где су били Немци.*
- (3) *На путу за Вујановац, где сам пошао у госте...*
- (4) *Жале га сви где је сам, сироче.*

Оваква употреба речи *где* третира се на сличан начин и у другим речницима. У РСАНУ се наводи да се прилог користи као везник у више врста зависних реченица, а у Једнотомнику је одређен као везник али је то одређење дато под римским бројем. У литератури *где* се најчешће одређује као прилог (Лалевић 1933), а у појединим се може одредити и као прилог и као везник (Симић–Јовановић 2007: 138). На исти начин се посматрају и други прилози који се користе као везници у зависним реченицама. „Један део упитних прилога (*kada, kako, koliko*) постали су 'прavi subjunktori', али и низ других могу да врше функцију subjunkтора, па се стога сматрају subjunktivним elementима. То су пре свега прилози за време: *kada, otkada, dokada* и др., место и правас: *gde, kamo/kuda, odakle, otkuda, dokle*; за начин: *kako*; за узрок: *zašto/što*; за колићину: *koliko*”. (Мразовић 2009: 452). Имајући ово у виду у речнику би онда требало одвојити прилог од везника. Међутим, ако би се прихватило раздвајање на две врсте речи, онда би се тиме морале обухватити и прилози и све заменице који се користе као везници зависних реченица. Овакав приступ био би оправдан, на пример, у последњем примеру где реч *где* замењује везник *јер*, односно повезује узрочну реченицу. У претходним примерима, иако везује зависну реченицу за надређену, *где* задржава своје прилошко значење у оквиру зависне реченице, те је не бисмо могли тако лако одредити као везник. Стога бисмо ову реч пре одредили ако прилог у функцији везника (Радуловић 1997: 127).

Реч *једино* представља посебно занимљив случај када је у питању њено одређење. У РМС она је одређена као прилог у значењу **1.а.** 'само, искључиво' и у другом значењу 'уједно, заједно'. У **1.б.** значењу одређује се као прилог у служби везника који 'ограничава или сужава тврдњу главне реченице'. Свако значење би се могло узети засебно, јер свако може представљати по једну врсту речи.

У **1.а.** значењу сматрамо да се реч *једино* може одредити као речца, што потврђује и сам пример:

- (1) *Станковић је ушао у књижевност без икакве претходне рекламе, једино снагом свога талента.*

У наведеном примеру *једино* нема прилошко значење нити врши службу прилошке одредбе. Овом речју спецификује се значење елемента који јој следи, њоме „govornik iznosi osobenosti nekog dela rečenice” (Мразовић 2009: 477), у овом случају истиче се један елемент од осталих могућих. Додатну потврду за одређење речи *једино* у овом значењу као речце даје и РСАНУ, али и поједине анализирание граматике (Мразовић 2009: 477; Стевановић 1986: 384; Симић–Јовановић 2007: 139).

У значењу **1.б.** сматрамо да реч *једино* не може вршити службу везника, већ би био прави везник. Када је у служби везника, ова реч 'ограничава или сужава тврдњу главне реченице'. На основу самог значења могао би се донети закључак да је опет у питању речца. Значење је блиско, али је употреба другачија. Речју *једино* две клаузе се везују у целину.

(1) *Соба је пространа ... чаршави бели, столице беле, једино су ћебад сива у болници.*

Ни у РСАНУ се реч *једино* не помиње као везник, нити у анализираним граматикама, бар не у делу који се бави морфологијом, тачније, врстама речи. *Једино* се у контексту везника помиње само као обележје искључног напоредног односа (Станојчић–Поповић 2011: 362; Барић и др. 1997: 465; Клајн 2005: 239).⁴²

Свакако, иако сматрамо да је у овом значењу реч *једино* везник, овај случај би требало додатно размотрити. Тако се у *Нормативној граматички* наводи: „У сложеним синтаксичким структурама речца *само* (као и *једино* или *искључиво*) употребљава се у реченицама које се обично називају искључним (ексклузивним)” (Пипер–Клајн 2013: 486). Такозвану функцију везника не врше само везници, већ и друге врсте речи, а да притом не мењају своје морфолошке карактеристике (нпр. заменице), због чега се и овде може рећи да је реч *једино* речца која може представљати и обележје искључног напоредног односа или искључних реченица. Када преузима улогу везника који спаја две реченице, *једино* би ипак требало одредити као везник, док би у осталим случајевима била речца. С друге стране, одређење ове речи као прилога оправдано је само када она значи 'уједно, заједно', како је то и учињено и у РМС и у РСАНУ.

Прилог *колико* 'изриче управно и неуправно питање о количини чега'. Будући полисемичан, у једном од значења (**2.в.**), тачније када се изједначава са допусним везницима *иако* и *премда*, напомиње се да може бити и у везничкој служби.

(1) *Колико је леп Неапољ ... ја бих ипак давно оставио ... да у њему није владике.*

(2) *Колико је био глуп, опет је доста вјешто радио око коња.*

У оба примера јасно се види да *колико* има везничку службу, а чак се може одредити и као прави везник, с обзиром на то да је променио своје основно значење. Оно више није количинско, већ допусно.

Ни за друга значења се не може рећи да су потпуно прилошка. У **2. а.** значењу реч *колико* 'истиче велику количину чега са чуђењем због тога'. Као примери се наводе реченице:

(1) *Колико ли је њих служило код мене.*

(2) *Три се цара зачудила силна колико се раја одрвава.*

У првом од ова два примера реч *колико* заправо нема прилошку функцију, њоме се исказује изненађење говорника поводом онога што говори или одушевљење. Оваква употреба речи *колико* веома је честа у узвичним реченицама (Станојчић–Поповић 2011: 352) (као и прилога *како*), због чега би се она могла одредити можда и као узвична речца.

У **2. б.** значењу 'изриче да је велика количина нечега узрок неке радње' и као пример се даје реченица:

(1) *Колико је њему мила била, три пута је пасом опасао.*

⁴² У појединим граматикама се наводи да су прилози и везници обележја искључног напоредног односа (Барић и др. 1997. и Клајн 2005, Стевановић 1986), али се та обележја (само, једино, тек итд.) не одређују свако понаособ.

И у овом примеру се може видети да реч *колико* има везничку функцију, али и задржава прилошко значење.

Слично је и са трећим значењем, у којем се *колико* користи 'кад се одређује мера, трајање, интензивност неке радње или неког стања' и кад се неки елементи пореде. Пошто се наводи већи број примера, изабраћемо само неколико:

- (1) *Вукао ме вичући колико га грло носило.*
- (2) *Сад смо тобоже своји, али га не миришем ни колико црни лукац.*
- (3) *Сваки му брк колико јагње од по године.*
- (4) *Колико се прва устезао, толико је сад више наваљивао да иде.*

У сваком од наведених примера *колико* има функцију везника. Иако задржава прилошко значење и зависна реченица коју уводи има такође прилошко значење, може се рећи да има и службу везника.

У Једнотомнику се ни у једном значењу не помиње могућност одређивања ове речи као везника, док се у РСАНУ наводи да је значење начинско-поредбеног везника *као* застарело.

У граматикама се *колико* првенствено наводи као прилог (Барић и др. 1997: 275; Симић–Јовановић 2007: 137; Кликовац 2010: 93; Остојић 2001: 104–105), док као пример везника изостаје. Ипак, у једној се и експлицитно наводи објашњење да су неки прилози постали „прави” везници и као један од примера јавља се и *колико* (Мразовић 2009: 452).

Сврставање речи *колико* у одређену врсту чини се изазовним. Оно што свакако можемо рећи јесте да у примарном значењу она јесте прилог, а у осталим значењима може бити и везник, али и вршити службу везника, при чему задржава своје прилошко значење (Барјактаревевић 1962: 226). Једино што је остало утврдити јесте којој би врсти речи припала као обележје узвичних реченица. У тој функцији прилошко значење је само привидно (не питамо заиста колико), па се не може одредити као прилог.

Реч *куд/куда* као прилог може остварити различита значења, па се у једном од њих ова реч јавља у 'односном значењу у служби везника који везује зависну реченицу у којој се изриче место, правац, досег, удаљеност' и који 'упозорава да је оно што ће се изрећи главном реченицом супротно или много веће од онога што се изриче реченицом с *куд*'.

- (1) *Острво без људи, у пределу мора куда бродови никад нису прошли.*
- (2) *Глупо [је] да се овде сачекујемо, у сумњивој крчми куд сваки час навраћају жандари.*
- (3) *Били смо на сред степе, гдје нисмо, куд је око допирало, видјели ништа друго него траву.*
- (4) *Куд је био већ љут, то га је још већма наљутило.*

У свим наведеним примерима речју *куд/куда* се у надређену реченицу уводи зависна, чиме она постаје везничко средство. Међутим, питање је да ли је она везник или има везничку функцију. Као и у претходном случају у оквиру зависне реченице *куд/куда* задржава своје прилошко значење, па чак и конституентску функцију, тачније, значење речи се није променило, већ само њена употреба. Због тога мислимо да би било оправдано задржати одређење прилог у функцији везника. Само у последњем примеру *куд* нема прилошко значење већ се њиме уводи зависна узрочна реченица, па би се одредио као везник.

У РСАНУ и Једнотомнику, иако се доводи у везу са зависним реченицама, *куд/куда* се ни у једном значењу не одређује као везник нити се помиње да може имати службу везника. У литератури се *куд/куда* јавља нешто чешће као пример прилога (Лалевић 1933; Барић и др. 1997: 273; Станојчић 2010: 191; Кликовац 2010: 93; Остојић 2001: 104), али и везника (Симић–

Јовановић 2007: 138), док се у неким експлицитно наводи да су прилози попут овог постали везници (Мразовић 2009: 452; Бабић и др. 1991: 733).

Сматрамо да овај тип прилога треба једнако одредити. Можда би најбоље одређење било баш овакво, где ће се у једном од значења навести и функција везника. Што се тиче речи *куд/куда*, поменућемо још нешто. У једном значењу се наводи да се *куд* користи и у реторским питањима када се очекује негативан одговор: 'зар, је ли могуће', а наводи се пример

(1) *Куд ћете већег ужитка за мене!*

У наведеном примеру *куд* нема право прилошко значење, односно, овом речју се не поставља питање о месту, правцу и сл. Речју *куд* говорник исказује неко своје осећање, због чега би се овде могло и другачије одредити, можда као узвична речца (Станојчић–Поповић 2011: 352).

Варијанте речи *куд/куда*, као што су *кудан*, *куде*, *кудије*, *кудијер*, *кудијен*, и у РМС и у РСАНУ одређене су само као прилози, иако се као примери наводе и случајеви где се употребљавају као везничке речи:

(1) *На горњем Дунаву, кудан је некад патријарх Чарнојевић ходио.*

(2) *Сад весело идеш гором и планином кудијен оштри вјетрови звижде.*

Као и у случају стандардне (*куда*), сматрамо да исто одређење важи и за ове покрајинске варијанте – примарно су у питању прилози, али се оне могу користити и као везничке речи.

За прилог *откад(а)* се у РМС и РСАНУ у последњем значењу наводи да могу бити и у везничкој служби кад означавају време 'од оног часа, тренутка кад, откако'.

(1) *Откад је прочитао то, просто човек да полуди.*

(2) *Откад свијет стоји, [људи] мрмљају.*

У оба наведена примера речју *откад* уводи се зависна временска реченица, због чега се и наводи да она има везничку службу.

У Једнотомнику реч *откад(а)* се готово једнако дефинише. У примарном значењу као прилог, у секундарном се наводи да у временском значењу има везничку службу, док у трећем може бити и у функцији речце 'за изражавање чуђења, неверице (у упитним конструкцијама): како то, како може бити, откуд'. Пример који се наводи за везничку функцију такође је временска реченица:

(1) *Откад зна за себе био је такав.*

Пример у ком *откад* има функцију речце гласи:

(1) *Откад лопов може бити поштен?*

У овом примеру реч *откад* има функцију узвичне речце која се јавља у реторским питањима.

У литератури се реч *откад* јавља као пример прилога и као пример везника (Мразовић 2009: 429, 457; Барић и др. 1997: 273; Бабић и др. 1991: 733, Ивић 2001: 3). Имајући у виду наводе из граматика, ипак се поставља питање да ли се ова реч може одредити као везник, будући да и у оквиру зависне реченице она задржава своје прилошко временско значење. Сматрамо да је оправдано рећи да прилог има везничку функцију.

Реч *откако* се одређује као прилог у служби везника који има исто значење као и прилог *откад*.

- (1) *Тако је било Ђоркану ... откако се загледао у Швабицу.*
- (2) *Већ [је] давно откако су пустили посао.*

У оба наведена примера реч *откако* се користи да веже зависну реченицу која има временско значење и прилошку функцију у комуникативној реченици. У оквиру саме зависне реченице реч *откако* нема прилошку функцију, не даје информацију о времену вршења радње зависне реченице. Реч *откако* у наведеним примерима има само једну функцију, а то је да веже зависну реченицу за надређену. Имајући то у виду, реч *откако* се може одредити као везник.

У Једнотомнику *откако* се одређује само као прилог, док се у РСАНУ одређује само као везник који 'у зависносложеним реченицама исказује време: од оног часа када, од тренутка кад(а), откад(а)'.

У литератури се *откако* јавља као и као пример прилога и као пример везника (Мразовић 2009: 429, 457; Бабић и др. 1991: 733; Ивић 2001: 3). Ако бисмо као једини критеријум узели примере у којима се јавља, реч *откако* бисмо одредили као везник. Ипак, њено прилошко порекло се не може оспорити, због чега не бисмо могли изоставити и њено одређење као прилога. Због тога би требало пронаћи додатне примере у којима ће реч *откако* имати јасно прилошко значење и функцију.

Реч *откуд* се у сва три анализирана речника одређује једнако, у примарном значењу као прилог са значењем 'одакле, од чега, како, на који начин', а у једном од секундарних се напомиње да може бити и у 'односном значењу када је у служби везника који везује зависну реченицу с главном и показује место: одакле, из којег места, и правац: од које стране, из ког смера'. Примери који потврђују ово значење гласе:

- (1) *Тамо [су] ... били ... станови Здунића откуд су они ... сносили пуне вучије млијека.*
- (2) *Знам ја откуд ветар дува.*

И у овом случају поставља се питање да ли се реч *откуд* кад везује зависну реченицу, одређује као прилог или као везник. У оквиру зависне реченице она задржава своје прилошко значење, али и даље служи као спона између зависне и надређене реченице. Због тога је могуће одредити је као прилог у везничкој служби. На сличан начин дефинишу се ова и сличне речи и у литератури: „Један део упитних прилога (*kada, kako, koliko*) постали су 'прави' subjunktori, али и низ других могу да врше функцију subjunktora, па се стoga сматрају subjunktivnim elementima. То су пре свега прилози за време: *kada, otkada, dokada* и др., место и правac: *gde, kamo/kuda, odakle, otкуда, dokle*; за начин: *kako*; за узрок: *zašto/što*; за количину: *koliko*". (Мразовић 2009: 452; Барић и др. 1997: 480). У другим граматикама се *откуд* јавља као пример прилога (Мразовић 2009: 457; Пипер–Клајн 2013: 202), док се као пример везника не наводи посебно. Како смо већ навели, сматрамо да је и у овом случају оправдано одредити ову реч као прилог који може имати и службу везника.

Реч *утолико* се одређује као прилог који има неколико значења. У примарном значењу реч *утолико* 'исказује последицу онога што је претходним делом исказа речено: због тога, зато, стога'.

- (1) *Израсла је ту и жалосна врба, кржљава, и утолико жалоснија.*
- (2) *Утолико боље – додаде Остап.*

Имајући у виду њено значење, синонине који се у дефиницији наводе, као и примере, можемо закључити да *утолико* има прилошко значење и стога се одређује као прилог. Слично је и у осталим значењима, свим осим последњег.

У последњем значењу, када је део поредбених реченица, *утолико* се налази у служби везника и тада 'у корелацији с везничким прилогом „уколико” или везником „што” указује да је оно што се износи главном реченицом сразмерно с оним што је речено зависном реченицом'. Примери који се наводе су:

- (1) *Он [је] утолико више морао радити, уколико му плата бејаше мања.*
- (2) *О томе утолико нема појма уколико не може то себи и другоме разложито казати.*

Ако пођемо од основне улоге везника као врсте речи, а то је да повезују речи, синтагме и реченице у целину, могли бисмо рећи да *утолико* није везник. У наведеним примерима она и даље задржава своје прилошко значење, при чему је њена улога у главној/надређеној реченици улога корелатива. Свакако сматрамо да се *утолико* не може одредити нити као прилог у служби везника нити као везник иако се и у појединим граматикама тако одређује (Мразовић 2009: 440). Поред тога, у једној се може наћи и као пример прилога (Барић и др. 1997: 275). На основу свега наведеног сматрамо да се реч *утолико* може одредити само као прилог.

Готово све речи ове групе отварају једно важно питање како за морфологију, тако и за синтаксу, а то је како одређивати речи које имају везничку функцију, односно везују зависну реченицу за надређену, али у оквиру зависне реченице задржавају прилошко значење (Остојић 1998: 198–199). Већина речи ове групе показује могућност одређења и као прилога и као везника (*где, колико, куд/куда, откад, откако, откуд*), али и као прилога који има функцију везника. Колико је ово питање проблематично види се и у појединим радовима који обрађују речи попут *где, како* и *кад*, у којима сам аутор наводи да су питању везници, па додаје да је у питању прилог у функцији везника (Станојчић 2010а: 437, 440). Када потпуно преузима улогу везника, онда га тако треба и одређивати. Пошто прилози „врло често врше везничку службу и некад постају везницима” (Стевановић 1969: 76–77), за случајеве када реч задржава прилошко значење, а има везничку функцију, сматрамо да би било оправдано као одређење навести прилог у функцији везника. Овакво решење је прихватљивије, него да их, како се то наводи у појединим граматикама, одређујемо као везнике, јер би се у том случају и сви облици упитно-односних заменица морали одређивати као везници. „Упитно-односне заменице и прилози истовремено имају функцију реченичног функтора и неку функцију унутар пуновредног дела реченице” (Поповић 2004: 253). Међутим, иако упитно-односне заменице имају везничку функцију, оне се обично не убрајају у везнике јер док „врше анафорску службу, истовремено блокирају једну синтаксичку (најчешће аргументску) позицију у зависној реченици” (Топлињска 1998: 192). На исти начин требало би посматрати и заменичке упитно-односне прилоге.

2.4.6.4. Прилог у служби предлога

У ову групу спадају речи које се примарно одређују као прилози, али једно од њихових значења обележено је као предлошка служба. То су: *изузев, назад, наочи, наочиглед, напоред, усумит* и *широм*.

Прилози *изузев, наочиглед* и *широм* обрађени су истоветно у сва три анализирана речника. У последњем значењу наводи се да се могу наћи у служби предлога са генитивом. У анализираним граматикама као пример се јавља само *широм*, и то се наводи да може бити и

прилог и предлог. *Изузев* и *наочиглед* изостају из граматика. *Изузев* је пример код ког би се одређење саме врсте речи могло довести у питање. Чини се да је он првенствено предлог, али примери показују да се може употребити и као везник.

Поједини примери као што су: *наочи*, *напоред* и *усумит* (*усумит* – 'унакрст, укрштено'; у служби предлога има значење 'ка, према, у сусрет') врло се ретко или уопште не јављају у савременом језику, због чега може бити тешко одредити врсту речи. На пример, у електронском корпусу се може наћи само један пример у ком се налази реч *наочи* и у њему је она употребљена као предлог. За речи *напоред* и *усумит* примери недостају. У анализираним граматицима се од наведених речи међу примерима може наћи само *напоред*, и то само у једној граматици где је одређено као предлог (Барић и др. 1997: 278).

Назад се у Једнотомнику као предлог не помиње, већ само као прилог. Са оваквим одређењем сагласне су и граматике. *Назад* се у њима може наћи као пример прилога са месним значењем.

2.4.6.5. Прилог у служби предлога и речце

Појединачан пример је реч *насупротив*, која се примарно одређује као прилог који у зависности од значења може вршити различите функције. У **1.а.** значењу *насупротив* означава да је нешто 'супротно, противно од некога или нечега, на супротној страни':

(1) *Хладне воде им [топлим] се стављају насупротив као какав зид који их зауставља.*

У наведеној реченици *насупротив* ближе одређује место вршења глаголске радње, стога се одређује као прилог.

У **1.б.** значењу наводи се да је прилог у служби предлога када је синонимно са предлозима *против*, *наспрам* и *према*. Као примери наводе се реченице:

(1) *Сједе на пањ, насупротив кнеза.*

(2) *Ја ћу окренути лице своје насупротив таком човјеку.*

У оба примера *насупротив* испуњава све критеријуме да се одреди, не као прилог у служби предлога, већ као предлог: несамосталан је, захтева именичку јединицу у дативу и своје значење потпуно остварује тек у контексту, када је део предлошко-падежне конструкције.

У другом значењу наводи се да *насупротив*, у значењу 'напротив' може бити и у служби речце. Пример којим се то значење потврђује гласи

(1) *Ја се, насупротив, потужих на нашу неприлику.*

У овом примеру *насупротив* нема синтаксичку, већ искључиво комуникативну функцију. Њоме говорник истиче супротност у односу на оно што је већ речено. Значење и њена функција у исказу указују на то да се *насупротив* може одредити и као права речца, а не прилог у функцији речце.

Одредница *насупротив* требало би да се обрађује у оквиру три речничка чланка, као прилог, као предлог и као речца. У РСАНУ и Једнотомнику обрада ове речи нешто је боља него у РМС. Предлог и прилог *насупротив* јављају се као посебне одреднице, док се речца и даље обрађује као прилог, односно, прилог у служби речце. Као пример *насупротив* се јавља тек у понекој граматици, и то увек као предлог (Мразовић 2009: 393, Барић и др. 1997: 278), док се у другој лингвистичкој литератури може наћи и као речца (Ристић 1994а: 146). Међутим,

сматрамо да су и у овом случају речници информативнији и да примери у њима показују да је могуће *насупрот* одредити и као прилог и као предлог и као речцу.

2.4.6.6. Прилог у атрибутој служби

Други посебан пример представља реч *поизбор*, која се одређује као прилог у атрибутој служби у полусложеницама, а значење му је 'понајбољи, понајврснији'.

- (1) *Ваља скупити поизбор-јунаке.*
- (2) *Такав комад поизбор-земље баш би добро дошао синовима.*

У Једнотомнику се ова реч не јавља као пример, нити је има у граматикама, а исто тако се не јавља ни у електронском корпусу. Због тога се можемо осврнути само на оно што се наводи у РМС. Имајући у виду дефиницију како придева, тако и прилога као врсте речи, можемо рећи да употреба речи *поизбор* у наведеним примерима више одговара придевима, с тим што би се овај сврстао у групу непроменљивих придева. Овакво одређење иде у прилог и начину на који је реч обрађена у речнику. Пошто се наводи да има атрибутоку службу, коју иначе имају придеви као врста речи⁴³, сматрамо да и реч *поизбор* треба одређивати као придев.

2.4.6.7. Прилог у служби узвика и именице

Прилог *тешко* има неколико значења. У примарном има значење 'с муком, с напором, напорно; споро са закашњењем, с тешкоћом; неугодно, непријатно'. Примери који се наводе овакво одређење потврђују.

- (1) *Попео се уз степенице мрзовољно и тешко.*
- (2) *Још је рано, тешко свањива.*
- (3) *Теже ми пада ова непрекидна вика командантова него цео овај рат.*

У сваком наведеном примеру реч *тешко* ближе одређује радњу глагола по начину њеног вршења, због чега се и одређује као прилог. И у осталим значењима прилог *тешко* има начинско значење, али може развијати и значење мере и количине: 'много, знатно, веома јако, у великој мери'.

- (1) *Већ је годину дана ... Георгије тешко болестан.*
- (2) *Тешко га је увриједио доводећи у сумњу његову искреност и исправност у раду.*

У претпоследњем, деветом значењу овај прилог се користи у служби узвика и тада може изражавати бол, жалост, страх: 'јао, куку, леле' или претњу.

- (1) *Кука [мајка] после с мојом сестром: „Еј, тешко мени!”*
- (2) *Тешко стражарима кад је он дежурни.*

У наведеним примерима *тешко* стоји између прилога и узвика. Будући да исказује емоцију и чак мења свој акценат у том значењу (што је уобичајено за узвике који су настали од друге врсте речи (Јокановић-Михајлов 2012: 188–189)), реч *тешко* би се могла одредити као узвик, али њена функција у реченици је другачија. Узвици су речи чија је функција комуникативна, односно, у самој реченици немају конституентску функцију (Бабукић 1854: 340; Бабић и др. 1991: 740; Клајн 2005: 173; Пипер–Клајн 2013: 217), а *тешко* се у наведеним

⁴³ „Као атрибути могу да се употребе и прилози, пре свега за место и време: боравак *овде*, кретање *наниже*, путовање *ноћу*” (Станојчић–Поповић 2011: 276). На основу значења које реч *поизбор* има, сматрамо да је овде у питању ипак придев.

примерима може сматрати прилошким копулативним предикативом – *тешко је мени; тешко је стражарима*. Чини се да се у служби узвика заправо налази читава конструкција *тешко + именица/заменица*. У Једнотомнику се узвик *тешко* наводи као посебна одредница и наводи се да уз њега обично стоји именица или заменица у дативу. Сматрамо да и у овом значењу реч *тешко* треба одређивати као прилог, јер је неопходно додатно истражити њену употребу и анализирати значења која може имати, да би се коначно одредила као узвик.

У последњем, десетом значењу, наводи се да *тешко* може бити и у именичкој служби када означава 'тешко, мучно стање, тешкоћу, терет (обично психички, душевни)'. Примери који се наводе су:

- (1) *Кад се славонска удата жена са својом другом ... онда јој ... испривовиједа своје тешко.*
- (2) *Теби твој брачни живот постанер трхом, који ти с мученичком резигнацијом подносиш; шуттиш и гуташ своје тешко.*

У наведеним примерима реч *тешко* се употребљава као именица. У обе реченице налази се у служби правог објекта, функцији која је типична за именичке јединице (именице и именичке синтагме), уз њу стоји придевска присвојна заменица која је у служби конгруентног атрибута, који ближе одређује именице. И према значењу и функцији *тешко* се одређује као именица, а не прилог у именичкој служби. У Једнотомнику се овакво одређење не помиње нити се наводи као пример у граматикама, претпостављамо јер оваква његова употреба није фреквентна.

Реч *тешко* се у граматикама не наводи као пример осим у једној, али као пример речце (Мразовић 2009: 468) када има значење 'с муком'. Међутим, за овакво одређење се не наводи ниједан пример као потврда.

На основу обраде ове речи у речнику, закључићемо да се *тешко* може одредити као прилог, као именица, и, вероватно, као узвик. Ипак за последње одређење сматрамо да је неопходно додатно истражити примере у којима би имала службу узвика.

Свака анализирана реч ове групе се несумњиво може одредити као прилог, што потврђују како значење тако и примери који се наводе у речнику. За сваки прилог се у једном од секундарних значења, обично последњем, наводи да може бити и у служби неке друге врсте речи. Управо се у овом одељку у први план ставља та служба коју врше прилози: служба придева, именице, предлога, везника, узвика, речце, па чак и служба атрибута. Анализа значења и примера показала је да прилози не могу вршити службу друге врсте речи, већ они конверзијом постају именица, придев, везник, узвик и речца. Чак се и у примеру где се наводи да је прилог у служби атрибута показало да би прилог требало одредити као придев.

Овакво одређење било би оправдано само код оних прилога који се користе као везничке речи у зависним реченицама. Иако везује зависну реченицу за надређену, прилог најчешће у оквиру зависне реченице задржава своје прилошко значење и функцију (Остојић 1998: 199). Будући да се налази између двеју врста речи, компромисно решење било би одредити их прилозима у везничкој функцији или везничким речима. На исти начин би се онда одређивале и упитно-односне заменице. „Упитно-односне заменице и прилози одликују се, с једне стране, тиме што су упитне или односне речи, а с друге, тиме што су заменице и прилози. На основу прве карактеристике они врше службу реченичних функтора, а на основу друге они имају функцију неког реченичног члана (субјекта, објекта, глаголске одредбе и сл.) или дела реченичног члана” (Поповић 2004: 253). Дакле, као и прилози, и заменице уводе зависне (односне) реченице, и притом у самој зависној реченици имају конституентску функцију, и променљиве су (Барјактаревећ 1962: 226). Категорија променљивости их одваја од категорије

везника, иако имају везничку улогу. Да би постале прави везници, ове речи не би требало да буду „елементи семантичке ни синтаксичке структуре ни једне од двеју зависних реченица које се за њих везују као аргументски изрази” (Топлињска 1998: 193)⁴⁴. Наведено решење сматрамо погодним јер би се на тај начин груписале све речи које везничку функцију развијају као секундарну, и заменице и прилози.

Остали примери ове групе не би се могли обухватити овим решењем. Пошто преузимају значење, улогу, али и граматичке категорије других врста речи не можемо их више називати прилозима, већ именицом, придевом, узвиком и сл. Стога је неопходно раздвојити ове речи на две, а покаткад и на три одреднице које ће бити обрађене у оквиру посебног речничког чланка.

2.4.7. Реч има прилошку службу

У овој групи налазе се речи које према начину обраде представљају супротност у односу на претходну групу. Оне се у РМС примарно одређују као именице, предлози, везници и сл., а у једном од секундарних значења се наводи да могу вршити и службу прилога. На овај начин обрађене су следеће речи: *али, безброј, ван, вода, жалост, зера, једнак, какав, кас, квит, колицина, красота, леп, лепота, мах, место, миг, мимо, мрва, мрвичак, мртав, наместо, насап, ненад, необичај, о, овај, око, онај, осим, понешто, поток, првина, пролет, пункт, пут, ретур, реш, руља, само, свагдан, свој, сефте, скуп, сласт, страхота, суво, тако, текрар, тма, трк, уместо, унаточ, ха, хаирлија, халал, харам, хеј, хич, хоп, цик, цикцак, час, чудо, шик и штогод*.

На основу тога како се примарно одређују, све речи ове групе класификовали смо у следеће подгрупе:

- *везник у прилошкој служби;*
- *именица у прилошкој служби;*
- *предлог у прилошкој служби;*
- *придев у прилошкој служби;*
- *заменица у прилошкој служби;*
- *речца у прилошкој служби;*
- *узвик у прилошкој служби;*
- *прилошка служба.*

2.4.7.1. Везник у прилошкој служби

У оквиру ове групе нашао се само један везник – *али*. У сва три анализирана речника у једном од секундарних значења наводи се да он има прилошку службу када се користи за појачавање, у значењу 'ама, управо, просто'.

(1) *Хоћу сместа, али сместа да ми кажеш: хоћеш ли ме узети.*

На основу описа у речничкој дефиницији можемо закључити да је *али* заправо речца: „А речце нису само за истицање личног става већ у ову категорију иду све оне речи које служе за било какво истицање” (Стевановић 1986: 384); [...] *konverzacione partikule* које модификују,

⁴⁴ Тополињска у свом раду прилоге који имају везничку службу сврстава у категорију везничких предиката речи које конституишу „праве сложене реченице, тј. конструкције са по две равноправне зависне реченице у функцији аргумената” (Тополињска 1998).

preciziraju ili pojačavaju značenje određenog govornog čina (Мразовић 2009: 489). Осим тога, ни у једној граматици *али* се не одређује као прилог, нити се помиње прилошка служба, те сматрамо да ово није прилошка служба, нити је у питању прилог, већ речца. Овоме у прилог иде и синонимно *ама*, које се одређује као речца (РМС: 72).

2.4.7.2. Именица у прилошкој служби

У оквиру ове подгрупе нашле су се речи које се примарно одређују као именице, а у једном од значења се наводи да могу вршити и прилошку службу. То су речи: *безброј, вода, жалост, зера, кас, колицина, красота, лепота, мах, миг, мрва, мрвичак, насап, ненад, необичај, поток, првина, пролет, пункт, ретур, руља, свагдан, сефте, скуп, сласт, страхота, суво, тако, текрар, тма, трк, хаирлија, халал, харам, цик, цикцак, час, чудо и шик*.

Реч *безброј* се у сва три речника одређује као именица, која у секундарном значењу може имати и прилошку службу у значењу 'неизбројиво, врло много'. Примери који се наводе су:

- (1) *Ово писмо је он безброј пута прочитао.*
- (2) *Њени родитељи су били веома пажљиви и бринули се за безброј ситница.*
- (3) *На небесном плаветнилу осуло се безброј звијезда и звјездица.*

На основу примера можемо закључити да се ова именица у потпуности осамосталила као прилог. Она стоји испред именице, што је за овакве прилоге уобичајено (Станојчић–Поповић 2011: 281) и означава меру и количину. Исто тумачење може се наћи и у литератури: „Именица *безброј* у данашњем језику може бити непроменљива, односно понашати се као прилог за количину: 'У *безброј* случајева примећено је...'” (итд.) (Ивић и др. 2004: 123). Стога сматрамо да се *безброј* може, осим као именица, одредити и као прилог.

Као једно од значења именице *вода* наводи се и значење 'воденим путем', када је у инструменталу (*водом*) и у том значењу она је у служби прилога.

- (1) *путовати водом*

У овој употреби именица заиста има прилошко значење, али то је због конституентске функције коју има у реченици (прилошка одредба), а не зато што је реч *водом* прилог. Овакво одређење изостаје и из других речника, *вода* се јавља само као именица. И у граматицама се инструментал без предлога именица јавља као конституентски облик којим се исказује месно прилошко значење, тачније путања кретања (Станојчић–Поповић 2011: 294). Стога сматрамо да ово значење није неопходно посебно издвајати у семантичкој структури именице *вода*.

При обради именице *жалост*, у сва три анализирана речника, у последњем значењу се наводи да она може имати и прилошку службу у значењу 'жалосно'. Примери који потврђују прилошку службу су следећи⁴⁵:

- (1) *Тај глобус [је] изгледао тако бедно да га је жалост било погледати.*
- (2) *Смежурао се лицем, опао оделом – жалост је погледати на њега.*
- (3) *Дан данас их [стихове] сватко пјева, да је жалост слушати.*

⁴⁵ Само је први пример преузет из РМС, док су остали из електронског речника.

Иако именица *жалост* у наведеним примерима има прилошку службу, она и даље формално остаје именица. Ипак, будући да је синонимна прилогу жалосно, отвара се простор и за одређење ове речи као прилога. Да би се јасно утврдило да ли је у овом значењу прилог или именица, неопходно је наћи додатне примере у којима ће ова реч имати прилошко значење.

Реч *зера* се у РСМ одређује као именица са прилошком службом, која има значење 'сасвим мало, трунчица, мрв(иц)а'.

(1) *Та дјевојка га ни зере не воли.*

Реч *зера* је у примеру променила свој облик, због чега искључујемо могућност одређења као прилога. Свакако, именица има службу прилошке одредбе, али деклинабилност је по врсти сврстава у именице.

На исти начин ова реч је обрађена и у РСАНУ, а у Једнотомнику се одређује само као именица, тј., прилошка служба се не помиње. У граматикама се ова реч не може наћи као пример, те се морамо ослонити само на речнике. Због тога смо у разматрање узели и примере из РСАНУ:

- (1) *Било [му је] јасно да нема смисла даље живјети, па кад би му и била остала зера наде на какво животарење.*
- (2) *Душане ... усрећи ме зером милости своје.*
- (3) *Баџили [крави] зеру лијене, чисте трстине и шачицу сијена.*
- (4) *Све љето сам, кад гођ сам зеру времена уватила, просједила за оном сретном машином.*

У свим наведеним примерима *зера* се може одредити као именица. Једино би се у првом примеру *зера*, као центар партитивне синтагме, могло одредити као прилог, али будући да и именице могу бити центар партитивних синтагми (Станојчић–Поповић 2011: 281), сматрамо да је и овде у питању именица.

За именицу *кас* се наводи да у значењу 'брзо, трком' може бити у прилошкој служби, а као потврда наводи се пример:

(1) *Ви, из места, кас кући.*

У РСАНУ се прилошка служба не помиње, већ се наводи да се именица користи у значењу императива ('пожури(те), похитај(те), потрчи(те)'), док у Једнотомнику наведено значење изостаје, а реч *кас* се одређује само као именица.

На основу једног примера не може се много закључити, те смо из корпуса српског језика и е-РСЈ издвојили још неколико:

- (1) – *Де, де, лакше – рече Швејк разборито – дођи к себи, кас у бараку, тамо ћеш узети десет војника...*
- (2) *А сад кас и врати се брзо ако је све у реду.*
- (3) *Кад нећеш да идеш, а ти трчи; хопа ... кас, кас.*
- (4) *Кас, кас Лабуде – | Моји за мном жуде.*

У свим наведеним примерима значење речи *кас* ближе је оном које се даје у РСАНУ, него оном у РСМ, те би се могло рећи да именица *кас* има глаголску службу, а не прилошку.

У литератури нисмо наишли на овакве или сличне примере, те ћемо се ослонити само на оно што налазимо у речницима. Реч *кас* треба одредити као именицу, а о служби прилога се не може говорити. Једино што сматрамо оправданим јесте да може имати значење императива, како је и наведено у РСАНУ. Међутим, да ли је то у питању именица, глагол или можда чак узвик или речца, остаје да се додатно истражи.

Именица *колицина* се и у РМС и у РСАНУ једнако обрађује. У примарном значењу одређује се као именица са значењем 'неколико примера, примерака чега', а у секундарном се наводи да именица може имати и прилошку службу када је синонимна прилогу *колико*. У РМС се наводи само један пример:

(1) *Колицина сте?*

На основу овог једног примера било би тешко закључити да ли је у питању прилошка служба или прилог уопште, због чега ћемо навести и примере из е-РСЈ:

(1) *Колицина сте били тамо?*

(2) *Ја ... моћи ћу избијати кору хљеба, а колицина их је у нашој земљи те не могу ни то!*

(3) *Ето ту ... видиш, колицина их се одмара.*

(4) *О мој велики боже и св. Никола, колицину сам ја досад овако преварио.*

У прва три примера може се рећи да *колицина* има прилошку службу, тачније да се понаша као прави прилог, значења потпуно једнаког прилогу *колико*. У последњем могуће је ову реч одредити и као именицу, јер је наведен облик акузатива *колицину*.

Како смо већ наводили, сматрамо да није неопходно наводити коју службу нека реч може имати у реченици колико год та служба била специфична. Оно што свакако треба забележити јесте да ли у зависности од контекста нека реч мења своју врсту, а самим тим и своје граматичке карактеристике, као што би то случај био са прва три поменута примера.

У Једнотомнику се ова реч не јавља као одредница, нити се може наћи као пример у граматицама, због чега се ослањамо само на два поменута речника. Именица *колицина* може се одредити и као прилог, али само у значењу *колико*. Ако подлеже било каквој промени (пример 4), више се не може говорити о прилогу, већ о именици.

Именица *красота* у једном од својих значења може имати и прилошку службу у значењу 'красно'. Пример којим се та служба потврђује гласи:

(1) *Тако, сад само да се припече [прасе], ала ће да буде красота.*

У наведеном примеру може се видети да је именица *красота* синонимна са прилогом *красно*, али бисмо је формално ипак могли одредити као именицу. Додатни примери из е-РСЈ показују исто:

(1) *Низ од дванаест пространих, красота намештених одаја ... пружа се од средине лађине.*

(2) *То ће бити красота, ако се ја тако будем својим држањем издавао.*

(3) *Све је красота извезено разнобојним гајтаном.*

(4) *Кукуруз красота расте...*

У другом примеру реч *красота* је део копулативног предиката, па бисмо је одредили као именицу, али је могуће одредити је и као прилог. У осталим примерима речју *красота* се

ближе одређује начин вршења радње исказане глаголом (придевом насталим од глагола)⁴⁶. Реч *красота* у три примера јасно исказује прилошко значење и има прилошку конституентску функцију, и јавља се само у једном облику. Због тога бисмо је могли одредити и као прилог, а не као именицу са прилошким значењем, иако се у сва три анализирана речника бележи као именица у прилошкој служби.

Прилошку службу има и именица *лепота* у значењу 'веома пријатно, дивно'.

(1) *Ноћу је једна лепота слушати жабе.*

У наведеној реченици именица *лепота* је у служби копулативног предикатива и њен садржај се приписује субјекту који је исказан глаголском синтагмом (*слушати жабе*), али њено значење није нужно прилошко, већ се може двоструко тумачити. Речју *лепота* се субјекат може идентификовати (*Слушати жабе је шта?*) или се може квалификовати према начину (*Слушати жабе је како?*). Формално гледајући *лепота* би се у овом примеру пре могла одредити као именица јер се уз њу налази конгруентни атрибут *једна*, а „атрибут везује именичка предметност” (Стевовић 1973: 618). С друге стране, могуће је целу синтагму заменити прилозима *дивно, лепо, пријатно*.

На исти начин ова реч обрађује се и у РСАНУ. Пример који представља потврду прилошке службе гласи:

(1) *Омладина ... је у масама ... громогласно викала у историјским комадима: „Рат! Хоћемо рат!”, тако да је то једна лепота било видети.*

И у овом примеру јавља се иста конструкција – глаголска синтагма и копулативни предикат. Реч *лепота* се опет може заменити синонимним прилозима, али формално она остаје именица, јер је центар синтагме са конгруентним атрибутом.

У оба наведена примера *лепота* се може тумачити као прилог, јер се може заменити прилогом *лепо*. С друге стране, уз себе она има конгруентни атрибут и заједно са њим чини именичку синтагму, те се мора одредити као именица. Питање одређења ове речи, али и других њој сличних, које смо већ анализирали, остаје отворено. Да би се успоставила јасна граница међу њима, неопходно је наћи више примера.

У једном од значења, и у РМС и у РСАНУ, наводи се да именица *мах* може имати и прилошку службу када значи 'махом', односно 'истог часа, истог трнутка, одмах'. Пример који се наводи гласи:

(1) *Господар млади неће да га буну, али стари вјерни нас га мах осјети.*

У наведеном примеру *мах* има прилошко значење, одређује радњу по времену њеног вршења. И према значењу и употреби у реченици, можемо закључити да реч *мах* нема само прилошку службу, већ се она може одредити као прилог, због чега би је требало обрађивати као посебну одредницу или би се чак могла наводити и као варијанта прилога *махом*. Да бисмо боље илустровали ову тврдњу навешћемо и додатне примере из е-РСЈ:

- (1) *А ти душо жива, што ту пазим | Од тих, што су мртви, мах се носи!*
- (2) *Нетом будеш ступио до рака, | Мах ћеш добит одзива упиту*
- (3) *Оснажише бањско племе, | Мах сломеше зулумћара.*

⁴⁶ У првом и трећем примеру реч *намештен* и *извезен* употребљене су као придеви који су настали од глаголског трпног придева, због чега ту говоримо да исказују радњу.

Сви наведени примери показују да се реч *мах* не само прилошки употребљава већ се и облички прилагођава прилозима као врсти речи, односно, јавља се само у основном облику.

У Једнотомнику се прилошка служба именице *мах* не помиње, нити се јавља као пример у анализираним граматикама, због чега се ослањамо само на оно што је наведено у РМС и РСАНУ.

У РМС и РСАНУ у последњем значењу се наводи да именица *миг* може имати и прилошку службу када се користи у инструменталу (*мигом*) и онда значи 'одмах, сместа'.

(1) *Одлази мигом, наложи ... сместа нек један паши одјезди.*

У оба речника је ово значење обележено, у РМС као индивидуално, а у РСАНУ као необично. Будући да једно од значења инструментала јесте и прилошко начинско значење (Станојчић–Поповић 2011: 295), сматрамо да није неопходно посебно истицати да је у питању прилошко значење. Овде се такво навођење можда може оправдати тиме што је значење обележено. Ипак, и у томе треба да постоји једнообразност. Ако се прилошка служба наводи код једне именице, онда би је требало наводити код сваке, што би утицало на повећање обима речника. Зато сматрамо да није неопходно овакве случајеве наводити, осим ако је у питању нешто специфично, а под тиме подразумевамо одвајање прилошког значења од именице и његово осамостаљење да би коначно постао прави прилог.

У Једнотомнику се ово значење не помиње, вероватно јер се обележава као необично, односно индивидуално, нити се као пример јавља у граматикама. Навођење прилошке службе код именица у инструменталу јесте сувишно, али се у овом случају може оправдати јер је употреба специфична. Чак се у оба речника ово значење илуструје истим примером, што показује да је оваква употреба доиста ретка.

За именицу *мрва* се наводи да може имати прилошку службу када је непроменљива, а значи 'мрвичак, сасвим мало, нешто мало'. Као пример се наводи реченица:

(1) *То није бабу ... ни мрва смело.*

У наведеном примеру може се видети да је реч *мрва* индеклинабилна, односно, непроменљива. Овако употребљена и са тим значењем она се може одредити и као прилог, а не као именица у прилошкој служби, како је учињено у РСАНУ. Реч *мрва* се одваја као посебна одредница и одређује се као прилог.

У РСАНУ се и при обради именице *мрва* наводи да може имати прилошко значење, а као примери наводе се следеће реченице:

- (1) *Одох прије у ближњу гостиону, да мрву заложим.*
- (2) *Жена му ... краће а и мрву увојитије приповједи ... да се ... Стево помамио за Смиљом.*
- (3) *Старац, поцрњела лица ... мрву се тргне, забезекне, потом рашири руке.*
- (4) *Ово је можда демагошки детаљ, он можда има мрву памфлетски карактер.*

Одређење ове речи у наведеним примерима као именице која има прилошко значење, оправдано је тиме што је реч *мрва* променљива, тачније, у свим примерима се јавља у акузативу једнине. С друге стране, поставља се и питање да ли је могуће и у овом случају реч одредити као прилог, ако се она у значењу 'мало, малко' увек налази у акузативу једнине.

У граматикама се дата реч не наводи као пример, због чега се морамо ослонити само на оно што се наводи у речницима. Свакако, реч *мрва* се може двоструко одредити – и као

именица и као прилог. Једино што остаје јесте размотрити да ли се само *мрва* одређује као прилог или је то случај и са речју *мрву*. Да би се на ово питање дао одговор, неопходно је наћи још примера у којима ће реч *мрву* означавати малу количину нечега.

Слично је и са именицом *мрвичак*. У РМС и РСАНУ се наводи да када има значење 'сасвим мало, нешто мало', именица *мрвичак* се налази у прилошкој служби. Као пример се јавља само једна реченица:

(1) *Имам једну [вијест] свејзу, можда и мрвичак важну.*

У овом примеру *мрвичак* одговара на питање *колико важну?* и могло би се заменити прилозима за количину *мало, помало* и сл., те можемо рећи да има прилошку конституентску функцију и прилошко значење. Имајући то у виду, могла бисмо је одредити као прилог. То можемо видети и у додатним примерима из е-РСЈ:

(1) *Баба се помакну мрвичак.*

(2) *Замало и сам троми Смијало измијени Бришкулу, на поплеса мрвичак.*

(3) *Седи још мрвичак, кад смо се вако лијепо састали.*

У сваком од примера реч *мрвичак* се може заменити речју *мало*; наводи се увек у истом облику и има прилошко значење, због чега би се могла двоструко одредити, и као именица, али и као прилог.

У граматикама се наведена реч не помиње као пример, али сматрамо да примери показују могућност двоструког одређења. Додатну потврду дају и примери из литературе (Бабић 1986: 506) и лексема *мрвучак* која се у РМС одређује као прилог и у дефинисању значења се упућује на реч *мрвичак*.

Именица *насап* има значење 'насип; нанос, наплавина'. У другом значењу наводи се да именица може имати и прилошку службу када значи 'обиље, велика количина' и као пример се наводи:

(1) *Роди насап божји, као у Мисиру.*

Реч *насап* у наведеном примеру јесте именица. То додатно потврђује придев *божји*, који стоји уз њу и ближе је одређује. И у овој реченици она има прилошку службу, али и даље остаје именица. Ситуација да именица врши прилошку службу у реченици сасвим је уобичајена у синтакси (Станојчић–Поповић 2011: 292–297). Зато сматрамо да ова напомена није неопходна, поготову што у појединим случајевима именица са прилошком службом заправо постаје прилог.

У РСАНУ ова реч обрађена је на исти начин – као именица и као именица у прилошкој служби. Међутим, разлика постоји у значењу. Када означава 'хрпу, гомилу насуте земље, камења и сл.', *насап* се одређује као именица. Прилошко значење има само када је у инструменталу и значи 'сипајући':

(1) *Усуо ми соли наспом.*

Имајући у виду оба речничка чланка, можемо рећи да реч *насап* треба одредити као именицу која остварује више значења. Прилошко значење има само када је у облику инструментала и довољан број примера показао би да ли овај облик треба третирати као посебну реч, односно, као посебну одредницу, као што је случај са нпр. именицом *махом*, *мигом* и сл. Додаћемо још и да се у првом наведеном примеру јавља конструкција *родити насап божји*, која се у РСАНУ бележи као израз (фразеологизам). Изрази представљају

посебан део лексичког фонда који овде нећемо разматрати, јер се бавимо речима као посебним јединицама, а изрази као такви постоје само док су сви чланови увезани у јединствену целину. Ни Једнотомник ни граматике не бележе ову именицу, што је и очекивано будући да је у питању застарела лексема.

Реч *ненад* се одређује као именица чије је значење 'онај који ненадано, неочекивано дође; ненадани, неочекивани догађај'. У последњем значењу наводи се да може имати и прилошку службу када је синонимна прилозима *ненадано* и *изненада*.

(1) *И да абер ускоцима даде да им ненад не ударе Турци.*

У наведеном примеру *ненад* има прилошку функцију, ближе одређује глагол према начину вршења радње, па би се због тога могла одредити и као прилог.

У РСАНУ реч *ненад* се одређује и као прилог и као именица. Обе речи се обрађују посебно, пошто су у питању две одреднице. У Једнотомнику се ова одредница не може наћи јер је у питању, претпостављамо, застарела реч, а исто тако изостављена је као пример и из граматика. У одређивању речи *ненад*, можемо се ослонити само на оно што бележе речници. Сматрамо да је обрада у РСАНУ боље решење него бележење службе у оквиру полисемантичке структуре. У примеру који смо навели реч *ненад* испуњава све критеријуме да би се одредила као прилог – стоји уз глагол, ближе га одређује и постаје индеклинабилна. Да би именица вршила било какву прилошку службу, она мора бити у неком од зависних падежа, што овде није случај. Стога се *ненад* може одредити двоструко, и као именица и као прилог.

При обради именице *необичај* одмах се наводи да је у прилошкој служби и да је синонимна прилогу *необично*.

(1) *А онда и необичај је саму човјеку [на тражи друштво].*

У датој реченици *необичај* има прилошко значење и функцију. Будући да је у основном облику и има прилошку функцију, можемо рећи да је, у овој реченици, у питању прилог.

У РСАНУ ова реч је обрађена нешто другачије. У примарном значењу ('оно што је неуобичајено, необично, необичност, неуобичајеност') одређује се као именица и наводе се примери који то значење и потврђују:

(1) *Кад не би био нико од родбине да ожали умрлога то би био велики необичај и виша жалост него и сама смрт.*

(2) *Блазнења, како но веле смутљивих риечи особито се ваља канити, што велим понајвише за ниже сталише наше, гдјено се тај необичај веома удомио.*

У другом значењу ('необично, чудно') именица је у функцији прилога:

(1) *На висини је ово село. А онда и необичај је саму човјеку ... у самоћи...*

Примарно значење, функција коју има у реченици и конгруентни атрибути који стоје уз њу, јасно показују да се реч *необичај* може одредити као именица. Пошто се налази у конструкцији са копулативним предикатом, одређењу речи *необичај* као прилога треба пажљиво приступити, као и у случају именица *лепота*, *жалост* и сл. Чини се да процес трансформације именице у прилог није у потпуности завршен, због чега треба пронаћи већи број примера и посматрати развој тог прилошког значења.

У РМС и у Једнотомнику се при обради именице *поток* у последњем значењу наводи да може бити у прилошкој служби када се налази у инструменталу и означава 'у великој количини, обилно'.

- (1) *Вино је текло потоком.*
- (2) *Потоцима врела крв стиче се у хучну Ситницу.*

На класификацију речи у одређену врсту, како смо већ навели, утиче неколико критеријума: значење, конституентска функција, граматичке особине (катеорије). Када се реч одреди као именица у прилошкој служби, као што је и овде случај, поставља се питање да ли ту реч треба одредити као именицу или као прилог. Са морфолошког аспекта, наведени примери показују да је реч *поток* именица, јер мења свој облик – у једном примеру је у једнини, а у другом у множини. У граматикама се реч *потоком/потоцима* не јавља као пример прилога, али се, у делу који говори о настанку прилога, помиње да су многи настали од именица у инструменталу. Имајући у виду да су сви прилози настали од придева који су настали од именица (Белић 1999) и да је значење које именица добија у инструменталу специфично, могуће је да се у развоју српског језика овај облик издвојио и постао прави прилог. Томе ставу у прилог највише иде значење саме речи. Обично би у инструменталу именица *поток* означавала путању кретања, међутим овде је њено значење количинско. Стога је са аспекта семантике могуће ову реч одредити и као прилог.

Реч *првина* се у РМС и Једнотомнику одређује као именица која у свом примарном значењу означава 'нешто што је ново, што се први пут догађа, дешава'.

- (1) *То ми је првина да чујем! Ја нисам никад чула хвалити Французе.*
- (2) *Ово није била првина да је он долазио у провинцију као бранитељ.*

У последњем значењу наводи се да је реч *првина*, када је у вези с неким предлозима, обично у прилошкој служби и има значење 'из почетка, испрва'. Овакво одређење оставља простор за питање да ли се онда реч одређује као именица или као прилог. Примери који се наводе као потврда су:

- (1) *Пјевале се с првине снажно и узносито.*
- (2) *Братоножићи у првину нијесу издали.*
- (3) *Из првине је све ишло лијепо и глатко.*

У сваком примеру реч *првина* налази се у другом конституентском облику: у првој реченици с + генитив, у другој у + акузатив, и у трећој из + генитив. Променљивост по падежима искључује могућност да се ова реч одреди као прилог. Конституисање предлошко-падежних конструкција, конституентска функција и облик показују да се *првина* може одредити само као именица. Свакако у сваком примеру њихова конституентска функција јесте прилошка, али није неопходно то посебно наглашавати, јер је то за именице као врсту речи уобичајено. У граматикама се ова реч не јавља као пример, због чега се указује само на оно што се наводи у речнику, а то је да се реч *првина* одређује као именица.

Реч *пролет* се у примарном значењу одређује као именица која се користи у поетском стваралаштву, као варијанта речи *пролеће*.

- (1) *Свежа пролет бајна милодух цвјетак сипље.*
- (2) *Ископати нећу своју мртву пролет.*

У првом примеру реч *пролет* врши функцију субјекта, а у другом објекта, обе типичне за именице као врсту речи. Осим тога у оба примера уз реч *пролет* налази се конгруентни атрибут, што је такође карактеристика именица.

У секундарном значењу наводи се да када је именица *пролет* у инструменталу, она има прилошку службу. Пример који се наводи гласи:

(1) *Прољети, љети и јесени био је пресретан.*

У Једнотомнику се ова реч не јавља као посебна одредница, нити као пример у анализираним граматикама. Додатне примере нисмо нашли ни у електронском корпусу.

С друге стране, облик *пролети* бисмо могли упоредити са сличним примерима *лети* и *зими* који се у свим анализираним граматикама где се јављају као примери, наводе као примери прилога (Барић и др. 1997: 275; Пипер–Клајн 2013: 202; Станојчић 2010: 191–192; Кликовац 2010: 92; Алексић–Стевановић 1946: 119; Брабец и др. 1968: 153). Имајући то у виду, сматрамо да би се и *пролети* у овом значењу могло одредити једнако, као прилог, иако није фреквентно као што су то прилози *лети* и *зими*.

Реч *пункт* се у РМС одређује као именица која у примарном значењу означава 'тачку на крају реченице, иза скраћених речи и иза редних бројева', али може означавати и 'део, одељак службеног званичног документа или текста који је обележен бројем или словом' или 'место, кућу или просторију као упориште, базу' итд. У последњем значењу наводи се да *пункт* може бити и у прилошкој служби када је синонимно прилогу *тачно*. Као пример наводи се реченица:

(1) *Туда прође пункт у осат сати.*

Наведени пример показује да реч *пункт* ближе одређује глагол по времену вршења радње, због чега се у речнику и наводи да има прилошку службу. Међутим, поставља се као питање да ли у том значењу реч остаје именица или прелази у категорију прилога. Према примеру могли бисмо рећи да *пункт* постаје прилог, али је за овакво одређење потребно још примера.

У Једнотомнику се ово значење не наводи, нити има примера у анализираним граматикама. Додатних примера у којима би *пункт* било прилошки употребљено нема ни у електронском корпусу. Сматрамо да би било оправдано одредити реч *пункт* као прилог када је синонимна речи *тачно*, али је неопходно наћи још потврда, односно примера који би то потврдили.

Пример *ретур* се у примарном значењу одређује као именица, обично непроменљива, која означава 'повратак, враћање'. Секундарно значење раздваја се на два подзначења. У првом се наводи да се реч *ретур* може наћи у придевској служби као први део полусложенице када се односи на 'повратак, повратни' (*ретур-карта*)⁴⁷, а у другом подзначењу да се може наћи и у прилошкој служби када има значење 'натраг, назад (напис на поштанским пошиљкама који означава враћање пошиљаоцу)'. Пример који се наводи за прилошку службу гласи:

(1) *Пише ми, а ја сва његова писма ретур.*

На основу примера може се закључити да реч *ретур* има прилошку службу. Међутим, оно што се намеће као питање јесте одређивање врсте речи – да ли она остаје именица или

⁴⁷ Будући да придеви као врста речи нису део овог истраживања, тумачење овог значења за сада остављамо по страни.

постаје прилог. Да бисмо одговорили на ово питање, мораћемо искључити морфолошке карактеристике, будући да је именица најчешће непроменљива. Ако узмемо у обзир значење, односно, да су речи *ретур*, *натраг* и *назад*, према речнику, синоними, можемо реч *ретур* сврстати међу прилоге. Она се не може наћи као пример у анализираним граматикама, али се њени синоними јављају као примери прилога (Мразовић 2009: 457; Остојић 2001: 104–105; Белић 1999: 316). Стога сматрамо да би се реч *ретур* осим као именица, могла одредити и као прилог.

Реч *руља* се у примарном значењу одређује као именица која означава 'неуређену, неорганизовану, недисциплиновану масу људи, гомилу, светину; крдо, стадо; гомилу, хрпу'.

- (1) *Бијесна руља урла да се Јоси кожа јежи.*
- (2) *Сва та руља војника и сељака бежала је као без главе.*

У наведеним примерима реч *руља* се одређује као именица јер именује одређену појаву, има граматичке категорије именица као врста речи и уз себе има атрибуте који је ближе одређују.

У другом значењу реч *руља* када се налази у инструменталу може бити у прилошкој служби и тада има значење 'као руља, у гомили, несређено'.

- (1) *За овим су ишли други руљом пешке.*
- (2) *Силни тај сруктани чопор дотрчи руљом.*

И у овом случају треба утврдити да ли је ово једна од функција коју именица *руља* има у реченици или се реч *руљом* осамосталила као прилог. Према наведеним примерима, рекло би се да јесте. Реч *руљом* у оба примера ближе одређује глагол, што значи да има и прилошко значење, али и прилошку функцију. Међутим, разлог због ког сматрамо да је *руљом* прилог јесте посебно значење које добија када је у овом облику. Будући да постоји још примера да су се именице у инструменталу осамосталиле и постале прилози (Барић и др. 1997: 275), сматрамо да је то и овде био случај.

У Једнотомнику се ово значење не наводи, нити се реч *руљом* јавља као посебна одредница, а исто тако је нема као примера у граматикама. Због тога, ослањајући се на обраду ове речи у речнику, сматрамо да реч *руљом* треба обрађивати као посебну одредницу и одредити је као прилог.

Свагдан као именица примарно означава 'радни дан':

- (1) *Био [је] обични свагдан, па људима није било до дангубљења него до рада.*

У другом значењу именица је у прилошкој служби када има значење 'свагдано, свакодневно':

- (1) *Видим да се свагдан те ствари преображују и гину.*

У наведеном примеру реч *свагдан* има временско прилошко значење, казује када се врши ситуација исказана глаголом и прилошку конституентску функцију. Стога би се она морала одредити као прилог, а не као именица у прилошкој функцији. Иако се у анализираним граматикама не може наћи као пример прилога, сматрамо да наведена реченица показује да је такво одређење могуће. Ипак, да би се оно потврдило неопходно је наћи додатне примере.

Реч *сефте* у примарном значењу означава 'почетак рада, први дневни пазар'. Примери који се наводе су:

- (1) *Сутрадан у понедељак, кад се на сефте ... много полаже, бану у Манин дућан – тетка Дока.*
- (2) *Данас нисам учинио ни сефтеа.*

Секундарно значење јесте 'први пут' и у том значењу наводи се да је именица *сефте* у прилошкој служби.

- (1) *Добио човјек шамар ... па чудна ми посла! Ваљда му је то сефте.*

У овом примеру реч *сефте* има прилошко значење и понаша се као прилог, па би се тако могла и одредити. Навешћемо још два примера које смо преузели из електронског корпуса:

- (2) *... није ми први пут да седим за столом, не бојте се, није ми сефте!*
- (3) *Од теб сефте, а од господи берићет, те да и беговска пара капне у моја ћеса.*

И у ова два примера *сефте* би се могло одредити као прилог, јер одговара на питање *како?*. У анализираним граматикама ова реч се не јавља као пример прилога, али сматрамо да наведени примери показују да је овакво одређење могуће. Ако се реч употребљава као прилог и има прилошко значење, тако је треба и одредити.

При обради именице *скуп* и у РМС и у Једнотомнику се наводи да се може наћи и у прилошкој служби када се налази у локативу са предлогом *у* и има значење 'заједно, уједно, скупа'. Пример који се наводи гласи:

- (1) *После се [мир] претворио у неко зујање, отприлике као кад би у скупу много бумбарева слушао.*

У наведеном примеру предлошко-падежна конструкција *у скупу* има прилошко значење, али она ипак остаје конструкција састављена од предлога *у* и именице *скуп*. Уобичајено је да именице у реченици остварују различите функције, али није неопходно то и наводити у речнику. Једино због чега би се овакав поступак оправдао јесте значење које ова предлошко-падежна конструкција добија. Ни у једној од граматика се као пример не помиње ова конструкција, што је и очекивано будући да су у питању предлог и именица. Имајући све наведено у виду сматрамо да се реч *скуп* може одредити само као именица.

При обради именице *сласт* у последњем значењу наводи се да ова именица, када је у вези са предлозима, може бити у прилошкој служби и тада има значење 'сласно, са осећањем сласти'.

- (1) *Убише [вола] и приврженици га са слашћу смоташе.*
- (2) *Гојко у сласт покуса здјелу млијека задробљену кукурузовницом.*

Наведени примери показују да реч *сласт* без обзира на значење које добија у примерима, остаје именица. Она се налази у предлошко-падежним конструкцијама (са + инструментал и у + акузатив) које остварују прилошку конституентску функцију. Како смо већ наводили, уобичајено је да именице исказују различите конституентске функције⁴⁸, али притом задржавају своје морфолошке карактеристике и остају у оквиру своје врсте речи. И у

⁴⁸ Именице као врста речи могу вршити готово све конституентске функције у оквиру реченице (Станојчић–Поповић 2011: 235–284).

овом случају сматрамо да није неопходно посебно помињати да именица има прилошко значење, како је то урађено у Једнотомнику.

И у РМС и у Једнотомнику се у последњем значењу именице *страхота* наводи да може бити у прилошкој служби и тада означава 'јакко, силно, страшно'.

- (1) *Људске су мисли страхота збркане.*
- (2) *Да ти га је било видјети ... страхота!*

У првом примеру реч *страхота* стоји уз глагол *збркати*, ближе га одређује, исказује меру, те би се могла одредити као прилог. С друге стране, у наредном примеру реч *страхота* нема прилошко значење, не одређује ближе глаголску радњу нити даје информацију о локализацији или стању субјекта. У наведеном примеру реч *страхота* се може одредити и као именица, ако бисмо други део исказа посматрали као елидирану реченицу *То је страхота*. Према једној од анализираних граматика ова именица би се могла поистоветити и са прилогом *страшно* (Брабец и др. 1968: 154), међутим, без обзира на значење које постиже, чини се да она у овом примеру остаје именица. Као прилог могла би се одредити и када исказује меру или степен заступљености неке особине: *Добио је страхота накнаде* (Лалевић 1939: 44; Маретић 1899: 484).

Именица *суво* може означавати 'суву земљу, копно', 'суву сламу, суво лишће и сл. што се настре испод стоке у стаји', али може имати и значење 'сувим путем, сувоземно', с тим што је тада именица у прилошкој служби. Пример који се наводи гласи:

- (1) *путовати водом и сувим.*

У овом случају у речнику се исправно наводи да је реч *суво* именица која има прилошку службу. Будући да је за именице уобичајено да могу бити и прилошки конституенти, сматрамо да оваква напомена није неопходна. Значење треба оставити, па чак и то да је онда именица у прилошкој служби, али требало би то разграничити од примера где је именица постала прави прилог. То показује и начин обраде у Једнотомнику где се реч *суво* одређује само као именица.

У граматикама се ова реч не јавља као пример, али на основу обраде у речнику можемо закључити да се реч *суво* одређује само као именица која у реченици може постизати различите функције и значења.

При обради именице *тако* наводи се да је она у прилошкој служби, а синонимна је именици *так* (*нар*). Примери су:

- (1) *Обичаја ради извадише „жандаре” и саћурицу ораха, да се поиграју „лихо или тако”.*
- (2) *Коцка се може изврнути и на лихо, мјесто на тако.*

У оба примера реч *тако* нема прилошко значење. У првом примеру у питању је назив игре *нар* или *непар*, а исто тако и у другом примеру реч *тако* може бити замењена својим синонимом *нар*. У другом примеру предлошко-падежна конструкција *на тако* има прилошку функцију, али врста речи остаје иста.

У Једнотомнику се ова реч не јавља као посебна одредница, нити у граматикама као пример било именица било прилога. Због тога бисмо ову реч одредили само као именицу, без икаквог додатног одређења функције коју може имати у реченици.

Именица *текрар* има два значења. У првом она означава 'понављање, обнављање, репетицију', а у другом се наводи да има прилошку службу када је синонимна прилозима *поново* и *изнова*. Ни за именицу ни за прилог се не наводе примери који би представљали потврду за овакво одређење.

У Једнотомнику се ова реч не јавља као одредница, нити се може наћи у електронском корпусу. Због тога се морамо ослонити само на оно што се наводи у речнику, односно на дефиниције које се наводе у речнику. У првом значењу она јесте именица, али би се у другом онда одредила као прилог, а не именица у прилошкој служби.

У РМС и у Једнотомнику реч *тма* се одређује као именица чије је примарно значење 'тама'. Секундарно значење се у РМС разлаже на два подзначења. У првом од њих реч *тма* означава 'велику количину, велики број', а у другом 'много, небројено много' и, у овом подзначењу, реч *тма* се употребљава у прилошкој служби. Примери који се за ово значење наводе су:

- (1) *Дајте воде, новинари, ви је барем тма имате.*
- (2) *У доста пошироку простору ... слегла се тма људи.*
- (3) *Тма мисли врзло ми се по глави.*
- (4) *За тили часак оборише тма облица лескових и глогових.*

У сваком наведеном примеру реч *тма* се користи само у основном облику и означава количину. Пошто постаје непроменљива и има прилошко значење, сматрамо да је у овом значењу треба одредити као прилог. У граматикама се ова реч не јавља као пример, али сматрамо да се може одредити и као именица и као прилог. Дакле, не као именица са прилошком службом, већ као прави прилог.

Именица *трк* означава 'најбржи коњски ход, кас, галоп; најбрже кретање, трчање'. У последњем значењу реч *трк* може бити и у прилошкој служби, када је синонимна прилозима *брзо*, *журно* и *трком*. Као пример се наводи само једна реченица:

- (1) *Сад су код гиманзије, трк, Реџепе.*

Да би се једна реч одредила као прилог, она мора имати прилошко значење. У наведеном примеру реч *трк* нити ближе одређује глаголску радњу нити исказује количину или степен заступљености неке особине, што су значења прилога. Тачније, *трк* у наведеном примеру не врши било какву конституентску функцију, а прилози као врста речи се одређују као конституентске речи (Станојчић–Поповић 2011: 210). На основу тога, можемо закључити да реч *трк* нема прилошку службу, па се самим тим не може одредити ни као прилог. У наведеном примеру реч *трк* представља наредбу, синонимну императиву глагола *трчати*, одвојена је запетама, па би се пре могла одредити као узвик.

У граматикама се ова реч не јавља као пример, а у Једнотомнику се одређује само као именица, па чак и значење које се овде одређује као прилошко. Стога сматрамо да се реч *трк* може одредити само као именица.

Именица *хаирлија* има значење 'онај који носи срећу, срећан човек'. У њеном секундарном значењу 'са срећом' наводи се да је у прилошкој служби, а пример који представља потврду тог значења гласи:

(1) *Доћи ће ми твој син, хаирлија, са читавим суботним пазаром.*

На основу овог примера реч *хаирлија* би се могла двоструко одредити, као прилог и као речца. *Хаирлија* би у датом примеру могла имати начинско значење, односно, говорила би *како ће доћи субјекат*, па бисмо је одредили као прилог. Међутим, није уобичајено да се прилози одвајају запетама, а чини се да се у овом примеру реч *хаирлија* заправо односи на читав исказ. Овом речју говорник износи свој став да је то што ће добити читав пазар за њега срећна околност. Да бисмо могли да дамо коначно одређење ове речи, неопходно је имати више примера, како би анализа била потпуна.

У Једнотомнику се ова реч не јавља као одредница, нити се јавља као пример у анализираним граматикама, те се ослањамо само на оно што се наводи у РМС. Реч *хаирлија* се одређује као именица, али може се одредити и као или прилог или речца.

У свом основном значењу именица *халал* се дефинише као 'благослов, опроштај':

- (1) *Не могô се с душом раставити, док не прими од мене халала.*
- (2) *Поручује оном Милисаву Пиносавцу: да је боља сиротиња с халалом него богатство с харамом.*

У наведеним примерима реч *халал* је променљива, има свој род и у реченицама има службу коју обично врше именице, а то су објекат и падежни атрибут.

У другом значењу наводи се да именица има прилошку службу када значи 'са срећом, благословено, просто'. Примери који се наводе:

- (1) *Тко да те куне – Халал теби мајко.*
- (2) *нека ти је халал.*⁴⁹

У овом примеру реч *халал* преузима особине прилога, непроменљива је реч и има начинско значење, због чега би је требало одређивати као прилог, а не као именицу са прилошким значењем. У Једнотомнику се ова реч одређује истоветно као у РМС, а у анализираним граматикама се не јавља као пример. На основу свега наведеног сматрамо да реч *халал* треба одређивати и као именицу и као прилог, и то као посебне одреднице.

На исти начин се обрађује и реч *харам*, антоним именице *халал*. У примарном значењу се одређује као именица са значењем 'оно што је забрањено, грехота; проклетство':

- (1) *Знају они да је оно [мост] везиров хаир ... и да је харам и камен са њега одбити.*

Секундарно значење гласи 'проклето', а реч се одређује као именица у прилошкој служби:

- (1) *Нек је харам му со и хљеб.*

У наведеном примеру реч *харам* такође има начинско значење, због чега је треба одређивати као прилог. Она се у Једнотомнику не јавља као посебна одредница нити као пример у анализираним граматикама, због чега се опет ослањамо на њену обраду у РМС. Будући да означава апстрактни појам, одређујемо је као именицу, али и као прилог јер има прилошко значење, па самим тим преузима и особине прилога као врсте речи.

⁴⁹ Други пример је преузет из Једнотомника.

Именица *цик* се и у РМС и у Једнотомнику обрађује истоветно. У првом значењу она означава 'први почетак, освит, освитак'. Примери који се наводе:

- (1) *У цик од зоре дође каматник.*
- (2) *Пробудих се у цик зоре.*
- (3) *У први цик сунца цијело село бијаше на ногама.*

У сваком наведеном примеру, реч *цик* је именица јер има граматичке категорије именица, налази се у предлошко-падежним конструкцијама и уз себе има атрибуте који је ближе одређују.

У другом значењу наводи се да именица може бити у прилошкој служби када значи 'врло рано, у праскозорје'. Пример који се наводи:

- (1) *Устао би рано, цик у зору.*

У овом примеру реч *цик* има прилошку службу. Међутим, и у прва три примера ова именица такође има прилошку службу, део је прилошких одредби за време, али се та прилошка служба не наглашава посебно. У овом примеру другачија је сама конструкција: не јавља се предлог испред именице *цик*, због чега би се она могла протумачити и као прилог, а у *зору* као рекцијска допуна. У граматицима се ова реч не наводи као пример, па се ослањамо само на оно што се наводи у речнику. Сматрамо да се *цик* одређује и као именица, али и као прилог.

Реч *цикцак* се одређује као именица која има значење 'изломљена црта с оштрим завојима'.

- (1) *[Ровови] су се пружали у цикцаку кроз шуму.*
- (2) *Придошлица се заустави пред старцем вратаром у капи са златним цикцаком на ободу.*

Реч *цикцак* има граматичке категорије именица, што показују и наведени примери, па се и одређује као именица.

У секундарном значењу *цикцак* се одређује као именица у прилошкој служби када значи 'у облику изломљене црте, линије'. Примери који се наводе:

- (1) *Саобраћајница води у цикцак.*
- (2) *Погледајте, зар тањур у његовој руци не путује цикцак по зраку.*

У првом примеру *цикцак* је именица која има прилошку службу, а у другом би се могла одредити и као прави прилог. Будући да се и у првом наведеном примеру именица *цикцак* јавља у прилошкој служби, сматрамо да није неопходно то посебно наглашавати. У последњем наведеном примеру реч *цикцак* би се могла одредити као прави прилог јер има прилошко значење. Она исказује начин вршења радње, при чему остаје у основном облику, односно, не налази се у конституентском облику којим се исказује начин (Станојчић–Поповић 2011: 295).

У Једнотомнику се реч *цикцак* наводи као полусложеница (*цик-цак*) и одређује се као непроменљиви придев, који у другом значењу има именичку службу, а трећем прилошку. У граматицима се ова реч не јавља као пример ни именице, ни придева, а ни прилога, због чега се ослањамо само на анализу у речницима. Према значењу које може имати, реч *цикцак* би требало одређивати и као именицу и као придев и као прилог.

У примарном значењу именица *час* означава 'временску јединицу од 60 минута, сат'. И остала значења такође представљају неко временско одређење: 'школски час, време уопште, кратко време, тренутак' и сл. Примери који се наводе за ова значења су:

- (1) *Ето, већ је осми час вечерњи.*
- (2) *Он јој је пољубио и очи, гледао ју још час.*
- (3) *Кад сам завршио своје часове [у школи] ... позва ме директор у свој кабинет.*

У последњем значењу наводи се да именица може бити и у прилошкој служби када има значење 'зачас, брзо':

- (1) *Што ти је човек ... ка' срца, час се разбије, само учини цак, и готово.*

У наведеном примеру реч *час* се не може одредити као именица, јер има прилошко значење. Када се прилошко значење исказује именичком јединицом, она мора бити у одређеном конституентском облику, што овде није случај. Реч *час* постаје непроменљива реч која има прилошко значење и прилошку конституентску функцију, због чега је треба одређивати као прилог.

У Једнотомнику се ово значење не помиње јер, претпостављамо, није фреквентно. У анализираним граматикама се ова реч не јавља као пример прилога, па се ослањамо на њену обраду у речнику.

Реч *час* се, дакле, одређује као именица, али и као прилог, а такво одређење потврђује и то што се синоними који се наводе у дефиницији (*зачас, брзо*) у граматикама наводе као примери прилога (Мразовић 2009: 457, 458; Барић и др. 274; Пипер–Клајн 2013: 202; Станојчић 2010: 191; Кликовац 2010: 92; Остојић 2001: 104–105).

И у РМС и у Једнотомнику се реч *чудо* одређује као именица чије је примарно значење 'појава у којој се огледа деловање натприродних сила, појава која је у супротности с природним законима; нешто натприродно, фантастично'.

- (1) *Прича [се] да су се [стари неимари] носили са вилама и свакојаким чудима.*

У последњем значењу наведена су два подзначења ове именице и оба су обележена као прилошка служба. Прво подзначење (4.а.) гласи 'врло много, сила, силесија, тма', а примери који се наводе су:

- (1) *чудо света, чудо људи*

У оба ова примера реч *чудо* означава количину, што је једно од прилошких значења.

Друго подзначење (4.б.) гласи: 'чудно, чудновато, необично, неочекивано, зачудо'. Пример који се наводи:

- (1) *Чудо нисте ишли возом или друмом.*

У овом примеру не бисмо рекли да реч *чудо* има прилошко значење, већ пре значење речце. Она се не односи на предикат, нити на неку именицу, придев или други прилог. Реч *чудо* се у овом примеру односи на читаву реченицу и представља коментар говорника на оно што значи исказ, оно што се је исказано супротно је од очекивања говорника, због чега бисмо је и одредили као речцу.

У анализираним граматикама реч *чудо* се не наводи као пример нити прилога нити речце, али према томе како је обрађена у речнику, сматрамо да се, у зависности од значења, она може одредити као именица и као речца, док њено одређење као прилога може остати

упитно. Ипак, сматрамо да је она, када означава велику количину, ближа прилозима него именицама, управо због значења, које је другачије од значења именице.

И у РМС и у Једнотомнику реч *шик* се према врсти речи одређује у зависности од значења. У примарном значењу, када означава 'смисао за лепо, складно облачење, добар укус, елеганцију', одређује се као именица.

- (1) *Облачила се с много шика.*
- (2) *Цео ми се шик састојао у једној ... кравати.*

У наведеним примерима реч *шик* се одређује као именица, јер, осим значења, има и граматичке категорије именица (род, број, падеж).

У другом значењу реч *шик* је одређена као непроменљиви придев са значењем 'укусно одевен, елегантан'. Примери који се наводе:

- (1) *Сви једнако обучени, нема моде ... Нико није „шик“.*
- (2) *Чинила му се [униформа] премало шик.*

Реч *шик* у ова два примера ближе одређује именички појам (субјекат преко копуле у првом примеру и именицу *униформа* у другом), тако што говори какав је, што је основна функција придева као врсте речи.

У трећем значењу наводи се да реч *шик* може бити у прилошкој служби када значи 'с укусом, елегантно, отмено':

- (1) *Није [служење у регименти] било нарочито шик.*
- (2) *Возити се њима било је више „шик“, него на својим коњима.*

У првом примеру реч *шик* није у прилошкој служби јер се њом преко копуле ближе одређује именица *служење*, па би се она одредила као придев. У другом примеру реч *шик*, опет преко копуле, ближе одређује глагол *возити*, па би се одредила не као именица или придев у прилошкој служби, већ као прилог. Будући да се одређује као описни придев, очекивано је да ће конверзијом настати и прилог за начин. У анализираним граматикама се ова реч не наводи као пример, али на основу наведених примера реч *шик* одређујемо као именицу, као придев, али и као прилог.

Речи које припадају овој групи разноврсне су како у погледу свог значења, тако и у погледу одређења. На основу анализе могу се издвојити три групе. У првој би биле речи које се одређују само као именице, у другој оне које се одређују и као именице и као прилози, па чак и још нека врста речи, и у последњој су речи које стоје на граници између именица и прилога.

Већина речи ове групе показала је да се, осим као именице, могу одредити и као прилози. Будући да мењају своју улогу и значење, али и своје морфолошке карактеристике (јављају се само у једном облику), при обради ових речи не може се говорити о прилошкој служби именица, већ о правим прилозима. Примери који готово потврђују припадност обема класама јесу именице које означавају количину, па самим тим и количински прилози (*безброј*, *колицина*, *мрва*, *мрвичак*, *тма*), али су исто тако присутна и друга значења (*мах*, *ненад*, *пункт*, *ретур*, *свагдан*, *сефте*, *текрар*, *халал*, *харам*, *цик* и *час*). Именице *пролет* и *руља* посебно издвајамо јер се прилог и именица облички разликују. Прилошко значење облика инструментала јединине се осамосталило и настали су прилози *пролети* и *руљом*. Поједине речи

могуће је одредити и на више начина: као именице, прилоге и речце (*хаирлија* и *чудо*) и као именице, прилоге и придеве (*цикцак* и *шик*).

Код друге скупине се у обради такође наводи да могу имати прилошку службу, али је код ових именица, за разлику од претходних које се уједно могу одређивати и као прилози, навођење те службе сувишно. Именице као врста речи могу у реченици вршити различите конституентске функције, па тако и функцију прилошких одредби. Када се налазе у овој функцији, оне самим тим постижу и прилошко значење и морају бити у неком од зависних падежа. Речи *вода*, *зера*, *миг*, *насан*, *првина*, *скуп*, *сласт*, *суво* и *тако* у оквиру реченице могу имати прилошку службу, али само када су у зависном падежу или су део предлошко-падежне конструкције. Да ли ће се оне у оном конституентском облику у ком имају прилошко значење осамосталити и почети употребљавати као самосталне лексеме, као што се то десило код појединих прилога, остаје тек да се види.

Именице *кас* и *трк* издвајамо као посебне случајеве јер у њиховој обради оно значење које се наводи као прилошко, заправо није прилошко. Именице *кас* и *трк* се могу употребити као наредба. Будући да се наредбе најчешће сврставају у категорију узвика, рекли бисмо да би тако требало размотрити и ту специфичну употребу ових речи. Међутим, за такву тврдњу је неопходно наћи већи број примера и додатно истражити употребу ових речи.

Речи *жалост*, *красота*, *лепота*, *необичај* и *страхота* су се у анализи показале специфичним. Та њихова специфичност лежи у томе што се једним делом налазе на граници између именица и прилога. Као и остале именице ове подгрупе, за њих се наводи да када су синонимне прилозима, имају прилошку службу. Примери који представљају потврду прилошке службе најчешће су реченице са копулативним предикатом, што је заправо и изазвало тешкоћу у њиховој анализи (*То је лепота/красота/жалост/страхота.* и *То је лепо/красно/жалосно/страхотно*). На први поглед било би уобичајено имати именски копулативни предикат, али исто тако могуће је употребити и прилошки, што зависи од намере говорника⁵⁰. Једино на шта се можемо ослонити у одређивању врсте речи, јесте њен облик и могућност да буду ближе одређене придевима, те их стога одређујемо као именице. „Често се запажа да прилози нису потпуно одвојени од других речи, па нисмо с формалне тачке гледања увек у стању да означимо да ли је реч узета као име или као прилог. Ово бива, природно је, у различним случајевима где су имена (у зависним или независним падежима, с предлозима или без њих) у служби различних прилошких одредаба, као различни додаци предикату. Природно је што ту треба полазити од функционалне службе у реченици, а лексичку и формалну, морфолошку страну, задржавати као карактеристичну за одређивање врсте или групе таквих прилошких речи и израза.” (Лалевећ 1957: 72). Међутим, именице *страхота* и *красота* употребљавају се и као прави прилози: *страхота* када означава количину, а *красота* када означава начин. Имајући то у виду за именице *лепота* и *жалост*, али и друге апстрактне које је могуће на исти начин употребити, неопходно је наћи што већи број примера, а тек онда утврдити да ли имају прилошко значење и да ли се оно довољно осамосталило да бисмо и саму реч одређивали као прилог.

На крају, сматрамо да истицање прилошке службе у оквиру речничког чланка није неопходно, јер именице могу вршити различиту службу у реченици. С друге стране она значења која су прилошка и где је дошло до одвајања прилошког значења и настанка правог прилога треба издвојити и обрађивати као засебну одредницу, што је и било предвиђено: „Кад инструментал јединине или множине од какве именице има прилошко значење (*јутром*, *годинама* итд.), он није уношен у Речник као засебна одредница, већ је дат код дотичне

⁵⁰ О разликовању прилошког и именског копулативног предикатива говоре и М. Ивић и И. Грицкат (1961: 70–71) у циљу разликовања придева и прилога. Тако М. Ивић наводи да су у том случају инострани лингвисти донели закључак „да су придев и прилог, када се за критериј узме искључиво обавештајни учинак, у ствари представници једне исте језичке, односно спознајне категорије” (Ивић 2007а: 7–8).

именице под засебном тачком као прилошко значење. Наравно, кад је такав облик постао засебна врста речи (тј. у овом случају прилог), онда је уношен као засебна одредница” (Белић 2000а: 644). На основу приказане анализе, можемо видети да су поједине речи, од писања Белићевих напомена о обради речника, прошле кроз промене. Прилошко значење именице се у појединим случајевима развијало кроз време да би се осамосталило и постало прави прилог. Да ли ће се то десити и са другим именицама у оквиру ове групе, питање је за чији је одговор потребно још времена и додатног истраживања.

2.4.7.3. Предлог у прилошкој служби

У ову групу спадају речи које се примарно одређују као предлози, а у једном од значења се наводи да могу имати и прилошку службу. То су: *ван, место, мимо, наместо, око, осим, уместо* и *унаточ*.

Предлог *ван* може имати прилошку службу када значи ’сем, осим’.

- (1) *Врх тога не бијаше ништа у соби, ван прости стол и четири столчића.*
- (2) *И томе није било друге сврхе ван што ју је водила жеља да буде напредна.*

Овакво одређење јавља се само у РМС, у Једнотомнику изостаје, док се у РСАНУ одређује као везник. Само значење, али и наведени примери, говоре да је у питању везник, те га тако треба и одредити, и то не у оквиру предлога, већ као посебну одредницу. Дакле, овде се ни о каквој прилошкој служби, односно, прилогу не може говорити.

У сва три анализирана речника *место* се у примарном значењу одређује као предлог, а у секундарном се наводи да се он јавља и у прилошкој служби ’на почетку реченица и израза којима се помиње нешто што није реализовано, него је замењено другом радњом, решењем и сл.’

- (1) *Мјесто у Чачански одред, Фића и ја вратили смо се у Крагујевац.*
- (2) *Мјесто да премеће луг на огњишту, он збијао шале с дјецом.*

Ни у једном од наведених примера не бисмо рекли да *место* има прилошко значење нити прилошку службу. Оваква употреба ове речи много је ближа везницима, него прилозима, због чега мислимо да је тако треба и одредити. Ако прилоге посматрамо као речи које ближе одређују глаголску радњу по неком од њених аспеката или указују на количину онога што значи именица и на степен заступљености неке особине, можемо закључити да *место* не постиже ниједно од наведених значења у овим примерима.

У анализираним граматикама *место* се јавља као пример предлога (Мразовић 2009: 393; Клајн 2005: 159; Бабукић 1854: 331), али и као пример везника (Мразовић 2009: 429). Михаило Стевановић у својој граматичи (1986) наводи да се поједини предлози користе и као прилози и као речце, и, поред других, ту набраја и *место*, али не наводи ниједан пример, нити говори да ли је у питању прилог или речца (Стевановић 1986: 381). Можемо закључити да се у случају речи *место* не може говорити ни о каквој прилошкој служби. *Место* по врсти речи припада предлозима, али сматрамо да се може одредити и као везник.

У РМС и РСАНУ се *мимо* одређује као предлог, а у значењу ’поред, покрај’, које се у оба речника бележи као последње, наводи се да овај предлог има прилошку службу. Пошто се у РМС наводи само један пример, остале смо преузели из е-РСЈ:

- (1) *Он само мене мимо.*
- (2) *Тврђаху ... да бијаше у кући кроз ноћ тихо и мирно ... и да ни коњ ни кочија мимо не прођоше.*
- (3) *Проведе се једаред врло рђаво шалећи се тако с једним, који прође мимо.*
- (4) *Каже да сабља није додирнула ни срце ни цигерице, но је мимо прошла.*
- (5) *Зашто су брзо затворили врата, кад су спазили да она пролази мимо.*

У свим наведеним примерима реч *мимо* заиста се, на први поглед, може одредити као прилог. Самостална је, нема иза себе никакву именичку јединицу у зависном падежу која би употпунила њено значење. Међутим, ако бисмо пажљиво прочитали примере, видели бисмо да је та именичка јединица, заправо, елидирана, јер је већ у самој реченици поменута, односно, позната је из контекста. Тамо где то није случај, сама реченица, као у првом наведеном примеру, делује непотпуно.

У Једнотомнику се *мимо* одређује само као предлог. И у анализираним граматикама *мимо* се може наћи само као пример предлога (Мразовић 2009: 393; Бабукић 1854: 331; Симић–Јовановић 2007: 138), али се у појединим наводи да се може употребљавати и као прилог (Барић и др. 1997: 278). Ипак, сматрамо да *мимо* може бити само предлог, а да прилошка служба настаје елизијом именичке јединице јер је она већ позната из контекста.

Реч *наместо* се у сва три анализирана речника обрађује истоветно – у примарном значењу се одређује као предлог, док се у секундарном наводи да је у прилошкој служби када с везницима *да* и *што* означава да је нешто замењено другом радњом, односно да испред реченица означава да није остварено оно што је тим реченицама речено већ да је замењено неком другом радњом, ситуацијом, мером и сл.

- (1) *Наместо да ... тражи заклон ... она се узнемири.*
- (2) *Наместо да ленчари, боље је да ради.*
- (3) *Наместо да у мене живота уливају, напајају ме леденим отровом.*
- (4) *Старчевић ... за Римљане је доказивао да су дегенеровали зато „јер су, наместо остати учитељи, пуштали се бити ученицима...”.*

У свим наведеним примерима чини се да *наместо* као самостална реч нема прилошко значење, већ га остварује заједно са осталим члановима реченице. У овом значењу *наместо* може бити у реченици само уз везнике *да* и *што*, те се пре може одредити као везнички израз, односно, његова служба је пре везничка но прилошка. У сваком наведеном примеру реч *наместо* стоји на почетку предикатске реченице и не може мењати слободно свој положају у оквиру реченице, што је још једна од одлика везничких речи.

У граматикама се *наместо* наводи само као пример предлога (Мразовић 2009: 393; Бабукић 1854: 331–332; Клајн 2005: 160), што и одговара примарном значењу које се наводи у речнику. Ипак сматрамо да је оправдано рећи да се реч *наместо* може наћи и као део везничког израза и да у реченицама остварује прилошку функцију само као део реченице, док као засебна реч ту службу не може постићи.

При обради предлога *око* у последњем значењу наводи се да он уз бројеве, када означава 'приближно доба узраста, старости, приближно време неког збивања и сл.' или 'приближан број, меру, количину нечега' може бити у служби прилога. Примери који се наводе гласе:

- (1) *Старац око седамдесет година.*
- (2) *Око једног сата [су] стајали.*

(3) *Приход ... се креће ... око шест милијуна.*

(4) *Зидови дебели ... око два метра.*

Ако имамо у виду да су прилози самосталне, пунозначне речи (које одговарају на питања *када?*, *где?*, *како?*, *зашто?* и *колико?*), можемо закључити да се *око* не може одредити као прилог. На питање *Колико старац има година?*, одговор не може бити *око*. Значење речи је непотпуно због чега захтева допуну у виду партитивне синтагме *седамдесет година*. Исто је и у осталим примерима – реч *око* је самостална и своје значење остварује тек у конструкцији са синтагмом иза себе. Помоћне речи које служе за „означавање односа појединих падежних облика самосталних речи према другим речима у реченици и за ближе одређивање тога односа” (Стевановић 1986: 379), називају се предлози. Имајући то у виду, чак и у овом значењу реч *око* бисмо пре одредили као предлог. За предлоге је типично да реч/синтагма која се налази иза њих буде у одређеном падежу, што се овде види само у другом примеру где је синтагма *један сат* у генитиву. У осталим примерима уз *око* се налазе партитивне и паукална синтагма због чега је тешко утврдити падежни облик.

И у РСАНУ се реч *око*, када означава приближну меру, број или количину, одређује као предлог (па чак се наводе и исти примери).

У граматикама се *око* јавља само као пример предлога (Мразовић 2009: 393; Бабукић 1854: 331–332; Барић и др. 1997: 278; Брабец и др. 1968: 154; Симић–Јовановић 2007: 138; Станојчић 2010: 193; Алексић–Стевановић 1946: 123; Остојић 2001: 106). Поменућемо још и то да се у граматици Павице Мразовић реч *око* одређује као речца „*samo uz neki element koji označava neku brojnu veličinu: oko dva sata*” (Мразовић 2009: 477). Остаје недоумица да ли се у овом значењу *око* одређује као предлог или речца. Сматрамо да је ипак у питању предлог јер се речју *око* успоставља количинско значење. Ако бисмо је изоставили, реченица не би имала смисла. Речце су факултативне речи и не врше конституентску функцију. Осим тога, видимо да се и у овом значењу синтагма која стоји уз реч *око*, када је то могуће одредити, налази у генитиву. Због свега наведеног сматрамо да се реч *око* одређује само као предлог.

Реч *осим* се у РМС и Једнотомнику у прва два значења одређује као предлог који се користи да се исказе изузимање (‘изузев, сем’) и кад се указује да се нешто разликује, издваја од осталог ‘друкчији (друкчија и сл.) од, различит од, мимо’ и кад се указује на изостанак чијег суделовања, учешћа у нечему ‘без, мимо’. Примери у којима се потврђује употреба предлога гласе:

(1) *Ја ништа не видим осим земље.*

(2) *И по ношњи и по животу кућному та је кућа увијек била осим свега свијета.*

(3) *Неће ли се то некако преломити осим нас ... Нијесмо вични томе послу.*

У сваком од наведених примера *осим* захтева иза себе именичку јединицу у неком падежу (генитиву) и наведена значења остварује тек унутар конструкције заједно са именицом, због чега се и одређује као предлог.

У последњем значењу наводи се да предлог може бити у прилошкој служби када се користи ‘за изузимање’ и ‘кад се нешто прибара, надодаје’.

(1) *Нит’ му ишто ... помаже злато, осим што му смрт скорије ваби.*

(2) *Где је хармонија, осим у љубави.*

(3) *Осим што је село довео у ред, уредио је и своју кућу.*

У наведеним реченицама реч *осим* ни по једном аспекту не одређује глаголску радњу нити исказује количину или степен заступљености неке особине, па се не може рећи да има

прилошко значење нити службу, а самим тим ни да је у питању прилог. У наведеним примерима реч *осим* везује две предикатске реченице, те бисмо је могли одредити као везник.

Значења речи *осим*, која су овде обележена као прилошка, у РСАНУ се обележавају као везничка, односно, наводи се да је предлог у везничкој служби.

У граматикама је одређење ове речи јасније – реч *осим* се налази и као пример предлога (Мразовић 2009: 393; Клајн 2005: 163; Барић и др. 1997: 278; Стевановић 1986: 381; Симић–Јовановић 2007: 138) и као пример везника (Мразовић 2009: 429; Бабић и др. 1991: 734), при чему се посебно напомиње и да *осим* заједно са *кад*, *ако* и *што* ствара и везничке спојеве (Клајн 2005: 166; Барић и др. 1997: 281).

Реч *осим*, самостално узета, може се одредити као везник и као предлог, за шта потврду налазимо и у речницима и у граматикама. Осим тога, везничку функцију ова реч може имати и у споју са другим речима (*кад*, *ако*, *што*).

Реч *уместо* се и у РМС и у Једнотомнику одређује као предлог који 'с речју у генитиву показује да је оно што је њиме исказано замењено нечим другим: наместо, место'. У другом значењу наводи се да је предлог *уместо*, када се јавља са везницима *да* и *што*, у прилошкој служби и тада означава 'да је једна радња, ситуација и сл. замењена другом'. Пример који се наводи гласи:

- (1) *Шест нахија ... би биле исто тако аутономне ... као и Србија, али би имале своје засебне старешине, уместо да потпадну под Милоша.*

У овом примеру реч *уместо* се не може одредити као прилог јер сама реч нема прилошко значење. Овде се она употребљава као део споја *уместо да* који спаја две предикатске реченице, па би се могао одредити као везнички спој.

И у граматикама, *уместо* се наводи само као пример предлога (Мразовић 2009: 393–394; Клајн 2005: 160), па чак и у оквиру веза као што је *уместо да* (Стевановић 1986: 381). Имајући све наведено у виду, сматрамо да се *уместо* као самостална реч може одредити само као предлог и никако другачије.

Реч *унаточ* одређује се као предлог 'у допусном значењу, кад се констатује да нешто бива, постоји и сл. иако није сагласно с околношћу изложеном у падежном изразу с овим предлогом: упркос, и поред'. У другом значењу наводи се да *унаточ* може бити и у прилошкој служби у значењу 'супротстављања нечему: насупротив, супротно, противно; у супротном смеру'.

- (1) *Кад се упре поглед управо, онда очни мишићи раде један другом унаточ.*

У овом примеру реч *унаточ* је само променила своју позицију. Уместо да стоји испред именица, она се налази иза ње, што није неуобичајено (Барић и др. 1997: 277). Сматрамо да и овде *унаточ* треба одредити као предлог, али не као предлог у прилошкој служби већ само као предлог.

У Једнотомнику се реч *унаточ* обрађује и као предлог и као прилог у оквиру истог речничког чланка, при чему се врста речи раздваја римским цифрама. Пример који се наводи за прилог исти је као и пример који смо навели за прилошку службу. У њему, како смо већ рекли, *унаточ* није прилог већ предлог који стоји иза именице у дативу, а не испред.

Ипак сматрамо да се реч *унаточ* може одредити и као прилог али, пример који се наводи то не потврђује, због чега смо искористили пример из литературе:

(1) „*кад смо ћели унатоц чинити*” (Белић 1999: 323).

У граматицама *унатоц* се одређује као предлог (Барић и др. 1997: 277), али се у литератури може наћи и као пример прилога, због чега сматрамо да је одређење ове речи и као прилога и као предлога оправдано.

У оквиру ове групе само се код једне речи могло говорити о прилошкој служби, односно о правом прилогу, а то је реч *унатоц*. Анализа свих осталих речи показала је да се значења у којима предлог има прилошку службу не могу обележавати као прилошка. Реч у том значењу или остаје предлог (*мимо* и *око*) или је заправо везник (*ван*, *место*, *осим*) или део везничког израза (*уместо* и *наместо*).

2.4.7.4. Придев у прилошкој служби

Речи које се примарно одређују као придеви при чему се наводи да могу вршити и службу прилога јесу: *једнак*, *квит*, *леп*, *мртав* и *реш*.

Придев *једнак* у прилошкој служби има значење 'одмах, сместа'. Примери који то значење потврђују гласе:

(1) *Једнак пуче хиљаду пушака... једнак врисну хиљаду момака.*

И значење и пример показују да се реч *једнак* у овом случају може одредити као прилог и да се не мора говорити о прилошкој служби.

У Једнотомнику се ово значење не помиње, па се *једнак* одређује само као придев, док у РСАНУ постоје две одреднице – једна одређена као придев, а друга као прилог, што сматрамо добром праксом у обради хомонимних речи. У граматицама се *једнак* не наводи као пример прилога, због чега се ослањамо само на речнике када кажемо да је двоструко одређење ове речи могуће.

Реч *квит* се у РМС и РСАНУ, у примарном значењу одређује као непроменљиви придев са значењем 'изједначен, подмирен', а у другом придев има прилошку службу када значи 'готово, решено, свршено'. Примери у којима *квит* има прилошку службу су:

(1) *Кад команда каже да нема бога, онда га нема и квит!*

(2) *Имају да слушају наређење штаба и квит посла.*

Конверзија међу придевима и прилозима је веома честа појава. Велики део прилога је настао од придева (Белић 1999: 311), због чега је потпуно оправдано у оваквим случајевима раздвајати реч на две одреднице, на придев и прилог, јер су у питању две речи. У Једнотомнику се *квит* у првом значењу одређује као непроменљиви придев, у другом као прилог.

Међутим, у претходно наведеним примерима сматрамо да се *квит* не може одредити ни као придев у служби прилога нити као прилог. У оба примера речју *квит* говорник исказује потпуну увереност у свој исказ, или, како је наведено у РСАНУ 'у узвичном значењу, кад се истиче да је нешто апсолутно тако, да не трпи приговор'. Оваква употреба речи *квит* много је ближа речцама.

Квит се као пример јавља само у једној од анализираних граматики и то као речца, тачније копулативна речца која, у реченици може вршити „*funkciju dopune uz glagole biti/jesam, dati se, učiniti*”. One [копулативне партикуле] се иначе не јављају, *nikako drukčije, već samo kao*

predikativne dopune, ali na komunikativnom nivou ipak na neki način izražavaju stav govornog lica” (Мразовић 2009: 501). Примери у речнику показују да се оне могу наћи и ван функције предикативне допуне, али свакако се одређују као речце.

У једном од својих значења придев *леп* у инструменталу јд. може бити у прилошкој служби када означава да се нешто ради ’на пријатељски начин, љубазно, без принуде, притиска’.

- (1) *Видео [сам] да лепим нећу ништа постићи.*
- (2) *Изведите га с лијепим напоље.*

У наведеним примерима *лепим* се понаша као прилог и потпуно једнако значење исказа се добија ако би се уместо њега ставио прилог *лепо*. Придеви као самосталне речи не могу имати прилошку конституентску функцију, већ је могу остварити заједно са именицом. Због тога би се тешко могло рећи да ова реч остаје придев који у инструменталу добија начинско прилошко значење, већ да је прави прилог.

У граматикама се ова реч не јавља као пример, што је и очекивано јер је варијанта *лепо* много фреквентнија. Исто тако, ово значење изостављено је и из РСАНУ и Једнотомника, због чега би се одређење ове речи као прилога могло довести у питање. Ипак, мислимо да најприхватљивије решење, јер су придеви речи које ближе одређују именицу. Не могу стајати самостално, већ се увек везују за именицу, директно или преко копуле. Друго могуће тумачење овог примера јесте да је именица *начин* елидирана и да се она овде подразумева. Ако би се ово узело у обзир онда бисмо могућност одређења ове речи као прилога оставили по страни. Свакако, неопходно је пронаћи још примера да би се донео коначни суд. А на основу постојећег материјала могли бисмо *лепим* посматрати као посебну одредницу и одређивати је као прилог.

У сва три анализирана речника, у претпоследњем значењу придева *мртав* наводи се да ова реч може имати и прилошку службу када значи ’у највећој мери, претерано’. Као примери се наводе синтагме *мртав жедан*, *мртав пијан*, *мртав поспан*, али и реченице:

- (1) *Ти си мртав гладан.*
- (2) *Код ујне, у кафану, долазио би само о подне и увече, мртав уморан.*

У наведеним примерима јасно се може видети да придев *мртав* има службу прилошке одредбе, односно има прилошко значење исказивања степена заступљености особине исказане придевом. Међутим, ако узмемо у обзир и примере попут ових у е-РСЈ, видећемо да се ова реч никако не може одређивати као прилог, јер је променљива, конгруира са именицом у роду, броју и падежу:

- (1) *Официри и жене им ... мртви пијани, поваљују једни друге у снијег.*
- (2) *Јозефина га мртваго болног метну у кола.*

У граматикама се ова реч не јавља као пример прилога, што је и очекивано пошто задржава формалне карактеристике придева као врсте речи, те је тако и одређујемо. Да би се одредила ко прилог, неопходно је да се морфолошки прилагоди прилозима, што, како показују примери, није случај са овом речју.

Реч *реш* се у примарном значењу одређује као непроменљиви придев са значењем ’који хрска под зубима, уочљиво добро печен’.

(1) *Кад се испече да је реш, да пуца под зубима.*

У наведеном примеру реч *реш* има службу именског копулативног предикатива, која се исказује и придевима.

У секундарном значењу наводи се да придев може бити у прилошкој служби када значи 'добро печено (да хрска под зубима)':

(1) *Волим само бјелице реш печене на ражњу.*

У овом примеру реч *реш* стоји уз облик трпног глаголског придева глагола *пећи* и ближе га одређује по начину због чега се одређује као прилог. Будући да је један од најчешћих примера конверзије прелазак придева у прилоге, сматрамо да је у овом случају оправдано одређивати реч *реш* и као придев и као прилог. Иако се у граматикама не може наћи као пример, и овога пута можемо се ослонити на примере који се наводе у речнику и закључити да се *реш* одређује двојачко, као придев и као прилог.

Речи ове подгрупе показују да се у највећем броју случајева оне могу одређивати и као придеви и као прилози. Овакав закључак био је и очекиван будући да је највећи број прилога у српском језику настао управо од придева. У основном значењу речи *једнак*, *квит*, *лепим* и *реш* преузимају морфолошке карактеристике прилога, добијају прилошко значење и улогу у реченици, због чега их треба и категоризовати као прилоге, а не придеве са прилошком службом. Придеви као врста речи могу вршити прилошку конституентску функцију само као део именичке синтагме, али никако као самосталне јединице. Од овог закључка одступа само реч *мртав*, јер конгруира са речју коју ближе одређује, због чега се не може сврстати међу прилоге.

2.4.7.5. Заменица у прилошкој служби

У оквиру ове подгрупе нашле су се заменице: *какав*, *овај*, *онај*, *понешто*, *свој* и *штогод*.

Реч *какав* се у примарном значењу одређује као заменица која 'изриче питање о особини, својству кога или чега'. У последњем значењу наводи се да она може имати прилошку службу када значи 'отприлике', а примери који потврђују ту службу су:

(1) *Има томе каквих дванаест година...*

(2) *Треба да одијелиш од мене Божицу за каквих четрдесет дана.*

У наведеним примерима се види да је заменица *какав* променљива реч, те се не би могла сврстати у категорију прилога. Иако има прилошко значење, сматрамо да није неопходно то посебно истицати. Довољно је навести само значење речи и пример, како је то урађено у РСАНУ и Једнотомнику. И у једном и у другом речнику се наводи значење, али се прилошка служба не помиње.

Реч *овај* се у РМС одређује као показна заменица 'за оно што је у непосредној просторној или временској близини онога који говори'. Како се у речнику бележи, њена употреба може бити разнолика, па се тако у другом значењу користи у именичкој служби, у трећем као поштапалица, узречица, а у последњем четвртном, у прилошкој служби, само када је у средњем роду. Примери који представљају потврду прилошке службе су:

(1) *Ви сте ово први пут дошли на шкољ.*

(2) *Ми и ово Дрварчана слушаћемо их за по сата.*

(3) *Изјависмо да немамо никакве валуте до ово прња на себи.*

У другом и трећем примеру заменица *ово* означава 'мали број, малу количину, мало (чега)' и у том значењу она би се могла одредити и као прилог. Да је у питању прилог, говори и то што је непроменљива. Пошто означава количину и има допуну у генитиву множине (*Дрварчана*), у обе реченице *ово* се може одредити као центар прилошке партитивне синтагме. С друге стране, прилошко значење речи *ово* у првом примеру изостаје. Употребом ове речи говорник исказује упитаност, чуђење поводом онога што се исказује у реченици. Њено место у реченици је слободно, нема везану позицију, и њено значење обухвата целокупни исказ, тачније односи се на цео исказ. Имајући у виду наведене карактеристике, у овој употреби *ово* би се пре могло одредити као речца, како је то већ учињено у РСАНУ, а не прилог или чак заменица у прилошкој служби.

И у РСАНУ и у Једнотомнику се при обради ове заменице у једном од значења наводи да, када означава количину, може имати прилошку службу, док се у граматицама наводи само у свом примарном значењу, као заменица (Станојчић–Поповић 2011: 102).

Речници у овоме морају бити сагласни и једнообразни. Ако примери то показују, оправдано је рећи да *ово*, када означава малу количину нечега, преузима карактеристике прилога као врсте речи и одређује се као прилог.

У сва три речника, у једном од значења наводи се да заменица *онај* може бити у прилошкој служби када се користи 'у приповедању ради подсећања и сл: у оној прилици, онда'.

- (1) *Ипак [сам] показао милосрђе кад сам те оно нашао у шуми.*
- (2) *На лицима се ... примећиваше душевни мир, као оно кад човек осети задовољство после извршене тешке дужности.*
- (3) *Како се оно вели: живот одређује начин мишљења.*

У сва три примера реч *оно* има временско прилошко значење јер одређује глаголску радњу по времену њеног вршења, односно, одговара на питање *када* (у *којој прилици*). Са оваквим значењем и конституентском функцијом, она се пре може одредити као прилог него показна заменица. Оваквом одређењу у прилог иде и то што се у свим примерима који се наводе у сва три речника ова реч јавља увек у истом облику – *оно*. Употреба само једног облика одређује је као непроменљиву реч, те самим тим не може бити заменица већ само прилог.

У граматицама се *онај* и *оно* јављају као примери показних заменица (Станојчић–Поповић 2011: 102), али и као примери речца (Мразовић 2009: 489; Барић и др. 1997: 282). Ни у једном контексту се не јављају као прилози. Међутим, сматрамо да се у овом значењу *оно* треба обрађивати као посебна одредница која ће бити одређена као прилог. У реченицама има прилошко значење, користи се да би упутила на неки временски тренутак. Њено значење синонимно је заменичком прилогу *онда* и употребљава се само у облику *оно*, што је, са формалне стране, чини непроменљивом речју. Имајући све наведено у виду, сматрамо да је оправдано одвојити реч *оно* од заменице и одредити је као прилог када има временско значење.

Заменица *понешто* у РМС и Једнотомнику, у последњем значењу има и прилошку службу када је синонимна прилогу *помало*.

- (1) – *Кад тако желите сви, нека вам буде! – рече понешто зловољно Хусеин.*

Будући да се употребљава у прилошком значењу и функцији, могли бисмо ову реч одредити и као прилог, а не заменицу у прилошкој функцији. У граматицама се *понешто* не

јавља као пример прилога, али будући да се оваква употреба наводи у речнику, сматрамо да је двоструко одређење могуће.

Реч *свој* се и у РМС и у Једнотомнику одређује као присвојна заменица сваког лица. У последњем значењу наводи се да она може бити и у прилошком значењу: 'отприлике, приближно'.

- (1) *Остави ... синчића од својих дванаест година.*
- (2) *Ово буре има својих сто педесет литара.*

У оба наведена примера она се налази у генитиву множине. Будући да прилози спадају у непроменљиве речи, реч *свој* се, без обзира на значење, не може довести у везу са прилозима. Осим тога, ова реч ни у једном примеру не исказује количину, па не може имати ни прилошко значење. Прилошку конституентску функцију могу вршити различите врсте речи, али у овом случају *свој* нема ни прилошку конституентску функцију. У оба примера треба је одредити као заменицу, чије је функција у реченици редудантна. И у граматикама *свој* се наводи само као пример придевске присвојне заменице, што сматрамо јединим могућим одређењем (Станојчић–Поповић 2011: 101).

Штогод се у примарном значењу и у РМС и у Једнотомнику одређује као заменица која има неодређено значење 'нешто'.

- (1) *Требало [је] часницима штогод прибавити.*
- (2) *Ако штогод сад баш и заборавим ... сетићу се тамо.*

У секундарном значењу наводи се да се ова заменица може наћи и у прилошкој служби када има значење 'мало'.

- (1) *Ако се са овим Турчином штогод споречка о Српству, нека има когод ко ће његовом народу причати.*

У наведеном примеру реч *штогод* означава количину, стоји уз глагол *споречкати се* и ближе га одређује по томе у којој се мери врши радња. Будући да преузима особине прилога, сматрамо да се она у овом значењу може и одредити као прилог.

У анализираним граматикама се ова реч не јавља као пример, али на основу њене обраде у речницима Матице српске можемо закључити да се она може двоструко одредити, и као заменица и као прилог.

Анализа речи ове подгрупе показала је уједначену слику. Већина њих може се двоструко одређивати – као заменица, али и као прилог (*овај, онај, понешто* и *штогод*), при чему се код заменица *овај* и *онај* облик средњег рода употребљава као прилог (*ово* и *оно*), па чак и као речца. Могућност одређења ових речи као прилога произлази из њихове употребе у реченици, њихове конституентске функције и, на крају, преузимања морфолошких карактеристика прилога као врсте речи. Од целе групе одступају само заменице *какав* и *свој* јер су деклинабилне због чега их треба одређивати само као заменице, иако њихова улога у реченици није упућивање.

2.4.7.6. Речца у прилошкој служби

Један број речи је у РМС обрађен тако што се примарно одређују као речце, а у одређеном значењу имају и прилошку службу. У овој групи налазе се речце *о, само, ха* и *хич*.

Реч *о*, када се користи с понављањем у узастопним реченицама, са значењем 'час ... час, сад ... сад', одређује се као речца у прилошкој служби.

(1) *Нервозна [је] као на иглама: о врти се, о гледа кроз прозор, о шта не ради.*

Само одређење речи као речце у прилошкој служби наводи на то да је *о* речца која у реченици има прилошку службу, односно, службу прилошке одредбе. Овакво тумачење се не може прихватити ако имамо у виду да је једна од основних особина речца као врста речи то што немају конституентску функцију, самим тим ни прилошку, већ само комуникативну. Реч *о* нема прилошку функцију, јер ни по ком аспекту не одређује ближе радњу глагола у реченици. У наведеном примеру речју *о* говорник истичући клаузу која јој следи исказује свој лични став поводом онога што чини вршилац радње/носилац стања. Стога се, овако употребљена реч *о* пре може одредити као речца, него као прилог.

У РСАНУ речца *о* издваја се као посебна одредница која служи за појачавање и истицање при вишеструком набрајању. У Једнотомнику и у граматикама се ова речца не може наћи као одредница, тј. пример. Ипак, на основу дефиниције и примера можемо закључити да се реч *о* одређује као речца.

Речца *само* у РМС и Једнотомнику може бити у прилошкој служби (обележено римском цифром један) и у служби везника (обележено римском цифром два). *Само* у прилошкој служби може имати различита значења. У првом значењу употребљава се 'за ограничавање: једино, искључиво; не више него, свега'. Примери који се наводе су:

- (1) *Управник је звао Милоша „пјесником” и с њим говорио само у десетерцу.*
- (2) *Краљ мисли само на свој џеп, па зато и ратује.*
- (3) *Одавде је само један корак до идеализма.*
- (4) *Пардон, само часак!*

У сваком наведеном примеру реч *само* нема нити прилошку службу нити прилошко значење. Ако пођемо од дефиниције прилога као речи које „најчешће одређују место, време, начин, количину или узрок глаголске радње” (Ломпар 2016: 353), видећемо да то у овим примерима није случај. У другом примеру *само* чак није ни део прилошке одредбе, већ неправог објекта. Речју *само* посебно се истиче елемент (реч или синтагма) који јој следи – никако другачије већ само у десетерцу; ни на кога другог већ само на свој џеп итд. Опште значење које *само* има у овим примерима јесте значење ограничавања или изузимања (Ристић 2009: 42; Ковачевић 2011: 189–190).

У другом значењу реч *само* се користи за појачавање, а примери који се наводе су:

- (1) *Како се само изродио и искварио садашњи нараштај.*
- (2) *Чуваран, што само може бити сиромах човјек.*
- (3) *Како ћу му само погледати у очи.*

Ни у овим примерима реч *само* нема прилошку службу, већ, као што и само значење каже, служи да додатно истакне елемент који јој следи у односу на друге реченичне чланове.

У трећем значењу *само* се користи у вези са *што* (*само што*) и синонимно је са *тек што* и *једва што*. Пример који се наводи гласи:

(1) *Увукао врат у рамена и само што шапће.*

Као у претходним случајевима, и овде се спојем *само што* истиче глагол *шаптати*, реч која му следи, односно, говорник наводи да је субјекат реченице само то ради и ништа више.

Једино значење где постоји компонента прилошког значења јесте последње. Реч *само* може исказивати изненадност и истовременост: 'тај час, тог тренутка, одједном, неочекивано' и, у вези с речцом *да*, 'истиче тренутак пред свршетак радње или стања: тек што није'. Примери који се наводе су:

(1) *Поспремам по клијети, а Цила се само створи на вратима.*

(2) *Оне звијезде само да се погасе. Јутро да замириши.*

Чак и у овим примерима сматрамо да се речју *само* не даје информација о времену вршења радње, већ се тај тренутак истиче. У првом примеру неочекиваност се постиже и употребом аориста у тој реченици, а *само* нам служи да то додатно истакне.

Анализа свих наведених примера показала је да речца *само* нема прилошку службу, већ да је у сваком наведеном примеру њена функција искључиво комуникативна, а то је да искаже мишљење говорника тако што модификује део исказа, што је и основна особина речца као врста речи⁵¹.

И у граматикама *само* се налази као пример речца (Мразовић 2009: 477; Бабић и др. 1991: 733; Барић и др. 1997: 281, 282; Стевановић и др. 1986: 384; Симић–Јовановић 2007: 139). Ни у једној ова реч није пример прилога нити се наводи да може имати прилошку службу.

Под римским бројем два наводи се да речца *само* има везничку службу. Будући да речце као врста речи не улазе у истраживање, анализу овог значења остављамо за будуће радове. Оно што можемо навести јесте да се у граматикама *само*, осим као речца, наводи и као пример везника (Мразовић 2009: 417–418; Бабић и др. 1991: 733; Клајн 2005: 163; Барић и др. 1997: 281; Брабец и др. 1968: 156; Станојчић–Поповић 2011: 135; Станојчић 2010: 193; Стевовић 1968: 48).

Реч *ха* се у зависности од значења може одређивати разнолико. У првом значењу одређује се као узвик 'при дозивању, ословљавању и поздрављању; за подстицање и у молби; за изражавање раздраганости, дивљења и одушевљења и сл.'. У другом значењу *ха* се одређује као речца у прилошкој служби, у трећем као речца за питање, а у четвртном као речца у служби везника. Будући да се у овом раду бавимо прилозима, овде ћемо анализирати само друго значење речи *ха*.

Пошто се одређује као речца у прилошкој служби, покушаћемо да на основу значења и примера покажемо која је врста речи у питању – узвик, речца или прилог. У овом значењу реч *ха* има неколико подзначења. Прво подзначење, које се у речнику обележава као 2.а., гласи 'нимало, николико', а пример је:

(1) *Ама баш ха! ... ни црно испод ноката.*

Значење речи *ха* може се протумачити само на основу синонима који се наводе. Дакле, у наведеном примеру уместо речи *ха* могу се искористити речи *нимало* и *николико*, али исто тако и реч *ништа*. Будући да значење није јасно исказано, не може се јасно утврдити ни врста речи.

⁵¹ Детаљно разматрање значења речце *само* у Ристић 1998.

У другом подзначењу (2.б.) наводи се да је *ха* синонимно са прилозима *право*, *тачно* и *таман*:

(1) *Разобадао хата ... па ха! на стражара.*

И у овом примеру се значење може тумачити уз помоћ прилога који су наведени у дефиницији, али исто тако можемо понудити и другачије објашњење. Осим тога што се уместо *ха* могу употребити и други прилози (*одмах*, *одједном* и сл.), ову реч можемо одредити и као узвик који заправо замењује глагол *хакати*. Ни овде само значење није довољно прозирно, па се самим тим не може лако одредити ни врста речи.

У трећем подзначењу *ха* има исто значење као и реч *чак*, а пример који се наводи гласи:

(1) *Видим само једног роба, скрушенога ха до блата.*

Чак и ако бисмо у виду имали само наведено значење, реч *ха* не бисмо одредили као прилог, већ као речцу, јер се њен синоним *чак* тако одређује (Мразовић 2009: 477; Барић и др. 1997: 282; Клајн 2005: 169–171; Станојчић–Поповић 2011: 133; Станојчић 2010: 191).

Последње подзначење (2.г.) подразумева да се *ха* јавља удвојено и гласи 'час ... час, сад ... сад', а као пример се наводи:

(1) *Ваља се ко грм низ воду, ха тамо, ха 'вамо.*

Једино би се у овом примеру реч *ха* могла одредити као прилог⁵², због временског значења које има у овој реченици.

У Једнотомнику се ово значење уопште и не помиње, а у анализираним граматикама се *ха* наводи само као пример узвика, и то најчешће као ономатопеја смеха (Барић и др. 1997: 284; Бабукић 1854: 341–343; Станојчић–Поповић 2011: 136; Симић–Јовановић 2007: 139; Станојчић 2010: 195).

Реч *хич* као речца у прилошкој служби има значење 'ништа, нимало, хич'.

(1) *А богме ти хич не знам.*

На основу синонима који се наводе у дефиницији, реч *хич* у наведеном примеру можемо заменити заменицом *ништа*, прилогом *нимало* и речју *ич*, која се у РМС одређује као прилог. Речју *хич* нити се модификује значење целог исказа нити се посебно истиче неки реченични члан, те је не би требало одређивати као речцу. Питање је да ли је она заменица или прилог.

У Једнотомнику се не јавља као одредница нити се наводи као пример у анализираним граматикама. Водећи се одређењем речи *ич* (стр. 196), сматрамо да је и у овом случају употребљен прилог који означава меру или количину.

Свака од ове четири речи може се посебно разматрати, јер су границе између непроменљивих речи веома танке, а поготову између прилога и речца. Међутим, на основу описаних значења и примера, код речи *о* и *само* се јасно може закључити да оне немају ни прилошку функцију ни значење. С друге стране *ха* и *хич* развијају и прилошко значење због чега је могуће одредити их и као прилоге. На основу анализе само реч *хич* остаје у оквирима једне врсте речи, док је код других могуће и вишеструко одређење. Тако се *само* одређује и као везник, а *о* и *ха* и као узвици. При њиховој обради свако одређење треба посматрати као

⁵² Исто значење развија и реч *а*, при чему се наводи као посебна одредница и одређује се као прилог (РМС, одредница а³).

посебну одредницу, односно посебну реч. Не може се рећи да речца има прилошку службу јер то није карактеристика речца као врсте речи. Ако реч има прилошку службу и значење, и морфолошке карактеристике прилога, онда је тако треба и одређивати.

2.4.7.7. Узвик у прилошкој служби

У оквиру ове подгрупе нашле су се речи *хеј* и *хоп*. Примарно оне се одређују као узвици, а у једном од значења која остварују имају прилошку службу.

Узвик *хеј* се и у РМС и у Једнотомнику у примарном значењу употребљава 'за скретање пажње и за дозирање или при непосредном обраћању коме; за изненађење'. Овај узвик ће бити у прилошкој служби када се користи удвојено и тада значи 'врло далеко, чак'. Примери који се наводе су:

- (1) *Видите ли тамо далеко ... тамо, хеј, где се савија свод небески.*
- (2) *Ено видиш тамо, хеј, хеј тамо.*

Реч *хеј* у наведеним примерима стоји уз прилог *тамо* (у првом примеру испред, а у другом иза њега). Иако би могло изгледати да га ова реч ближе одређује, значење показује да то није случај. Реч *хеј* не исказује меру, те се њено значење не може одредити као прилошко. Употребом ове речи *говорник* наглашава елемент који следи речи *хеј*, што је уобичајено за речце као врсту речи. Међутим, *хеј* се не би могло одредити ни као речца јер нема конкретно значење. У овом значењу за које се наводи да је у прилошкој служби сматрамо да је у питању само узвик. Узвици као врста речи могу имати широк спектар значења. Које ће значење бити у питању зависи од самог исказа, односно информације коју преноси.

И у анализираним граматикама *хеј* се искључиво наводи као пример узвика (Барић и др. 1997: 283; Симић–Јовановић 2007: 139; Алексић–Станић 1970: 38), а и обрада у речнику такво одређење потврђује.

Узвик *хоп* се у говору користи 'да би се означио скок' или 'да се псу нареди да скочи'. Као примери се наводе следеће реченице:

- (1) *Не реците хоп док нисте скочили*⁵³.
- (2) *Грга је викао обузет страшћу потјере: „Хоп! Хоп! Држ’ гада!”*.

У другом значењу наводи се да узвик може бити и у прилошкој служби када је синониман прилозима *одједном* и *нагло*.

- (1) *Ето ... Човјек! ... Жив и здрав, ходи и ради, и – хоп, умре.*

Без обзира на то што *хоп* у наведеном примеру може у свом значењу носити и временску компоненту, сматрамо да је ипак у питању узвик, јер њим говорник исказује своје осећање изненађења и сл. У зависности од тога како су употребљени, узвици могу носити и различита значења, а понекад и улогу конституента (Стијовић и др. 2019: 40; Лазивић-Коњик 2019: 132–133). У последњем примеру би се *хоп* могло одредити као прилошка одредба, исто

⁵³ Узвици као врста речи представљају занимљиво поље истраживања. Иако језички знаци чија је основна функција комуникативна, а то је да искаже најразличитија осећања говорника, они могу у реченици имати и конституентску функцију (у овом примеру то је функција правог објекта). Овакву њихову употребу бележе и поједине граматике (Бабић и др. 1991: 740–741), при чему се њихова припадност одређеној класи речи не доводи у питање.

као што би се у првом могао одредити као прави објекат. Свакако сматрамо да и даље остаје узвик и да не мења своју врсту речи, без обзира на значење које има у реченици.

У Једнотомнику се реч *хон* обрађује на исти начин, а у граматички у којој се наводи као пример, наведена је само као пример узвика (Бабукић 1854: 341–343).

Основна разлика између узвика и прилога као врсте речи јесте значење. Прилози су пунозначне, конституентске речи, док су узвици речи, који своје значење добијају најчешће када се употребе у контексту. Иако узвици у појединим случајевима могу имати конституентску функцију (Бабић 1991: 740–741; Пипер–Клајн 2013: 50–51; Стијовић и др. 2019: 40; Лазић–Коњик 2019: 132), њихово одређење остаје неупитно. Обе речи, и *хеј* и *хон* се могу на различите начине употребити у комуникацији, али се у основи увек одређују као узвици. Навођење прилошке службе је сувишно. Ни у једном примеру *хеј* и *хон* не одређују ближе ситуацију која је исказана у реченици, због чега се не може говорити ни о прилошкој служби.

2.4.7.8. Прилошка служба

Реч *пут* представља у нашој анализи јединствен случај јер се у РМС не одређује по врсти, већ се само наводи да може бити у прилошкој служби. У оквиру речничког чланка наводи се неколико значења која реч *пут* развија. Да бисмо одредили врсту речи, представимо свако значење, као и примере који то значење потврђују.

У примарном значењу реч *пут* ’у вези с придевима, редним бројевима, показним заменицама показује место дате радње, догађаја у реду других радња, догађаја који се понављају’. Примери који прате ово значење су

- (1) *Задњи пут [је] марамом оздравила старицу.*
- (2) *Хоџа му је по хиљадити пут нагласио како му је ... драго.*
- (3) *Снијег овог ће пута од мора.*
- (4) *Море је било овај пут зелено.*

У сваком наведеном примеру реч *пут* има особине именица као врсте речи: променљива је и уз себе има конгруентни атрибут, придев или придевску заменицу са којом се слаже у роду, броју и падежу.

У значењу обележеном словом **б.** наводи се да реч *пут* ’у вези с главним бројевима, већим од два, и другим речима за количину показује понављање радње’:

- (1) *Храмајући пође до пет пута потоку.*
- (2) *Зар је мало пута мајка у својој кући постајала туђин.*
- (3) *Ако и нису увек неразумљиви, најчешће пута су наивни.*
- (4) *Ми никољитаџи сваки се пут стидимо званице.*
- (5) *Шта сам ти пута говорила.*

И у овим примерима реч *пут* се понаша као именица. У прва три примера је део партитивне синтагме и у функцији је партитивне допуне, коју иначе врше именице. Осим тога, у тој функцији налази се у облику генитива множине, што значи да је променљива. У четвртном примеру реч *пут* такође је део синтагме, али је овога пута центар, а зависни члан, придевска општа заменица, пошто ближе одређује реч *пут*, одређује се као конгруентни атрибут, па би се ова синтагма могла одредити као именичка. И у последњем примеру, без обзира на то што

је разбијена енклитикама, реч *пута* би била део прилошке партитивне синтагме јер је упитна реч *шта* у овом примеру синонимна речи *колико*.

У трећем значењу (в.) реч *пут* се посматра као формант који 'састављено с главним бројевима 1–4 у прилошкој служби показује једнострукоост, двострукоост, трострукоост или четворострукоост чега'.

(1) *Немој рећи трипут.*

У овом случају реч *пут* не можемо посматрати ван контекста целе сложенице. Речи *једанпут*, *двапут*, *трипут* и *четирипут* се одређују као прилози, али реч *пут* се не може одређивати као прилог само на основу тога што је део прилошких сложеница.

У четвртном значењу (г.) реч *пут* (*пута*) 'при рачунској радњи множења показује с коликим се бројем множи'. Као пример се наводи:

(1) $2 \times 4 = 8$, *тј. два пута четири, двоструко четири чини осам.*

Анализа показује да реч *пут* у првом и другом значењу треба одређивати као именицу. Иако у реченици може постизати различита значења, углавном прилошка, она и даље има морфолошке карактеристике именице. Притом, именице као врста речи у реченици могу градити различита прилошка значења и имати прилошку конституентску функцију. У трећем значењу одређење врсте речи је излишно јер је *пут* део сложенице, а у четвртном треба уједначити одређење са другим речима којима се именују рачунске операције (*плус*, *минус*).

У Једнотомнику одређење ове речи је другачије. Реч *пут* се одређује као речца у свим значењима, осим када је део сложенице. У том значењу она се обрађује посебно, и то као творбени формант. Будући да и речце спадају у непроменљиве речи, сматрамо да се реч *пут* не може тако одредити. Осим тога, њена употреба и значење које се наводи у речнику не одговарају дефиницији речца као врсти речи.

Већина граматика реч *пут* сврстава само у предлоге (Мразовић 2009: 393–394; Бабукић 1854: 331–332; Клајн 2005: 159; Барић и др. 1997: 278; Брабец и др. 1968: 154; Станојчић 2010: 193; Остојић 2001: 106). У једној од њих напомиње се и да *пут* може бити и речца у значењу које је наведено у речнику (Бабић и др. 1991: 736), али се никакво додатно објашњење не наводи.

Сматрамо да се реч *пут*, без обзира на то што има прилошко значење, одређује као именица и да се не може одређивати као прилог када је део сложенице. Само када се користи у рачунској операцији (*осам пута четири*), ова реч се може одређивати као прилог као што је у случају речи *минус* (стр. 63).

У оквиру ове групе анализирани су све речи које се у РМС одређују као једна врста речи, нпр. именице, заменице, придеви, предлози и сл., али се код сваке од њих наводи да у одређеном значењу имају и прилошку службу. Будући да поједине врсте речи, које се у синтакси називају конституентским, могу имати функцију прилошких одредби и допуна, анализом смо желели да утврдимо да ли је значење које је обележено као „прилошка служба” довољно развијено да би се осамосталило и посматрало као посебна реч, одређена као прилог.

Анализа значења и примера показала је да међу речима ове групе не постоји једноличност. Највећи број речи примарно се одређују као именице, а затим и као остале врсте речи: придеви, заменице, предлози, узвици, речце и везници, да би се на крају нашла и реч *пут* која у речнику нема никакво друго одређење сем тога да је у прилошкој служби.

За ову групу речи веза између именица и прилога показала се најизазовнијом, јер само именице као врста речи имају у реченици и конституентску функцију прилошких одредби када су самостално употребљене. Остале променљиве речи ове групе (придеви и заменице) то чине тек заједно са именицом. Показало се да су се поједини облици и значења именица довољно осамосталили да би се могли обрађивати као посебне речи, које би се одређивале као прилози. Пошто преузимају морфолошке карактеристике прилога, оне се више не могу одређивати као именице. Осим тога, неопходно је раздвојити праве прилоге од онога што се назива прилошком службом. Друге именице, како се већ у речнику наводи, имају у реченици само прилошку службу. Када се нађу у одређеном зависном падежу или предлошко-падежној конструкцији све именице српског језика могу обављати у реченици функцију/службу прилошких одредби. Стога сматрамо да није неопходно то посебно напомињати. Посебну групу чине именице *жалост, красота, лепота, необичај* и *страхота* које стоје на размеђи именица и прилога. Неке од њих се употребљавају и прилошки, али неке и даље остају у оквиру именица као врсте речи.

Код осталих врста речи, поготову непроменљивих, показало се да су значења која се обележавају као прилошка она која треба издвојити и обрађивати у оквиру одреднице која ће се одређивати као прилог. Од непроменљивих речи конституентску функцију могу вршити само прилози, стога се не може говорити о томе да, нпр. предлози или речце имају службу прилога. У једном броју случајева значење које се обележава као прилошка служба уопште није прилошко нити има прилошку службу, док се код других то значење може издвојити у посебан речнички чланак и обрађивати као прави прилог.

Према свему наведеном, можемо закључити да постоје две групе у обради речи ове групе. Тамо где су прилошко значење и служба потврђени, требало би издвојити значење и посветити му посебан речнички чланак, при чему ће се одредница обележавати као прилог. Другу групу чиниле би речи које уопште немају прилошку службу или, ако је имају, то није неопходно наводити. У њиховој обради помињање прилошке службе није неопходно. Ако би се то чинило, онда би било очекивано да се, на пример, и код других именица обрађују прилошка значења (место, време, путања и сл.), што би само довело до проширења обима речника.

2.4.8. Реч се одређује као прилог, а није прилог

Ову групу чине речи које се одређују као прилози, али њихово значење и употреба у реченици не одговарају прилозима као врсти речи. Овде спадају следеће речи: *аман, барем, белћи(м), благо, ваистину, ваљда, дабогда, дабогме, дабоме, дајбуди, дакако, дапаче, дашта, дашто, додуше, доиста, дори, досим, дотично, жалбог, жалибог, жалибоже, зађавола, заиста, зацело, збиља, ионако, јабогме, јабоме, јави, јагрзли, јакако, јамачно, јашта, јок, још, какви, каоно, каоноти, каоти, касти, које, кући, липо, лих, лии, лише, макар, међер, можда, можебит(и), морда, наводно, наздравље, наизмак, најсколи, нако, напакост, нидабог, одиста, паче, пачем, разма, све, свега, сигуро, срмајли, тахмина, тја, тија, тик, тили, тињи, уистину, цигло, чак, штагар, итловише и итавише.*

Анализом значења и примера утврдили смо да се све ове речи не могу одређивати као прилози, већ као речце, именице, придеви, узвици, везници и предлози. На основу тога направили смо и њихову поделу на подгрупе:

- *прилог – речца;*
- *прилог – именица;*
- *прилог – придев;*
- *прилог – узвик;*

- прилог – везник;
- прилог – предлог;
- прилог – предлог и везник.

2.4.8.1. Прилог – речца

Највећи број речи ове групе одређују се као прилози, али њихово значење и употреба показују да су у питању речце. Довођење прилога и речца у везу сасвим је оправдано ако имамо у виду специфичност речца као врста речи, као и то да су многе од њих настале од прилога, па самим тим су и сврставане у прилоге.

Речце се у граматицима врло слично дефинишу. То су речи којима говорник изриче свој став поводом онога што значи исказ и односе се на целу реченицу. Њиховом употребом уводи се у исказ пресупозиција⁵⁴ (Gauker 2003: 14–15; Ковачевић 1998: 220). У реализацији њиховог лексичког значења „као релевантни јављају се и фактори говорног чина: ситуација–говорење, намера (циљ) и чињење (деловање)” (Ристић 1994а: 145). Стога је њихова функција искључиво комуникативна, односно, остварују се у конкретном комуникацијском чину (Иричанин 1998: 358) и не могу имати конституентску функцију, због чега их „лингвисти сматрају класификацијским остатком” (Симић 1999: 7; Симић 1998: 28), и њихово место у реченици је слободно (Поповић 2004: 279). Поједине речце којима се наглашава одређени сегмент исказа имају везано место у реченици и стоје испред елемента који се наглашава. Речце се „у комуникативним јединицама јављају у функцији семантичке кохезије, модификујући њихово значење било на нивоу реченице / исказа било на нивоу текста / дискурса. За функционисање партикула [речца], као експонената неексплицираних прагматичких и когнитивних садржаја који се реализују у контексту одређене комуникативне ситуације, увек је битан дискурс, па све партикуле, а не само неке групе партикула, по својим примарним значењима и примарној функцији модификације, представљају дискурсне јединице” (Ристић 2009: 19).

Како смо већ наводили, у појединим граматицима, углавном старијим издањима, речце се уопште не издвајају као посебна врста речи. Ако се и наводе као примери, сврставају се међу прилоге. Имајући ово у виду, можемо разумети зашто се и велики број речца у шестотомном речнику Матице српске заправо одређују као прилози.

То су речи: *аман, барем, белћи(м), ваистину, ваљда, дабогда, дабогме, дабоме, дајбуди, дакако, дапаче, дашта, дашто, додуше, доиста, дори, дотично, жалбог, жалибог, жалибоже, зађавола, заиста, зацело, збиља, ионако, јабогме, јабоме, јави, јакако, јамачно, јашта, јок, још, какви, касти, липо, лих, макар, међер, можда, можебит(и), морда, наводно, најсколи, напакост, нидаобог, одиста, паче, пачем, све, свега, сикуро, тахмина, тја, тија, тик, тили, тињи, уистину, цигло, чак, штагар, штовиише и штавише.*

Реч *аман* се у РМС и РСАНУ одређује двојачко, као именица и као прилог, при чему се обе речи наводе као посебне одреднице. Међутим, ако узмемо у обзир дефиницију прилога *аман* – ’таман, баш, управо’, можемо видети да се као синоними наводе речи које се у литератури одређују као речце (Мразовић 2009). Примери који прате одређење ове речи као прилога су:

(1) *Аман! А ја се пробудим па све руком типам сијено и фржееве у тавану.*

⁵⁴ „Пресупозиција је у науци усвојен термин којим се указује на онај спознајни податак чије присуство у свести комуникативних партнера претходи њиховим исказаним радњама што чини подразумевљивим да информативна оформљеност пресупозиције није зависна од обавештајне садржине исказа (Ивић 2007: 1). Пресупозиција је додатна компонента значења која није део исказа, али је садржана у њему (Палашић 2018: 51)

(2) *Кад ти хоћеш, наћи ћу га, па аман да се у земљу сакрио.*

И у њима, *аман* се пре може одредити као речца, него као прилог. Ни у једном примеру *аман* не одређује ближе глаголску радњу по неком њеном елементу, већ представља став говорника, неку врсту коментара на сам исказ. Њеним изостављањем исказ не би изгубио на својој информативности, што је још једна особина која је својствена речцама.

У Једнотомнику *аман* се јавља само ако именица, док се као пример не јавља ни у једној од анализираних граматика, због чега се позивамо на теоријско одређење прилога и речца као врста речи и сврставамо је у речце.

Иако се реч *бар* одређује као речца, њена варијанта *барем* одређује се као прилог.

(1) *Ама, пусти ме, да се барем разговарамо.*

У самом примеру реч *барем*, иако стоји уз глагол *разговарати*, не одређује га ближе ни по начину вршења радње ни по количини. Речју *барем* говорник модификује значење исказа тако што истиче глагол као једину жељену радњу – ако ништа друго, онда да разговарамо. Овако употребљена реч *барем* припада речцама.

На исти начин ова реч се одређује и у друга два речника. Као пример може се наћи само у једној граматици, и то пример речце (Клајн 2005: 169–171), а у литератури се може наћи и као пример прилога (Белић 1999: 315), при чему се код наведеног аутора речце не одвајају као посебна врста речи.

И у овом случају сматрамо да се треба ослонити на граматичку литературу и *барем* у речницима одређивати као речцу, поготову што се и њена варијанта на коју се у речнику упућује – *бар* одређује као речца.

Прилог *белћи(м)* у РМС и РСАНУ има значење 'ваљда, можда, по свој прилици', док се у Једнотомнику и граматицама ова реч не јавља. Пример који се наводи гласи:

(1) *У новинама је било, белћим си читао.*

Имајући у виду значење речи, али и пример, сматрамо да би се она пре могла одредити као речца него као прилог. У наведеној реченици реч *белћим* не одређује ближе глагол, већ њом говорник износи претпоставку и она се односи на читаву предикатску реченицу (без обзира на то што се она у овом случају састоји само од глагола).

У граматицама се ова реч не наводи као пример, али се њени синоними *ваљда* и *можда* наводе као примери речца, те сматрамо да је оправдано и *белћи(м)* одредити тако.

Реч *ваистину* се у сва три анализирана речника одређује само као прилог са значењем 'уистину, доиста'.

(1) *Добила [је] задатак да преноси наше песме у један језик којим ваистину није лако владати.*

Иако је у речницима одређење ове речи једнолично, сматрамо да *ваистину* није прилог већ речца. Објашњење за ово налазимо у самој дефиницији ове лексеме, тачније, у њеним синонимима, али и у примеру који прати њену обраду. Синоними речи *ваистину* у граматицама где се помињу као примери, одређују се као речце (Стевановић 1986: 384; Станојчић 2010: 194–195; Барић и др. 1997: 282; Бабић и др. 1991: 737). Ако узмемо у обзир и

саму дефиницију речца као врста речи, видећемо да у наведеном примеру *ваистину* не даје информацију о околностима под којим се врши радња (у овом случају о начину), већ представља став говорника према ономе што говори, односно исказује се увереност тачност или извесност онога што значи исказ. Због тога сматрамо да *ваистину* треба одредити као речцу, а не као прилог.

Реч *ваљда* се у РМС и Једнотомнику одређује као прилог 'за изрицање оправдане претпоставке: вероватно, можда'.

(1) *Ви ваљда нећете рећи.*

(2) *Мислиш ваљда: ко шта ради – ја се само с њоме заносим.*

Сама дефиниција ове лексеме, али и примери, доводе у питање њено одређење као прилога. Изрицањем претпоставке говорник исказује свој став поводом онога што значи исказ, тачније исказује „степен уверености у истинитост пропозиције” (Звекић-Душановић 2019: 169), што је основна функција речца, те би и лексему *ваљда* требало одредити као речцу.

И у РСАНУ је ова лексема одређена као речца, а исто тако и у граматикама и другој литератури (Стевановић 1986: 383; Станојчић–Поповић 2011: 135, Станојчић 2010: 194–195; Алексић–Стевановић 1946: 120; Остојић 2001: 107; Ломпар 1998: 244). У граматици Стјепана Бабића у делу где се обрађују прилози, као пример се наводи и *ваљда* (Бабић и др. 722), али, исто тако, наводи се као пример и у делу о речцама (Исто, 737). Ипак, на основу анализе, сматрамо да *ваљда* по врсти речи може бити само речца јер њено значење није прилошко.

Прилог *дабогда* се користи 'за истицање жеље, проклињања и сл.', а као пример се наводи:

(1) *Језик ти отпао, дабогда, сплеткару један.*

У датом примеру *дабогда* нема прилошко значење, већ исказује лични став говорника, у овом случају, његову жељу, што је основна особина речца као врсте речи.

У РСАНУ и Једнотомнику се *дабогда* одређује као речца, а и у једној од граматика се наводи као пример речца (Мразовић 2009: 489). Стога сматрамо да је тако треба и одређивати.

Исто је и са *дабогме* и *дабоме*⁵⁵. У РМС су одређене као прилози, а у РСАНУ и Једнотомнику само као речце. Њихово значење дефинише се преко синонима *дакако*, *наравно*, а примери који се наводе гласе:

(1) *То нам је, дабогме, криво.*

(2) *Млад је, дабоме.*

У наведеним примерима речима *дабогме* и *дабоме* говорник истиче да се оно што значи исказ подразумева, да је општеприхваћено. Исказивање става говорника јесте улога речца као врста речи. Осим тога, у оба примера *дабогме* и *дабоме* се одвајају запетама, што је такође особина речца.

И у литератури, тамо где се наводе као примери, ове речи су примери речца (Барић и др. 1997: 282; Бабић и др. 1991: 737; Ристић 1994а: 146; Ристић 2009: 42). Имајући у виду и

⁵⁵ Обе речи су наведене као једна одредница.

одређење у речницима, у граматикама, али и њихово значење, *дабогме* и *дабоме* треба одредити као речце.

Реч *дајбуди* се и у РМС и у РСАНУ одређује као прилог са значењем 'бар, барем, најмање'. Неки од примера који прате дефиницију у РМС и РСАНУ су:

- (1) *Вриједи да се дајбуди неки дијелак заборавау отме.*
- (2) *Право је да бесправна раја имадне дајбуди један дан у години кад се неће плашити за голи живот.*
- (3) *Мислим да се сваке године посијеку дајбуди шест тисућа дубова у бадњаке.*

У наведеним примерима реч *дајбуди* модификује члан који јој следи. Не говори о количини, што би било прилошко значење, већ издваја један елемент од других могућих, претпостављених (пресупозиција), што одговара значењу речца као врсте речи. Чак и ако бисмо у обзир узели *најмање* као синоним речи *дајбуди*, опет бисмо је одредили као речцу. Ни у том случају не говори се о количини, већ о модификацији члана који следи речи *најмање*. *Најмање*, па ни *дајбуди*, нису самостални реченични чланови већ су „*uvek sastavni deo nekog drugog rečeničnog elementa*” (Мразовић 2009: 477).

Дајбуди се наводи као прилог и код А. Белића (Белић 1999: 315), али сматрамо да је ово због тога што аутор речце као врсту речи уопште не помиње, али *дајбуди* сврстава у групу речи које се све у савременом језику одређују као речце (*можда*, *ваљда*) и притом наводи да су ти прилози „*могли постати од целих израза*” (Белић 1999: 315), што би, опет, пре одговарало речцама као врсти речи, него прилозима.

Слично као и претходне речи и реч *дакако* се у РМС одређује као прилог, а у РСАНУ и Једнотомнику као речца. Имајући у виду значење ове речи 'дашто, дабо(г)ме, наравно, разуме се', али и пример који се наводи у речнику сматрамо да *дакако* треба сврстати у речце.

- (1) *Јесте ли ви рекли онима...? Јесмо, декако да смо рекли.*

Граматице су у томе истоветне – *дакако* се наводи само као пример речце (Мразовић 2009: 468; Барић и др. 1997: 282; Бабукић 1854: 328; Стевановић 1986: 383; Станојчић–Поповић 2011: 135; Симић–Јовановић 2007: 139; Станојчић 2010: 194; Остојић 2001: 108). Она не носи прилошко значење, већ њом говорник додатно потврђује свој исказ. *Дакако* у реченици нема конституентску функцију, већ искључиво комуникативну, а то је да изрази додатно уверење говорника у оно што говори, да значи да се истинитост исказаног садржаја подразумева (Чудомировић 2009: 288). Стога, семантички и формално *дакако* би требало сврстати у речце.

Значење речи *дапаче* је објашњено уз помоћ синонима *паче*, *штавише*, *чак*. Готово исти синоними наведени су и у РСАНУ. Иако би се према свом значењу могла одредити као речца, ова реч је у оба речника одређена као прилог⁵⁶.

- (1) *Вашем стању не може пријати лежање, дапаче је опасно.*
- (2) *Она у то није вјеровала, дапаче смијала би се и изругивала причаоцима.*

У оба примера реч *дапаче* нема прилошко значење нити прилошку конституентску функцију, већ комуникативну. Употребом ове речи говорник најављује да његовом исказу

⁵⁶ *Дапаче* се у Једнотомнику не јавља као одредница.

следи још један који представља додатну потврду првог, те се односи на читаву реченицу која јој следи.

У граматикама *дапаче* није наведено ни као прилог ни као речца, те се морамо водити само њеним одређењем у речнику. Да је треба одредити као речцу, потврђују и њени синоними. У анализираним речницима, али и граматикама *чак* и *штавише* се одређују као речце (Мразовић 2009: 477; Барић и др. 1997: 282, Клајн 2005: 169–171; Станојчић–Поповић 2011: 133, 135; Станојчић 2010: 191, 194), стога је оправдано на исти начин одредити и реч *дапаче*.

Реч *дашта* и њена варијанта *дашто*⁵⁷ су у сва три анализирана речника одређене као прилози, са значењем 'заиста, дакако, разуме се'. Као и у претходним примерима и овде сматрамо да су у питању речце. То потврђујемо и примерима који се јављају у РСМС:

- (1) *Зато је служавка, дашта.*
- (2) *Право имаи! Дашто, посве право.*

У оба примера речи *дашта/дашто* немају прилошко значење, већ служе да се додатно потврди ситуација исказана у реченици. Говорник употребом речи *дашта/дашто* исказује свој лични став према ономе што значи реченица, што је заправо и основна функција речца. Потврду за овакво одређење налазимо и у појединим граматикама (Бабић и др. 1991: 737), али и у синонимима којима се дефинише ова реч. И *заиста* и *дакако* се у и РСАНУ и Једнотомнику одређују као речце, а и у анализираним граматикама (Бабић и др. 1991: 737; Клајн 2005: 171; Стевановић 1986: 383; Станојчић–Поповић 2011: 135; Симић–Јовановић 2007: 139; Станојчић 2010: 194–195; Остојић 2001: 108; Барић и др. 1997: 282).

Реч *додуше* се одређује као прилог са значењем 'уистину, доиста, стварно'. Примери који се наводе су:

- (1) *Старац је био додуше врло стар, али ипак није знао одговорити Хлатићу на то питање.*
- (2) *Чак се црвени пирит на капи [жандара] видео у мраку, додуше сад црн.*

Узимајући у обзир дефиницију прилога као врсте речи можемо видети да *додуше* ни у једној реченици не указује ни на један моменат који прати радњу (време, место, начин) (Стевановић 1986: 377). У наведеним примерима *додуше* нема никакву синтаксичку, конституентску функцију, већ само комуникативну, а то је да „сигнализира да ће садржај једног исказа бити релативизован садржајем другог” (Чудомировић 2009: 288). *Додуше* представља неку врсту додатног коментара на оно што значи реченица, „iznosi neku osenu sadržaja celog iskaza ili relativizira ceo iskaz, modifikuje ga” (Мразовић 2009: 473).

Овакво допусно значење и функција реч *додуше* пре могу сврстати у речце, него у прилоге. Додатну потврду за то дају и РСАНУ у Једнотомник, где се *додуше* одређује само као речца, а и у литератури се јавља као пример речце (Ристић 2009: 42).

Исто је и у анализираним граматикама. Тамо где се јавља као пример, одређена је као речца (Мразовић 2009: 474; Клајн 2005: 169). Само ће се у једној навести као прилог, и то као део групе која се назива „prislovi za opredeljenje načina mišljenja i govorenja” (Бабукић 1854: 328). У граматички В. Бабукића речце нису издвојене као засебна врста речи, али су свакако

⁵⁷ *Дашта* и *дашто* су у РСМС обрађене као посебне одреднице. Било би можда једноставније, у крајњем случају и то је један од начина уштеде простора, да се на обе односи један речнички чланак, односно, да се равноправно наведу као једна одредница: *дашта/дашто*.

препознате као посебна група, што се може и видети према називу групе. Узимајући све наведено у обзир, реч *додуше* треба одређивати као речцу, а не као прилог.

Реч *доиста* се у сва три анализирана речника одређује истоветно – као прилог са значењем 'уистину, заиста, поуздано'. Одређење и значење речи се потврђују у два примера:

- (1) *Вођ патроле је извијестио да су Нијемци доиста прошли овим путем.*
- (2) *Доисто ти турску вјеру дајем.*

И у овом случају прилошко значење речи *доиста* изостаје. У оба примера основна функција ове речи јесте да додатно потврди оно што се исказује реченицом, односно да појача уверљивост неке тврдње, због чега је треба одредити као речцу, а не прилог.

И у појединим анализираним граматикама и другој литератури *доиста* се може наћи као пример речца и ни једне друге врсте речи (Бабић и др. 1991: 737; Барић и др. 1997: 282; Ломпар 1998: 244). Као и неке претходне речи, и *доиста* се помиње као прилог у граматици Вјекослава Бабукића (Бабукић 1854: 328) и у студији Александра Белића (Белић 1999: 316), али претпостављамо да је то због тога што ни један ни други аутор не издвајају речце као засебну врсту речи.

Прилог *дори* има значење 'чак, све, готово'. У РСАНУ одређује се као речца са истим значењем, с тим што се додаје и да може имати и прилошку службу када се користи за поређење 'готово као, скоро као; бајаги'. С обзиром на то да припада покрајинској лексици, реч *дори* се у анализираним граматикама, али ни у Једнотомнику, не јавља као пример ни прилога ни речце. Имајући у виду значење речи, односно синониме који су наведени у дефиницији, а затим и пример који се у речнику наводи, сматрамо да је треба одредити само као речцу, не као прилог.

У РМС као пример се наводи реченица:

- (1) *Слажем навилјак по навилјак сена, а оно мирише, дори опија, као да се божја кадионица задимила.*

У овој реченици *дори* има функцију да додатно истакне реч која следи (толико мирише да опија), а не да укаже на неки од пропратних момената радње, што је иначе функција прилога.

И у примерима из РСАНУ можемо видети исто:

- (1) *Туршице је у град уграђиват, | узидаше дори до кољена.*
- (2) *Дори ни записи нису више од попова тражени.*

У оба примера, према наведеном значењу, *дори* само додатно истиче онај део реченице који му следи, због чега и сматрамо да је у питању речца, како је у овом речнику *дори* и одређено.

У РМС *дотично* се одређује као застарели прилог са значењем 'наиме, то јест', док се у РСАНУ одређује као речца. Као пример наводи се само једна реченица:

- (1) *Ковачић је већ у првом свом роману почео да обрађује ... прелаз сељака у господина, дотично оно удвоспољено биће.*

У овом примеру *дотично* нема прилошко значење. Будући да стоји уз именичку јединицу морало би да исказује или степен особине или неодређену, приближну количину онога што значи именица (Стевановић 1986: 377), што у наведеном примеру није случај. Дакле, реч *дотично* не можемо одредити као прилог.

Реч *дотично* треба одредити као речцу јер се њом наглашава елемент који јој следи (*оно удвоспољено биће*).

У Једнотомнику се ова реч не јавља као одредница, нити у анализираним граматикама као пример. У *Граматици српског језика за странце* наведени синоними у дефиницији, *то јест* и *наиме*, означавају се и као везници (Мразовић 2009: 417–418), због чега би требало проверити да ли је могуће тако одредити и *дотично*. Међутим, за то је неопходно још примера који ће такву употребу потврдити.

Реч *жалбог/жалибог* се у РМС одређује као прилог са значењем 'жалибоже' и прате је примери:

- (1) *Све знам што се, жалбог, догодило.*
- (2) *Она је била лијепа, али, жалибог, није она само мени лијепа била, него сваком мушкарцу.*

У оба примера реч *жалбог/жалибог* нема прилошко значење, већ представља својврстан коментар говорника на ситуацију која се изриче у реченици, што је дефиниција речца, а не прилога. Стога, реч *жалбог/жалибог* треба одредити само као речцу, како је то учињено у РСАНУ.

Ни у граматикама ни у Једнотомнику наведена реч се не јавља као пример, односно одредница, али је на основу обраде у РМС и РСАНУ одређујемо као речцу. Оваквом одређењу у прилог иде и интерпункција. У оба примера реч се одваја запетама, што је својствено речцама, а не прилозима (Правопис 2011: 102).

Исто је и са речју *жалибоже*, на коју се у дефиницији упућује. У РМС се одређује као прилог са значењем 'на жалост', а у РСАНУ и Једнотомнику као речца.

Имајући у виду и дефиницију која је дата у РСАНУ: 'речца за истицање неповољне констатације: на жалост, за жаљење је', сматрамо би и у РМС требало променити њено одређење. Речју *жалибоже* говорник износи свој лични став да је оно што значи реченица нешто што он сматра неповољним, коментар на ситуацију исказану у реченици, а то је основна функција речца, а не прилога.

У граматикама се наведена реч не јавља као пример нити прилога нити речца, те ћемо се и у овом случају ослонити на оно што се наводи у речнику. Стога бисмо *жалибоже* одредили као речцу, а не прилог.

Реч *зађавола* може се наћи само у РМС и тамо се одређује као прилог са значењем 'на несрећу, на жалост'. Само значење речи указује на то да се она пре може одредити као речца, чему у прилог иде и пример:

- (1) *Књиге су оштетили ... ћаци, зађавола, понајвише.*

У наведеном примеру реч *зађавола* нема прилошко значење, односно, не казује било који аспект ситуације исказане глаголом. Овом речју говорник исказује сопствени став поводом оног што значи реченица, своје негодовање, резигираност, због чега она нема никакву конституентску функцију, већ искључиво комуникативну, што је и основна функција речца

као врсте речи. *Зађавола* се од остатка реченице одваја запетама, што је опет својствено речцама, а не прилозима.

Пошто се *зађавола* не јавља као одредница у РСАНУ и Једнотомнику, нити се јавља у граматицама, потражили смо додатне примере у корпусу српског језика:

- (1) *Само буљи у ту проклетињу, коју му, зађавола, купих, јер без тога, каже, ни школу не може да заврши.*
- (2) *...као и чашица коњака у мојој руци учинише да и овде, зађавола, проговорим кад није требало.*
- (3) *Зађавола, у том часу сетих се Габријела Гарсије Маркеса и изрекох нешто...*

У сва три примера, колико смо и пронашли, тражена реч се према значењу и употреби у реченици може одредити као речца, те сматрамо да би такво одређење требало бити и у речнику.

Реч *заиста* се у РМС и Једнотомнику одређује као прилог са значењем 'доиста, одиста, уистину, збиља', а као потврда наводи се само један пример:

- (1) *Сетим [се] да ме заиста боли.*

У наведеном примеру, иако би се на први поглед могло тако протумачити, *заиста* нема прилошко значење – не указује на, у овом случају, степен бола. Речју *заиста* говорник додатно истиче тврдњу која се наводи у реченици, наглашава њену истинитост, због чега би се она пре могла одредити као речца, а не као прилог. Да је овакво одређење исправно, говори и РСАНУ, у ком се *заиста* дефинише као 'речца за потврђивање тачности неке претпоставке или за појачавање уверљивости неке тврдње', али и анализирание граматике. Онде где се *заиста* наводи као пример, увек је пример речце (Мразовић 2009: 476; Бабић и др. 1991: 737; Барић и др. 1997: 282; Клајн 2005: 169–171; Стевановић 1986: 383; Станојчић–Поповић 2011: 135; Станојчић 2010: 194; Остојић 2001: 108; Ломпар 1998: 244).

Заиста као пример прилога може се наћи у студији Александра Белића (Белић 1999: 312), вероватно јер се речце не издвајају као посебна врста речи.

Имајући све наведено у виду, реч *заиста* одредићемо само као речцу. На исти начин треба сагледати и одредити и покрајинску варијанту *заисто*.

Прилог *зацело* има значење 'заиста, сигурно', а као примери се наводе следеће реченице:

- (1) *Драга ... Али зацело дођи!*
- (2) *Ви идете зацијело к њему. Ви сте од суда?*

И значење и примери показују да се реч *зацело* не може одредити као прилог јер, нема прилошко значење. Њена функција је комуникативна, изражава увереност у извршење ситуације о којој се говори. Осим тога, и синоними којима се дефинише значење речи *зацело* такође се одређују као речце. Додатну потврду за овакво одређење дају и РСАНУ и Једнотомник у којима се *зацело* одређује само као речца, али и друга литература где се ова реч наводи као пример речца (Ристић 2009: 42).

У граматицама се ова реч не може наћи као пример ни речца ни прилога, али сматрамо да је довољно у овом случају ослонити се на речнике, на само значење речи и њену функцију у реченици, па је одредити као речцу.

Реч *збиља* се у сва три речника одређује као прилог са значењем 'заиста, уистину', с тим што се у РСАНУ наводи да може бити и у служби речце са значењем 'у вези с тим, кад смо већ код тога, узгред'.

- (1) *Ама да л' се ја варам, ил' се она збиља радује?*
- (2) *Ваља се збиља чудити смионости Кватерниковој.*

У оба примера може се видети да *збиља* нема прилошко значење, већ исказује уверење говорника у тачност свог исказа. Овакво значење више одговара речцама, него прилозима, због чега ову реч треба тако и одредити.

Додатну потврду пружају и анализиране граматике. У њима се *збиља* одређује само као речца (Мразовић 2009: 474; Остојић 2001: 107; Клајн 2005: 171; Стевановић 1986: 383; Станојчић–Поповић 2011: 135; Станојчић 2010: 194), те сматрамо да је тако треба одредити и у речницима. Само се у појединим граматикама *збиља* може наћи као пример прилога, али то су граматике у којима речце нису издвојене као посебна врста речи, с тим што се чак и у њима *збиља* наводи заједно са другим речцама (Бабукић 1854: 328; Белић 1999: 312).

Реч *ионако* се у сва три анализирана речника одређује само као прилог са значењем 'без обзира на све друге'.

- (1) *Нама су ионако одузели све осим живота.*
- (2) *Ја сам пуковнику предложио дванаесту [компанију], јер је она ионако на издисају.*

Само значење које се наводи у речнику наводи на другачије одређење ове речи, а примери то додатно потврђују. У обе реченице реч *ионако* нема прилошко значење нити функцију, већ се њом исказ модификује, релативизује. Оваква функција у реченици реч *ионако* сврстава у речце.

Иако није чест пример у граматикама, у онима у којима се јавља, али и у другој литератури, реч *ионако* одређује се као речца (Мразовић 2009: 475; Клајн 2005: 171; Ристић 2009: 42), а не као прилог, због чега сматрамо да је тако и треба обрађивати у речничкој литератури.

Значење прилога *јабогме* (*јабоме*) дефинисано је тако што се само упућује на реч *дабогме*, која се исто одређује, и не наводи се ниједан пример. Узимајући у обзир синонимну лексему *дабогме* и њено значење 'дакако, наравно', можемо и овде са сигурношћу рећи да и *јабогме* треба одређивати као речцу, како је то и учињено у РСАНУ.

- (1) *Ја богме? ... Кад је ствар свршена, онда су сви они паметни.*
- (2) *Све зна [коњ] ... – Зна, ја богме, кад си га научио.*
- (3) *А јеси ли видио црквена кола ... – Нијеси, ја боме, немаш кад од механе*
- (4) *Волиш ли ти Дику? – Волим, јабоме.⁵⁸*

У свим наведеним примерима се види да *јабогме/јабоме* нема прилошко значење, тј., не одређује радњу ни по којем аспекту. Функција ове речи у наведеним примерима је само комуникативна. Њоме говорник исказује додатну сигурност у оно што значи његов исказ, а то је, по дефиницији, основна функција речца као врста речи. Иако се у Једнотомнику не јавља

⁵⁸ Примери су преузети из е-РСЈ.

као одредница, нити се јавља као пример у анализираним граматикама, сматрамо да значење и примери указују на то да би се ова реч могла сврстати у речце.

Реч *јави* се у РМС и РСАНУ одређује као прилог са значењем 'баш тако', а као пример се наводи реченица:

(1) *Задрхта као поплашена кошута и стаде јави као укопан.*

Према наведеном примеру и значењу, сматрамо да у овом случају није у питању прилог. Да бисмо то боље илустровали, навешћемо и примере из е-РСЈ:

(1) *Јави као луд иде.*

(2) *Удварачи јави се помамили, пак се надмећу.*

(3) *Та није да коси Бач-Гавра, к'о што се коси, већ јави се помамио.*

(4) *Лице [бабино] ... набрано као печена јабука и јави пресомитила се.*

(5) *Ја сам се јави летио у помоћ брату Данилу ... затекао сам га већ на хладној постељи, на којој је многи ... козак починуо.*

У свим наведеним примерима *јави* пре има функцију да додатно нагласи члан који му следи, него што говори на који начин се врши радња. Због тога бисмо ову реч одредили као речцу. Осим тога, синонимна је и речи *баш*, која се такође одређује као речца.

У Једнотомнику се *јави* не може наћи као одредница, нити се може наћи као пример у анализираним граматикама. Осим тога сама реч припада архаичној лексици, што додатно отежава њено одређивање. Међутим, ослањајући се на примере које имамо, сматрамо да се ипак ова реч може одредити као речца, а не прилог.

Прилог *јакако* има значење 'дакако, свакако, дабоме', а као пример наводи се реченица:

(1) *Јакако да је боље.*

У РСАНУ се ова реч одређује као речца, што сматрамо исправним одређењем. Само значење речи, али и наведени пример показују да је њена функција да додатно потврди говорников исказ, изрази уверење говорника у оно што говори, а не да опише начин вршења радње. То ћемо илустровати додатним примерима из е-РСЈ:

(1) – *Јакако – дочека Мара ... зауставићемо га.*

(2) *Штеди човек, јакако, а не да расипа као он што ради!*

(3) *Смије ли цура рећи момку? Смије, јакако!*

(4) *Јакако, мора се човеку његово платити.*

(5) *Јакако, држава потпомаже где има доста деце.*

Ни у једном од наведених примера *јакако* нема прилошку функцију, већ само исказује став говорника, односно, како смо већ рекли, исказује додатно уверење у оно што говори, а то је основна функција речца као врсте речи, а не прилога. Иако се ова реч не јавља ни у Једнотомнику ни у анализираним граматикама, сматрамо да су наведени примери и одређење у РСАНУ довољни да ову реч одредимо само као речцу.

Реч *јамачно* се у сва три анализирана речника одређује само као прилог који има значење 'поуздано, сигурно, зацело'. Имајући у виду само значење, рекли бисмо да се ова реч може одредити и као речца, међутим, примери показују да је то и једино могуће одређење. Будући да примери из РМС изостају, навешћемо оне који се јављају у е-РСЈ:

- (1) *Обрече онај што је дужан два новца да ће их јамачно платити кад му побратим други пут дође.*
- (2) *Јављам се с места које јамачно први пут у веку ... чујеш.*
- (3) *Ни то, јамачно, није мали разлог те је васпитање сељаштва остало занемарено.*
- (4) *Ту би се јамачно учитељ и брицо били опет завадили.*
- (5) *Јамачно си ти добре воље.*

У свим наведеним примерима *јамачно* не даје информацију о било ком аспекту вршења радње, те нема прилошко значење. Функција ове речи је да искаже став говорника, да искаже сигурност у остварење онога што говори (Ристић 1994а: 149), што је основна функција речца као врсте речи, па је тако треба и одређивати.

У граматицама у којима се јавља као пример *јамачно* се одређује као речца (Бабић и др. 1991: 737; Стевановић 1986: 383; Остојић 2001: 107), али се може наћи и као прилог (Бабукић 1854: 328; Алексић–Стевановић 1946: 119). У једној од њих овај прилог се сврстава у посебну групу коју аутор назива „*prislovi za opredeljenje načina mišljenja i govorenja*” (Бабукић 1854: 328), а обе граматике не издвајају речце као посебну врсту речи. Значење речи, наведени примери, али и граматике, показују нам да се *јамачно* може одредити само као речца, те би тако требало чинити и у речницима. Као прилог одређена је и њена варијанта *јемачно*, али сматрамо да се и она може одредити само као речца.

Значење прилога *јашта* дефинише се преко синонима *дашта*, *дабоме* и *дакако*. Само значење одмах указује на то да је у питању реч којом говорник потврђује свој исказ и да она у реченици неће имати прилошку функцију. То се може видети и из примера који се наводе:

- (1) *Да није он [син] шта отуђио од тог имања? – Јашта је!*
- (2) *Јашта, говорио би: види се дједова крв.*

И према значењу и према примерима, можемо закључити да је *јашта* речца, а не прилог. Потврду за овакво одређење налазимо и у РСАНУ где се *јашта* одређује као речца. У Једнотомнику се ова реч неће наћи као одредница нити као пример у анализираним граматицама, а на основу постојећих примера сматрамо да се *јашта* може одредити само као речца.

Реч *јок* се одређује као прилог са значењем 'не, није, никако'. Синоними помоћу којих се дефинише могу изазвати недоумицу када је у питању припадност ове речи одређеној врсти. Иако је речник одређује као прилог, сматрамо да је у питању одрична речца. Примери који се наводе су:

- (1) *Ја са судом имам посла – с тобом јок.*
- (2) *Не дам се ја газити. А јок!*

У њима се јасно може видети да *јок* нема прилошко значење већ додатно наглашава исказ уносећи значење одричности, што је основна функција речца. И у РСАНУ се ова реч одређује као прилог, али се у дефиницији наводи да је у питању 'речца за одрицање (обично у служби посебног исказа, без непосредног наслона на глагол или друге делове реченице): не, није'. У Једнотомнику се, с друге стране, одмах наводи да је у питању речца за одрицање, а у граматицама се *јок* не помиње као пример било које врсте речи. Ослањајући се на речнике, сматрамо да се *јок* може класификовати само као речца.

Реч *joш* као и многе друге спада у полисемичне речи и у сваком свом значењу одређена је као прилог у сва три анализирана речника. Анализирајући свако значење, желели смо да утврдимо да ли је одређење ове речи као прилога оправдано.

Одмах након одређења врсте речи, а пре њеног дефинисања наводи се да се речју *joш* „истиче”, а затим се наводе значења. Употреба глагола *истицати* у дефиницији навела нас је на то да детаљно размотримо свако значење и пример који га потврђује.

У првом значењу наводи се да се речју *joш* истиче 'да што не престаје у времену, да траје и у тренутку кад се говори, да је без прекида', а пример који се наводи гласи:

(1) *Да, joш је жив.*

У наведеном примеру реч *joш* не говори о времену радње, већ само истиче ту чињеницу.

У **2.а.** значењу *joш* истиче 'да се што догодило доста пре времена када се говори'.

(1) *Joш је Платон појединца подредио држави.*

И у овом примеру речју *joш* не добија се информација о томе када се десила ситуација изречена у реченици, већ се додатно истиче чињеница која је изречена.

Слично је и у **2.б.** значењу. Речју *joш* се истиче 'да се што догодило пре него се очекивало или да ће се догодити пре него што би се могло очекивати'.

(1) *Joш у путу ... појави се с времена на време из воде глава какве фоке.*

Као и у претходним примерима, и овде можемо уочити да *joш* нема прилошку функцију, већ додатно наглашава, у овом случају, временску одредбу у *путу*. Говорник овом речју указује на неочекиваност онога што значи његов исказ.

И у трећем значењу *joш* истиче 'да се у чему што је ту, што постоји, додаје или придружује нешто друго, да се што наставља, продужује: к томе, уз то, осим тога, као додатак'.

(1) *Један дим joш, једну чашу!*

Наведени пример показује да и у овом случају *joш* не показује количину нечега, већ се њом истиче та количина.

У четвртм значењу *joш* у вези: *и joш, joш и* 'појачава оно што се додаје'. Сама дефиниција говори да се не може говорити о прилошком значењу што потврђује и сам пример:

(1) *О, мани је, молим те, сушта сентименталност! Па је joш и заљубљена!*

У петом значењу *joш* 'у вези са компаративом појачава компаратив'. У њему би се једино могло говорити о прилошком значењу, што се може видети и у примеру:

(1) *Нови Сад [је] joш ближи Београду од Ниша.*

Овде *joш* може бити одговор на питање *колико?*, односно може дати информацију о количини. Међутим, ипак мислимо да се и у овом примеру реч која се налази иза речи *joш* само додатно наглашава.

У шестом значењу *joш* 'у вези са суперлативом истиче да има врло мало онога што значи придев супротна значења'. И пример који се наводи потврђује дефиницију ове речи:

(1) *Једнога вечера ... у том друштву ... нешто ишло све усиљено и утегнуто. Joш највеселији је био апотекар.*

У седмом значењу ова реч 'истиче да је оно што се додаје супротно ономе чему би се могло надати, ипак'. Пример који се наводи гласи:

(1) *Каква дупља, још добре пчеле излијећу.*

И пример и синоним који се наводи у дефиницији (*ипак*) показују да ни овде нема прилошког значења, већ се речју *још* наглашава елемент реченице који јој следи.

И, на крају, у последњем значењу *још* у вези: и (то) још како 'појачава оно што се исказује реченицом'.

(1) *И Аница је све радила, и то још како.*

И дефиниција и пример показују да и овога пута изостаје прилошко значење.

У свим анализираним значењима лексема *још* не говори ни о времену вршења глаголске радње нити о било каквој количини или степену заступљености особине, иако би се то у неким значењима и могло помислити. Ова лексема нема никакво тачно временско/количинско одређење и самим тим нема ни прилошко значење. У сваком наведеном значењу и наведеном примеру *још* има функцију, што се у дефиницијама ове лексеме и експлицитно наводи, да истакне одређени сегмент реченице или целу реченицу, а то је основна функција речца као врсте речи, а не прилога. У прилог оваквом одређењу иде и то што се у анализираним граматикама *још* најчешће наводи као пример речца (Мразовић 2009: 476–477; Барић и др. 1997: 282; Станојчић–Поповић 2011: 133; Кликовац 2010: 122;) а само у појединим и као прилог, односно и као прилог и као речца (Станојчић 2010: 191; Брабец и др. 1968: 153; Остојић 2001: 104–105). У једној од њих се убраја међу речи као што су *бар, баш, чак, можда* и сл. и за све њих се наводи да не одговарају на питања уобичајена за прилоге (Брабец и др. 1968: 153). Поменућемо и то да се у овој граматичкој речци не издвајају као посебна врста речи, али, као што се може видети, аутори указују на њихову посебност. У граматикама где се *још* наводи као пример прилога, увек је у питању прилог за количину, значење које се не помиње ни у једном од анализираних речника. О речи *још* говори и Белић разматрајући њено и порекло њој сличних речи, као што су: *тобоже, баш, чак* и сл. Иако је назива прилогом, сврстава је у групу са другим речима које се одређују као речце, те можемо закључити да је и Белић осећао да те речи носе неко посебно значење (Белић 1999: 315). М. Ивић реч *још* сврстава у тзв. прагматске партикуле, односно речи које имају „најтипичније прагматске ознаке неочекиваности” (Ивић 2004: 16).

На исти начин требало би посматрати и варијанте речи *још*, а то су *јошт, јоште* и *јоштер*, и одређивати их као речце.

Значење прилога *какви* гласи 'никако, нипошто'. Само значење, али и пример нас наводе на могућност другачијег одређења:

(1) *Ма какви, ти ништа не разумеш.*

Прво што можемо приметити јесте да се овде не може говорити о прилошком значењу. У овој реченици *какви*, заједно уз *ма*, пре се може одредити као одрична речца, него као прилог, како се и одређују и њени синоними (Ристић 1994а: 149).

И у РСАНУ и у Једнотомнику *какви* се одређује само као речца 'за изрицање појачаног одрицања, побијања, често уз *ма, та*'.

Иако се у граматикама *какви* не јавља као пример ни прилога ни речца, за њену категоризацију сматрамо да је довољно оно што се наводи у анализираним речницима. Реч *какви* може се одредити само као речца и никако другачије, јер је њена функција у реченици само комуникативна. Њоме говорник истиче свој став, односно, одриче оно што значи реченица.

Исто важи и за њене варијанте, попут *каки*. Да је у питању речца, говори нам и РСАНУ, али и пример који се наводи у РМС:

(1) *Што, много вам? Та како много!*

И овде се види да се изразом *та како* исказује лични став говорника поводом онога што значи реченица, што је основна функција речца као врсте речи.

Реч *касти* се у РМС одређује као прилог који је скраћен од глагола *казати* и користи се као узречица са значењем 'тако рећи, да се тако рече, каже, као (ублажавајући или оправдавајући оно што се хоће рећи)'. Напомена да се реч користи као узречица доводи у питање њено одређење као прилога. Узречице се у говору јављају за попуњавање пауза односно, да говорник „добије у времену” и осмисли даљи ток излагања” (Јокановић Михајлов 2006: 216), што свакако није функција прилога.

И примери који се наводе у речнику показују да је боље ову реч одредити као речцу, а не као прилог.

(1) *Опростите, молим, ја сам, знате, касти, мало се и наљутио на моје дете.*

(2) *Ракија је једна моја слабост, касти.*

У обе реченице реч *касти*, има функцију, како би се то рекло у дефиницији наведеној у РСАНУ, да се говорник ограда од свог исказа дајући му карактер поновљеног или устаљеног мишљења. Употребом ове речи говорник исказује свој став поводом онога што значи исказ, што је дефиниција речца као врсте речи, а не прилога.

И у РСАНУ се *касти* у другом значењу одређује као модална речца, а у Једнотомнику и у анализираним граматикама се она не јавља. На основу постојећих примера сматрамо да би *касти* требало одређивати само као речцу. Осим тога, и у појединим граматикама се узречице (или поштапалице) сврставају међу речце (Клајн 2005: 171; Барић и др. 1997: 282).

Реч *липо* се у РМС и РСАНУ одређује као прилог синониман речи *чак*.

(1) *Тамо липо у дубоку јесен.*

У наведеном примеру *липо* има функцију да додатно нагласи, истакне елемент који му следи, што је функција речца. У речницима постоји само овај један пример, у Једнотомнику се *липо* не јавља као одредница, па чак ни у електронском корпусу нисмо нашли више потврда.

У граматикама се ова реч не јавља као пример, али се јавља њен синоним *чак*. Будући да се *чак* у већини анализираних граматика одређује као речца (Мразовић 2009: 477; Барић и др. 1997: 282; Клајн 2005: 170; Станојчић–Поповић 2011: 133; Станојчић 2010: 191) и има исто значење као и реч *липо*, сматрамо да се и она може истоветно одредити.

Реч *лих* се у РМС и РСАНУ одређује као прилог са значењем 'само, једино’.

(1) *Њезину поносу противило се да буде лих слијетим оруђем.*

(2) *Куварица га је једно јутро дочекала са, лих за њега, печеном цигерицом.*

И према значењу и према наведеним примерима реч *лих* пре можемо одредити као речцу, него прилог. Додаћемо и неколико примера из РСАНУ:

(1) *Пјесма косовска бави се лих догађајима, који се односе на несретну битку косовску.*

(2) *Продукција обију ових творница употребљавала се је лих за крајишку војску.*

(3) *Жене су уопће чудна укуса; њима често лих ради хира омиле чудаџи.*

У свим наведеним примерима, као што је случај и са синонимним *само* и *једино*, речју *лих* се истиче елемент који му следи. Изостављањем ове речи, смисао исказа се неће променити, али њеном употребом говорник посебно истиче реч или групу речи испред којих стоји у односу на друге могуће у пресупозицији.

У Једнотомнику се *лих* не може наћи као одредница нити као пример у анализираним граматикама, али се могу наћи њени синоними *само* и *једино*, који се одређују као речце (Мразовић 2009: 477; Барић и др. 1997: 282; Бабић и др. 1991: 733; Стевановић 1986: 384; Симић–Јовановић 2007: 139).

Имајући све наведено у виду, сматрамо да и реч *лих* треба одредити као речцу. Напоменућемо и то да се речи *само* и *једино* у граматикама одређују и као везници, али пошто се *лих* ни у једном примеру не јавља у тој функцији, одредићемо је само као речцу. Ипак, не треба у потпуности искључити и ту могућност, али је неопходно наћи потврду за такву употребу.

Реч *макар* се одређује двојако, у првом значењу као прилог и у другом као везник. Као прилог *макар* има значење 'бар, најмање', а примери који се наводе су:

(1) *Старија је од мене макар десет година.*

(2) *Ја ћу гледати да у Топлицама останемо макар до јесени.*

У оба наведена примера речју *макар* додатно се истиче елемент који се налази после ње. Односно, она нема прилошко значење, не одређује ниједан аспект радње, већ указује на говорников став да је постоји минималан услов за испуњење ситуације која се исказује. Исказивање става основна је функција речца као врста речи.

У овом значењу *макар* се одређује као речца и у РСАНУ и у Једнотомнику, а у другом значењу, такође као везник. У литератури се ова речца одређује и као обликотворна партикула јер се она може наћи као „нужни елемент сложеног концесивног везника” (Ковачевић 2009: 91–92). У литератури где се јавља као пример, *макар* се наводи и као везник (Мразовић 2009: 440; Барић и др. 1997: 281) и као речца (Барић и др. 1997: 282; Клајн 2005: 170; Ристић 1994а: 146). Стога би је тако требало одређивати и у речницима.

Прилог *међер* има значење 'заиста, збиља; дакле'. Према синонимима који се наводе у дефиницији, одређење ове речи као прилога може се довести у питање, јер се сваки од наведених синонима одређује као речца.

(1) *Е, моја Смиљо! Међер ти ништа не знаш!*

(2) *Међер је баш залуду у шупљу тикву просо сипати.*

(3) *А зато ли су међер говеда рикала! викаху једни.*

(4) *Међер говори, или ће бити батина.*

У сваком од наведених примера, речју *међер* даје се коментар (став говорника) поводом онога што значи реченица. Говорник додатно потврђује своје уверење у оно што значи исказ. *Међер*, дакле, нема прилошко значење нити прилошку функцију. Њена функција је искључиво комуникативна, што је основна карактеристика речца као врста речи, а не прилога.

Додатну потврду за овакво одређење даје и РСАНУ где се реч *међер* одређује само као речца. У Једнотомнику се ова одредница не може наћи нити се јавља као пример у

анализираним граматикама. У литератури *међер* се може наћи као пример прилогâ који су „позајмљени из турског језика” (Белић 1999: 315). Иако се овде наводи да је у питању прилог, сматрамо да је ипак речца, јер се код А. Белића речце не одвајају као посебна врста речи. Осим тога и њено значење и употреба сврставају је у класу речца.

Можда се одређује као прилог са значењем ’може бити да, могуће је да, није искључено да’, Као пример се наводи само једна реченица, због чега ће бити наведени и примери из е-РСЈ (2–4):

- (1) *Можда ћу ти устребати.*
- (2) *Није можда лепо, али, најзад, то може учинити један обичан човек.*
- (3) *Толико, па можда и више, добит ћете послуже.*
- (4) *Ил’ су вас можда јади отровали.*

У сваком од наведених примера реч *можда* нема прилошко значење нити прилошку функцију. Овом речју говорник исказује свој став, ограђује се од информације коју износи јер је износи као претпоставку. Он није у потпуности сигуран у свој исказ, а ту нијансу значења постиже употребом речи *можда*. Због тога ову реч треба одредити као речцу, а не као прилог.

Да је у питању речца можемо показати и користећи принцип негирања који у својој граматици помиње Павица Мразовић. Модалне партикуле, у које спада и *можда* не могу се негирати, „јер би било потпуно нелогично да сам говорник свој лични став, изражен у модалној партикули *тожда*, ставља у питање, тј. да га одриче” (Мразовић 2009: 467). Не можемо рећи *Ил’ вас нису можда јади отровали* или *Нећу можда ти устребати* и сл.

И у Једнотомнику и у РСАНУ се она и одређује само као речца, а и у готово свим анализираним граматикама *можда* се, такође, наводи само као пример речце (Мразовић 2009: 468; Барић и др. 1997: 282; Бабић и др. 1991: 737; Стевановић 1986: 383; Станојчић–Поповић 2011: 135; Симић–Јовановић 2007: 139; Станојчић 2010: 194; Кликовац 2010: 120; Алексић–Стевановић 1946: 119; Остојић 2001: 108). *Можда* се као прилог наводи само у оним граматикама где се речце не одвајају као посебна врста речи, али се чак и у њима препознају као посебна група (Маретић 1899: 483; Брабец и др. 1968: 153; Белић 1999: 315).

Из свега наведеног закључићемо да *можда* треба одредити само као речцу, односно, онако како се обрађује у Једнотомнику и РСАНУ.

На исти начин посматрамо и реч *можебит(и)*, која има потпуно исто значење као и реч *можда*. Иако се у РМС она одређује као прилог, примери показују другачије:

- (1) *Можебити је то лудо од мене, можебити непристојно.*
- (2) *Можебити што сам је се зажелео, можебити и што је запурена од пута, тек мени се учини необично лепа.*

У оба наведена примера речју *можебити* говорник износи свој лични став, тачније, несигурност у свој исказ. Уношење личног става у исказ основна је функција речца, а не прилога. Као речца *можебити* се одређује и у Једнотомнику и у РСАНУ. У граматикама се ова реч као пример не јавља, осим код Бабукића, али и тамо као прилог. Сврставање у прилоге може се објаснити тиме што се речце не издвајају као посебна врста речи, али се издвајају као посебна група у оквиру прилога и дефинишу се онако како се у другим граматикама дефинишу речце (Бабукић 1854: 328).

Ако узмемо у обзир и то да се синоним, или боље варијанта речи *можебит(и)*, *можда* у граматикама одређује као речца, можемо закључити да и *можебит(и)* исто треба одредити.

У РМС се и *морда*, покрајинска варијанта речи *можда*, одређује само као прилог, док се у РСАНУ одређује као речца. Да је тако треба одређивати, показују и примери који се наводе.

- (1) *Морда дође твоја агиница.*
- (2) *Морда и плачу [дјеца] ђегођ у свијету – насмија се Смиља.*

У оба примера, речју *морда*, говорник исказује свој став поводом онога што значи реченица, односно, као и у случају речи *можда*, говорник показује несигурност у оно што значи исказ. Због тога реч *морда* треба одређивати само као речцу.

Морда се јавља само у једној граматички, и то као и реч *можобит(и)* у граматички В. Бабукића из 1854. У њој се сврстава у посебну групу прилога, која се дефинише као што се у другим граматикама дефинишу речце: „*prislovi za opredeljenje načina mišljenja i govorenja*” (Бабукић 1854: 328). На основу анализе закључићемо да се, као и *можда* и *можобит(и)*, и реч *морда* одређује као речца.

Реч *наводно* се у сва три анализирана речника одређује једнако – као прилог чије је значење ’како се каже, како се тврди, према казивању, тобоже’. Само значење речи *наводно* показује да се она пре може одредити као речца, него као прилог, што показују и следећи примери:

- (1) *Жели ... одржати коалицију ... наводно ради чувања ... устава.*
- (2) *Побуњеници наводно настоје да пређу Неретву.*
- (3) *На свадбеној гозби било је наводно више од стотину званица.*
- (4) *Бјежи, по трећи пут, од куће, наводно с неком дјевојком, и долази у Париз.*
- (5) *Побегао, наводно, с неком распуштеницом.*

У сваком наведеном примеру реч *наводно* исказује став говорника према „информацији коју садржи пропозиција у смислу њене изворности и/или фактивности. На комуникативном плану овај однос се код партикуле *наводно* реализује као дистанцираност говорника од садржаја” (Ристић 2006: 205). Ни у једном примеру нема прилошко значење нити функцију, тачније, не говори о било ком аспекту вршења радње (време, место, начин и сл.). Употребом ове речи говорник исказује неверицу, сумњу у оно што говори (Ристић 2009: 95). Исказивање става говорника основна је функција речца као врста речи, а не прилога, па би реч *наводно* тако требало и одредити.

У граматикама се *наводно* одређује и као прилог и као речца. Међутим, чак и кад се одређује као прилог, сврстава се у групу прилога који имају посебно значење због чега су блиски речцама (Бабић и др. 1991: 722), а затим се, у истој граматички, наводи и као пример речца (Исто: 737). На сличан начин одређује се и у граматички Ивана Клајна. Наводи се као пример прилога, али се напомиње да припада групи прилога са специфичним значењем које поједини граматичари сврставају у речце, а тиме речце постају несразмерно велика група речи (Клајн 2005: 153). У граматички Павице Мразовић *наводно* се налази само као пример речца и ниједне друге врсте речи (Мразовић 2009: 468) и такво одређење, на основу примера и значења, сматрамо одговарајућим. Укључивањем речи *наводно* у прилоге, нарушили бисмо категорију прилога, јер својим значењем ова реч не одговара дефиницији прилога, а ни њиховој улози у реченици.

Слично је и са речју *најсколи*. У РМС и РСАНУ она се одређује само као прилог, а значење јој је истоветно као и речи *најпаче*: 'особито, нарочито'. Пошто се у РМС може наћи само један пример, додатне смо преузели из РСАНУ (2–5):

- (1) *Плахнула се сиротиња раја, а најсколи домаћини тужни.*
- (2) *Свак је омрљан од брања и ношње грозђа, а најсколи они, који га гњечи.*
- (3) *Јел чудо кад шаљете у дућан дивојку, ди злато и липу свилу прид њом извијају, нуткају, најсколе кад кажу, да сад још ни палтит нетриба...*
- (4) *На те тоалете, а најсколи на надувено држање старога Американца, падала су и неријетке досетке.*
- (5) *Ја увек слатко вечерам, најсколи после купања.*

У свим наведеним примерима *најсколи* додатно истиче реченични члан који му следи. Ни у једном не даје информацију о количини, степену заступљености особине, већ посебно међу многим, истиче једног – домаћини тужни, они који гњече грозђе, кад кажу да не треба платити, надувено држање Американца, вечера након купања. Овакву функцију у реченици постижу речце, те сматрамо да би реч *најсколи* требало тако и одредити.

У граматикама и Једнотомнику се ова реч не јавља као пример, али сматрамо да наведени примери илуструју зашто *најсколи* треба одређивати као речцу.

Реч *напакост* се у РМС и РСАНУ одређује као прилог са значењем 'несрећним стицајем околности, као за пакост, за несрећу'.

- (1) *У хитњи и забуни закачи Радојка, напакост, оно буре.*

Напакост се у наведеном примеру не може одредити као прилог јер нема прилошко значење. Овом речју се не говори о начину вршења радње (*како закачи Радојка*), већ она представља коментар говорника на оно што је исказано. Реч која исказује став говорника поводом онога што значи исказ одређује се као речца, а не као прилог. Додатну потврду налазимо и у начину њеног бележења у реченици. У наведеном примеру *напакост* се издваја запетама од осталих реченичних чланова, што није својствено прилозима, а уобичајено је за речце.

И примери из РСАНУ доводе до истог закључка.

- (1) *К'о напакос' и прођо и чу!*
- (2) *Створ са свим стварни, који на пакост хоће да једе.*

У оба примера (у првом уз реч *к'о*) речју *напакост* исказујемо свој став, а не аспект вршења радње.

Иако се ова реч не јавља у граматикама и примери у речнику су малобројни (у корпусу нема забележених примера), сматрамо да је треба одређивати не као прилог већ само као речцу. И само значење показује да се њена употреба своди на исказивање коментара поводом одређене ситуације која се исказује у реченици, што примери и потврђују.

Прилог *нидаобог* има значење 'ни у ком случају, нипошто'.

- (1) *Не бих, вала, нидаобог, имам ја своју вамилију и када ми она падне на ум, сав протрнем.*

У наведеном примеру реч *нидаобог* не може бити прилог, јер нема прилошко значење. Овом речју говорник додатно истиче одрицање, и у овом примеру синонимна је са *не, нипошто*

и сл., речима које се у граматикама сврставају у одричне речце (Мразовић 2009: 468; Бабић и др. 1991: 737; Клајн 2005: 169; Стевановић 1986: 383–384; Станојчић–Поповић 2011: 135; Симић–Јовановић 2007: 139; Станојчић 2010: 194–195; Кликовац 2010: 120). Због тога је одређујемо као речцу, а не као прилог.

Будући да се не јавља у РСАНУ ни у Једнотомнику, а исто тако ни као пример у граматикама, сврставање ове речи у одређену категорију може бити изазовно, искључиво због недостатка примера. У РМС јавља се само један, који је и овде наведен, а у ком је *нидаобог* несумњиво речца.

Реч *одиста* се у РМС одређује као прилог који се користи за потврђивање претпоставке, исказа: 'доиста, збиља стварно'.

- (1) *Хаџија је одиста одлазио.*
- (2) *Бит ће одиста страшно.*

Начин на који се према речничкој дефиницији реч *одиста* употребљава сврстава је пре у речце, него у прилоге. Прилози, као врста речи означавају један од момената (време, место, начин итд.) који прате глаголску радњу (Стевановић 1986: 377). *Одиста*, како се то у речнику бележи, служи да говорник потврди свој исказ. У оба примера реч *одиста* не исказује на који начин се врши радња, већ њом говорник износи своје уверење у тачност онога што говори, а речи којима се исказује субјективни став поводом онога што значи реченица одређују се као речце (Стевановић 1986: 383). Осим тога, и синоними који се јављају у оквиру дефиниције, такође се могу одредити и као прилози и као речце.

И у РСАНУ и у Једнотомнику се *одиста* одређује као речца, а не прилог. Иако се у граматикама не јавља као пример ни прилога и ни речца, сматрамо да је дефиниција ове речи и њено одређење у речницима довољно да можемо са сигурношћу рећи да би је требало одређивати као речцу, а не прилог.

Прилог *паче* 'изриче да је оно што долази иза њега веће или јаче од онога што је речено или што би се очекивало: дапаче, штавише, чак'.

- (1) *А ја код њега нећу док се не разабере ... нити ћу му то поменути, паче забораву предати.*
- (2) *Доспјела је паче да пригледа и у двориште.*

Речју *паче* се не одређује глагол, тј. она нема прилошко значење ни функцију, па се ни би могла ни одредити као прилог. У оба примера реч *паче* посебно истиче елемент који јој следи и стога би је требало одређивати као речцу, као што се то већ чини у РСАНУ. Сам начин на који се ова реч дефинише у РМС сврстава је у речце, и то тзв. градуативне партикуле (Мразовић 2009: 477), које ближе одређују реч пред којом стоје, тачније, спецификују је, посебно је истичу у односу на друге реченичне елементе. Осим тога, и у синонимном делу дефиниције јављају се речи које се одређују као речце.

У Једнотомнику се ова реч не налази као одредница нити се налази у граматикама као пример. Као варијанта у РМС наводи се и реч *пачек*, која је такође одређена као прилог, међутим, сматрамо да је и у овом случају заправо речца.

И реч *пачем* се одређује као прилог синониман речима *збиља* и *заиста*. Будући да се дефинише преко синонима који се могу одредити и као речце, сматрамо да и њу треба одредити као речцу.

(1) *Е, пачем, куд си ходао? – питао је ... Фехима.*

У наведеном примеру реч *пачем* нема прилошко значење, не одређује глагол ни по једном аспекту. Њом говорник истиче своје питање, наглашава да жели одговор на њега. Изрицање става говорника особина је речца као врста речи. Уз то, *пачем* се у реченици истиче и издвајањем запетама, што је још једна од особина речца (Правопис 2011: 102), због чега сматрамо да је тако треба и одредити.

Додатну потврду даје и РСАНУ где је *пачем* одређено као речца. У Једнотомнику и граматикама се она не јавља као пример нити одредница. Ипак, на основу њене обраде у РМС и РСАНУ сматрамо да је треба одредити као речцу.

Реч *све* се у РМС и Једнотомнику одређује као прилог који може имати неколико значења, која ћемо приказати у анализи.

Примарно значење је временско: 'стално, непрестано'. Примери који се наводе су:

(1) *Никад не идем у село, ја сам све овде.*

(2) *Ноћас нисам могла пресавати ... све сам мислила на вас.*

Узимајући у обзир наведене синониме, као и то да у оба примера ближе одређује ситуацију исказану предикатом, реч *све* се у овим примерима може одредити као прилог. С друге стране, у литератури се наводи да у оваквим примерима „*све* као универзални квантификатор, осим значења очекиваности, у пресупозицији реализује и значење кумулативности и континуитета. Синтаксички, њена сфера деловања обухвата предикат исказа сложене реченице који формира пропозицију, модификујући њено значење у смислу очекиваности, супротности и негације и преносећи на њу логички акценат, обезбеђује јој статус фокуса” (Ристић 2009: 64). Значење које се наводи у речнику представља само компоненту свеукупног значења ове речи. Стога се она у оваквој функцији заправо одређује као партикула, тј. речца.

У значењу обележеном **2.а.** *све* 'испред бројева казује уједначеност низа, стално, равномерно понављање истог бројног односа’.

(1) *улазе све два и два.*

(2) *Ибро поче читати књиге, све једну по једну.*

Реч *све* у наведеним примерима стоји испред бројног израза који имају функцију одредбе начина, међутим сама реч *све* нема прилошко значење. Њена функција је само да истакне „равномерно понављање истог бројног односа” (РМС), због чега бисмо је пре одредили као речцу.

У **2.б.** значењу *све* се користи за 'истицање истоветности, истородности састава нечега што се налази у великом броју, великој количини: без изузетка, искључиво’.

(1) *све сами дукати*

(2) *А његова је породица велика: све сами нотароши и вармеђаши.*

(3) *Чардак пун, све ханума до хануме, све гиздавија од гиздавије.*

И у овим примерима не може се рећи да *све* има прилошко значење и функцију. Овом речју се, како се наводи у дефиницији, истиче истоветност, истородност елемената који следе речи *све*, те бисмо је опет одредили као речцу.

У **2.в.** значењу *све* у вези са упитно-односним заменицама 'истиче бројност, мноштво или разноврсност онога на што се односи'.

(1) *Шта га све нијесу питали!*

И у овом значењу, будући да се речју *све* истиче елемент који јој следи и да самим тим нема прилошко значење, она се не може одредити као прилог, већ пре као речца.

У значењу **2.г.** *све* се употребљава 'за истицање појачања степена напетости радње'.

(1) *Ова ваша диња све се топи у усти[ма].*

(2) *Кожа ... голих руку све се јежила од јаке студени.*

Ни у једном од ова два примера реч *све* не одређује ближе ситуацију исказану предикатом, нити степен заступљености неке особине, већ истиче реченични члан који јој следи, што би била особина речца.

И у трећем значењу речју *све* с компаративом истиче се 'стални пораст онога што је означено придевом или прилогом'.

(1) *све јачи и јачи, све мање и мање*

(2) *Раду све горе, а она све тужнија.*

И у овим примерима реч *све* додатно наглашава речи које јој следе, истиче стални пораст онога што је означено придевом или прилогом, те би се такође могла одредити као речца. Иако се одређује као прилог који може бити синониман прилозима *многа* и сл., разлика је заснована на томе „да партикула *све* примарно спада у универзалне, логичке квантификаторе, а квантификаторски прилози у прагматичке квантификаторе” (Ристић 2005: 200–203)⁵⁹.

У четвртном значењу *све* 'истиче могућност којој се у сумњи и недоумици даје предност, која се сматра највероватнијом: и поред свега, ипак; по свему судећи, узевши све у обзир'.

(1) *Добро, ја остајем, ал' све мислим: тако није добро.*

(2) *Ја све мислим да ти мене више не волиш.*

(3) *Него се све бојим и срце ми зебе да ... ћете се препанути.*

Иако стоји уз глагол реч *све* га не одређује ни по времену ни по месту вршења радње, нити по било ком другом аспекту, због чега се не може одредити као прилог. „Значење очекиваности реализује се на фону претпоставке о постојању множине за крајњи исход неке сложене ситуације од којих се она неповољна, упркос свих околности које уверавају у супротно, истиче као највероватнија за крајњи исход” (Ристић 2009: 65). Овакве финесе у значењу сврставају *све* у систем речца.

Реч *све* се у петом значењу употребљава 'за истицање велике обимности или удаљености границе у простору или времену'.

(1) *У мислима му се поређаше силне ... магазе уз Саву до Раче и низ Дунав све до Радујевица.*

(2) *То је појам кочијаша о свечаном одијелу све тамо од времена кад су кочије изумљене.*

(3) *Гледаше за њим дуго, дуго, све док за ћошак не замаче.*

⁵⁹ Логичка квантификација подразумева истоветност референта са свеопштим мноштвом, а прагматичка да се количниски однос референата одређује према било којој полазној множини (Ристић 2005: 201).

И у овим примерима реч *све* нема прилошко значење, па се не може одредити као прилог. У последњем значењу *све* се користи за 'искључивање свега другог: само, једино', а пример који се наводи је:

(1) *Несрећан је, а све због своје лаковерности.*

У овом примеру цео израз *а све* би се могао одредити као речца. Њиме се наглашава узрок несреће, да је у питању лаковерност, а не нешто друго. Ту нема прилошког значења, па се не може ни реч одредити као прилог.

У сваком наведеном значењу и примерима који прате значења, може се видети да реч *све*, иако се одређује као прилог, нема прилошко значење нити прилошку функцију, те се не може ни одредити као прилог. Реч *све* употребљава се са намером да се различити реченични елементи посебно нагласе. Односно, речју *све* говорник одређену реч или скуп речи истиче тако што модификује, спецификује или градуира њихово значење (Мразовић 2009: 477).

У анализираним граматикама реч *све* се уопште не јавља као пример, осим у једној, у којој се одређује као партикула (речца) (Мразовић 2009: 477, 489) Међутим, о њеној употреби као речце која има улогу модификатора исцрпно пише и С. Ристић у својим радовима (Ристић 2005: 199–210; Ристић 2006а: 173–185; Ристић 2009: 49–68). Имајући у виду наведену анализу, можемо закључити да се реч *све* може одредити само као речца.

Реч *свега* се и у РМС и у Једнотомнику одређује као прилог који има два значења: 'све заједно узето, укупно (кад се изводи збир)' и 'само, једино'.

- (1) *Дакле ... свега тринаест гроша.*
- (2) *Памтио сам колико је свега било кола.*
- (3) *Свега девојка једна ... лепши на ливади.*

Ни у једном од наведених примера реч *свега* нема прилошко значење, тачније, не исказује меру/количину нити степен заступљености неке особине. Ни у једном примеру реч *свега* није неопходна да би се информација пренела, већ њом говорник модификује или спецификује значење реченичног члана који јој следи, у овом случају истиче тачност количине. Функцију коју у наведеним примерима врши реч *свега* иначе обављају речце као врста речи (Мразовић 2009: 477).

Ова реч се не јавља као пример у граматикама, па се можемо ослонити само на оно што се наводи у речнику. Будући да нема прилошко значење, већ се њом истиче реченични члан који јој следи, сматрамо да се ова реч може одредити само као речца. Томе у прилог иде и то што се као синоними у другом значењу наводе речи *само* и *једино* које се у граматикама одређују као речце (Мразовић 2009: 477; Барић и др. 1997: 281, 282; Стевановић 1986: 384; Симић–Јовановић 2007: 139).

Италијанизам *сикуро* се јавља као одредница само у РМС и одређује се као прилог са значењем 'сигурно, свакако, јамачно'. Као пример се наводи једна реченица.

(1) *Ваљат ће сигуро да разбијеш „арбуре”.*

На основу значења и примера *сикуро* би се пре могло одредити као речца, а не као прилог. У наведеној реченици ова реч нема прилошко значење, не одређује глаголску радњу по начину њеног вршења, већ њом говорник исказује своје уверење у то да ће се радња/ситуација у наведеној реченици извршити.

Будући да је обележена као део покрајинске лексике, лексема *сикуро* се не јавља као одредница у Једнотомнику нити се јавља као пример у анализираним граматикама. Ипак, на основу примера и синонима који се наводе у дефиницији (*свакако, сигурно и јамачно*), можемо закључити да се она одређује као речца. Сваки од наведених синонима у граматикама се наводе као примери ове врсте речи (Мразовић 2009: 468; Кликовац 2010: 120–121; Симић–Јовановић 2007: 139; Стевановић 1986: 383–384; Остојић 2001: 108; Бабић и др. 1991: 737; Барић и др. 1997: 282).

Прилог *тахмина* има значење 'по свој прилици, вероватно, извесно', а као пример се наводи само једна реченица:

(1) *Оно тахмина неће бити истина што рекоше за Ехдем-пашу.*

У наведеном примеру реч *тахмина* није прилог. Ако узмемо у обзир значење ове речи, оно није прилошко, тј., не даје никакву информацију о месту, времену, начину и сл. ситуације која је исказана предикатом. Њеном употребом говорник исказује сумњу, неверицу у тачност онога што значи исказ, па би се она пре могла одредити као речца.

У Једнотомнику се *тахмина* не јавља као одредница нити се може наћи као пример у анализираним граматикама. Због недостатка примера одређење ове речи као речце остаје у домену претпоставке. Ипак, ако бисмо у обзир узели само синониме који се наводе у дефиницији, могли бисмо закључити да се реч *тахмина* може одредити само као речца.

Реч *тја* се у РМС одређује као прилог чије је значење 'далеко од чега (у простору и времену), све од, све до, чак'.

(1) *И дан-данас тамо врви народ тја из Угарске.*

(2) *Бреме ... се каткада неугодно носи тја до гроба.*

У наведеним примерима реч *тја* нема прилошко значење, не одређује ближе глагол нити исказује у коликој мери је заступљена нека особина. У оба примера речју *тја* говорник наглашава колико је далеко, било просторно или временски, појам испред ког ова реч стоји, због чега бисмо је и одредили као речцу.

У Једнотомнику се ова одредница не јавља нити је има у анализираним граматикама, вероватно јер је обележена као застарела.

И реч *тија*, варијанта речи *тја*, у РМС се одређује као прилог. Пример који се наводи гласи:

(1) *Казне ради премјесте [га] одавле тија онамо у Лику.*

И речју *тија* говорник додатно наглашава елемент који јој следи, због чега бисмо је такође одредили као речцу.

Реч *тик* се и у РМС и у Једнотомнику дефинише као прилог који служи за појачавање предлога, а има значење 'сасвим, управо, баш'.

(1) *Стаде тик уз њега.*

(2) *Над речицом ... на једном месту, тик један уз другог – два моста.*

(3) *Лице [му је] дошло тик под светиљку.*

(4) *Стајаше на потоку тик капиталске пиваре.*

Реч *тик* се у наведеним примерима налази испред конституента који има месно прилошко значење. Она сама не припада том конституенту, нема прилошко значење, већ га само додатно наглашава. Њеним изостављањем значење се неће значајно променити, али се њеном употребом наглашава међусобна близина два елемента. Поред тога, и у дефиницији наводи се да реч *тик* служи за појачавање предлога. Речи које служе за појачавање значења других речи класификују се као речце, те би тако требало одредити и реч *тик*.

У граматицама се ова реч не наводи као пример било које врсте речи, али се синоними из њене дефиниције могу наћи као примери речца (Мразовић 2009: 477; Барић и др. 1997: 282; Клајн 2005: 169–171; Стевановић 1986: 384; Станојчић–Поповић 2011: 133, 135; Станојчић 2010: 194–195; Кликовац 2010: 121; Остојић 2001: 108).

На исти начин бисмо одредили и реч *тиком*, варијанту речи *тик*. Пример који се наводи показује да је и у овом случају у питању речца.

(1) *Совуљага ... залепрша крилима и пролете му тиком поред лица.*

Речју *тиком* се опет наглашава близина два појма. Сама реч није прилошка одредба и нема прилошко значење, па не може бити ни прилог.

Речи *тили* и *тињи* се у РМС и у Једнотомнику⁶⁰ одређују као прилози који служе за појачавање у изразима *за (у) тили часак/тренутак*, а имају значење 'одмах, врло брзо, зачас'.

(1) *За тили час су дивљаци били недалеко од Станка.*

(2) *Сместисмо се у саонице ... и за тили ... тренутак бејасмо у ... пољу.*

(3) *За тињи се часак зашарени широко двориште.*

(4) *За час тињи Турке замрсише.*

Према начину на који се дефинишу, можемо закључити да се *тили* и *тињи* не могу одредити као прилози. Значење *одмах, врло брзо* и *зачас* немају речи *тили* и *тињи* већ цели изрази *за тили/тињи час* и *за тили/тињи тренутак*. Саме речи *тили* и *тињи*, како се наводи у речнику, служе да појачају то временско одређење, односно да укажу на то да је у питању изузетно кратко време. Исто значење може се постићи и кроз конструкције *за час* и *за тренутак*, али употребом речи *тили* и *тињи* то додатно наглашавамо. Имајући то у виду, обе речи требало би одредити као речце, а не прилоге, јер је то једна од функција речца као врста речи (Мразовић 2009: 477; Бабић и др. 1991: 734; Стевановић 1986: 384).

У граматицама се ниједна од овде две речи не може наћи као пример, па се ослањамо на оно што се наводи у речнику, али и на опште одређење прилога и речца као врста речи.

Реч *уистину* и њена варијанта *уистини* се и у РМС и у Једнотомнику одређују као прилози. *Уистину* има значење 'истински, стварно, доиста', а примери који се наводе гласе:

(1) *Њихова кућа чинила се уистину стара и трошна.*

(2) *Један ... се казује хоџа из Бихаћа, а уистину чини се да путује свијетом.*

У оба примера реч *уистину* нема прилошко значење, јер нити ближе одређује глагол по месту, времену, начину вршења радње нити исказује количину нити степен заступљености неке особине, што су основна значења прилога као врсте речи. Речју *уистину* говорник исказује свој став тако што додатно потврђује истинитост свог исказа. Изостављањем речи *уистину* информација која се преноси остаје иста. Једино што изостаје јесте нијанса значења коју носи управо мишљење самог говорника. Да се ова реч не може одредити као прилог,

⁶⁰ У Једнотомнику се јавља само одредница *тили*.

говори нам и то што *уистину* нема конституентску функцију у наведеним реченицама, а прилози су конституентске речи.

И у граматицама у којима се *уистину* наводи као пример, увек је у питању речца (Стевановић 1986: 384; Станојчић–Поповић 2011: 135; Станојчић 2010: 194–195). Само се у једној од анализираних граматика *уистину* наводи као пример прилога, при чему се наводи да он спада у групу прилога за потврђивање (Алексић–Стевановић 1946: 119). Додаћемо и то да се у овој граматици речце не издвајају као посебна врста речи и да се *уистину* налази у групи заједно са речима *свакако*, *несумњиво*, *јамачно* и *нипошто* које се, такође одређују и као речце (упути на део тезе).

Реч *цигло* се и у РМС и у Једнотомнику одређује као прилог који има значење 'само, једино' и служи за истицање и појачавање значења речи које ближе означава.

- (1) *Знадем, осећам цигло да ми је украден смех, да ми је промашен пут.*
- (2) *Велика поезија, добар стил не мора бити плод цигло јака талента, него и млада језика.*

Већ сам додатак значењу да се реч *цигло* користи да истакне и појача значење речи која му следи наводи на то да се она може одредити као речца. Ни у једном примеру реч *цигло* не одређује глагол по неком аспекту радње нити исказује степен заступљености неке особине, па самим тим нема ни прилошко значење. Овом речју говорник истиче реченични члан испред ког се она налази тако што наглашава да је само он у фокусу. Овако употребљена, реч *цигло* одређује се као речца, а не прилог.

У граматицама се ова реч не јавља као пример, али се можемо осврнути на то да се њени синоними *само* и *једино* у граматицама наводе као примери речца (Мразовић 2009: 477; Бабић и др. 1991: 733; Барић и др. 1997: 281; Стевановић 1986: 384; Симић–Јовановић 2007: 139; Остојић 2001: 108).

Реч *чак* се и у РМС и у Једнотомнику одређује као прилог који се користи 'за истицање прелажења оквира онога што би се очекивало, што се нормално претпоставља'. Речју *чак* може се истицати просторна удаљеност, велики домет, простирање; може се истицати временска одмакlost, дужина протеклог времена или количина. Када је у вези са везницима *и*, *ако* и *иако*, користи се уопште за 'истицање високог степена или ширине обухватања нечега, ширине допуштања, претпоставке'. Примери који се наводе су:

- (1) *Побеже из куће и чак код вратница сачека Велимира.*
- (2) *Прозирна даљина чак до другог света.*
- (3) *Чак после виђали су га људи час у једној ... час у деветој паланци.*
- (4) *Чак 200 тона воде троше челичане да би добиле тону челика.*
- (5) *Скепса је гасила чак и обичну људску радозналост.*
- (6) *Чак ни неколико узастопних богатих киша не би тако надокнадиле дефицит у води.*

Ни у једном од наведених примера реч *чак* нема прилошко значење. Она не одређује глаголску радњу ни по једном аспекту њеног вршења (место, време, начин, узрок итд.), нити исказује количину, нити степен заступљености неке особине, па се не може ни одредити као прилог. Речју *чак* говорник посебно истиче да је оно што говори за њега било неочекивано, односно да је изнад очекиваног (Ристић 2009: 41). Изостављањем ове речи из исказа, сама

информација се не би променила, али би изостао став говорника који модификује значење исказа. Једино је у петом примеру речца *чак* плеонастички употребљена испред партикуле *и*⁶¹.

У већини анализираних граматика *чак* се наводи као пример речце (Мразовић 2009: 477; Барић и др. 1997: 282; Клајн 2005: 169–171; Станојчић–Поповић 2011: 133; Станојчић и др. 2010: 191), док се у два наводи као пример прилога, при чему се наводи да она нема ниједно од прилошких значења која су наведена (место, време, начин и узрок). У питању су граматике у којој се речце не издвајају као врста речи (Маретић 1899: 483; Брабец и др. 1968: 153).

Значење и наведени примери показују да би реч *чак* требало одређивати као речцу.

Реч *штагар* се одређује као прилог који је добијен сажимањем израза *шта га је*.

(1) *Штагар је ту било кад сам ја дошао!*

(2) *А и те бубе. Штагар их је!*

У оба наведена примера не би се могло рећи да је реч *штагар* прилог. Она се овде употребљава као обележје реторских питања, дакле, њом се не тражи информација о количини, јер је она већ позната. Њом говорник исказује чуђење поводом онога што значи исказ. Овако употребљену реч *штагар* треба одредити као узвичну речцу.

У Једнотомнику се она не јавља као посебна одредница нити се јавља у анализираним граматицама као пример, због чега се теоријски ослањамо на обележја реторских питања и узвичних реченица уопште, а практично на примере наведене у речнику.

Реч *штовиие* се одређује као прилог који је синониман са *штавииие* и *чак*.

(1) *Начас се причинила изазовном, штовиие лијепом.*

У наведеном примеру реч *штовиие* нема прилошко значење. Она не исказује степен заступљености неке особине нити било које друго прилошко значење. Речју *штовиие* истиче се реч која јој следи, као нешто што је више или боље од онога што је очекивано. Овако употребљена, реч *штавииие* одређује се као речца. Оваквом одређењу у прилог иде и то што се њена варијанта *штавииие* одређује као речца.

У Једнотомнику се за одредницу *штовиие* не наводи никакво одређење, већ се само упућује на *штавииие*, која је одређена као речца. *Штовиие* се као пример наводи у само једној од анализираних граматика, и то као пример речца (Бабић и др. 1991: 737), али се њена варијанта *штавииие* наводи чешће, такође као пример речца (Клајн 2005: 169–171; Станојчић–Поповић 2011: 135; Станојчић 2010: 194–195).

Иако се свака реч ове групе у *Речнику српскохрватског књижевног језика* (РМС) одређује као прилог, анализом њихових значења као и примера који представљају потврду тих значења, утврдили смо да сваку од њих треба одредити као речцу. Овакво одређење често се потврђује и у другим анализираним речницима (*Речник српскохрватског књижевног и народног језика* и *Речник српског језика*), али и анализираним граматицама и другој лингвистичкој литератури где се већина речи ове групе могу наћи као примери речца. До несигурности у њиховом препознавању може доћи и због начина на који се дефинишу. Већина њих представљена је синонимском дефиницијом, „која се иначе не препоручује” (Ристић 2015:

⁶¹ О плеонастичким партикулама в. Ковачевић 2009.

59). Овакав начин дефинисања не укључује и друге аспекте, као што је на пример улога коју имају у реченици, као што је то учињено, на пример, при обради речи *све*.

Према свом значењу речце могу бити веома блиске прилозима, па чак један број прилога могу бити употребљени као речце. Прилози као речи, како их дефинишу у граматичкој литератури, имају улогу да ближе одређују глаголску радњу по месту, времену, начину и сл., или да укажу на меру или количину неке материје или степен заступљености неке особине. У реченици они имају конституентску функцију. С друге стране, речце своје значење остварују у контексту, и односе се на читав исказ или један његов део и њихова функција је комуникативна. Немају конституентску вредност у реченици. Њихово значење и функција управо су основна два елемента на основу којих се разликују од прилога. На тој разлици треба инсистирати када је у питању одређење ових двеју врсти речи.

2.4.8.2. Прилог – именица

Јединствен случај представља реч *кући* која се у РМС и РСАНУ одређује као прилог са значењем 'код куће'. Примери који се наводе су:

- (1) *Говоре кући српски.*
- (2) *Сваки путник хтио је да понесе са светице неко обилежје, да га кући храни.*
- (3) *Ну ово бављење кући у брзо ми је постојало досадно.*
- (4) *Зар нису с вама деца и жена? Кући су, каже, остали.*
- (5) *А на вратима ме, кући, чека мати.*

У свим наведеним примерима реч *кући* има прилошко значење, односно, има прилошку функцију, али остаје именица. У наведеним примерима месно значење, уместо предлошко-падежном конструкцијом *код + ген.*, исказује се нестандартним обликом датива именица *кућа* (Маројевић 1981: 237). Овај облик се може чути у говорном језику, због чега се и бележи у речнику⁶². Прилошко значење овај облик има и када се употребљава да означи правац, Међутим, процес адвербијализације ни у том случају није у потпуности завршен, што показује слободна употреба атрибута (*Идем својој кући*) (Маројевић 1998: 41).

Ако бисмо сваку именицу која има прилошку конституентску функцију одређивали као прилог, ова категорија речи би постала несразмерно велика, а именице и прилози би, као део система врста речи, биле пољуљане.

2.4.8.3. Прилог – узвик

Још један јединствен пример јесте и реч *наздравље*, која се одређује као прилог. Према ономе што се наводи у примарном значењу, *наздравље* се употребљава као 'поздрав, [за] изражавање добре жеље: нека је са срећом, нек користи здрављу **а**. приликом честитања и наздрављања или **б**. после завршеног јела, ономе који кихне и сл.

- (1) *Наздравље ти, господару, нова година, да бог да.*
- (2) *С вама хоћу да се куцнем и испијем чашу вина. Тако. Наздравље!*
- (3) *Како се ... очекује ... оно спасоносно бербериново: „Наздравље, господине!”*
- (4) *Кад когод ... кине ... промрмља полугласно: „наздравље”.*

И значење и сви наведени примери показују да *наздравље* нема прилошко значење, те се самим тим не може одредити као прилог. Будући да се користи, како се наводи у

⁶² О пореклу облика *кући* у прилошким функцијама пише Р. Маројевић (1981).

дефиницији, као поздрав и да се њиме изражавају добре жеље, ову реч би требало одредити као узвик.

Пре свега, предлошко-падежна конструкција се у наведеном значењу увек пише спојено (*На здравље не мисли*). Употреба речи *наздравље*, како се види и у самом значењу, установљена је неком врстом конвенције – поздрава, изражавање добре жеље, након јела, кад неко кихне. И на крају, акценат прелази на проклитику „и у оним говорима и код оних говорника који иначе не преносе акценте на проклитике” (Јокановић Михајлов 2012: 188). Правописне, семантичке и прозодијске промене довеле су до тога да се класа речи промени и да се она сврста у неправу узвике.

Иако се првобитно одређује као прилог, па чак и у *Правопису* (*Правопис* 2011: 380), у РСАНУ и Једнотомнику препознаје се и узвично значење. Односно, и у једном и у другом речнику у загради се наводи да се у одређеном значењу реч користи као узвик. *Наздравље* се као пример наводи само у једној граматици, и то као пример узвика (Стевовић 1960: 158), а додатне потврде за овакво њено одређење јављају се и у другој лингвистичкој литератури (Јокановић Михајлов 1998: 249; Јокановић Михајлов 2012: 179–191).

2.4.8.4. Прилог – придев

Придеви турског порекла *јагрзли* и *срмајли* се у Речнику Матице српске одређују само као прилози. Пошто су оба индеклинабилна, њихово одређење као прилога или придева зависиће од тога како се у реченици употребљавају.

Будући да се реч *јагрзли* одређује као непроменљиви прилог, сматрамо да је у обради дошло до случајне грешке и да је уместо прилог требало да пише придев. То потврђује и само значење придева *јагрзаст* (који је боје као јагрз, коњ светлосмеђе боје), на коју се упућује у дефиницији речи *јагрзли*. Потврду даје и одређење у РСАНУ, где се ова реч наводи само као непроменљиви придев, али и поједини аутори који ову реч сврставају међу непроменљиве придеве (Николић 1996: 37).

(1) *Па јагрзли усједе гаврана.*

Иако стоји уз глагол, на основу значења може се видети да га не одређује ни по једном аспекту његовог вршења, јер, пре свега, предстваља боју. Претпостављамо да је из овог примера именица која би следила придеву елидирана.

На исти начин обрађује се и реч *срмајли*. Пошто је одређена као непроменљиви прилог, сматрамо да је и овде дошло до грешке и да реч *срмајли* треба одредити као непроменљиви придев. То потврђује и његова дефиниција 'срмали, који је од срме', али и пратећи примери:

(1) *Те дарују кићене сватове ... на коњика срмајли јаглука.*

(2) *Перчин дуги пао око главе, ко ибришим крај срмајли веза.*

У оба примера *срмајли* стоји уз именицу (*јагрук* и *вез*) и ближе је одређује. Додатну потврду да ову реч треба одредити као непроменљиви придев налазимо и у томе што је *срмали*, варијанта ове речи на коју се упућује, одређена као непроменљиви придев. И у литератури она се наводи само као пример придева (Николић 1996: 38; Белић 2000а: 525).

2.4.8.5. Прилог – везник

У оквиру ове подгрупе нашле су се речи које се у РСМС одређују као прилози, али њихово значење, употреба у реченици и литература препознају их само као везнике. Ту спадају речи: *каоно, каоности, каоти, ки, које, лиш и разма*.

Прилози *каоно* и *каоности* имају значење 'како, као'. Већ на основу значења могло би се закључити да се ове речи могу одредити и као везници. Примери који се наводе су:

- (1) *Но Кале, окренут према Циганима, подигну руке увис каоно у почетку.*
- (2) *Родофиник ... стане све Грке биоградске око себе призивати каоности људе од свога народа и језика.*

У наведеним примерима може се приметити да ни *каоно* ни *каоности* немају прилошко значење, већ се искључиво употребљавају као везници (синонимни везнику *као*), што доводи у питање њихово одређење као прилога.

У РСАНУ су ове речи одређене само као везници, што сматрамо јединим исправним одређењем. Будући да су у питању варијанте везника *као*, оне се као одреднице неће наћи у Једнотомнику, али ни као примери у анализираним граматицима. Имајући у виду обраду у Речнику САНУ, али пре свега њихову употребу у наведеним примерима, сматрамо да би *каоно* и *каоности* требало обрађивати као везнике.

Претходним примерима веома блиска је и реч *каоти*, која се такође одређује као прилог са истим значењем 'као'.

- (1) *Намјештај је у кући нов и прост, каоти радња сеоскога мајстора.*

Пример опет показује да *каоти* нема прилошко значење већ се користи као веза између два елемента који се пореде, због чега је треба одредити као везник, а не као прилог, како је и учињено у РСАНУ.

У Једнотомнику се ни ова реч неће наћи као одредница, нити ће се наћи као пример у граматицима, па се и овога пута можемо само ослонити на одређење у речнику, и то РСАНУ. Имајући у виду и како смо одредили реч *као*, која се наводи као синоним, сматрамо да се и њена варијанта *каоти* не може одредити као прилог, већ искључиво као везник.

И *ки*, покрајински облик речи *као*, одређује се као прилог и наводи се само један пример који би требало да потврди то значење:

- (1) *А овде је свет послушан, слуша, брате, власт што каже, па иде ... ки млада у вајат.*

Како смо већ наводили и за *као* (стр. 21), сматрамо да се и *ки* у наведеном примеру може одредити искључиво као везник.

Ки се у Једнотомнику не јавља као посебна одредница, а у РСАНУ се у показатељу граматичке категорије одређује као прилог и везник и наводи се нешто више примера који би требало да потврде такво одређење.

- (1) *Двије руке, ки јелове гране.*
- (2) *Брз ки муња.*
- (3) *Ајде ки мравак по травици.*

(4) *Зна ... дете штогод му треба, да ти сврши посао ки 'двокат.*

(5) *Што си тако лица забринута? | Ки кад немаш ни оца ни мајке, | Ки кад немаш брата ни сестрице.*

Ни у једном од наведених примера се *ки* не може одредити као прилог, јер нема прилошко значење нити прилошку конституентску службу. Овом речју се повезују елементи реченице, те би је требало одређивати само као везник.

Реч *које* се у РМС и РСАНУ одређује као прилог који се обично јавља удвојено, а има значење 'делимице, понешто' и наводе се примери:

(1) *Скупиле су се [рибе] у јата, ројеве и чопоре које на тијеску, које на камењу, које на травама.*

(2) *Било их је [јелена] осамдесетак: које мужјака, које женки, које телади.*

У наведеним примерима реч *које* се може заменити и речима као што су заменице (*неко*) или пре везници (*или, било, што*). Самостално узета она нема прилошко значење, стога је не бисмо одредили као прилог.

У Једнотомнику се *које* одређује само као везник, и то дисјунктивни или копулативни, а као синонимни се наводе везници *или ... или, и ... и, што ... што*. Чини се да је овакво одређење одговарајуће, јер се речју *које* реченични чланови везују у целину.

У граматикама се ова реч не јавља као пример нити прилога нити везника, те се ослањамо само на оно што је наведено у речницима. Имајући у виду њено значење и употребу, реч *које* бисмо одредили као везник, а не прилог.

Прилог *лиш* има значење 'него, него само' и на основу тога се може рећи да се ова реч не може одредити као прилог, већ као везник. Прилози су пунозначне речи, што би значило да им није неопходан контекст да би оствариле своје значење. Реч *него*, која се наводи као синоним речи *лиш*, не може се окарактерисати као пунозначна. У већини анализираних граматика она се наводи као пример везника (Мразовић 2009: 417; Станојчић–Поповић 2011: 139; Кликовац 2010: 118; Алексић–Стевановић 1946: 123; Остојић 2001: 106).

Пример који се у речнику наводи гласи:

(1) *Никог више братимити нећу, лиш оног ко освети Драга.*

У њему се види да се речју *лиш* повезују две клаузе, те би се ова реч могла одредити као везник.

У РСАНУ примарно значење ове речи нешто је другачије дефинисано. У питању је прилог за изузимање, а синоними су речи *једино, само, до, осим, изузев* и сви они се могу наћи и у функцији везника.

Значење прилога *разма* се дефинише преко синонима *изузев* и *осим*, а примери који се наводе су:

(1) *Наш разговор ... никоме [да] не кажем, разма ако би мене видео.*

(2) *Није ништа нашао, разма ... малкице кима.*

У наведеним примерима *разма* не одређује ближе глагол нити исказује количину неке материје нити степен заступљености неке особине, због чега се не може одредити као прилог.

У првом примеру *разма* је део везничког споја *разма ако*, а у другом повезује две клаузе. Улога коју има у наведеним примерима показује да би реч *разма* у овом случају требало одредити као везник.

Иако се не јавља као одредница у Једнотомнику нити као пример у граматицама, сматрамо да синоними који се наводе у дефиницији потврђују да је у питању везник. Будући да се *осим* и *изузев* у граматицама наводе и као примери везника (Бабић и др. 1991: 734), при чему се напомиње да *осим* твори и везничке спојеве *осим ако*, *осим што* и сл. (Мразовић 2009: 440; Барић и др. 1997: 281; Клајн 2005: 163, 166), сматрамо да и реч *разма* треба на исти начин одредити.

Прилози најчешће имају функцију одредби што значи да нису неопходни да би се пренела основна информација садржана у субјекту и предикату. Њиховим изостављањем реченица и даље преноси одређену поруку (осим ако је прилог у служби прилошког копулативног предикатива). Са везницима то није случај. Они се у граматици посматрају као помоћне речи чија је улога да повежу реченичне чланове у целину. Изостављањем везника нарушава се структура реченице, а самим тим и њен смисао.

Анализа речи ове подгрупе показала је да свака од њих је управо помоћна реч којом се везују речи, синтагме или реченице, због чега сматрамо да их треба одређивати као везнике.

2.4.8.6. Прилог – предлог

У оквиру ове групе нашле су се речи *лише* и *наизмак*.

Лише се у РМС одређује као прилог са значењем 'осим, изузев'.

(1) *Јади је црни знали, кâ су је и знали, лише нас.*

Имајући у виду и пример и синониме који се наводе у дефиницији речи, можемо закључити да *лише* нема прилошко значење, те се не може ни одредити као прилог. Реч *лише* иза себе захтева допуну у одређеном падежу, у овом случају у генитиву, што је основна особина предлога, а не прилога. *Лише* се у РСАНУ одређује само као предлог, а на основу анализе сматрамо да би га тако и требало одређивати.

Реч *наизмак* се у РМС и РСАНУ одређује само као прилог чије је значење 'на свршетку, пред крај'. Ако бисмо у обзир узели само значење, оправдано би било реч одредити само као прилог. Међутим, пример који се наводи у РСАНУ показује да је могуће и другачије одређење ове речи.

(1) *Кад су били на измак⁶³ Корита.*

Ако би се именица избацила, исказ би био непотпун. Обавезно присуство именице, наводи нас на то да реч у овом примеру одредимо као предлог. Пошто је ово једини пример у коме се налази анализирана реч, можемо поставити и питање да ли се она уопште може одредити као прилог или само као предлог. Међутим, да бисмо на било које од ових питања одговорили, неопходно нам је више примера. Ниједан пример нисмо нашли у ЕК, нити се ова

⁶³ Овакво правописно решење нећемо узети у обзир будући да је пример преузет из Српског рјечника Вука Караџића

реч јавља у било којој од анализираних граматика. Због тога, сваки закључак остаје само у домену претпоставке.

2.4.8.7. Прилог – предлог и везник

Речи *досим* и *нако* се обе одређују као прилози, али се анализом утврдило да њихово одређење може бити двојако. У зависности од улоге коју имају у реченици ове речи се могу одређивати као предлози и као везници.

Значење прилога *досим* дефинише се уз помоћ синонима *осим*.

- (1) *Зафали се Ђурђевићу Мујо ... да се Туре оженили неће ни Туркињом нити ће Латинком досим Маром Поповић Ивана.*

У РСАНУ одређење је истоветно, али се додаје да се понекад може наћи и служби предлога, а као примери се наводе реченице:

- (1) *Покупи ми стотину юнакахъ, | Кои нема ни баштине | ... Ни другога блага ни имућа | До симъ струке и оружја сјаина.*
- (2) *Да не тражи цара мимо цара, | Да се прође сваких договора, | Досим са мнош, царевим већилом.*

У првој реченици из РСАНУ може се видети да *досим* није самостална реч и да своје значење добија тек са именицом и именичком синтагмом у генитиву, односно у оквиру предлошко-падежне конструкције. У преостала два примера, при чему смо у обзир узели и само значење речи, сматрамо да *досим* није прилог, јер нема прилошку службу. Пре бисмо је у овим реченицама одредили као везник, јер повезује реченичне чланове у целину.

Ни у Једнотомнику ни у анализираним граматикама *досим* се не јавља као пример било које од поменутих врста речи. Ипак, сматрамо да је њено одређење као предлога и везника оправдано ако имамо у виду да се и *осим* којим се објашњава њено значење одређује као предлог и везник.

У обради прилога *нако* наводе се два значења. У првом значењу (обележеном **а.**) *нако* се користи да искаже изузимање, а синонимно је речима *осим* и *до*. У другом значењу (обележеном **б.**) користи се за изузимање онога што се износи као погодба, за истицање једине могућности и синонимно је са *осим ако*. Оба значења потврђена су по једним примером:

- (1) *Кнез нема у дому од мушкијех глава, нако једно унуче.*
- (2) *Кад су на вас Турци и Млечићи, нако ћете у небо скакати.*

У првом примеру *нако* нема прилошко значење. Цела конструкција *нако једно унуче* има прилошко значење и прилошку функцију (ексцептивна одредба (Станојчић–Поповић 2011: 297)), али сама реч *нако* не. Она би се пре могла одредити као везник или чак предлог.

У РСАНУ у овом значењу *нако* се одређује такође као прилог који је понекад у предлошком значењу. Да би се одредила као предлог неопходно је да она захтева допуну, односно, да захтева иза себе именичку јединицу у неком падежном облику, што није случај у примеру који је наведен. Ако бисмо узели у обзир само значење, одредили бисмо је само као предлог. Међутим, у овом случају сматрамо да се може одредити и као предлог и као везник, али не и као прилог. То могу показати и додатни примери за ово значење из РСАНУ:

- (1) *А кад Милош у планину дође ... | Припијева Драга брата свога: | Је л' ту његов војвода Драго? ... | Ође тебе нема душманина, | Нако брата војводе Милоша.*

(2) *Не требају царство нељудима, | нао да се пред свијетом руже.*

(3) *Ја не дајем Драшка ни Вукоту | Ни сокола Вука Мандушића | Нао с мојом од рамена главом.*

У првом примеру *нао* се може одредити као предлог, а у остала два као везник. У другом примеру реч *нао* опет нема прилошко значење, већ повезује две клаузе, што је основна функција везника, а не прилога.

У Једнотомнику и граматикама се ова реч не помиње, због чега смо детаљније анализирали примере наведене у речницима. Сматрамо да се *нао* може одређивати као везник и као предлог, у зависности од функције коју има у реченици. Међутим, ни у једном случају се не може одредити као прилог, јер ни у једном примеру сама реч *нао* нема прилошко значење, нити прилошку функцију.

Прилози се у систему врста речи могу прилично јасно издвојити као посебна група. Њихово значење као и морфо-синтаксичке особине издвајају их у једну целину. Међутим, анализом речника утврдили смо да су границе између прилога и других врста речи некада замагљене, а осим тога конверзија, иако маргинализована као творбени процес, додатно ствара потешкоће у разграничавању врста речи.

Све наведене речи ове групе у Речнику Матице српске одређене су као прилози. Анализом њихових значења и примера утврђено је да се ниједна од њих не уклапа у систем прилога онако како су они као врста речи дефинисани. Највећи број прилога заправо требало је одредити као речце, мањи као везнике, а за именице, придеве, предлоге и узвике јављају се само појединачни примери.

2.4.9. Реч се одређује другачије, а може бити и прилог

За разлику од претходне групе у овој се налази један мали број речи које се примарно одређују као предлози, речце и придеви, али по свом значењу и функцији могу припадати и прилозима. Анализом су обухваћене следеће речи: *виши, гледе, ље, надимицом, налик, тип-тон* и *шубхели*. На основу тога како се одређују у речнику, подељене су у четири групе:

- *прилог и предлог;*
- *прилог и речца;*
- *прилог и придев;*
- *прилошко значење.*

2.4.9.1. Прилог и предлог

Само се две речи налазе у оквиру ове групе, а то су *виши* и *гледе*.

Реч *виши* се одређује само као предлог, при чему се у значењу упућује на одредницу *више* („в. *више*”). Међутим, постоје две одреднице *више*, једна је предлог, а друга прилог. Наше питање је зашто се онда и *виши* не одређује двојачко. Основу за ово питање налазимо и у РСАНУ где се ова реч одређује и као прилог⁶⁴, уз пример:

⁶⁴ *Виши* се у РСАНУ одређује и као узвик, и то искључиво за терање говеда. Овакво спецификовање узвика је у општим речницима можда чак и излишно, али свакако представља занимљив извор грађе за будућа изучавања.

(1) *Виш се таква ноћца уноћала.*

У Једнотомнику ова одредница није дата, а нажалост нема примера ни у ЕК којима бисмо додатно потврдили прилог *виш*, а исто тако ни у граматикама, вероватно јер је у питању само варијанта речи *више*.

Реч *гледе* се у РМС и РСАНУ одређује као предлог, али се у РСАНУ напомиње у једном од секундарних значења да у конструкцији с предлогом *на* има прилошку службу чије је значење 'с обзиром, у односу, у погледу'.

(1) *За то имамо лепе доказ у одлуци рабске градске обћине гледе на Бенедиктине.*

(2) *Преглед овај врло нам је несвршен за руком пошо, особито гледе на књиге ћирилским писмени тискане.*

Овакво одређење, иако изостаје из анализираних граматика, оправдано је ако имамо у виду етимолошки аспект, где се порекло прилога, а и предлога, објашњава настанком од герунда глагола *гледати* (Скок 1971: 568). Стога, сматрамо да није у питању прилошка служба, већ прави прилог, поготову ако имамо у виду и развој ове речи.

2.4.9.2. Прилог и речца

Реч *ље* се одређује као речца за појачавање негације 'заиста, зацело'. Имајући у виду како је дефинисана, њено одређење не би требало узимати у питање. Међутим, примери показују и другу могућност.

(1) *Да шћаше остат' [мртвац], божа ми вјера, не ноћих му ја ође, ље.*

(2) *Нитко ље заплакат неће ако се пиће истресе и лонац размрска цијели.*

У првом примеру *ље* стоји на крају реченице и одвојено је запетом, што је својствено речцама. У другом примеру налази се испред глагола, што је својствено прилозима и, чини се, ближе одређује глаголску радњу по начину њеног вршења.

Могућност оваквог одређења речи *ље* даје и РСАНУ. У њему се она примарно одређује као прилог, а затим, када има исто значење које је наведено у РМС, и као речца. У Једнотомнику и граматикама се ова реч не јавља као пример.

На основу једног примера из речника не можемо донети коначни закључак, али, свакако сматрамо да је њена обрада у РСАНУ довољан показатељ да се реч *ље* може одредити и као речца и као прилог.

2.4.9.3. Прилог и придев

Сви придеви у оквиру ове групе као заједничку особину имају непроменљивост. Будући да велики број придева конверзијом прелази у категорију прилога, сматрали смо да и придеви *налик*, *тип-топ* и *шубхели* могу бити употребљени као прилози.

При обради речи *налик* у РМС врста речи се не наводи. Од граматичких информација наводи се само да је у питању непроменљива реч, а тек се у дефиницији види да се реч може одредити и као придев и као прилог – 'сличан, слично'.

(1) *Јако је био налик на њу.*

- (2) *Бразготина је била налик на крст.*
- (3) *Да, флаута, рекох ја, управо није флаута, али је јако налик.*

У сваком од наведених примера, *налик* ближе одређује именичку јединицу, односно јавља се као придев.

У Једнотомнику *налик* се одређује као непроменљиви придев, а као примери се јављају само синтагме *налик на бор или јелу* и *налик на оца*. Могућност да се реч одреди и као прилог се не помиње, иако синтагма *налик на оца* може бити и придевска (*Она је налик на оца*) и прилошка (*Дане је проводио налик на оца*)⁶⁵.

Прилошко значење речи *налик* помиње се само у РСАНУ, али ни тамо се реч не одређује као прилог већ се у другом значењу наводи да може бити у прилошкој служби. Као примери се наводе следећи:

- (1) *Сељаци по оним земљама живе доста налик на она времена, што поете називају златним вијеком.*
- (2) *Ко игра мачке ... почне маукати налик какве старе мачке.*

У оба примера *налик* говори о начину на који се врши радња исказана глаголом, због чега би се ова реч могла одредити као прилог, а не као придев који има прилошку службу.

У граматикама је одређење ове речи нешто другачије. За разлику од речника, тамо где се *налик* јавља као пример, примарно се одређује као прилог, а не придев: „Ријеч *nalik* је прилог, нпр. *To što je donio nisu bila kliješta, nego nešto nalik*. Kad је та ријеч допуњена проједлогом *na*, има значење придјева 'сличан, наличан', али остаје прилог јер има исти облик уз све именце, нпр. *Lutka je доста nalik na majmunu*. (Барић и др. 1997: 277).

Значење и примери који се наводе у речницима показују да *налик* може бити и придев и прилог у зависности од тога како се употребљава.

Полусложеница *тип-топ* се у РМС и у Једнотомнику одређује само као непроменљиви придев са значењем 'савршен, првокласан, врхунски'. Примери који би ово значење потврдили изостављени су из оба речника. Исто тако ниједан пример нисмо нашли ни у електронском корпусу. Ову реч смо обухватили анализом јер се одређује само као придев, а сматрамо да се може одредити и као прилог. Пошто су примери изостављени, навешћемо наше примере:

- (1) *Ова кућа је била тип-топ.*
- (2) *Средили су кућу тип-топ.*

У првом примеру *тип-топ* се одређује као придев, а у другом као прилог. Прелазак описних придева у прилоге је уобичајен процес у творби речи, због чега сматрамо да је реч *тип-топ* могуће двоструко одредити. Иако су примери осмишљени, а не преузети из литературе, сматрамо да могу да илуструју двојаку употребу ове полусложнице.

Реч *шубхели* се у РМС одређује као непроменљиви придев чије је значење 'сумњив, непоуздан'.

- (1) *Ма вјере ми ... некако је баш шубхели.*

Само на основу наведеног примера не би се могло закључити да је реч *шубхели* придев. У овом примеру би се могао одредити и као прилог, ако би давао одговор на питање *како?* Осим тога, чак и да је у овом примеру придев, поставља се питање зашто се не би могао одредити и као прилог, будући да је већина описних придева може имати у реченици улогу

⁶⁵ Оба примера су наша и осмишљени су да буду илустрација врста речи о којима се говори.

прилога. Претпостављамо да се оваква могућност у речнику не бележи јер не постоји пример у ком би то значење било потврђено.

У Једнотомнику се ова реч не бележи као одредница, а нема је ни као примера у анализираним граматикама, па се ослањамо само на оно што се наводи у речнику. Да бисмо је одредили као прилог, неопходан је пример који ће такво значење и одређење потврдити, али сматрамо да је то ипак могуће учинити.

2.4.9.4. Прилошко значење

Реч *надимицом* се као одредница јавља само у РМС, али се врста речи не одређује. Једино што се наводи јесте да се реч јавља у прилошком значењу, а значење је 'од огњишта, од куће, редом свака кућа'. Као пример се наводи само једна реченица:

(1) *Из тога излази да су се работе радиле надимицом.*

У примеру се види да реч *надимицом* има прилошко значење. Стога сматрамо да је треба одредити као прилог.

У граматикама се не јавља као пример, што је и очекивано будући да је у питању лексема која је обележена као застарела. Свакако, наведени пример показује да је у питању прилог, те то треба у речнику и навести.

Анализа речи ове групе је показала да се све оне теоријски могу одредити као прилози, али у појединим случајевима недостатак потврда довео је до тога да се такво одређење не помиње. Тамо где постоје примери у којима се може утврдити да реч има и прилошко значење, то треба обележити и навести тај прилог као посебну одредницу.

Речи ове групе треба пажљиво размотрити поготову када су у питању речи које су део активног лексичког фонда, као што су *тип-топ* и *налик*.

2.4.10. Реч се одређује као прилог, али може припадати и другој врсти речи

Најбројнију групу чине речи које се у *Речнику српскохрватског књижевног језика* одређују као прилози, али које се уједно могу одредити и као друга врста речи. У овој групи налазе се речи: *вероватно, више, вољно, докад(а), докуд(а), зазбиљ, зазбиља, заистински, заистину, заозбиљно, заправо, засигурно, застално, зачудо, изистине, именито, инако, иначе, исто, ич, јапом, јединствено, једноставно, јур, какогод, какогођ, каконо, законоти, камо, клот, коли, колично, колишно, коначно, кудагод, кудгод, мазул, мирно, могуће, могућно, навече, најзад, најмање, најпаче, напокон, напоследку, напред, напросто, нарочито, насигурно, науштрб, недвојбено, недвоумно, немогуће, неоспорно, несумњиво, нефалено, нипошто, обавезно, обичајно, обично, одакле, одвише, одистине, одистински, озбиља, онда, отприлике, отуд(а), очито, очевидно, очигледно, очигледице, поготово, поготову, подсигурно, поименце, понаглавице, понаглаву, понајпаче, посебно, посебице, право, практички, практично, пријатно, просто, сасвим, свакако, сигурно, срећно, срећом, стварно, тачно, тобож, тобоже, увано, углавном, укратко, уопће, уопште и управо.*

Као и у претходним случајевима и овде ћемо прилоге поделити на групе у зависности од тога са којом врстом речи долазе у додир:

- *прилог и речца;*

- прилог и узвик;
- прилог и везник;
- прилог и предлог;
- прилог и заменица;
- прилог, речца и везник;
- прилог и придев.

2.4.10.1. Прилог и речца

Највећи број прилога доводи се у везу са речцама, па ће се у оквиру ове подгрупе наћи речи које се одређују само као прилози, али у реченици, поред прилошке, могу имати и улогу речца. Овде спадају следећи прилози: *вероватно, више, зазбиљ, зазбиља, заистински, заистину, заозбиљно, заправо, засигурно, застално, зачудо, изистине, именито, инако, иначе, исто, јединствено, једноставно, јур, коначно, могуће, могућно, најзад, најмање, најпаче, напоскон, напослетку, напросто, нарочито, насигурно, недвојбено, недвоумно, немогуће, неоспорно, несумњиво, нефалено, нипошто, обавезно, обичајно, обично, одвише, одистине, одистински, озбиља, онда, отприлике, очито, очевидно, очигледно, очигледице, поготово, поготову, подсигурно, поименце, понаглавице, понаглаву, понајпаче, посебно, посебице, право, практички, практично, просто, сасвим, свакако, сигурно, срећом, стварно, тачно, тобож, тобоже, увано, углавном, укратко, уопће, уопште и управо.*

У сва три анализирана речника *вероватно* се одређује само као прилог са значењем 'на вероватан начин; доста сигурно, извесно'.

(1) *Вероватно је да се то неће никад тачно сазнати.*

У овом примеру *вероватно* се може одредити као прилог, због свог значења, али и јер је у функцији прилошког копулативног предикатива.

Вероватно се може одредити и као речца када њом говорник изражава претпоставку, односно није потпуно сигуран у оно што значи његов исказ. Овом речју се изражава „објективна вероватноћа да садржај исказа буде тачан (Чудомировић 2009: 281)⁶⁶:

(1) *Тог другог пословођа Игњат није познао, мада га је вероватно знао.*

(2) *Чинило ми се да су се сви помало непријатно осећали, вероватно због кинеских колача.*

(3) *Тај лов је ушао у причу вероватно захваљујући записима тог монаха.*

У свим наведеним примерима може се видети да је значење речи *вероватно* другачије него у примеру из РМС. Ни у једном од њих *вероватно* нема прилошко значење (на вероватан начин), већ овом речју говорник изриче и несигурност поводом онога што значи његов исказ.

У литератури *вероватно* се наводи само као пример речце (Стевановић 1986: 383; Станојчић–Поповић 2011: 135; Станојчић 2010: 194–195; Кликовац 2010: 120–121; Мразовић 2009: 468; Ломпар 1998: 244). Њено одређење као прилога може се наћи у нешто старијим граматикама, али се и у њима препознаје као посебна група: „...речима *можда, ваљда, вероватно* износи се претпоставка да је било, или ће бити оно што се износи глаголима уз које

⁶⁶ Примери су преузети из електронског корпуса.

стоје. Зато их и зовемо *прилози – речце за претпоставку*” (Алексић–Стевановић 1946: 119)⁶⁷. С друге стране у граматици Ивана Клајна *вероватно* се одређује као прилог уз објашњење: „Овакве прилоге (као што је *вероватно*) неки граматичари сврставају међу речце, али time речце постају несразмерно велика категорија. Разлог за сврставање међу прилоге видимо и у томе што многи рећенични прилози настају од средњег рода prideva, dakle као и они који одређују поједине речи: такви су *вероватно, очигледно, сигурно, несумњиво, neosporno, navodno, једноставно, коначно* и др. Често један исти прилог, зависно од контекста, може одређивати рећеницу (нпр. *То једноставно није тачно*) или поједину реч (нпр. *Zadatak се решава једноставно*)” (Клајн 2005: 153).

Сматрамо да прилози као речи не могу одређивати целу реченицу, већ да у тој функцији они постају речце. Без обзира на то да ли таквим одређењем речце постају „несразмерно велика категорија” (Клајн 2005: 153) или не, не може се занемарити разлика у значењу која постоји између прилога *вероватно* и речце *вероватно*. Стога сматрамо да се ова реч може одредити двојачко.

Реч *више* се одређује као прилог и као предлог у сва три анализирана речника, а исто тако и у граматичкој литератури. Међутим, у *Граматици српског језика за странце*, ауторка реч *више* наводи и као пример онога што назива градуативним партикулама: „Uvek стоје испред nekog drugog elementa у рећеници. Ove partikule nisu samostalни delови рећенице, već uvek sastавни deо nekог drugог рећеничног elementа. Time се разликују како од прилога – који су uvek неки рећенични deо (или dodatak или dopuna) – тако и од modalних partikula I и II које у ствари представљају zamiшљене nadređene рећенице. U комуникацији и ове partikule изражавају stav govорника и unose често emotivну боју и iskaz” (Мразовић 2009: 476–477). Пример који би илустровао ово значење био би:

(1) *Шта ћу вам ја више* (ЕК).

У овом примеру може се видети да *више* нема прилошко значење, већ представља став говорника. Употребом речи *више* говорник додатно наглашава заменицу *ја*. Сматрамо да овакво одређење треба узети у обзир, јер пример постоји, а и забележено је и у граматицама. Свакако, неопходно је пронаћи додатне примере, чиме би се значење ове речи као речце додатно спецификовало.

Прилози *ззбиљ* и *ззбиља*⁶⁸ имају значење ‘од ззбиље, оззбиљно, заиста’, а примери који потврђују њихову употребу су:

- (1) *Ззбиљ у мојој близини борави ђаво.*
- (2) *Клањаше се свима више у шали него ззбиљ.*
- (3) *Отац га караше, што у шали, што ззбиља с неваљалства.*
- (4) *Надао се да ће оћутјети радост ... кад ззбиља постане господар ... куће.*

У наведеним примерима може се видети да се *ззбиљ/ззбиља* могу одредити и као речце, а не само као прилози (и то првенствено као речце, ако имамо у виду и начин на који су дефинисане). У првом и последњем примеру *ззбиљ/ззбиља* исказују додатно уверење говорника у оно што казује, због чега се могу одредити као речце. У другом и четвртом

⁶⁷ Треба напоменути да се у граматици Радомира Алексића и Михаила Стевановића (*Грамматика српског језика за средње школе*) речце не јављају као посебна врста речи.

⁶⁸ *Ззбиљ* и *ззбиља* се у РМС обрађују као посебне одреднице, али пошто имају исто значење, ми ћемо их у раду обрађивати заједно (како су наведене и у РСАНУ). Будући да *ззбиљ* представља варијанту речи *ззбиља*, и у самом речнику је препоручљиво обрађивати их у оквиру једног речничког чланка.

зазбиљ/зазбиља имају прилошко значење, казују начин вршења радње, те се одређују и као прилози.

Слично је и у РСАНУ. И једна и друга реч дефинисане су у примарном значењу као 'речца којом се придаје уверљивост, категоричност некој тврдњи (обично о ономе што је најпре изнесено као претпоставка, предвиђање, што се није сматрало извесним'. Међутим, у секундарном значењу се не одређују као прилог, већ се наводи да имају прилошку службу 'кад се истиче да је нешто речено или урађено са свом озбиљношћу, да нешто није намештено, глумљено: не шалећи се, не претварајући се, озбиљно'. Сматрамо да ово није само прилошка служба, већ, што се може видети и у наведеним примерима, прави прилог.

У зависности од значења и употребе у реченици *зазбиљ* и *зазбиља* могу се одредити као речце и као прилози, те их треба тако у речницима и бележити.

Речи *заистински* и *заистину*⁶⁹ се у сва три анализирана речника одређују само као прилози. Имајући у виду значење ових речи, које се искључиво даје преко синонима, сматрамо да их можемо одредити и као речце. *Заистински* и *заистину* у РМС имају значење 'заиста, уистину, доиста, збиља', а као пример наведена је реченица:

(1) *Тражио [је] да му се тачно каже је ли то заистински било.*

Према примеру, рекли бисмо да је *заистински* прилог, али, према наведеним синонимима, сматрамо да осим прилога може бити и речца.

(1) *... коју је још на почетку свог списатељског рада дефинисао као „предјел у ком се право и заистински зна ко је прав, а ко крив”.*

У реченици коју смо издвојили из ЕК реч *заистински* нам служи да само додатно нагласи тачност онога што се у реченици изриче. Исто је и у примеру са речју *заистину*.

(1) *Заистину велим вама да сваки, коигод гриши, јесте сужањ гриха.*

Она нам служи само да додатно нагласимо сопствени став, уверење да је оно што говоримо тачно, односно, уверљиво.

У анализираним граматикама ни *заистински* ни *заистину* се не јављају као примери било које од две врсте речи, а и примери који се могу наћи у речницима и у корпусу српског језика су малобројни. Ипак, сматрамо да је двоструко одређење ових речи као прилога и речца оправдано. Као речце *заистински* и *заистину* служе да саговорника додатно увере у оно што говорник казује, а као прилози казују да се нека радња стварно десила (да није лаж или шала).

И *заозбиљно* се у сва три анализирана речника одређује само као прилог са значењем 'од збиље, озбиљно' и пример који се наводи у РМС је:

(1) *Тако се, заозбиљно, у свачијој глави поче утврђивати увјерење да је ово права чета.*

Иако је прилошко значење неоспорно, чини се да у наведеном примеру реч *заозбиљно* има само комуникативну функцију, а то је да додатно истакне тачност онога што се наводи у исказу, због чега би се у овом примеру пре могла одредити као речца, а не као прилог.

Ово двоструко одређење не можемо потврдити у анализираним граматикама, те се морамо ослонити само на примере. У РСАНУ наведен је исти пример као и у РМС, а у

⁶⁹ Обе речи обрађене су у једном речничком чланку, као једна одредница.

Једнотомнику је наведена само дефиниција. У ЕК постоје два примера у којима се јавља реч *заозбиљно*:

- (1) ... казује помало у шали, а у ствари заозбиљно, чича Павле.
- (2) Ионако није заозбиљно ни питао.

У оба примера *заозбиљно* се може одредити као прилог, јер указује на начин вршења радње. На основу наведених примера закључујемо да се и ова реч може одредити и као прилог и као речца.

Прилог *заправо* има значење 'у ствари, управо, баш'. Сами значење упућује на то да *заправо* није прилог, већ речца, јер се дефинише речцама (упути на тачку). И примери који су наведени у РМС показују исто.

- (1) Показало се да та кавана *заправо* и није ништа друго него извикана кућа.
- (2) Резултат нашег отпора *заправо* је супротан.

У обе реченице реч *заправо* нема прилошку функцију, већ наглашава део исказа који јој следи, тако што уноси компоненту неочекиваности, што је функција речца.

И у Једнотомнику и РСАНУ *заправо* се одређује као речца, с тим што се у РСАНУ у једном од значења наводи да има прилошку службу када има значење 'истински, право, тачно'. Примери који се наводе као потврда прилошког значења су:

- (1) За право да ти кажем ... не смем ни да помислим да га водим куд на другу страну.
- (2) *Заправо* рећи, она друго не би ни тражила.
- (3) Вы мене называте Господиномъ, и Учитлѣмъ важим, и то *заправо*: ербо Я есамъ.

У прва два примера пре би се могло рећи да је *заправо* део једне више целине која се користи као нека врста сталног израза (*за право да ти кажем; заправо рећи*), док једино у трећем примеру *заправо* има прилошку службу, тачније има прилошко значење.

И у ЕК смо пронашли неколико примера у којима се *заправо* може одредити као прилог.

- (1) ... све то трза човека, не да човеку *заправо* се одморити, *заправо* заборавити на све.
- (2) Не знам *заправо* шта је то породица.⁷⁰
- (3) Надао сам се да ће Дејан, и без мог спочитавања, успети да разуме шта му *заправо* следује.

На основу наведених примера можемо рећи да се реч *заправо* одређује двоструко, као речца и као прилог.

У литератури *заправо* се може наћи као пример речце (Мразовић 2009: 476; Ристић 1994а: 146), али и као везника, односно, конјунктора чија је функција прецизирање или корекција (Мразовић 2009: 417–418). Одређење ове речи као везника може имати смисла, ако се има у виду да један број речца има функцију текстуалних (дискурских) конектора (кохезивних партикула), речи које представљају јединице семантичке кохезије (Ристић 2004: 505), односно речи којима се успоставља веза међу деловима текста (Кликовац 2010: 121; Ристић 2009: 42; Чудимировић 2009: 284).

Свакако, према примерима и речничкој и граматичкој литератури сматрамо да се ова реч може одредити као речца и као прилог, те би је тако требало и бележити у речницима.

⁷⁰ У овом примеру *заправо* се може одредити и као прилог и као речца. У одређењу врсте речи овде нам могу помоћи шири контекст или прозодијска средства или интерпункција.

Реч *засигурно* се у сва три анализирана речника одређује само као прилог са значењем 'сигурно, ван сваке сумње, поуздано'.

(1) *Не знамо засигурно постоји ли што такво.*

(2) *Неко повика да тамо засигурно стоје и жена Саве Љусине и његов зет.*

Ова два примера показују да се реч *засигурно* може одредити и као прилог, али и као речца. У првом примеру се указује на то да говорник није сигуран у своје знање, односно да његово знање није сигурно. Речју *засигурно* се указује на један од пратилачких момената радње, у овом случају начин. Додатна потврда да је у питању прилог, а не речца јесте и то што се „modalne partikule I (ali i sve druge) ne mogu se negirati. Prilog se negira zajedno sa glagolom koji bliže određuje” (Мразовић 2009: 467). У другом примеру, одређење речи као речце је очигледно, јер се не указује на то како неко стоји, већ да је говорник сигуран у то да „неко тамо стоји” (Весић 2015: 33).

У граматикама се *засигурно* не јавља ни као прилог ни као речца, али наведени примери показују да је двоструко одређење ове речи могуће.

На исти начин се може посматрати и обрада речи *застално*. У РМС се она одређује као прилог са значењем 'сигурно, свакако'. Према синонимима који се наводе, оправдано би било одредити ову реч и као прилог и као речцу, како је и урађено у РСАНУ. У њему се наводи да *застално* може бити понекад и у служби речце 'за потврђивање тврдње или претпоставке: заиста, зацело, сигурно, поуздано'. И примери који се наводе потврђују то двоструко одређење.

(1) *Тјешно се што се то догодило нехотице и што она за то застално и не може да знаде.*

(2) *Застално си гладан.*

У првом примеру се *застално* одређује као прилог, док се у другом одређује као речца.

У Једнотомнику и граматикама се ова реч не јавља, због чега се морамо ослонити само на постојеће примере, који су показали да је двоструко одређење ове речи оправдано. Оно што сматрамо лошом праксом свакако, јесте то што се наводи да је прилог у служби речце, када су у питању две различите речи.

Прилог *зачудо* има значење 'на чудан начин, чудно, необично; за чуђење, преко очекивања', с тим што се у Једнотомнику и РСАНУ наводи да прилог може имати и службу речце када има значење 'што је најчудније, што изненађује'.

Када је у питању одређење ове речи као прилога, нема никакве дилеме да она, како показују примери у РСАНУ, има прилошко значење.

(1) *Ја сам већ одавна писао... Пријатељ још ништа не одговара и то ми је зачудо.*

(2) *Клара [је] од зарука била зачудо мучаљива, суморна.*

(3) *Хамди-бег својим зачудо младим гласом прекиде нагађања.*

С друге стране, оба примера која се наводе у РМС, у којем се *зачудо* одређује само као прилог, показују да се ова реч може одредити и као речца:

(1) *Улице бијаху зачудо чисте као длан.*

(2) *Пругу и међународни друм смо зачудо прешли без сметње.*

У оба примера *зачудо* не говори о начину вршења радње (улице нису *чудно чисте*, а друм нису *чудно прешли*), већ представља коментар говорника на оно што значи реченица, тј., да целу ситуацију говорник сматра *зачуђујућом*, *изненађујућом*, *неочекиваном*.

Исто тако, када упоредимо дефиниције, можемо видети да се и у РМС бележи значење које има речца, али на нешто другачији начин 'за чуђење, преко очекивања'. Наведени примери показују да се не може говорити о прилогу и прилогу у служби речце, већ су то две речи, један прилог и једна речца.

Реч *изистине* се у сва три речника одређује као прилог са значењем 'доиста, заиста, уистину'.

(1) *Па, изистине, боље је тако, вјерујте ми.*

(2) *Изистине велим.*

Већ само значење указује на могућност одређења ове речи и као речце, јер се и наведени синоними (*доиста*, *заиста* и *уистину*) тако одређују. Додатну потврду дају и примери. У другом примеру *изистине* се може одредити као прилог, јер стоји уз глагол, додатно га одређује по неком аспект (у овом случају начин), има начинско прилошко значење. У првом примеру, *изистине* нема прилошко значење нити има функцију прилошке одредбе, већ има само комуникативну функцију, а то је да изнесе говорников став поводом онога што говори, односно, да искаже његову додатну сигурност у оно што значи његов исказ. Осим тога, и одвојеност речи запетама, додатно потврђује овакво одређење. Прилози се не одвајају запетама, док се „модалне речи и речце одвајају запетом увек када се осећају као коментар садржаја реченице у којој се налазе, односно када се осећају као посебна интонациона целина” (Правопис 2011: 102).

Значење прилога *именито* ('особито, нарочито') наводи на могућност одређења ове речи и као речце, јер се њени синоними могу тако одредити (Мразовић 2009: 477). Додатну потврду дају и примери који прате дефиницију.

(1) *Прогањају [га] душмани народни, именито Луцић.*

(2) *Именито избија несклад између уредаба о заштити земљорадника и фактичких прилика.*

У првом примеру *именито* има функцију да додатно нагласи реч која јој следи (у овом случају реч *Луцић*), због чега би се она могла одредити као речца. И у другом примеру одређење би било исто јер је и функција речи иста. Она не даје информацију о томе како *избија несклад* већ то само наглашава. Као речца *именито* истиче један елемент од свих других.

Међутим, *именито* се може одредити и као прилог што показује обрада ове речи у РСАНУ. Иако се и овде реч *именито* одређује само као прилог, сматрамо да постоји разлика у значењу. Примарно значење 'по имену, изричито' везујемо за прилог, што потврђује и пример:

(1) *Кад би у пролеће, мени дође писмо из Темишвара: да је тешко болестан ... а не јављају именито каква је на њему болест.*

Секундарно значење 'нарочито, особито, посебно' везујемо за речцу, јер, у свим примерима који се наводе у речницима, нема прилошко значење, већ додатно наглашава реч испред које стоји. Речју *именито* говорник посебно наглашава један део исказа, што је основна функција, како их Павица Мразовић назива, градуативних партикула (Мразовић 2009: 477).

Инако се у РМС и РСАНУ одређује као прилог.

(1) *Само, само да још мрети није! Ал' већ нека кад инако није.*

Иако је овакво одређење неоспорно, што се може видети и у примеру који се наводи, сматрамо да постоји могућност и другог одређења ове речи. У оквиру дефиниције у РМС наводе се синоними *иначе* и *друкчије*, док се у РСАНУ чак упућује на реч *иначе*. Имајући то у виду сматрамо да је одређење речи *инако* као речце могуће јер се њен синоним *иначе* одређује као речца (Мразовић 2009: 475; Кликовац 2010: 121). Додатну потврду за овакво одређење тражили смо и у РСАНУ, где постоји већи број примера.

- (1) *Још једном, бане, захтевам покорност, | Ил инако ће ... | силна војска наша | Сву твоју земљу ратом опустошит.*
- (2) *Говори, инако ћу те почешати овом топузином.*
- (3) *Учитељи, који инако држе ... предавања сеоским пољопривредницима ... [требало би да] пораде на ... распростирању корисних знања.*
- (4) *Поставили га на часно мјесто, гдје инако стоје инструменти.*
- (5) *Она ... му пише ... да инако не учини ако жели да њу узме за жену.*

У последњем примеру *инако* бисмо могли одредити као прилог, јер има прилошко значење – *како да не учини*. У прва четири примера, овом речју говорник уноси сопствени став у исказ, односно модификује га тако што казује да је оно на шта се реч *инако* односи уобичајено. Због тога сматрамо да је треба одредити као речцу.

И реч *иначе* се у сва три анализирана речника одређује само као прилог. С обзиром на то да је реч полисемична, може се видети да поједина значења више одговарају речцама као врсти речи, него прилозима.

Примарно значење 'на други начин, друкчије' може се тумачити као прилошко, што показују и примери:

- (1) *Сусједи његови тумачили су необични тај појав иначе.*
- (2) *Ја развео ту од Кулина бана ... Али баш нисам знао иначе.*

У другим значењима *иначе* се пре може одредити као речца. Уз значење 'осим тога, поред тога; по другим особинама, с другог гледишта; уосталом' наводе се примери:

- (1) *Све је то ... заударало и чинило ... загушљивим и иначе врели јулски ваздух.*
- (2) *Захтев ... се ни иначе није слагао с турским појмовима.*
- (3) *Ево вам домаћице па се с њом погодите; то је и иначе њезино.*

У свим примерима реч *иначе* указује на то да је „информација која следи у асоцијативној вези са претходним садржајем” (Чудомировић 2009: 288). Ни у једном примеру се не наводи начин вршења радње или били који њен други аспект.

Исто је и са трећим значењем 'у супротном случају'. Пример који следи опет показује да реч *иначе* нема прилошко значење већ, модификује исказ, уносећи, у овом случају, супротност.

- (1) *Кажем ти да будеш учтив ... иначе се вуци напоље.*

У последњем примеру би се реч можда могла одредити и као везник којим се уноси супротност. Потврду за овакво мишљење налазимо и у граматици Душке Кликовац у којој се

наводи да се веза међу деловима текста успоставља и речцама као што је *иначе* (Кликовац 2010: 121), али, како се наводи, остаје речца.

У граматикама у којима се јавља као пример *иначе* се одређује као речца (Мразовић 2009: 475; Кликовац 2010: 121), али се у осталој литератури одређује и као прилог (Ивић и др. 2004: 203). Према свему наведеном, сматрамо да је оправдано одредити ову реч и као прилог и као речцу, док би за одређење као везника требало додатно испитати примере.

Пример *исто* се у сва три анализирана речника једнако одређује: као прилог чије је примарно значење 'на исти начин; управо тако, баш, управо'. Сами значење доводи у питање одређење ове речи. Ако је *исто* синонимно са *баш* или *управо* онда би се могло одредити и као речца, јер би имало функцију додатног истицања. Међутим, у примерима који се наводе у речнику *исто* има прилошко значење и функцију, због чега се тако и одређује.

- (1) *Све су наше главе изабране, момци дивни исто као звијезде.*
- (2) *Отац је исто тих дана ходио у поље, увече би се враћао уморан.*

У трећем значењу као синоними наводе се 'заиста, доиста, уистину', а примери гласе:

- (1) *Хоћу ударит на Колашин Горњи, да знам исто главу изгубити.*
- (2) *А хоћеш ли исто по мору пловити.*

У овим примерима *исто* би могло имати функцију исказивања става говорника, односно, додатног наглашавања реченичног члана који му следи⁷¹, те би се одредило и као речца, али исто тако би се могло одредити и као прилог са значењем 'на исти начин'. Међутим, на основу синонима из дефиниције који се одређују и као речце, сматрамо да би се и *исто* могло одредити као речца. У граматикама се ова реч не наводи као пример нити прилога нити речца, због чега се ослањамо само на речнике. Да би се тачно утврдило да ли је у питању речца, неопходан је шири контекст у коме се налазе издвојени примери. Свакако сматрамо да су наведени примери довољно илустративни да се може утврдити да се реч *исто* употребљава и као прилог, али и као речца.

Реч *јединствено* се у РМС и Једнотомнику одређује као прилог који има значење 'особито, нарочито; заједнички, скупно'. Међутим једно од значења гласи и 'једино, само' и пример који га прати гласи:

- (1) *Ни у политичком и друштвеном животу напредак, као крајњи резултат, не зависи јединствено од добрих вођа.*

Наведени пример показује да *јединствено* нема прилошко значење. У овој реченици реч *јединствено* има функцију да спецификује део реченице који јој следи, што је особина речца (Мразовић 2009: 477). Реч *јединствено* се у овом значењу наводи у РСАНУ, с тим што се тамо не наводи као речца, већ прилог у служби речце. Овакво одређење сматрамо сувишним јер прилог не може бити у служби друге врсте речи. Преузимањем основне улоге речца као врста речи и он сам постаје речца.

Иако се у граматикама ова реч не јавља као пример ни прилога ни речце, према самој дефиницији ових двеју врста речи можемо закључити да би њено одређење као прилога и као речце било оправдано.

⁷¹ На сличан начин употребљава се и речца *и*.

Значење речи *једноставно* 'без потешкоћа, лако' јасно показују да се ова реч одређује као прилог. Међутим, једно од секундарних значења гласи 'просто, укратко речено' и примери који ово значење потврђују су:

- (1) *Ја сам на испиту једноставно измешао Стари и Нови завет тако вешто као што би добар коцкар измешао два пакла карата.*
- (2) *Никада [га] између себе нису звали његовим правим именом ... него једноставно – град.*

У ова два примера чини се да реч *једноставно* нема прилошку службу, односно, прилошко значење. Не говори се о томе како су измешани Стари и Нови завет или на који начин су некога звали. Ова реч не везује се за глаголску радњу, већ њом говорник исказује свој став поводом онога што значи реченица, наглашава увереност у категоричност садржаја датог у исказу (Ристић 2006: 205–206). Због тога би се у овом значењу реч *једноставно* могла одредити и као речца.

И РСАНУ и Једнотомник ово значење одређују као прилог у служби речце, али опет сматрамо да такав начин одређења није практичан и да је ово права речца.

У анализираним граматикама *једноставно* смо нашли и као пример прилога (Мразовић 2009: 458) и као пример речце (Мразовић 2009: 476; Бабић и др. 1991: 737). Клајн у својој граматици наводи да многи граматичари *једноставно* и сличне речи сврставају у речце, али да због тога речце постају несразмерно велика категорија, па их он сврстава у прилоге, али опет наводи да често „*jedan isti prilog, zavisno od konteksta, može određivati rečenicu*” (Клајн 2005: 153), што је заправо основна особина речца, и то она која ову врсту речи раздваја од других. Након свега наведеног сматрамо да је и у овом случају двоструко одређење оправдано и да *једноставно*, у зависности од значења и њене улоге у реченици, треба одређивати и као прилог и као речцу.

У РМС и РСАНУ реч *јур* се одређује као прилог. У РМС значење је представљено синонимом *већ* док је у РСАНУ дефиниција обимнија: 'када се истиче да се нешто догодило или да се догађа рано; кад се истиче да се нешто до тренутка говора достигло, испунило, да је готово или да се остварује: *већ*'. Сама дефиниција наводи на могућност одређења ове речи и као речце, као и пример.

- (1) *Велики стол бијаше јур прострт.*

У наведеном примеру речју *јур* се указује на то да је радња у реченици извршена иако то можда није очекивано. Међутим, то да је радња извршена види се и без употребе речи *јур*. Њеном употребом уноси се пресупозиција да говорник није очекивао да ће радња бити извршена. Управо на основу овог објашњења ову реч сврставамо у речце.

С обзиром на то да је у питању застарела реч, ова одредница се не јавља ни у Једнотомнику нити као пример у анализираним граматикама. Белић у својој студији помиње реч *јурве*, варијанту речи *јур*, и одређује је као прилог, али је сврстава у групу речи као што су *ваљда*, *можда*, *тобоже* и сл., које се све из данашње перспективе одређују као речце (Белић 1999: 315).

Осим онога што се наводи у речнику, ослањали смо се и на одређење речи *већ* која се наводи као синоним. С обзиром на то да и она сама има чак троструко одређење (упути на реч), сматрамо да је оправдано и реч *јур*, али њене варијанте *јуре* и *јурве*, одредити и као прилог и као речцу.

Реч *коначно* се у сва три анализирана речника одређује као прилог. У првом значењу он се изједначава са прилозима *напокон, најзад, напоследку, најпосле*, а друго значење гласи 'сасвим одређено, стално, дефинитивно'. Примери који се наводе као потврда првог значења гласе:

- (1) *Отимао се он, бранио и коначно пристао.*
- (2) *Либерална влада утврђена је, и то не само повремено него коначно.*

Имајући у виду значења и примере који се наводе у РМС, можемо видети да је одређење као прилога оправдано.

У Једнотомнику и РСАНУ наводи се да *коначно* може значити и 'уосталом, у ствари' и примери који се наводе су:

- (1) *Коначно, ти знаш да га волим.*
- (2) *Коначно, те двије године ... проћи ће брзо.*
- (3) *И што се то мене коначно и тиче.*
- (4) *Коначно, то и нису попутне појаве.*

У свим наведеним примерима реч *коначно* нема прилошко значење, не одређује глаголском радњу ни по једном аспекту. Њеном употребом говорник најављује да је његов исказ нека врста закључка на све оно што је у комуникацији већ речено. Стога би се реч *коначно* могла одредити и као речца, а не само као прилог.

Претпоставку о двоструком одређењу ове речи потврђује и Павица Мразовић, у чијој се граматици реч *коначно* сврстава и у модалне партикуле (Мразовић 2009: 468). С друге стране Клајн *коначно* посматра као прилог који може одређивати и читаву реченицу (Клајн 2005: 153), што је заправо функција речца као врсте речи. Овакво Клајново одређење може бити одговарајуће, али, с друге стране, може утицати на дефинисање прилога као врсте речи. Ако бисмо међу прилоге сврстали све речи које на било који начин могу одредити читаву реченицу, опет бисмо добили несразмено велику категорију речи, најразличитијих значења. Конверзија је жив процес, посебно када су у питању непроменљиве речи. Одсуство граматичких категорија тај прелаз из једне врсте у другу додатно олакшава.

Реч *могуће* се у сва три анализирана речника одређује као прилог, који се у примарном значењу дефинише 'у оквиру могућности, оствариво, изводиво'.

- (1) *Оно ће и онако бити савршено колико је могуће.*

У другом значењу *могуће* је синонимно речи *можда*.

- (1) *А шта онда, ако је ово све око мене ... измишљотина? ... А тога могуће и нема.*
- (2) *Аустријанци су у томе могуће претерали.*
- (3) *Кримски рат ... одгодио је, могуће, распад султанове државе.⁷²*

Док је у првом примеру прилошко значење јасно приказано, у остала три то није случај. У последња три примера реч *могуће* нема прилошко значење нити функцију. Њоме се не указује аспект вршења радње исказане глаголом, већ се користи да би говорник исказао свој лични став поводом онога што значи реченица. Говорник се на неки начин ограђује од онога што говори, исказује несигурност. Реч *могуће* моделује исказ, уноси лични став говорника, због чега је у овом значењу треба одређивати као речцу. *Могуће* се као пример може наћи само у једној граматици, и то као пример прилога (Мразовић 2009: 458). Ипак, наведени примери, али и значење, показују да је ову реч можемо одредити и као речцу.

⁷² Пошто се у РМС не наводи ниједан пример за ово значење, наведени примери преузети су из е-РСЈ.

Исто је и са речју *могућно*. У сва три анализирана речника она се одређује као прилог, међутим, примери показују да је двоструко одређење могуће и у овом случају.

- (1) *Није могућно наћи човека који би заслужио да јој буде муж.*
- (2) *Кад је могућно, јако му је било драго стругнути кроз случајне ... пролазе.*
- (3) *Није тај значај сав у томе што је, могућно, ту први пут [Стерија] прочитао друго издање Рајићеве „Историје...”.*

У прва два примера *могућно* се употребљава као прилог, али је у трећем речца. У последњем примеру речју *могућно*, говорник, исказује свој став поводом онога што значи реченица, односно, исказује несигурност у оно што изговара. Такво значење у реченици постижу речце, а не прилози. Да је у питању речца говори и употреба запета којима се реч *могућно* издваја од остатка реченице, што је опет одлика речца као врста речи. Наведени примери показују да се ова реч, као и *могуће*, може одредити и као прилог и као речца.

Прилог *најзад* има два значења. У примарном значењу се користи да покаже да се нешто десило 'после дугог времена, после много времена, на крају, напослетку'.

- (1) *Не може нико да га откине од помајке његове ... Раскинуше се најзад, наста тишина.*

У другом значењу, *најзад* губи прилошку компоненту: 'треба узети у обзир, поред свега'.

- (1) *Јер, најзад, доскора је Србија ... била тако бедно сиромашна.*

У другом значењу, што показује и сам пример, речју *најзад* не указујемо на време вршења радње/ситуације, већ њоме говорник додатно модификује свој исказ (Ристић 1994а: 146), што је основна функција речца. Употребом ове речи говорник на неки начин обавештава саговорника да ће његов исказ представљати својеврсни закључак. Осим тога, *најзад* се од остатка исказа одваја запетама, што је уобичајено за модалне речце.

У РСАНУ и Једнотомнику се бележи да је ова реч у основном значењу прилог, а у другом значењу прилог у служби речце. И у литератури реч *најзад* се препознаје и као прилог и као речца (Ристић 2009: 41; Мразовић 2009: 457, 476; Клајн 2005: 169–171), те је и у речнику треба тако и бележити, као посебне одреднице.

С друге стране варијанте *најзада* и *најзаде* су у сва три речника одређене само као прилози. Овакво одређење је оправдано јер у свим примерима који се наводе оне имају прилошко значење. Одређење варијаната као речца изостаје, јер, претпостављамо, недостају примери који би то потврдили.

Реч *најмање* се у РМС и РСАНУ одређује само као прилог. У свом примарном значењу, као суперлатив од прилога *мало*, може се класификовати као прилог за количину. Међутим, у свом трећем значењу *најмање* је синонимно са речима *бар* и *барем* које се иначе одређују као речце.

- (1) *Бит ћу сваки дан најмање једанпут код вас.*

У наведеном примеру *најмање* нема прилошко значење, јер се реч која следи не може додатно одредити (*колико/у којој мери једанпут?*). Овом речју говорник додатно наглашава

прилог *једанпут* и уноси додатно значење у исказ – *сигурно ћу бити код вас једанпут, а можда и више пута*. Овакво значење у реченицама постижу речце.

Ово значење наведено је у оба наведена речника (у Једнотомнику се ова одредница не јавља), али се не одређује као речца. Ни у граматикама се *најмање* не јавља као пример било које врсте речи, осим у једној, где се наводи као пример градуативних партикула, али и квантификативног прилога (Мразовић 2009: 477).

Имајући све наведено у виду, сматрамо да се реч *најмање* може одредити и као прилог и као речца.

Реч *најпаче* се у РМС и РСАНУ одређује као прилог и значи 'нарочито, особито, највише'. Већ према синонимима који се наводе могли бисмо рећи да је реч *најпаче* могуће одредити и другачије, што се може видети и у следећим примерима:

- (1) *Ту се види утјецај Спинозин ... а најпаче Хегелов.*
- (2) *А боље би било, да се наша земља похара и опали, ка и приђе што се палила, него ли да то буде, најпаче у садашње вријеме, када су наши душмани сваки дан најачи.*
- (3) *Најпаче њена Јагода, њена друга не престаје уздисати за минулим часовима.*
- (4) *Дуго и сретно звонио је јоште Јанко ... најпаче звонио, кад се побједна војска хрватска ... вратила од Сиска у Загреб.*
- (5) *Из свега свога понашања, а најпаче из љубомора ... јасно је увиђао, да је у Беату заљубљен.*

У последња два примера *најпаче* се одређује као прилог за количину, док се у прва три може одредити као речца, јер у њима *најпаче* нема прилошко значење нити даје информацију о количини или заступљености неке особине и сл. Овом речју говорник додатно наглашава чланове који јој следе: у првом примеру да се могу приметити различити утицаји, али је најприсутнији Хегелов; у другом се посебно истиче садашњи тренутак; а у трећем да се од других посебно издваја Јагода. Овакву функцију у реченици имају речце као врста речи, због чега сматрамо да се *најпаче* може двоструко одредити, и као прилог и као речца.

Прилог *напокон* има значење 'најпосле, најзад; једном', а као примери се наводе:

- (1) *Кад напокон у Мартинброд дођох ... одмах ми се ово место врло лепо учини.*
- (2) *Напокон ... извуче лопатицу.*

У РСАНУ и Једнотомнику значење ове речи разлаже се на више подзначања, па се као једно од њих наводи и 'за означавање и истицање последњег што се жели рећи: најзад, и поред свега, осим тога и сл.' Ово значење наводи на могућност другачијег категоризовања речи *напокон*. Примери који се наводе као потврда гласе:

- (1) *Напокон, ако би, по Вукову мњењу, крсно име постало од имена ... онда му ја стављам ... питање.*
- (2) *Морали су, уосталом, плаћати за сваку животињу, за сваку њиву, за паињак, врт и, напокон, за врата и прозоре на кући.*
- (3) *У трећу групу, напокон, спадају градови ... који нису нити романског нити грчког порекла.*
- (4) *Напокон, и рат је болест, болест с лошом прогнозом.*

У сваком од наведених примера, речју *напокон* се не указује на временски аспект вршења радње, односно, прилошко значење у реченицама изостаје. Употребом ове речи, говорник наговештава али и истиче завршетак свог исказа. Тако употребљена реч *напокон*

нема прилошку, већ комуникативну функцију, због чега би се она пре могла одредити као речца, а не прилог.

У анализираним граматикама *напокон* се не јавља као пример нити прилога нити речца, али се у литератури наводи као пример речце која има функцију модификовања информације (Ристић 1994а: 146). Обрада ове речи у речницима показује да се она може одредити и као прилог и као речца. Претпостављамо да је слично и са варијантама *напокоњ* и *напокоње*. Примери показују да се и оне могу одредити и као прилози (*Ао, Турци, напокоњ би било*) и као речце (*Отац, напокоње по њ, остави дијете на крајку уз кобилу и ждријебе*).

Реч *напослетку* и њене варијанте *напоследак* и *напослијед* се у РМС одређују као прилози. Значење се дефинише уз помоћ синонима *најпосле, напокон, најзад*, а као примери се наводе следеће реченице:

- (1) *Бик ... потеже друмом и свали се напослетку у кукурузе.*
- (2) *Напосљетку, то и јест коначни циљ овога договора.*

У првом примеру реч *напослетку* има прилошко значење јер одређује глаголску радњу по времену њеног вршења. У другом примеру, речју *напослетку* говорник указује на то да завршава свој исказ или да ће тим исказом који следи потврдити оно што је до тада изречено. Дакле, функција коју ова реч има у реченици је искључиво комуникативна, што је сврстава у категорију речца, а не прилога.

Потврду за овакво одређење налазимо и у Једнотомнику и у е-РСЈ. У секундарном значењу наводи се да овај прилог може бити у функцији модалне речце када служи за истицање потврдног реченичног садржаја и личног става (*на крају крајева, заправо, уосталом*) и као примери се наводе следећи:

- (1) *То је, напослетку, добро.*
- (2) *На последак, ако је мој говор заиста био тако срамотан ... тада би ми се морало уписати у олакишицу, што није био дужи.*
- (3) *А напоследак, кад бих и помешао, не знам бих ли погрешно; та тако се говори.*

У сваком од наведених примера реч *напослетку* нема прилошко значење, већ је њена функција искључиво комуникативна, што је једна од основних карактеристика речца као врста речи.

Иако се у граматикама може наћи само као пример прилога (Мразовић 2009: 457), сматрамо да *напослетку* треба одређивати и као речцу, као што се и наводи у литератури (Ристић 1994а: 146). Ако преузима карактеристике речце и функцију речца, онда реч и прелази у ту категорију, па је тако треба и обележавати.

Значење прилога *напросто* дефинише се уз помоћ синонима *просто* и *једноставно*. Ако бисмо у обзир узели само значење, одређење ове речи као прилога не бисмо доводили у питање, али примери показују другачију употребу.

- (1) *Напросто не могу и нећу допустити.*
- (2) *Ако власт не проистиче из природе, није ли она просто-напросто производ силе.*

У обе реченице речју *напросто* говорник исказује свој лични став. Употребом ове речи реализује се „наглашена увереност говорника у категоричност садржаја” (Ристић 2006: 205–206, 207), па се ту не може говорити о прилошком значењу, нити се реч може одредити као

прилог. Када њоме говорник посебно наглашава свој исказ, реч *напросто* се употребљава као речца.

У РСАНУ и Једнотомнику ово значење препознаје се као посебно, али се реч не одваја као посебна одредница, већ се наводи да је прилог у служби модалне речце. У граматикама се *напросто* не може наћи као пример, али на основу анализе значења и примера, као и обраде у друга два речника, сматрамо да *напросто* треба одредити и као прилог и као речцу.

Реч *нарочито* се у сва три анализирана речника одређује као прилог. Њено примарно значење гласи 'на нарочит начин, посебно, особито; у првом реду, првенствено'.

- (1) *нарочито поступати*
- (2) *нарочито значајан*
- (3) *Знатно је мање досељеника из динарско-приморске зоне, нарочито из Далмације.*
- (4) *Нарочито је код сељачкога народа порезна самовоља опасна.*

У прва два примера *нарочито* има прилошко значење, у првом даје информацију о начину вршења радње, а у другом о степену заступљености неке особине. У трећем примеру прилошко значење изостаје. У овом примеру речју *нарочито* посебно се истиче члан који јој следи, у овом случају предлошко-падежна конструкција из *Далмације*. У односу на остала места, говорник речју *нарочито* истиче Далмацију. Оваква функција својствена је пре речцама него прилозима, те би се у овом примеру реч *нарочито* пре могла одредити као речца. Потврду за такво одређење налазимо и у литератури где се она наводи као пример речца (Ристић 1994а: 146; Мразовић 2009: 477; Ристић 2009: 42).

Иако речници то не бележе, примери у којима се *нарочито* користи да истакне одређени реченични елемент, показују да је одређење ове речи као речце оправдано. Осим наведеног такви су и примери из ЕК:

- (1) *Легенде ширене око тог догађаја биле су нарочито живе на Криму.*
- (2) *Овај сан ћу сањати нарочито за тебе и поклањам ти га унапред.*
- (3) *Он узима хашиш који нарочито за њега готови један евнух из Кавале и нико више.*

Разлика између прилога и речце некад је веома танка, али се може запазити на следећем примеру: *Он гледа нарочито у језеро иза мене.* Да би се реч *нарочито* одредила као прилог, требало би да одговара на питање *Како он гледа?* Односно, ако се реч *нарочито* односи на глагол, ближе га одређује, онда она по врсти припада прилозима. У случају да се реч *нарочито* односи на конструкцију *у језеро*, тачније посебно је истиче у односу на друге елементе (он гледа баш у језеро, а не у нешто друго), онда се ова реч одређује као речца.

У РМС и РСАНУ јавља се и варијанта *нарочно*, која је такође одређена као прилог.

- (1) *Витези, нарочно јунакиња жена, | Дознати потанко жељаху веома | Ко су она лица часна и поштена...*

Међутим, примери показују да је и овде, што је и очекивано, могуће одредити реч као речцу.

Насигурно се у сва три анализирана речника одређује као прилог који има два значења. Прво значење дефинисано је помоћу синонима *сигурно*, *свакако*, *зацело*, а пример који се наводи гласи:

- (1) *Ако не убијеш ти њега, он ће тебе насигурно.*

Одмах се може приметити да речју *насигурно* говорник овде исказује уверење, односно сигурност у тачност свог исказа. Дакле, она има само комуникативну функцију, што је својствено речцама као врсти речи, али не и прилозима.

С друге стране секундарно значење се јасно може одредити као прилошко: 'на сигуран начин, без ризика'.

(1) *Радио намало али насигурно.*

Речју *насигурно* даје се информација о начину вршења радње (*како је радио*), чиме се прилошко значење ове речи потврђује.

Анализа речничког чланка за одредницу *насигурно* показала је да се ова реч може одредити двоструко, и као прилог и као речца. Када се њоме одређује начин вршења радње, односно, казује да се радња врши на сигуран начин, онда се ова реч одређује као прилог (друго значење). Ако се речју *насигурно* служимо да исказемо сопствени став, своје уверење у оно што значи реченица, онда се ова реч одређује као речца.

У граматикама се ова реч не јавља као пример нити прилога нити речце, али сматрамо да речници нуде довољно потврда за двоструко одређење. Осим тога, можемо се ослонити и на синоним *сигурно* који се и у граматикама и у литератури може наћи као пример и прилога и речце (Мразовић 2009: 392; Бабић и др. 1991: 737; Барић и др. 282; Весић 2015: 33).

Недвојбено се у сва три анализирана речника одређује као прилог синониман изразима *без двојбе, без сумње и несумњиво*. Као пример у РМС наводи се следећа реченица:

(1) *Један [од јахача] бијаше недвојбено Махмуд-ага.*

У наведеном примеру реч *недвојбено* нема прилошко значење. Не одређује радњу глагола ни по ком аспекту. Овом речју говорник истиче уверење у тачност оног што говори, односно исказује свој став. Због тога бисмо у овом примеру *недвојбено* одредили као речцу, а не прилог.

На исти начин ова реч употребљена је и у примерима из РСАНУ:

- (1) *Тај исти предлошак имао је недвојбено пред собом и млетачки љетописац Андрија Дандуло у половици XIV столећа.*
- (2) *Ако су Римљани били први правници ... Маљевци су недвојбено јадни потомци тих великана.*

Међутим, *недвојбено* се може одредити и као прилог, што показују следећи примери из РСАНУ:

- (1) *Али, иако помор градског ... пучанства недвојбено показује јаку тенденцију да пада, исто се тако показује падајућа тенденца и код броја порода.*
- (2) *Хтио је да свакоме буде јасно и недвојбено, да је то ... његова ствар.*

У оба наведена примера реч *недвојбено* има прилошко значење, и то начинско. У првом ближе одређује глагол *показивати*, а у другом преко копуле ближе одређује субјекат *свако*.

Да се *недвојбено* може одредити и као речца бележи се и у граматикама (Бабић и др. 1991: 737), а обрада ове речи у речницима показује да се она одређује и као речца, али и као прилог.

И реч *недвоумно* се може посматрати на исти начин. У РМС и РСАНУ она се одређује као прилог са значењем 'на недвоуман начин, јасно, несумњиво'.

(1) *Злоба и подлост ... одразивала се недвоумно на мршавом јој и неуредном лицу.*

Пример који се наводи у РМС одређење ове речи као прилога потврђује. С друге стране, примери у РСАНУ показују да се она може и другачије одредити.

(1) *Из сачуване „Тајне књиге” можемо недвоумно установити, шта је од Кваторника тражила Русија.*

(2) *Реч харамија је недвоумно дошла са ближег азиског Истока.*

(3) *Чини му се и то, да је ... недвоумно и на јасан начин опазио нерасположење принца намјесника.*

У другом примеру реч *недвоумно* не одређује ближе глагол, односно, не казује начин на који је реч дошла, већ њом говорник наглашава сигурност у тачност свог исказа. У овом примеру, реч *недвоумно* има комуникативну функцију и исказује став говорника, због чега се одређује као речца. У осталим примерима има прилошко значење, ближе одређује глагол по начину вршења радње, те се одређује као прилог.

У граматикама се ова реч не може наћи као пример нити се налази у Једнотомнику, али сматрамо да реченице које се налазе у речнику потврђују да се реч *недвоумно* може одредити и као прилог и као речца.

Реч *немогуће* се у сва три анализирана речника одређује као прилог чије је значење 'без могућности, није могуће'.

(1) *Сасвим [му је] немогуће да даље чека.*

(2) *Држао сам да је немогуће да се кућа сруши.*

У оба наведена примера (али и у другим који се налазе у оквиру речничког чланка) *немогуће* ближе одређује глагол, и због тога се и одређује као прилог. Међутим у једној од анализираних граматика *немогуће* се наводи као пример речца (Мразовић 2009: 468).

Када се одређује као речца, *немогуће* се односи на целокупан исказ у реченици и има комуникативну функцију, а то је да истакне став говорника, у овом случају, неверицу или сумњу у оно што говори. Примере у којима би се *немогуће* могло одредити као речца преузели смо из електронског корпуса и они гласе:

(1) *Немогуће, ту је!*

(2) *Немогуће, одговори Кенеди, нисам у стању да се макнем.*

Да би се ово одређење бележило и у речницима, неопходно је додатно испитати значење ове речи, али и наћи већи број примера који ће то одређење потврдити.

Реч *неоспорно* се у сва три анализирана речника одређује као прилог са значењем 'на неоспорив, неоспоран начин, без спора'. У РМС наведен је само један пример:

(1) *Његову судбину ... слиједио је неоспорно велики драмски талент Јосипа Кулунџића.*

У наведеном примеру *неоспорно* стоји уз глагол *сл(и)једити* и ближе га одређује према начину на који се врши радња, па се због тога одређује као прилог. Остатак примера преузет је из РСАНУ:

- (1) *Поменути духовите и сатиричне особине имале ... су неоспорно превласт над осталим.*
- (2) *Неоспорно је да прописи који се односе на плаћање ... врше стални утицај на судску праксу.*
- (3) *Неоспорно, Цезар је имао све погрешке човека свог времена.*

У последњем наведеном примеру речју *неоспорно* говорник истиче своју сигурност у оно што изриче. Употребом ове речи, он саговорнику наговештава да је информација коју исказује општепозната и општеприхваћена. У овом примеру, реч *неоспорно* има комуникативну функцију и она исказује став говорника, што су основне карактеристике речца као врста речи.

Када реч *неоспорно* користимо да укажемо на то да се нека радња врши без икаквог спора, сумње, онда се она одређује као прилог. Ако њоме исказујемо као говорници уверење у тачност неке информације, онда реч *неоспорно* морамо одредити као речцу.

И у појединим граматикама и другој литератури *неоспорно* се јавља као пример речца (Мразовић 2009: 468; Бабић и др. 1991: 737; Остојић 2001: 107; Ломпар 1998: 244), док се у другим наводи да је у питању прилог, чак и у овој функцији (Клајн 2005: 153). Клајн сматра да би сврставање оваквих речи у речце довело до тога да „*rečce postaju nesrazmerno velika kategorija*” (исто, 153), због чега их он назива реченичним прилозима.

На исти начин одредили бисмо *неоспориво*, варијанту речи *неоспорно*. И ова реч се у сва три анализирана речника одређује само као прилог, међутим поједини примери показују да је могуће одредити је и као речцу:

- (1) *Професорски збор [је] ... пронашао, да је у вас неоспориво дара за глзбену умејтност.*

Речју *неоспориво* говорник исказује своју сигурност у исказ који изриче. Ни на који начин се ова реч не односи на глагол *пронаћи*, не одређује га ни по ком аспекту, већ се односи на читаву реченицу.

У сва три анализирана речника *несумњиво* се одређује као прилог чије је значење ’неспорно, очевидно, поуздано, свакако’. Примери који представљају потврду овог прилога у РМС су:

- (1) *Наша је лирика, несумњиво, напредовала.*
- (2) *Дијалектички закони важе несумњиво и за спознају.*

У другом примеру може се видети да *несумњиво* стоји уз глагол *важити* и ближе га одређује. Међутим, у првом примеру речју *несумњиво* говорник исказује сигурност у оно што значи његов исказ. Функција ове речи није више прилошка, већ искључиво комуникативна, због чега се она одређује као речца. Исто је и у следећим примерима:

- (1) *Несумњиво, профит је цветао у нашој кући.*
- (2) *У тим ће пословима имати, несумњиво, велику улогу ваздухопловство.*

У оба ова примера реч *несумњиво* „уноси став вишег степена уверености у истинитост каквог тврђења” (Ружић 2009: 706). Сама реч се не односи само на један реченични члан, већ на читаву реченицу, одвојена је запетама, није везана ни за једну реч, већ је њено место слободно. Све наведене особине везују се за речце као врсту речи, па се тако и реч *несумњиво* може одредити као речца.

И у граматикама се ова реч може наћи као пример речца (Мразовић 2009: 468; Бабић и др. 1991: 737; Стевановић 1986: 383; Остојић 2001: 107), док поједини граматичари сматрају да није оправдано овакве и сличне прилоге сврставати у речце (Клајн, 2005: 153).

Реч *нефаљено* се у РМС и у РСАНУ одређује као прилог који значи 'неизоставно, сигурно, свакако'.

- (1) *Чекаћу те нефалјено!*
- (2) *Дођи нефалјено, немој изостати.*

У првом примеру *нефаљено* не исказује како ће се вршити радња исказана глаголом *чекати*, што значи да нема прилошко значење, а самим тим се не може одредити као прилог. Исто је и у другом примеру. Речју *нефаљено* говорник саговорнику не казује да сигурно дође, односно, не говори о начину вршења радње, већ додатно истиче да радња исказана глаголом треба да се изврши. У обе реченице речју *нефаљено* се исказује став говорника, наглашава се да ће се ситуација која се изриче извршити. Изостављањем ове речи значење исказа се не мења и њено место у реченици је променљиво. Значење које постиже у реченицама, као и њене карактеристике, реч *нефаљено* сврставају у речце.

Пример *нефаљено* се може одредити и као прилог, што показују примери из РСАНУ.

- (1) *Његово чувство узбуну се и узнемири, као магнетска игла, кад ју одклоне од правца, који ју неодољиво и нефалјено једному циљу вуче.*
- (2) *Првих дана редовито је долазио по подне у кућу шјора Менега, гдје је нефалјено налазио друштво старца.*
- (3) *Увјерење о судбини, која га је нефалјено стигла ... није му дало, да се каје.*

У сваком од наведених примера *нефаљено* стоји уз глагол и ближе га одређује, па се по врсти речи сврстава у прилоге.

У Једнотомнику ова одредница изостаје, јер припада регионалној лексици. Из истог разлога неће се наћи ни као пример у граматикама. Ипак, са сигурношћу можемо рећи да се реч *нефаљено* може двоструко одредити, и као прилог, али и као речца. Осим примера, то показују и њени синоними *свакако* и *сигурно*, који се у граматикама могу наћи као примери речца (Мразовић 2009: 468; Барић и др. 1997: 282; Бабић и др. 1991: 737; Стевановић 1986: 384; Симић–Јовановић 2007: 139; Кликовац 2010: 120–121).

Реч *нипошто* се у сва три анализирана речника одређује као прилог са значењем 'ни у ком случају, никако; ни у којој мери, нимало'.

- (1) *Твоја је дужност мелем лијевати у старе, нипошто нове ране отварати.*
- (2) *Часове одмора ... ваља употребити за шетње ... а нипошто их провести у соби.*
- (3) *За естетску страну књижевности он се не брине нипошто.*

У сваком од наведених примера реч *нипошто* има прилошко значење, због чега се одређује као прилог. Међутим, у литератури се реч *нипошто*, осим као прилог (Барић 1997: 276; Бабукић 1854: 322), јавља и као пример речца (Мразовић 2009: 468; Ристић 2009: 42), што је смислено ако имамо у виду да ова реч може бити синонимна одричној речци *не*. Да бисмо то боље приказали, навешћемо неколико примера из електронског корпуса:

- (1) *Он не би над његовом судбином нарицао као да му се догодило нешто страшно. Нипошто.*
- (2) *Вратити огрлицу! Не, драга Фани, нипошто.*

(3) – *Овакви какви сте! – рече адвокат. – не, не, пуковниче, никошто.*

У наведеним примерима речју *никошто* говорник исказује свој став одрицања, противљења ономе што је изречено у реченици. Овако употребљена, реч *никошто* би се могла одредити и као речца, и то као одрична речца. Павица Мразовић је сврстава у модалне партикуле I. Ове речце се односе на читав исказ и модификују га, и „predstavljaju odgovore na da-ne pitanja” (Мразовић 2009: 468). Имајући све наведено у виду, сматрамо да у речнику треба да постоји још једна одредница *никошто*, која би се одредила као речца чије је основно значење одрично.

Прилог *обавезно* има два веома уско повезана значења: **а.** ’по дужности или по устаљеној навици, неизоставно’ и **б.** ’по законској одредби, по пропису’.

(1) *Кад наиђемо кроз његово село, обавезно скренемо његовој кући.*

(2) *Осим ... људи обавезно с правничком спремом, у свакој робијашници има учитељ.*

У првом примеру би се о статусу речи *обавезно* могло нешто више рећи. Она овде нема прилошко значење, јер ни по једном аспекту (начину, времену, месту и сл.) ближе не одређује глагол *скренути*, због чега се не би могла одредити као прилог. Чини се да се реч *обавезно* овде односи на читав исказ. Њоме говорник истиче да је радња која се исказује у реченици уобичајена, устаљена и да се редовно понавља. Слично је и са појединим примерима у РСАНУ.

(1) *Између осталог, она [млада] обавезно погледа и у ојак над огњиштем.*

(2) *Посуће се обавезно прави од иловаче.*

И у овим примерима реч *обавезно* не одређује ближе глагол, већ се односи на целокупну реченицу и говорник, опет, истиче да је ситуација која се исказује реченицом уобичајена. Оваква употреба речи *обавезно* ближа је речцама као врсти речи, него прилозима. Додатну потпору за овакво одређење налазимо и у граматици Павице Мразовић, где се реч *обавезно* јавља само као пример речца, и то оних које она назива модалне партикуле I. Оне се односе на садржај целе реченице, изражавају лични став говорника и модификују садржај целог исказа (Мразовић 2009: 468). Све три наведене особине применљиве су и на реч *обавезно* у наведеним примерима, због чега и сматрамо да је, у њима, треба одређивати и као речцу.

Прилог *обичајно* може имати два значења. У првом је синониман прилогу *обично* (’у највећем броју случајева, уобичајено’), а у другом конструкцији *по обичају* (’сходно народним обичајима’). Прво значење поткрепљено је у РСАНУ следећим примерима:

(1) *У во време немаје жене много дјеце, обичајно по петеро или шестеро.*

(2) *За свињама обичајно иде момак или најмлађи чоек, а тако и за говедима.*

(3) *У Ерцеговини имаде двије врсте Ласица; једна субјеласта, или како се обичајно вели – мацаста.*

(4) *Обичајно су наши уреди ... бучни и пуни свијета.*

У прва два примера реч *обичајно* нема прилошко значење. У првом примеру не даје информацију о мери/количини, а у другом не одређује ближе глагол *ићи*. Речју *обичајно* говорник истиче да је чињеница исказана у реченици општепозната, уобичајена. Ако би ова реч била изостављена, информативно не би дошло ни до какве промене. Једино што би изостало, јесте управо став говорника. Имајући то у виду, реч *обичајно* бисмо у овим примерима одредили као речцу, а не као прилог. У друга два примера, *обичајно* има прилошко значење, па се и одређује као прилог.

У Једнотомнику се ова реч не јавља као одредница нити се јавља у граматикама као пример. Разлог томе је што се у РСАНУ квалификује као застарела. Међутим, у граматикама се може наћи њен синоним *обично* као пример и прилога (Мразовић 2009: 458) и речце (Исто, 474). Због тога сматрамо да се и реч *обичајно* у значењу 'у највећем броју случајева, уобичајено, обично' може одредити и као прилог, али и као речца.

На исти начин у сва три анализирана речника обрађује се и реч *обично*. Одређује се као прилог чије је значење 'на уобичајен начин; понајвише, најчешће, већином'. Наведена су два примера:

- (1) *Влак је кренуо обично и лијено.*
- (2) *Кад би у кафану дошао ... обично би сео сам за сто, крај прозора.*

Док у првом примеру реч *обично* има прилошко значење, ближе одређује радњу глагола *кренути*, у другом то није случај. У другом примеру говорник исказује оцену садржаја исказа, тако што речју *обично* истиче да је ситуација која се исказује у реченици стална, уобичајена, општепозната. Изостављањем речи *обично* садржај реченице се информативно не мења. Да је у питању радња која се понавља (Станојчић–Поповић 2011: 400–401; Стевановић 1986: 717), говори и потенцијал у временској реченици (*би сео*).

На исти начин употребљена, реч *обично* се јавља и у РСАНУ.

- (1) *Миш! миш! миш! Када се дијете загрцне, обично му се рече.*
- (2) *Рекавши то, Кушмељ би обично бризнуо у плачи.*
- (3) *Нису они које називамо покојницима тако мртви као што се то обично мисли.*

У сваком од наведених примера речју *обично* говорник додатно наглашава да је оно што значи реченица општепознато, уобичајено и сл. Ни у једној реченици она не одређује ближе глагол, односно, нема прилошко значење. Место речи *обично* је променљиво јер се не односи ни на једну реч посебно, већ на читав исказ. Због свега наведеног, реч *обично* одређујемо у овим примерима као речцу, а не прилог.

И у граматикама у којима се јавља као пример, она се одређује двоструко, и као прилог (Мразовић 2009: 458) и као речца (Исто, 474), због чега сматрамо да је тако треба бележити и у речницима.

У сва три анализирана речника реч *одвише* се одређује као прилог. У граматикама се као пример може наћи у граматички Павице Мразовић, где се наводи да спада у градуативне партикуле (2009: 477).

Примери у речницима показују да ова реч има прилошко значење, јер у сваком истиче да је карактеристика исказана прилогом/придевом „заступљена у прекомјерној количини” (Јањушевић-Оливери 2015: 198). Примери из РМС и РСАНУ су:

- (1) *Ово ће бити ... одвише срећно.*
- (2) *Вечерас је била одвише уморна.*
- (3) *Одвише сам познат да бих могао остати непримећен.*

У РСАНУ се као секундарно значење ове речи наводи и 'уз све то, поврх, преко (тога)' и једино бисмо у овом значењу могли рећи да реч *одвише* има значење речце. Примери који то значење потврђују су:

- (1) *И чудно их даром даривао [цар]: | Сваком свату од свиле кошуљу, | Младожења коња и сокола, | Још одвише Призренку девојку.*

(2) *И ту броје [Црногорци] од Турака главе: | Четрдесет и одвише двије.*

У последња два наведена примера речју *одвише* се додатно наглашава, истиче елемент (реч) који јој следи. Оваква употреба одговара речцама, и то оним које П. Мразовић у својој граматици назива градуативне партикуле. У свом основном значењу *одвише* се одређује као прилог, али у другом значењу би се пре одредила као речца.

Прилог *одистине* синониман је речи *одиста*, која се иначе у РСАНУ одређује као речца.

(1) *Сад се већ ... одистине наљути.*

У наведеном примеру реч *одистине* не даје информацију о неком аспекту вршења радње глагола. Овом речју говорник исказује сигурност, уверење у то да се ситуација исказана у реченици извршила. Овако употребљена, *одистине* нема прилошко значење нити функцију. Њена функција је комуникативна, исказује став говорника, због чега у наведеном примеру има улогу речце.

Да бисмо јасније приказали разлику између прилога и речце *одистине*, навешћемо додатне примере из речника САНУ:

- (1) *Ја ти се одистине чудим, у шта си се загледао.*
- (2) *Ама, зар ти одистине продаде то дијете.*
- (3) *Момчад из једнога села поделе [се] на странке те се бију од истине.*
- (4) *Ја тако не бих могао рећи о човеку ... па баи да је он од истине црни Циганин.*

У трећем примеру, реч *одистине* има прилошко значење јер ближе одређује глагол *бити се* по начину вршења радње, те се, у овом примеру, одређује као прилог. У осталим примерима прилошко значење изостаје. У њима овом речју говорник исказује своје уверење да се ситуација исказана у реченици извршила, или додатно наглашава реч која јој следи. Због тога се у овим реченицама реч *одистине* одређује као речца.

У Једнотомнику се ова реч не може наћи као одредница нити се јавља у граматицама као пример. Међутим, примери из осталих речника показују да ју је могуће одредити и као прилог и као речцу.

И реч *одистински* се, као и њена варијанта *одистине*, у сва три анализирана речника одређује као прилог и значење се дефинише преко синонима *одиста*, *стварно*, *уистину*, *заправо*.

(1) *Пуцао сам за њима, одистински сам пуцао.*

У наведеном примеру реч *одистински* нема прилошко значење, јер не одређује ближе глаголску радњу. Овом речју говорник модификује исказ тако што додатно потврђује да је радња у реченици извршена.

Примери који се могу наћи у РСАНУ гласе:

- (1) *Он виђе одистински Турчина пред собом.*
- (2) *Ал' Бука ти се, да видиш, одистински наљути.*
- (3) *Код твог Симеонула нема никаквог уображења у погледу грнчарских способности. Он је одистински талентован.*

У последњем примеру речју *одистински* говорник додатно наглашава истинитост значења речи која јој следи (*одистински талентован*). Оваква употреба речи *одистински*

карактеристична је за речце као врсту речи, због чега је, у том примеру, треба тако и одређивати.

Иако се не јавља у анализираним граматикама, сматрамо да примери које смо навели показују да је одређење ове речи као речце могуће. Осим тога, и речи које се наводе као синоними у оквиру дефиниције (*стварно, одиста, заправо*) одређују се као речце, и у речницима и у литератури (Мразовић 2009: 474; Бабић и др. 1991: 737). Имајући све наведено у виду сматрамо да би реч *одистински* требало одредити и као прилог и као речцу.

Прилог *озбиља* дефинише се преко синонима *заиста, уистину, стварно, озбиљно* и *збиља*. Већ на основу значења, одређење ове речи само као прилога може се довести у питање, јер се наведени синоними, осим као прилози, одређују и као речце. Примери који се наводе гласе:

- (1) *Кад Турчин види да је крст озбиља почео дерати, он потрче ка коњу.*
- (2) *Он озбиља не знађаше шта хоће ова жена.*

У првом примеру реч *озбиља* ближе одређује глагол *дерати* по начину вршења радње, због чега се он у овој реченици одређује као прилог. С друге стране, у наредном примеру овом речју говорник додатно потврђује свој исказ. Функција речи *озбиља* у другом примеру није прилошка, већ комуникативна. Ако је изоставимо из реченице, информација је непромењена, само недостаје наглашавање уверења говорника у тачност исказа. Овакве особине карактеристичне су за речце као врсту речи, због чега, у овом примеру, реч *озбиља* тако и одређујемо.

Додатну потврду за двоструко одређење даје нам и РСАНУ где се у једном значењу ова реч одређује као прилог, а у другом као речца, при чему се речца дефинише као реч која служи за 'потврђивање тачности неке претпоставке или за појачавање уверљивости неке тврдње'.

У Једнотомнику се реч *озбиља* не јавља као одредница нити се јавља као пример у граматикама. Ипак, и одређење у РСАНУ и примери који се наводе показују да је ову реч могуће одредити и као прилог и као речцу. На исти начин одређена је и њена варијанта – *озбиље*. У РМС она се одређује само као прилог, док се у РСАНУ одређује и као прилог и као речца, и то као посебне одреднице.

Реч *онда* се у сва три анализирана речника одређује као прилог чије је основно значење временско 'у оно доба, за оно време'. Временска компонента у појединим значењима постаје секундарна, па се тако у последњем наводи да се *онда* јавља и као синоним за речи и изразе *дакле, према томе, у том случају* и *тада*. Примери за ово значење гласе:

- (1) *Је ли, онда, право да он остане у добру кад и други пате?*
- (2) *Сви су шутјели, а ако су и говорили, онда тихо.*

У другом примеру временска компонента је израженија, реч *онда* одговара на питање *када (су тихо говорили)*, због чега се и одређује као прилог. У првом примеру чини се да се временска компонента делимично изгубила и да се *онда* користи да се значење самог исказа/питања додатно нагласи. Одваја се зарезима, што је нетипично за прилоге као врсту речи, док је за речце уобичајено. Исто значење реч *онда* постиже и у другим примерима:

- (1) *Онда ни за тебе није ова пустиња.*
- (2) *Добро, ондак да се састанемо једног дана.*

У ова два примера *онда* нема временско значење, односно, нема прилошку функцију. У сваком од њих говорник користи реч *онда* да укаже на то да његов исказ представља неку врсту закључка или запажања. Оваква употреба реч *онда* сврстава у речце.⁷³

Реч *онда* се у граматикама наводи најчешће као пример прилога (Мразовић 2009: 457; Барић и др. 1997: 275; Кликовац 2010: 93), али се може наћи и као пример речце. П. Мразовић у својој граматици *онда* сврстава и у, како их она назива, конверзационе партикуле. Овакве партикуле јављају се само у одређеним говорним чиновима у комуникацији. „One gotovo nimalo ne doprinose opisu sadržaja određenog iskaza, ali ga zato variraju ili preciziraju. One, međutim, modifikuju ilokutivnu komponentu govornih činova, tj. nameru govornika. Što se njihovog značenja tiče, ono gotovo da i ne postoji. Značenje im se realizuje isključivo u određenom govornom činu” (Мразовић 2009: 484). У примерима које смо претходно навели, реч *онда* своје значење добија тек у самом исказу, при чему указује на став говорника, због чега сматрамо да се, у том случају, одређује као речца. С друге стране, у овој употреби *онда* се одређује и као везничка реч која својим „значањем и положајем веће један реченични садржај с другим. Zato se takvi prilozii nazivaju *veznički prilozii*” (Барић и др. 1997: 458). Свакако сматрамо да када се њоме додатно истиче исказ, када њом говорник указује на смисаони след, реч *онда* се не може одредити као прилог (Ристић 2009: 41). Имајући у виду и различиту позицију коју може заузимати у реченици, исто тако сматрамо да није ни везничка реч (везнички прилог), већ да је у питању речца. На исти начин можемо посматрати и варијанте речи *онда* – *ондај*, *ондајке* и *ондак*.

У РМС и Једнотомнику се реч *отприлике* одређује као прилог са значењем ‘слободно оцењено; без тачног усмеравања, насумце’.

- (1) *Отприлике половину је казао, половину прећутао.*
- (2) *Колико отприлике може ... на дан да испије?*
- (3) *Удри, онако отприлике.*

У сва три наведена примера реч *отприлике* има прилошко значење, због чега се и одређује као прилог.

Међутим, у РСАНУ се у секундарном значењу реч *отприлике* одређује као речца која ‘указује на слободну, субјективну процену нечега: врло вероватно, по свему судећи, изгледа’. Примери у којима се *отприлике* одређује као речца јесу:

- (1) *Овакву ми је [приповетку] од прилике послала и госпођица Милица Стојадиновић.*⁷⁴
- (2) *Деца или младићи били [су] батинани отприлике на начин како је то описано.*
- (3) *У исто време отприлике кад је писао ова своја дела изашла је и песма његова Напуштено Село.*
- (4) *Он је отприлике личио ономе плугу, који су стари Грци употребљавали.*
- (5) *Ми смо у Константинополис сишли из тракијског Адрианополиса отприлике у доба кад су Турци под Родопе избили.*

И према начину дефинисања и према употреби у наведеним реченицама, може се закључити да је одређење ове речи као речце потпуно оправдано. У сваком примеру она служи да искаже субјективни став говорника, односно, „процену нечега”. И у граматикама где се

⁷³ Одређење ове, али и других речи као речца може бити упитно када се исказ (реченица) посматра изоловано од остатка текста. Будући да им је функција комуникативна речце је као врсту речи најбоље проучавати у оквиру ширег контекста – текста. У овом раду је то немогуће јер се у речницима као примери јављају само изоловане реченице у којима је употребљена циљана реч (одредница).

⁷⁴ У наведеном примеру реч *од прилике* могла би се посматрати као предлошко-падежна конструкција, састављена од предлога *од* и именице *прилика* у генитиву једине.

наводи као пример, она се може наћи и као пример прилога и као пример речца (Мразовић 2009: 458, 477).

Очито се у сва три анализирана речника одређује као прилог са значењем 'очевидно, очигледно; видљиво, јавно, отворено'.

- (1) *Она очито није знала о чему се ради.*
- (2) *Народ зажагори ... очито задовољан исходом ... представе.*
- (3) *Очито [је] блиједио ради очеве неприлике.*
- (4) *Сад ћу ти очито рећи: Ти си, Јурићу.*

Да се *очито* може одредити и као речца, показује први пример. У њему ова реч има функцију да искаже став говорника, тачније његово убеђење у истинитост онога што значи реченица, а не да ближе одреди глагол.

Могућност одређења ове речи као речце јавља се и у једној од граматика (Мразовић 2009: 468) и притом се прецизно наводе критеријуми за одвајање речца од прилога, који су применљиви и у наведеном примеру. Реч *очито* не прецизира глаголску радњу, она се односи на садржај целе реченице, „lični stav govornika i modifikuje sadržaj celog iskaza” (Мразовић 2009: 468).

Осим речи *очито*, исто значење имају и речи *очевидно*, *очигледно* и *очигледице*, а чак се и наводе као варијанте речи *очито*. Међутим, ни у једном речнику нити у граматичи се не помиње могућност одређења ових речи као речца. Исто тако, и у примерима који се наводе у речницима ове речи имају прилошку службу и прилошко значење, због чега се, уосталом, и одређују као прилози. Ипак, сматрамо да је могуће и њих одређивати једнако као и реч *очито*, то јест као речцу (Чудомировић 2013: 162), што потврђује и њихова употреба у примеру:

- (1) *Она очито/очевидно/очигледно/очигледице није знала о чему се ради.*

Овим лексемама се у исказ уноси „специфична компонента субјективне оцене о појавама или догађајима у нејезичкој датости” (Ружић 2009: 705). Пресупозиционо значење је да је оно што се тврди „искуствено потврђено” (Исто, 807). Оваква модификација исказа особена је за речце као врсту речи.

Прилог *поготово/поготову* има два значења. У првом значењу ова реч 'истиче важност онога што следи, са значењем: особито, нарочито', а примери који се наводе су:

- (1) *Ред у реченици ... неугодан је аљкавцима ... поготову који лакоумно ... живују од збрке у језику.*
- (2) *Акција је добро напредовала, поготову кад су људи чули да ће добити војничке пушке.*

У обе реченице реч *поготово/поготову* не стоји уз глагол нити ближе одређује глаголску радњу по било ком аспекту њеног вршења. Речју *поготово*, како је то наведено и у самој дефиницији, говорник посебно истиче део реченице који следи. Оваква употреба реч *поготово/поготову* сврстава у речце.

У другом значењу као синоним наводи се реч *готово*.

- (1) *Око кућице било је воће, и оно је поготово заклањало кућицу.*
- (2) *Затекао је [на повратку кући] своју кућу поготову пуну.*

У ова два примера речју *пготову*, широко посматрано, указује се на меру/количину вршења радње. *Пготову* се добија као одговор на питање *колико / у којој мери?*, због чега се у овом значењу одређује као прилог.

У Једнотомнику се наводи само прво значење речи *пготову*, при чему се она одређује као речца. И у литератури се може наћи као пример речце (Ристић 1994а: 146; Ристић 2009: 42). Према наведеним значењима можемо закључити да се ова реч може одређивати и као прилог и као речца.

Реч *подсигурно* се и у РМС и у Једнотомнику одређује као прилог са значењем 'засигурно, несумњиво'.

- (1) *Нико не зна подсигурно шта је, али ће јамачно бити – дивљи човек.*
- (2) *По неколико дана иза тога ради без предаха, очекујући да ће подсигурно доћи.*

У првом примеру реч *подсигурно* ближе одређује глагол *знати*, па је и одређујемо као прилог (за начин). С друге стране, у другом примеру не може се рећи да реч *подсигурно* ближе одређује глагол *доћи* по било ком аспекту. Овом речју говорник исказује своје уверење у извршење ситуације која се исказује у реченици. Истицање става говорника основна је функција речца као врста речи, због чега бисмо и *подсигурно* могли тако одређивати.

У граматикама се *подсигурно* не налази као пример нити прилога нити речца, али се један од синонима који се налази у дефиницији (*нарочито*) може наћи само као пример речца (Мразовић 2009: 477). Имајући све наведено у виду сматрамо да је двоструко одређење и у овом случају могуће.

Поименце се у РМС и Једнотомнику одређује као прилог који има два значења. Примарно значење ове речи гласи 'по имену', а примери који се наводе као потврда су:

- (1) *Ја сам поименце именовала сваку кућу, сваког човјека и жену.*
- (2) *Може и непријатељ ... звати поименце овога или онога.*

У оба примера реч *поименце* стоји уз глагол и ближе га одређује по начину вршења радње, па се одређује као прилог. Друго значење ове речи гласи 'особито, нарочито, пре свега'.

- (1) *Много знатнији су од тога кораци ваљевских устаника, поименце протe Матије Ненадовића, да се изради помоћ аустријскога двора.*
- (2) *За њим су се повели и други пјевачи, поименце учитељи.*

За разлику од прва два, у овим примерима реч *поименце* не одређује глаголску радњу, већ истиче именице које јој следе међу другим реченичним елементима. Овако употребљена реч *поименце* се може одредити као речца, градуативна партикула којом „govornik iznosi osobenosti nekog dela rečenice. Ove partikule mogu da označe isključivo stepen (*malo više, mnogo dalje*) ili ulogu potonjeg elementa u krugu istovetnih”. (Мразовић 2009: 477).

У граматикама се *поименце* не јавља као пример нити прилога нити речца, али се синоним који се јавља у дефиницији (*нарочито*) наводи као пример речца (Исто).

Прилог *понаглавице/понаглаву* има значење 'нарочито, посебно, особито', а примери који се наводе гласе:

- (1) *О том [је] писао Хануш ... а понаглавице Глаголотица од Франа Миклошића у Енциклопедији.*

(2) *Он ме зовне понаглаву – био сам ... мало са стране – да дођем ближе.*

У првом примеру реч *понаглавице* посебно истиче део реченице који јој следи, као елемент који је међу другима најважнији. У овој функцији, она се стога одређује као речца, а не као прилог, поготову ако имамо у виду да ни на који начин не одређује глагол. У другом примеру, реч *понаглаву* стоји уз глагол *зовнути* и ближе га одређује по начину вршења радње, због чега се и категоризује као прилог.

У Једнотомнику се ова реч не наводи као одредница, нити се налази у граматицама као пример, вероватно јер је у питању реч која се обележава као застарела. Свакако, према наведеним примерима можемо закључити да се реч *понаглавице/понаглаву* може двоструко одредити, и као прилог и као речца.

Прилог *понајначе* се има значење 'особито, нарочито' и прати га пример:

(1) *Неописивом охолошћу погледала [је] на своје тусте кокоши, тешке гуске ... и понајначе на дебеле своје пуране.*

Реч *понајначе* у наведеном примеру нема прилошко значење. Не одређује глаголску радњу ни по једном аспекту њеног вршења нити исказује заступљеност неке особине. Овом речју говорник посебно истиче део реченице који следи, тачније њеном употребом истиче важност оног елемента испред ког ова реч стоји. Овако употребљена реч *понајначе* одређује се као речца, а не прилог.

У Једнотомнику се ова реч не јавља као одредница, а исто тако је нема као примера у граматицама. Због тога се у њеном одређењу ослањамо на пример, али и на њену дефиницију, односно, синониме који се налазе у дефиницији. *Нарочито* се у појединим граматицама може наћи као пример, и то пример речца (Мразовић 2009: 477).

Реч *посебно* и њена варијанта *посебице* се и у РМС и у Једнотомнику одређују као прилози. Примарно значење ове речи је 'одвојено од других, посебно, засебно, појединачно', а примери који се јављају гласе:

(1) *Он се љутио, псовао нас сваког посебице.*

(2) *Кад беде навале, не иду оне посебно к ђ ухода, него целим четама.*

У оба примера реч *посебно/посебице* ближе одређује глаголску радњу због чега се и одређује као прилог.

Секундарно значење ове речи гласи 'разликујући се од других, нарочито, особито'.

(1) *Они који су то тражили нису уважили предговор ове књиге, посебице одељка III и VII.*

(2) *Одрастао у ... дивљини, он ни прије рата није имао много вјере у збијена долинска насеља, посебно у вароши.*

У овим примерима реч *посебно/посебице* нема прилошко значење. У оба примера она стоји испред именице и притом не указује на њену количину, већ је посебно наглашава, истиче у односу на друге елементе. У овој служби реч *посебно* и њену варијанту *посебице* треба одредити као речцу.

У анализираним граматицама се ни једна ни друга не јављају као примери, али се у осталој литератури *посебно* наводи као пример речце (Ристић 1994а: 146). Стога, сматрамо да последња два наведена примера јасно показују да се овде не може говорити о прилошком

значењу. Речи *посебно* и *посебице* могу се одредити и као прилози и као речце, у зависности од њиховог значења и употребе.

И у РМС и у Једнотомнику реч *право* се одређује као прилог који развија више значења. У шестом значењу као синоними речи *право* наводе се речи *управо* и *باش*, а у седмом *доиста* и *заиста*.

- (1) *Нитко не зна кад се роди – можда право оног сата.*
- (2) *Да, право, Омере, донеси госту једну наргилу!*

У првом примеру речју *право* истиче се синтагама која јој следи (*оног сата*), а у другом цео исказ. У оба примера овом речју исказује се став говорника. Имајући у виду њену употребу, као и синониме који се наводе у дефиницији, сматрамо да би било оправдано реч *право* одредити и као речцу. Додаћемо и то да се у другом примеру *право* одваја запетама, чиме се наглашава њена независност од остатка исказа, а што је једна од особина речца као врста речи.

У граматикама се *право* јавља као пример прилога (Мразовић 2009: 457–458), али и као пример речце (Мразовић 2009: 507). Међутим, њено значење није исто као она која смо издвојили из речника Матице српске. Као речца, у граматичи Павице Мразовић, *право* се сврстава у тзв. копулативне партикуле, које у реченици „врше функцију допуне уз глаголе *biti/jesam, dati se, učiniti*. One se иначе не јављају, никако друкчије, već samo kao предикативне допуне, али на комуникативном нивоу ипак на неки начин изражавају став говорног лица” (исто, 507). Као пример ауторка наводи реченицу *Све ми је право што ти урадиш*. Иако је ауторка издваја као партикулу, сматрамо да је овде ипак у питању прилог. Речце као врста речи имају само комуникативну функцију, не и конституентску, што значи да су независне у реченици и не могу везивати за себе зависну реченицу, као што је у овом примеру случај. Ако бисмо реч *право* у овом значењу одредили као речцу, тиме бисмо додатно пољуљали речце и њихове карактеристике које их чине посебном класом речи.

Реч *практично* и њена варијанта *практички* одређују се у РМС и Једнотомнику као прилози који имају значење ’у пракси, у спровођењу чега, у животу, стварно’ и ’за практичну употребу, згодно’.

- (1) *Сам је себе хватао како понекад мисли о новцу. Једаред чисто теоријски, једаред чисто практички.*
- (2) *То су стари хорватски ратници ... који су своју ... филозофију конструисали практично, на лицу мјеста.*
- (3) *Ови скромни станови ... махом су двоспратне и практички сазидане куће.*

У сваком од наведених примера реч *практички/практично* има прилошко значење и функцију, због чега се и одређује као прилог. Међутим, ако бисмо реч *практично* користили да њоме укажемо на то да ће наш исказ представљати својеврсни поједностављени закључак, ова реч би се могла одредити и као речца. Илустроваћемо то примерима који се јављају у електронском корпусу:

- (1) *А практички сви емигранти су потенцијални повратници.*
- (2) *Зид је са западне стране био јако шишаран; практички, ниједан његов центиметар није био без неке поруке.*
- (3) *... из црквеног одбора разговарала сам са неколицином људи који су те вечери били тамо. Практично, управо са тим истим људима који су ме и позвали.*

- (4) ... осим тога није знао ниједног доктора који виси у улицама у крају практично у свако доба дана.
- (5) ...енглески пирати попут Дрејка и Ралија, који су, практично, савременици истих оних људи који започињу грађански рат са војводом од Малбороа...
- (6) Јавност, практично, ништа не би сазнала о вашем кораку.

У сваком наведеном примеру речима *практично* и *практички* говорник свој исказ тако модификује да он представља поједностављени закључак онога што је до тог момента изречено. Због овакве специфичне употребе, сматрамо да је оправдано одредити *практично* и *практички* и као речце. Додатну потврду за овакво одређење, налазимо и у граматици Павице Мразовић где се *практично* сврстава у врсту модалних партикула којима говорник „најчешће износи неку оцену садржаја целог исказа или relativizira ceo iskaz, modifikuje ga. Ne javljaju se samostalno i često se zarezom odvajaju od ostalih delova rečenice” (Мразовић 2009: 473–474).

Прилог *просто* се у свом примарном значењу користи за појачање: ’у самој ствари, доиста, баш, потпуно, сасвим’.

- (1) *И ја им не свратих. Просто, нисам могао од бола.*
- (2) *И језик јој просто лети, сипа као из рукава.*
- (3) *Зар је ово рат? Ово је просто да човек кука.*
- (4) *Ту је Павлу Футачу просто памет стала.*

У наведеним примерима реч *просто* не одређује ближе глаголску радњу. Речју *просто* говорник истиче сопствени став, као што је категоричност (то и ништа друго) или је користи као сигнал одређене комуникативне стратегије, као што је нпр. убеђивање (Ристић 2009: 95; Ристић 2006: 206). Ако би се реч *просто* изоставила из наведених примера, информација коју преносимо се не би променила. Једино што би изостало јесте субјективни став говорника поводом те информације. Наведено значење, као и употреба у примерима, реч *просто* сврставају у речце.

У осталим значењима *просто* задржава прилошко значење, што потврђују и дефиниције и примери. Тако у секундарном значењу ова реч има значење **а.** ’ничим се не одвајајући од других, обично, једноставно, скромно, без икакве кићености, припросто’, **б.** ’отворено, без увијања’, **в.** ’слободно, по својој вољи’, а примери који се наводе су:

- (1) *Моја мати просто обучена...*
- (2) *Испричат ћу вам честито и просто развитак своје љубави.*
- (3) *Просто им радити шта хоће.*

У сваком од наведених примера реч *просто* има начинско значење, односно, ближе одређује глагол према начину вршења радње, због чега се и одређује као прилог.

Имајући све наведено у виду, реч *просто* бисмо могли одредити као прилог и као речцу, како је већ учињено у Једнотомнику. У овом речнику примарно значење из РМС наведено је као последње, при чему се наводи да је у служби речце за истицање. И у једној од анализираних граматика *просто* се наводи као пример и прилога и речце (Мразовић 2009: 458, 476), те сматрамо да је овакво одређење оправдано.

Прилог *сасвим* има значење ’у пуној мери; потпуно, посве’, па би се према значењу сврстао у прилоге за меру и количину. Примери који се јављају такво одређење потврђују:

- (1) *Кад се људско друштво сасвим прилагоди својим обичајима, оно их се упорно држи.*
- (2) *Он није душевно сасвим здрав.*

У првом примеру реч *сасвим* стоји уз глагол *прилагодити* и исказује у којој мери је та радња извршена. У другом примеру ова реч стоји уз придев *здрав* и исказује степен заступљености особине исказане придевом (Јањушевић-Оливери 2015: 201).

Међутим, у анализираним граматикама, осим што се *сасвим* наводи као пример прилога (Кликовац 2010: 92; Алексић–Стевановић 1946: 119; Барић и др. 1997: 274), наводи се и као пример речца (Мразовић 2009: 477; Барић и др. 1997: 282). Паница Мразовић је сврстава у тзв. градуативне партикуле, које иначе увек стоје испред неког другог елемента у реченици и његов су саставни део, а основна функција им је да одреде реч иза себе тако што је спецификују, модификују или градуирају (Мразовић 2009: 476–477). Примере у којима би се *сасвим* могло одредити као речца преузели смо из електронског корпуса.

- (1) *Наравно, сви смо се најлакше и најбоље препознавали по сасвим вештачким стварима као што су власуље.*
- (2) *У извјесним часовима он бијаше сасвим туђ самоме себи.*
- (3) *И била је већ сасвим ноћ кад се приближисмо Конакрију...*
- (4) *...али тада га један сасвим непознат мушкарац ошамарио што је игда могао.*

Ни у једном од наведених примера реч *сасвим* не исказује меру или степен заступљености. Придеви *вештачки*, *туђ* и *непознат* не могу се поредити, па самим тим особина коју исказују не може постојати у мањој или већој мери нити се може исказивати количина именице *ноћ*. У сва четири примера *сасвим* служи да говорник посебно истакне неки елемент у реченици, тачније, реч која јој следи. Због тога се реч *сасвим* може одредити и као речца.

И реч *сасма*, варијанта речи *сасвим* одређена је у РМС као прилог, што потврђује и пример који се наводи:

- (1) *Увјеривши се да се море стишава, а вјетар да је сасма попустио, кренуше даље.*

И у овом случају у електронском корпусу постоје малобројни примери који показују да се и *сасма* може одредити двојачко, и као прилог и као речца.

- (1) *Отуда се режим моћи у Србији морао ослањати на сасма друге формативне принципе.*
- (2) *За шефа Службе исечака, који је важио као ноторни нежења, зуцало се да је сасма неотпоран кад су у питању жене.*

Свакако се и у РМС и у Једнотомнику одређује као прилог чије је значење 'свакојачко; на сваки начин, у сваком случају, сигурно, зацело, јачачно'. Примери који се наводе у оба речника гласе:

- (1) *Продала [је] тај сафир јако давно ... у пола цене га је свакако дала.*
- (2) *Најтежи камен кушње у том раздобљу свакако је био Конго.*
- (3) *Владаћу, свакако ћу владати са круном или без ње.*
- (4) *Свакако, акт је постојао.*

Ни у једном од наведених примера реч *свакако* нема прилошко значење, односно, не одређује ближе глаголску радњу по начину њеног вршења. Речју *свакако* говорник истиче сигурност у свој исказ, наглашава своје уверење у то да ће се ситуација у реченици десити. Будући да овом речју говорник исказује свој став, она би се у наведеним примерима морала одредити као речца.

Реч *свакако* као прилог имао би значење 'на сваки начин'. Додатном анализом нисмо нашли ниједан пример у којем би *свакако* имао прилошко значење, па наводимо наш:

(1) *Свакако су их украшавали, и воденим бојама, и фломастерима, и фолијом и перлицама.*

У овом примеру реч *свакако* ближе одређује глагол *украшавати* (украшавали су на сваки начин), па се одређује као прилог.

У појединим граматикама се реч *свакако* одређује и као прилог и као речца (Мразовић 2009: 468; Барић и др. 1997: 273, 282), или само као речца (Стевановић 1986: 383; Симић–Јовановић 2007: 139) или само као прилог (Кликовац 2010: 93; Алексић–Стевановић 1946: 119). На основу тога закључићемо да би реч *свакако* требало одређивати двојачко, и као прилог и као речцу.

Реч *сигурно* се и у РМС и у Једнотомнику одређује као прилог, чије је примарно значење 'с највећим поуздањем'.

(1) – *Умеш ли пушком гађати? – Сигурно као дланом.*

У наведеном примеру *сигурно* ближе одређује глаголску радњу по начину њеног вршења, због чега се одређује као прилог. И у осталим значењима *сигурно* се одређује као прилог. Међутим, последње значење ове речи гласи 'по свој прилици, јамачно', а примери који се наводе су:

(1) *Ту се сад утаборио ... и сигурно има нешто на уму.*

(2) *Сигурно је добра ученица ова... – примети [инспектор] ... показујући на високу девојку.*

У ова два примера реч *сигурно* нема прилошко значење, јер не исказује начин вршења глаголске радње. Овом речју говорник исказује свој став према ономе што значи реченица. Тачније, исказује своје уверење да ће се ситуација у реченици догодити (или се неће догодити) или да је ситуација тачна/нетачна. Основна функција речи *сигурно* у овим исказима је искључиво комуникативна. Она моделује исказ тако да саговорник осим информације коју носи реченица добија и информацију о мишљењу говорника поводом онога што она значи. Овако употребљена, реч *сигурно* може бити само речца.

У граматикама *сигурно* се чешће наводи као пример речце (Мразовић 2009: 468; Бабић и др. 1991: 737; Барић и др. 1997: 282; Стевановић 1986: 384; Симић–Јовановић 2007: 139; Кликовац 2010: 120–121), него као пример прилога (Мразовић 2009: 458), што, уз наведене примере, говори да је двоструко одређење ове речи оправдано. Осим тога, у литератури се реч *сигурно* може наћи и као пример којим се аутори служе да објасне разлику између прилога и речца (Мразовић 2009: 467; Весић 2015: 33; Алексић 2013)⁷⁵. М. Стевановић подвођење ове две речи под једну оштро критикује речима: „означавати у речнику реч *сигурно* само као прилог – значи заводити његове кориснике на опасну странпутицу” (Стевановић 1988: 213). Имајући то у виду сматрамо да је неопходно раздвојити их и обрађивати као две посебне одреднице.

На исти начин одредили бисмо и њену варијанту *цигурно*, што показује и пример који се наводи:

(1) *Ма шта то може бити, дите?! Цигурно нека велика ствар.*

⁷⁵ Рад Д. Алексића представља врло детаљну анализу значења и употребе речи *сигурно* у циљу раздвајања придева (у ср. роду једнине), прилога и речце. Након анализе аутор изводи критеријуме за разликовање прилога и речце *сигурно*, који се могу применити и на друге случајеве.

И у овом примеру реч *цигурно* исказује уверење говорника у оно што говори, а не начин вршења радње, па би је требало одредити као речцу, а не прилог.

Прилог *срећом* има значење 'по срећи, срећним случајем'.

- (1) *Ако ти срећом паде сјекира у мед, просут ће се на тебе граја ... завидника.*
- (2) *Срећом, овима то није ни падало на ум.*

У првом примеру реч *срећом* стоји уз глагол *пасти* и ближе га одређује, због чега се и одређује као прилог. У другом примеру реч *срећом* се не односи само на једну реч, већ на читав израз. Овом речју говорник износи да садржај исказа представља неку околност коју он сматра повољном: *њима то није падало на ум и то је за нас повољно, добро*. Изношење става говорника функција је речца као врста речи, те сматрамо да је у овом примеру тако треба и одређивати. Као таква она илокуциону снагу исказа у којој се налази може вршити и самостално и сама представљати читав исказ (Чудомировић 2013: 163). Реч *срећом* се као пример јавља само у једној граматички, и то као пример модалних речца (Мразовић 2009: 476). И у граматички Ивана Клајна наводи се ова реч као део примера *Срећом нико није повређен* и одређује се као прилог. Међутим, сама дефиниција прилога у овој граматички нешто је другачија него у другим граматикама: „Prilozi su nepromenljive reči (osim što se neki od njih porede) koje određuju (modifikuju) pojedinu reč ili celu rečenicu” (Клајн 2005: 153). Оваква дефиниција обухватила би и речи које се у другим граматикама одређују као модалне речце (Бабић и др. 1991: 737; Стевановић 1986: 383; Кликовац 2010: 120–121). Њихово укључивање у прилоге Клајн објашњава тиме да, ако се то не би учинило, речце би чиниле несразмерно велику категорију речи. „Razlog za svrstavanje među priloge vidimo i u tome što mnogi rečenični prilozi nastaju od srenjeg roda prideva, dakle kao i oni koji određuju pojedine reči” (Клајн 2005: 153). Иако бисмо за овакву дефиницију прилога могли наћи оправдање, ипак, укључивањем модалних речца у ову категорију нарушили бисмо саме прилоге као врсту речи, јер међу модалним речцама постоје и оне које се не могу употребљавати као прилози (*можда, ваљда* и сл.).

Реч *срећом* се, дакле, одређује као прилог, али се може одредити и као речца, када се односи на читав исказ тако што „iznosi neku ocenu sadržaja celog iskaza” (Мразовић 2009: 473).

Реч *стварно* се и у РМС и у Једнотомнику одређује као прилог са значењем 'уистину, доиста, заиста'.

- (1) *Све трошим, трошим ... а стварно трпим.*
- (2) *У десној певници стварно је стајао ... ђак Сима.*

У првом примеру реч *стварно* стоји уз глагол *трпети* и ближе га одређује тако што говори како се врши радња, односно да субјекат реченице у збиљи трпи, да осећа последице тога. У овом значењу и примеру реч *стварно* одређује се као прилог. У другом примеру, реч *стварно* не исказује начин вршења радње, односно не говори како је *ђак стајао*, већ овом речју говорник додатно наглашава истинитост свог исказа, односно, покушава да увери саговорника у истинитост исказа, или, наглашава да ни сам није веровао да ће се ситуација о којој говори остварити. Исказивање личног става о значењу исказа основна је функција речца као врста речи, те сматрамо да је и реч *стварно* могуће тако одредити када се њом изражава уверење у истинитост онога што значи реченица.

У граматикама се ова реч не помиње, али се њени синоними наводе као примери и прилога и речца (Мразовић 2009: 476; Барић и др. 1997: 282; Бабић и др. 1991: 737; Остојић 2001: 108; Клајн 2005: 169–171; Стевановић 1986: 383; Станојчић–Поповић 2011: 135;

Станојчић 2010: 194–195). С друге стране, у другој лингвистичкој литератури *стварно* се сврстава међу речце (Ристић 2009: 42).

Иако се значења речи *тачно* и у РМС и у Једнотомнику означавају као прилошка, она показују да постоји могућност и другачијег одређења. Прво значење речи *тачно* је 'управо толико, ни мање ни више (од одређене вредности, количине и сл.)'. Примери који се наводе су:

- (1) *тачно 11 метара*
- (2) *тачно 50 динара*
- (3) *тачно је 12 часова.*

У наведеним примерима реч *тачно* не исказује количину, нити степен заступљености неке особине. У самој дефиницији се наводи да *тачно* наглашава количину нечега, али сама реч нема значење количине. У примеру *тачно 11 метара*, подвучена реч додатно истиче количину: мора бити једанаест, не сме бити ни мање ни више, већ само 11. Овако употребљена реч *тачно* би требало да се одреди као речца. Њеним изостављањем информација ће бити пренета. Употребом речи *тачно*, говорник посебно истиче да количина о којој се говори мора бити управо толика.

Друго значење веома је блиско првом: 'управо у то време, у тај час, у тај тренутак, ни пре ни после тога времена'.

- (1) *тачно у подне*
- (2) *тачно у 10 часова.*

И у овом случају реч *тачно* не исказује количину, те самим тим нема прилошко значење. Говорник овом речју наглашава да мора бити баш то време које се наводи и ниједно друго, због чега бисмо реч *тачно* и у овом значењу одредили као речцу.

Последње значење једино је које бисмо одредили као прилошко: 'онако како треба, како одговара, без грешке, без икаквог одступања, правилно; сигурно, поуздано'.

- (1) *тачно одговорити, тачно израчунати, тачно се придржавати (нечега);*
- (2) *Сведоци никако не могу тачно да се сете дана.*

У ова последња два наведена примера реч *тачно* представља типичан прилог – стоји уз глагол и ближе га одређује према начину вршења радње.

Реч *тачно* се као пример наводи само у једној граматички, и то као прилог и као речца (Мразовић 2009: 458, 477). На основу граматике и обраде речи *тачно* у речницима, закључићемо да се она може одредити и као прилог и као речца.

Реч *тобож/тобоже* се и у РМС и у Једнотомнику одређује као прилог са значењем 'привидно, наизглед, као бајаги, токорсе'.

- (1) *Странац отишао до прве вароши тобож послом.*
- (2) *Долазио сваки дан тобож по цигаре.*
- (3) *Праскао [је] и викао, а она га је тобоже стишавала.*
- (4) *Крену према врту да тобоже расправља важно господарско питање.*

У последња два примера реч *тобоже* би се могла одредити као прилог јер стоји уз глаголе (*стишавати* и *расправљати*) и ближе их одређује, док у осталим примерима то није случај. У прва два примера реч *тобоже* стоји испред именице (у другом примеру испред

именице у предлошко-падежној конструкцији), али не исказује њену количину, што обично прилози који стоје испред именица раде. Речју *тобоже* говорник наглашава да оно што се означава именицом сигурно није предмет радње у овим исказима. Овако употребљена реч *тобоже* би се пре могла одредити као речца, а не као прилог.

У граматикама се ова реч јавља само као пример прилога, али се наводи да не припада типичним прилозима, већ оним који имају посебна значења, а као примери се наводе речи које се иначе одређују као речце (Брабец и др. 1968: 153; Бабић и др. 1991: 722; Белић 1999: 315). У осталој литератури, она се може наћи и као пример речца (Ристић 2009: 42).

Можемо закључити да реч *тобоже* може имати прилошко значење, односно може се одређивати као прилог, али исто тако и да у појединим случајевима прилошко значење изостаје. Пошто тада обично служи да нагласи супротност од онога што се у исказу наводи, требало би је одређивати као речцу. Додаћемо и то да би се реч *тобоже* чак и у примерима у којима стоји испред глагола могла одредити као речца, јер она не мора означавати начин вршења радње, већ да се та радња уопште не врши.

Прилог *увано* има значење 'сигурно, зацело'.

(1) *Ашика јој узеше у војску. Какав је Лако, да га не примише, увано би се данас ... крв пролила.*

У наведеном примеру реч *увано* се не може одредити као прилог, јер нема прилошко значење. Њеном употребом говорник исказује своје уверење и сигурност у то да ће се ситуација исказана реченицом извршити. Овакво исказивање става поводом онога што значи реченица карактеристика је речца као врста речи.

У Једнотомнику се ова реч не наводи као одредница, а ни као пример у граматикама. Ипак на основу значења које има у наведеном примеру, али и синонима који се наводе у оквиру дефиниције, који се одређују и као речце (стр. 181), сматрамо да би и реч *увано* требало тако одредити.

И у РМС и у Једнотомнику *углавном* се одређује као прилог који има два значења. Прво значење гласи 'у већини случајева, најчешће; највећим делом, претежно'.

(1) *Сви су се придружили ... смијеху, углавном због поштовања према глави обитељи.*

(2) *Кирије је побирао углавном Павле.*

У наведеним примерима реч *углавном* нити одређује ближе глагол нити исказује количину или степен заступљености неке особине. Речју *углавном* говорник уноси нијансу значења да се ситуација исказана реченицом дешава спорадично, да она није уобичајена. Иако је веома блиска прилогу, сматрамо да би, у овом значењу, реч *углавном* требало одредити као речцу, а не прилог.

У другом значењу реч *углавном* се дефинише 'у главним цртама, укратко', а пример који потврђује ово значење гласи:

(1) *Намјеравам углавном описат, не опиширно ... неке главне црте из живота онија јунака.*

Овде реч *углавном* ближе одређује радњу глагола *описати*, његово значење је прилошко, и то начинско, због чега се и одређује као прилог. Реч *углавном* се као пример наводи само у једној граматици, и то као пример речца (Мразовић 2009: 468, 477). Ипак, на

основу њене употребе у наведеним примерима, сматрамо да ју је могуће одредити и као речцу и као прилог.

Реч *укратко* се и у РМС и у Једнотомнику одређује као прилог. Овај прилог може значити 'у неколико речи' и 'кратко, просто речено, једном речи'. Примери који се наводе за прво значење су:

- (1) *Приповједих јој укрлатко како сам изнио главу.*
- (2) *Наредник му је укрлатко објаснио.*

У оба примера, реч *укратко* исказује начин на који се врши радња исказана глаголима *приповиједати* и *објаснити*, па се она одређује као прилог.

Примери који се наводе за друго значење су:

- (1) *Он, укрлатко, тежи за онаквом влаићу какву су некада имали римски цареви.*
- (2) *Дакле, укрлатко, ... око куће Које Тадића држе [се] сваке ноћи оргије.*

У овим примерима реч *укратко* се не односи ни на један конституент у оквиру исказа, већ на цео исказ. Њом говорник указује на то да његов исказ који следи представља својеврстан коментар, сигнал да „информација исказана реченицом резимира догађаје у сажетом виду” (Ивић 1978: 6). Дакле, функција речи *укратко* је комуникативна, а не конституентска, и могла би се сврстати у речце са илокуцијском снагом коментара (Ристић 1994а: 146).

Реч *укратко* јавља се само у једној граматичи, и то као пример прилога, при чему се наводи да он може модификовати целу реченицу (Клајн 2005: 153). Овако дефинисана она би се опет сврстала међу речце, јер се односи на целу реченицу. Само када ближе одређује глагол по начину вршења радње *укратко* се одређује као прилог.

Реч *уопште* и њена варијанта *уопће* се и у РМС и у Једнотомнику одређују као прилози. Будући да је у питању полисемантички прилог и да је анализом утврђено да није свако значење прилошко, приказаћемо их све.

Примарно значење речи *уопште* подељено је на неколико подзначања. Прво од њих гласи 'у начелу посматрајући као заједничку особину, као општу појаву, без обзира на појединачне, конкретне случајеве'.

- (1) *разматрати неку појаву уопште;*
- (2) *Анализира не лично – индивидуалну људску свијест, него свијест уопће.*

У оба наведена примера, реч *уопште* ближе одређује глаголе *разматрати* и *анализирати* по начину вршења радње (*како разматра; како анализира*).

Друго подзначање ове одреднице гласи 'и иначе, и мимо датог случаја, и шире посматрано; у целини, без изузимања'.

- (1) *људи уопште;*
- (2) *Поче причати како су ... уопће слабо обавијештени.*

У овим примерима реч *уопште* не одређује ближе глагол, нити исказује количину или степен заступљености неке особине, што значи да нема прилошко значење нити се може одредити као прилог. Њеном употребом значење исказа се модификује тако што се наглашава да је ситуација исказана реченицом стална. Овако употребљена реч *уопште* би се пре могла одредити као речца, а не као прилог.

У трећем подзначању *уопште* значи 'само у општим цртама, без ближих података, елемената и сл.'

- (1) *познавати кога или што само уопште;*
- (2) *знати нешто само уопште;*

У претходно два наведена примера реч *уопште* има прилошко значење јер опет ближе одређује глаголску радњу по начину њеног вршења, па би се у овом значењу одредила као прилог.

Четврто подзначање речи *уопште* гласи 'по правилу, углавном, понајвише, обично'.

- (1) *Мушки су уопште висока струка, а ... жене црнооке.*

Као и у другом подзначању, и овде реч *уопште* нема прилошко значење јер њена функција није прилошка, не исказује степен заступљености неке особине, већ да је чињеница која се исказује општепозната и зато би се сврстала међу речце.

У значењу које се обележава као секундарно, реч *уопште*, када се јавља у одричним реченицама, има значење 'ни у ком случају, никако'.

- (1) *Картага ... изван Африке није уопће смјела ратовати.*
- (2) *Уопште не верује у будућност човечанства.*

И наведено значење и примери показују да се *уопште* овде одређује као прилог јер има начинско значење.

Реч *уопште* се у литератури наводи као пример речце (Мразовић 2009: 468; Ристић 1994а: 146). Међутим, на основу детаљне анализе ове речи, можемо закључити да је њено одређење двоструко. У зависности од значења које има у реченици, реч *уопште* се може одредити и као прилог и као речца.

Реч *управо* се и у РМС и у Једнотомнику одређује као прилог. Примарно значење ове речи је 'право, не скрећући', али може развијати и друга, попут 'усправно, вертикално', 'директно', 'баш тада, тачно у то време, у томе тренутку', 'како одговара истини, стварности, истински, тачно да се каже, у ствари, такорећи'⁷⁶. Примери који се наводе су:

- (1) *Одвезли смо се управо на железничку станицу.*
- (2) *Једном од таквих дрвета што и сада управо стоје, било је пет стотина година.*
- (3) *Непријатељ је управо на болнице кидисао.*
- (4) *Управо је свитало кад смо легли да спавамо.*
- (5) *Желио би да из ваших уста чује како се управо ваше име чита.*

У сваком наведеном примеру реч *управо* ближе одређује глагол и исказује начин или време вршења радње, па се зато и одређује као прилог.

Међутим, у граматицама и другој литератури, реч *управо* се, осим као прилог (Мразовић 2009: 457), наводи чешће као пример речца (Мразовић 2009: 477; Клајн 2005: 169–171; Стевановић 1986: 384; Кликовац 2010: 120–121; Ристић 2009: 41). Када говорник овом речју наглашава елемент који јој следи, требало би је одредити као речцу. У РМС се оваква употреба јавља тек у оквиру дела речничког чланка у ком се наводе изрази и израз *управо (је) тако* носи значење 'тачно, баш тако'. Наведено значење реч *управо* не постиже само као део изрази, већ то може чинити и самостално, што показују и примери из електронског корпуса:

⁷⁶ За свако значење наведен је по један пример, по оном реду како су навођена и значења.

- (1) ... и он се једини бранио до краја и преживео управо зато што није подлегао страху.
- (2) У исто време, осећајући да ће његов најтежи задатак бити управо у томе да из своје старости досегне трогодишњи узраст детета...
- (3) ... потребни су управо такви људи.

У сваком од њих реч *управо* служи да се члан који јој следи додатно истакне: преживео је ни због чега другог, већ само зато што није подлегао страху; потребни су не било какви, већ баш такви људи и сл. На исти начин би требало одређивати и варијанте ове речи *управице*, *управичке* и *управце*, али је неопходно наћи примере који ће такво одређење потврдити.

Ако узмемо у обзир време у које је *Речник српскохрватског књижевног језика* излазио (1967–1976), можемо разумети зашто се ниједна од наведених речи ове групе не одређује и као речца. И поједини аутори граматика српског језика такође нису сврставали речце у посебну категорију, иако су препознавали њихову посебност, већ су их описивали заједно са прилозима (Ристић 2004: 210).

У оквиру ове подгрупе налазе се речи које се одређују као прилози, али је анализа показала да се могу одредити и као речце. Управо речи ове групе показују колико је граница између прилога и речца понекад танка. Тек детаљном анализом значења, као и њихове употребе може се утврдити у којим случајевима се реч одређује као прилог, а у којим као речца. Утврђено је да се као дистинктивна особина не може употребити само једна, било значење било функција у реченици, већ се обе морају узети у обзир. Ако ближе одређује глагол по неком аспекту вршења радње или даје информацију о мери/количини материје означене именицом или изражава степен заступљености неке особине исказане придевом, реч одређујемо као прилог. С друге стране, ако реч у реченици нема конституентску функцију, односи се на читав исказ или посебно истиче неки реченични елемент (Ковачевић 1998: 219), онда је одређујемо као речцу. Понекад чак ни уз помоћ наведених критеријума не можемо са сигурношћу успоставити разлику, већ нам је за то потребан додатни контекст.

Свесни блискости између прилога и речца, поједини граматичари нуде и нешто другачија решења, па тако Иван Клајн сматра да прилози као врста речи, осим што одређују поједине речи (глаголе, именице, придеве и друге прилоге), могу одређивати и целу реченицу и у те прилоге сврстава оне речи које се у другим граматикама категоризују као речце. Разлог томе види у обличкој једнакости ових речи, јер већина њих и води порекло од прилога, али и у томе што би њиховим сврставањем у речце, то постала несразмерно велика група речи (Клајн 2005: 153).

Сматрамо да би овакво решење довело до померања границе између прилога и речца, али и до тога да прилози постану несразмерно велика и недефинисана категорија. Ако бисмо прихватили став Ивана Клајна, то би значило да се у оквиру прилога мора направити другачија систематизација која би укључивала не само значење већ и употребу/функцију ових речи. Исто тако, било би неопходно у морфологији повући јасну границу између прилога и речца не би ли се избегле даља мешања ове две категорије. Будући да се у највећем броју случајева може јасно утврдити када ће један иста реч бити употребљена као прилог а када као речца, сматрамо да их тако треба и обрађивати (Ристић 2004: 510). То би значило да би у лексикографској обради код речи ове групе требало раздвојити значења која се односе на прилоге од оних која се односе на речце, а затим као посебну одредницу наводити прилог, а као посебну одредницу речцу.

2.4.10.2. Прилог и узвик

У оквиру ове подгрупе налазе се речи које се одређују као прилози, али у поједином значењу преузимају улогу узвика, најчешће када се користе у функцији команде или наредбе. Анализом су обухваћени следећи прилози: *вољно*, *мирно*, *напред*, *пријатно* и *срећно*.

Осим као прилог реч *вољно* се може одредити и као узвик. У РМС такво одређење се не бележи, али се у РСАНУ и Једнотомнику наводи да је то прилог у служби узвика када се користи као 'команда којом се дозвољава слободно напуштање неког става или посла, излазак из строја и сл.'

- (1) *Капетан командоваше: вољно!*
- (2) *На команду: „Вољно”, војник заузима повољан став и може отићи с места где је био.*
- (3) *Седница [је] била завршена и Радисав викну члановима суда: „Вољно!” те се ови дигоше и пођоше сваки својој кући.*

Када је њена употреба специфична и када се јавља само у одређеном контексту, као у наведеним примерима, сматрамо да је могуће ову реч одредити као узвик.

У литератури се узвици одређују као много шира врста речи него што је то случај у граматицама, па ће у узвике сврстати и „речи и изрази са значењем различитих обраћања, наредби, поздрава, позива, упозорења и сл.” (Јокановић Михајлов 2012: 187). *Вољно* би се, дакле, могло одредити као узвик, јер, као и у случају *налевокруг* и *надесно*, долази до промене на значењском плану (Јокановић Михајлов 2012: 183). *Вољно* више не значи 'добровољно, с вољом', већ постаје команда која има своје јединствено значење, спецификовано квалификатором војн.

У последњем значењу прилога *мирно* наводи се да се користи и као 'команда војнику и војницима да стану непомично, да заузму став мирно'. Примере које наводимо преузели смо из е-РСЈ:

- (1) *На команду: „Мирно”, војник заузимље прописан став.*
- (2) *Командир исука сабљу и викну: Мирно! Све стаде као запета пушка.*

Ни у једном примеру *мирно* нема прилошку службу. Како је и у самом значењу наведено, овом речју се исказује команда или наредба, због чега би таква употреба речи *мирно* више одговарала узвицима, него прилозима. Преласком из одређене категорије у категорију узвика реч мења своју прозодијску структуру и своје значење (Јокановић Михајлов 2012: 183). И у РМС је обележено да се у овом значењу акценат речи мења: из дугосилазног (*мирно*) у краткосилазни са дужином на последњем слогу (*мирно*).

У Једнотомнику и РСАНУ се наводи да у овом значењу прилог *мирно* има службу узвика. Међутим, сматрамо, да је потпуно оправдано ову реч одредити као прави узвик, јер је њена употреба у том значењу ограничена, те се она може посматрати и као посебна реч. *Мирно* се у граматицама јавља само као пример прилога (Станојчић 2010: 192; Пипер–Клајн 2013: 201), али, како показује анализа, може се одредити и као узвик).

Основно значење прилога *напред* гласи 'даље у правцу кретања, у правцу куд је ко окренут, куд је што усмерено'.

- (1) *корачати напред*
- (2) *Вријеме корача напријед.*

Значење речи али и примери који се наводе показују да је овакво одређење оправдано. Међутим, у Једнотомнику и у РСАНУ као једно од значења наводи се да *напред* може бити у служби узвика када се употребљава као 'борбени поклич којим се подстиче на нападање, јуришање; уопште као подстицај, захтев или заповест да се некуд или у нешто крене, односно да се настави кретање'.

- (1) *Напред! Напред! Хура! Хура! | Заори се бојна вика.*
- (2) *Напред! напред! Ко је јунак храбар! | Нова земља иште жртве наше.*
- (3) *Напред! Али куда, и камо, и зашто?*

У сваком од наведених примера изостаје прилошко значење. Речју *напред* говорник исказује наредбу, заповест. Променом значења реч *напред* прешла је у категорију узвика. Појава да одређене речи променама на формалном и семантичком плану прелазе у категорију узвика није неуобичајена. У литератури се као примери наводе речи *надесно* и *налевокруг* (Јокановић Михаилов 2012: 183), али се то може проширити и на примере попут овог. У граматицама се *напред* јавља искључиво као пример прилога (Мразовић 2009: 457; Станојчић 2010: 191; Кликовац 2010: 92; Алексић–Стевановић 1946: 119). Ипак, сматрамо да је одређење ове речи као узвика оправдано, поготову што се та функција препознаје и у анализираним речницима.

Реч *пријатно* се и у РМС и у Једнотомнику одређује као прилог који примарно значи 'изазивајући угодност, уживање, угодно'.

- (1) *Са зењом смо ... узели у руке ... ову ... књигу, али, признајемо, били смо пријатно изненађени.*

У наведеном примеру ближе одређује реч *изненађени* по начину (вршења радње), због чега се сврстава у прилоге.

У другом значењу *пријатно* представља 'формулу којом се при обедовању исказује жеља да јело што боље прија'. Овако употребљена реч *пријатно* нема право прилошко значење, то јест, њом се не исказује начин вршења радње. Она представља устаљену формулу чија је употреба дефинисана друштвеном конвенцијом (Прћић 1997: 128). Оваква промена у значењу реч *пријатно* сврстава у групу речи као што су *хвала*, *наздравље*, *упомоћ*, а затим и синтагме *добро јутро*, *добро вече* и сл. Све оне прошле су кроз семантичке и прозодијске, а неке чак и правописне промене, које су их сврстале у категорију узвика (Јокановић Михајлов 2012: 188). Исту промену у значењу налазимо и код речи *пријатно*, док промене на прозодијском плану нису истакнуте, што не мора да значи да до њих у комуникацији не долази. У једној од анализираних граматика *пријатно* се јавља као пример узвика (Стевовић 1960: 158), што показује да је овакво одређење могуће.

Реч *срећно* и њена варијанта *сретно* се одређују као прилози. Примарно значење гласи 'успешно, повољно', а као примери се наводе реченице:

- (1) *[Песме] су тако сретно испеване у духу народне поезије као да су доиста народне.*
- (2) *Срећно [је] испливао из многих неприлика.*

У другом значењу се наводи да се *сретно/срећно* користи 'у експресивном изражавању као жеља, честитка или поздрав (најчешће при расстанку)'.

- (1) *Нека им је сретно, господару!*
- (2) *Доста је! викнух ја ... Нек нам је срећно и берићетно.*
- (3) *Срећно, Дервиш-ага, данас и довијека.*

У прва два примера реч *сретно/срећно* опет исказује начин, има прилошко значење, па се може одредити као прилог. С друге стране, у трећем примеру *срећно* се користи као узвик. Не везује се ни за један други реченични члан, што је обавезно случај с прилозима, већ је независно од исказа. Може изражавати емоцију говорника, али се исто тако може користити формално, као израз учтивости. Оваква функција у комуникацији реч *срећно/сретно* сврстала би међу узвике.

У граматицама се ова реч наводи и као пример прилога (Мразовић 2009: 458), али и као пример неправих узвика (Бабукић 1854: 340).

Имајући све наведено у виду, сматрамо да је двоструко одређење ове речи могуће. Она јесте прилог, али се у одређеним комуникативним ситуацијама може користити и као узвик. О томе најбоље сведочи промена значења кроз коју реч *срећно* пролази. Она не изражава више искључиво начин. Значење зависи од контекста: може исказивати жељу или благослов, али исто тако може бити само формално употребљена, као врста поздрава. Овакве семантичке промене, према литератури, обележје су речи које прелазе у категорију узвика (Јокановић-Михајлов 2012: 183).

Савремена лингвистичка литература бележи прелаз појединих речи, па чак и израза у категорију узвика (Јокановић Михајлов 2012). Иако се ове тенденције могу запазити и у *Речнику српскохрватског књижевног језика* и чешће у *Речнику САНУ* и *Једнотомнику*, код појединих примера се тај потенцијал још увек не препознаје.

„У систему врста речи узвици заузимају посебан положај. Као речи, узвици су лишени номинационог значења; они не спадају у аутосемантичне врсте речи, а истовремено битно се разликују од релационих речи, јер њихова улога у синтаксичкој организацији текста изостаје” (Закрајшек 1994: 83). Узвици као врста речи представљају једну врло хетерогену групу. Осим правих узвика којима се изражавају различита осећања, подражавају звукови из природе или се користе за дозивање, у њу спада и одређен број речи из других категорија које су у употреби промениле своју прозодијску структуру и своје значење. Ту спадају различите наредбе, команде, поздрави и сл. Све речи ове групе пример су за то да су се поједина значења прилога осамосталила и почела да се користе као узвичне речи. Губљење прилошке компоненте и добијање само комуникативне функције довело је до њиховог сврставања у категорију узвика.

2.4.10.3. Прилог и везник

У оквиру ове групе нашли су се прилози који могу вршити и везничку функцију, односно, могу се употребити као везничке речи. Ту спадају: *докад(а)*, *докуд(а)*, *каконо*, *камо*, *коли*, *колично*, *колишно*, *кудагод*, *кудгод* и *одакле*.

Докад(а) у сва три анализирана речника одређује само као прилог. Ни у једном од значења не наводи се да може вршити и службу везника (који повезује зависну са надређеном реченицом), односно, да се може одредити као везник. Потврду за овакво одређење налазимо у једној од анализираних граматица и у корпусу српског језика.

У Граматици српског језика за странце ауторка наводи да постоји један број прилога који су постали прави везници, док „*niz drugih mogu da vrše funkciju subjunktora, pa se stoga smatraju subjunktivnim elementima. To su pre svega prilozi za vreme: kada, otkada, dokada i dr.*” (Мразовић 2009: 452). И у корпусу, иако малобројни, постоје примери у којима *докад(а)* има службу везника, односно, може се одредити као везник:

- (1) *Морнари су веома мало јели и пили штедећи храну, јер нису знали докад ће бити заробљени.*
- (2) *Остаје питање докад ће овога пута инспекција и полиција моћи да контролишу окупљене препродавце.*
- (3) *... али је нејасно докад тај посао треба да се заврши.*
- (4) *... пита се докад више градски боеми да трпе и гледају како нове газде...*

У сваком наведеном примеру прилог *докад(а)* врши службу везника тако што зависну реченицу везује за надређену, али, с друге стране, у оквиру те зависне реченице задржава своје прилошко значење. Због тога се вероватно и одређује само као прилог, али на основу примера видимо да има и улогу везника.

На исти начин одређује се и прилог *докуд(а)*. Ни у једном речнику се не наводи могућност одређења ове речи као везника или бар прилога који има и везничку службу, па чак и ако је пример наведен у речнику баш тај у коме *докуд(а)* има службу везника:

- (1) *Ах ја бих се рада некуд склонити докуд не допире пренавлање, смијех.*

Реч *докуд(а)* се као пример везника не јавља ни у једној од анализираних граматика, због чега би такво одређење могло бити спорно. Ипак, треба узети у обзир и примере у којима се ова реч употребљава као везник.

- (1) *Научише драгомирсније и слађе воће одгојити, ако се у около дрвета, докуд год се његове гране пружају, у прољетју сољом земља на танко поспе.*
- (2) *Свуда, докуд око сеже – сами знаци умирања.*

Иако у зависној реченици задржава прилошко значење и функцију, *докуд(а)* ту зависну реченицу везује за надређену.

Реч *каконо* и њена варијанта *каконоти* се одређују само као прилози који имају значење 'као, како'. Узимајући у обзир само синониме који се наводе у дефиницији, може се претпоставити да се ове речи могу одредити и као везници.

- (1) *Једни на друге јурну каконо вуци.*
- (2) *А два ока до чела висока каконоти у крагуја сива.*

У оба примера реч *каконо* и *каконоти* не могу се одредити као прилози већ као везници. Оне немају прилошко значење, већ служе само да повежу реченичне чланове.

У Једнотомнику се ове речи не могу наћи као одреднице, а у РСАНУ се не наводи врста речи, већ се само упућује на реч *како*, која се иначе одређује и као прилог и као везник. Примери који се у РСАНУ наводе су:

- (1) *Што те питам, да ми право кажеш: | Каконо је љубити јунака.*
- (2) *И ту Перка превуче прстом преко уста, да покаже како-но јој је догрдила.*
- (3) *Јер га море изједа каконо вели тамошњи пук.*

У првом примеру *каконо* се може одредити као прилог, док се у друга два одређује као везник.

Иако се у граматикама *каконо/каконоти* не помињу као примери, сматрамо да се у зависности од функције и значења које имају у реченици, ове речи могу одредити и као прилози и као везници. И у литератури се као пример везника који настаје контаминацијом⁷⁷ везника и заменице (као + оно) помиње реч *каконо* (Ђукановић 1998: 301).

Прилог *коли* представља варијанту прилога *колико*. Пример који се наводе у речнику су следећи:

- (1) *Знат ћеш и сам коли је та доб опасна и знаменита за дјевојчице.*
- (2) *Књижнице казнених завода поправљене су коли с обзиром на број књига толи с обзиром на вриједност књига.*

У првом примеру речју *коли* уводи се зависна реченица, односно, она има функцију везника. Међутим, у зависној клаузи реч *коли* задржава своје прилошко значење, због чега њено одређење може бити изазовно. Чак и у другом примеру у вези *коли – толи*, реч *коли* се може одредити као везник, јер везује два реченична члана.

У сва три анализирана речника реч *колицино* се одређује као прилог са значењем 'колико мало'. У РМС наводи се само један пример:

- (1) *Пођи да видиш са колицино се памети управља европским државама.*

У овој реченици прилог *колицино* се користи као везничко средство (Пипер–Клајн 2013: 210), односно овом речју се зависна изрична реченица везује за надређену реченицу у којој је предикат исказан глаголом *видети*. Будући да се користи као везник, очекује се да ће се тако и одређивати.

Одређење ове речи као прилога се не доводи у питање, што потврђује пример из Једнотомника:

- (1) *Колицино си ми дао хлеба!*

Што се тиче одређења ове речи као везника, сматрамо да и њој треба обазриво приступити и разрешити да ли је оправдано одредити је као везник ако је њена функција у реченици и везничка, али и прилошка.

У граматикама се ова реч не јавља као пример, али претпостављамо да би се исто третирао као и друге речи овог типа. У већини би се нашла као пример прилога, а у неким би се јавило и двоструко одређење. Свакако, *колицино* јесте прилог, а за одређење ове речи као везника, неопходно је пронаћи већи број примера и додатно истражити ту њену улогу.

И *колицино* се у сва три анализирана речника одређује само као прилог док се могућност одређивања ове речи као везника не помиње. Пример који се наводи у РМС гласи:

- (1) *Видиш колицино нас је...*

⁷⁷ Контаминација подразумева акценатску целину и обличку деформацију, која најчешће и потпомаже могућност акценатског обједињења више речи у једну реч (Ђукановић 1998: 303).

И у овом примеру реч *колишно* има функцију везника јер зависну клаузу везује за надређену реченицу, али у њој задржава прилошко значење

Додатне примере издвојили смо из РСАНУ и Једнотомника:

- (2) *Колишно нас је дошло.*
- (3) *Он [човек] има да увиди, колишно мало сравнително може да се уради.*
- (4) *Колишно је у Дучића војске, | А кол'ко му јада грдних даде.*

Као што показују наведени примери, одређење речи *колишно* као прилога је примарно. Ипак, примери показују и да се она користи и као везник. Питање које се поставља јесте да ли је у питању прави везник. Будући да чак и у функцији везника задржава своје прилошко значење, сматрамо да се *колишно* може одредити само као прилог који може имати и функцију везника када повезује зависну клаузу са надређеном реченицом.

Речи *кудагод*, *кудгод* и њихова варијанта *кудгођ* одређене су у сва три анализирана речника само као прилози. Будући да спадају у заменичке прилоге, речи које се често користе и као везничке речи, очекивано је да ће то бити случај и са овим речима.

- (1) *Брани [ми] главом да видим даље кудагод.*
- (2) *кудагод/кудгод отићи*
- (3) *Једног дана рече му жена: „Мичи се кудагод и провиђај се за нас, јер ћемо аветно проћи”.*

У сваком наведеном примеру, *кудгод/кудагод* има прилошко значење и функцију, због чега се одређује као прилог. У неколико примера из електронског корпуса види се да ове речи могу вршити и функцију везника:

- (1) *Он му зловољно окрете леђа, али црвена квадратна мрља играше непрестано пред његовим очима кудгод би их упирао.*
- (2) *Почетком 20. столећа Никола Тесла није силазио с насловних страница, новинари су га салетали кудгод би се појавио.*
- (3) *... она ће те одвести кудгод зажелиш.*
- (4) *Кудагод га [доглед] упремо, видимо небројене нове звезде.*

У овим примерима речи *кудагод* и *кудгод* мењају своју функцију. Оне задржавају своје прилошко значење, па чак и своју прилошку функцију у клаузи унутар које се налазе, али се уједно употребљавају и као везничке речи – зависну реченицу везују за надређену.

У граматикама се ове речи не помињу као примери нити прилога нити везника, али вероватно би се примарно одређивале као прилози, а затим би се наводили и као везници који су настали од прилога. Као и у претходним оваквим примерима, сматрамо да је ситуација специфична. Ове речи јесу прилози, али питање је да ли се могу одредити и као везници. У реченицама оне задржавају сва обележја прилога, осим што се употребљавају као везничке речи.

Прилог *одакле* своје примарно значење остварује у директним и индиректним питањима 'са којег места, из којег места; из којег правца, откуд' и 'како, на који начин, из којих разлога; с којим циљем'. У секундарном значењу наводи се да реч *одакле* може имати и односно значење ('на место (на месту) са којег'), а пример који се наводи гласи:

- (1) *Невјесту поведоше сватови одаклен су је и довели.*

У наведеном примеру прилог *одакле(н)* има везничку функцију. Њиме се у независну реченицу уводи зависна, која се по значењу одређује као месна. У оквиру саме зависне клаузе (*одаклен су је и довели*) реч *одаклен* има прилошко значење и употребљена је у свом основном значењу 'са којег места, из којег места'. У оквиру зависне клаузе значење је прилошко и функција је прилошка, али у оквиру целе реченице има везничку функцију. Оваква употреба речи *одакле* доводи у питање и њено одређење, јер се по својим особинама налази на граници између прилога и везника. Прилог *одакле* има везничку функцију, јер, иако повезује зависну реченицу са надређеном, његово значење остаје прилошко.

На исти начин реч *одакле* обрађена је и у РСАНУ и у Једнотомнику с тим што се у потоњем наводи да је, када уводи зависну реченицу, у служби везника. У граматикама се *одакле* најчешће наводи као пример прилога, али и прилога који врши службу везника (Мразовић 2009: 457; Бабић и др. 1991: 733; Барић и др. 1997: 273, 281).

Сматрамо да је у овом случају оправдано рећи да је прилог у служби везника, јер задржава прилошко значење и функцију у оквиру зависне клаузе, а уз то и везује зависну реченицу за надређену. Чак се и у граматикама *одакле* не сврстава међу везнике већ се само наводи да има везничку службу или врши службу везника. Због тога реч *одакле* и њој сличне не сматрамо правим везницима, већ како се то у литератури наводи, „subjektivnim elementima” (Мразовић 2009: 452).

Њене варијанте *окле*, *оклен* и *оклено* се у РМС и РСАНУ такође одређују само као прилози. Међутим, примери који се наводе као њихова потврда показују исту врсту недоумице.

- (1) *Тачно знамо окле вјетар туче.*
- (2) *Ђе ћеш господаре ... оклено се никад не долази?*

У оба примера речју *окле/оклено* се уводи зависна реченица, али се прилошко значење у оквиру зависне реченице задржава. Дакле, њена функција је двострука, она је истовремено и везничка и прилошка, због чега сматрамо да је најбоље одредити ове речи као прилоге који имају везничку функцију.

Међу наведеним речима, издвајају се две групе. Прву чине речи *каоно* и *каоноти* које се, како показује анализа, могу одредити и као прилози али и као везници. Другу, већинску групу чине речи *докад(а)*, *докуд(а)*, *коли*, *колично*, *колишно*, *кудагод*, *кудгод* и *одакле*. Заједничко им је то да се осим као прави прилози у реченици употребљавају и у улози везника, када се њима у надређену уводи зависна реченица.

Сврставање речи у одређену врсту врши се на основу више критеријума. При одређењу претходно наведених речи поставља се питање који би критеријум требало да превагне. Све наведене речи примарно треба одредити као прилоге јер је њихово значење прилошко и у реченици имају функцију прилога. С друге стране, када уведе зависну реченицу, те речи представљају везничко средство, због чега би их, на основу улоге коју имају, требало одређивати као везнике. Међутим, иако заиста имају функцију везника, оне задржавају своје прилошко значење у зависној клаузи, односно, у оквиру зависне реченице њихова функција је само прилошка. Оне врше функцију везника, али нису прави везник. Ипак, поједини аутори ове прилоге сврставају у везнике, иако чувају своје прилошко значење (Лалевих 1957: 79), док их други називају везницима (свезама), али их обележавају као прилоге од којих настају везници (Белић 2000а: 457–459).

У граматикама се може наћи термин везничка реч/везничко средство (Пипер–Клајн 2013: 210, 464), па би у овом случају било оправдано рећи да је у питању прилог који може вршити и функцију везника (Пипер и др. 2018: 102). Проучавање свих језичких средстава која

могу имати везничку функцију представља једно ново питање које превазилази оквире овог рада, али свакако заслужује посебно истраживање, и то свих везничких речи, да би се о томе донео коначан суд.

2.4.10.4. Прилог и предлог

У оквиру ове групе анализирани су речи: *изузам*, *јапом*, *навече*, *науштрб* и *отуд(a)*.

Реч *изузам* се у РМС и РСАНУ одређује само као прилог. Значење овог прилога даје се кроз синоним *изузев* за који се наводи да може бити прилог и да као прилог може вршити службу предлога. Имајући то у виду сматрамо да се и *изузам* може двоструко одредити. Међутим, пример који се наводи у РМС такву употребу не потврђује:

- (1) *Кнез Брнардин Франкопан преживио је сву своју дјецу изузам можда једину Веронику.*

Међу примерима датим у е-РСЈ постоје и поједини у којима би се *изузам* ипак могло одредити и као предлог:

- (1) *Изузам гђе Ружичке Јулије ... нијесмо говора глумаца и глумица рзумјели.*
- (2) *Роба ... има бити пренешена на обалу на трошкове продаваоца, изузам житија, који се скрцавају на трошкове купца.*
- (3) *Сав његов [Матошев] рад не може свак разумјети, јер се његове књиге, изузам приче и сатире више односе на библиотеке и музеје.*

На основу наведених примера, али и значења, сматрамо да би реч *изуам* требало одређивати и као предлог.

Реч *јапом* се у РМС и РСАНУ одређује само као прилог са значењем 'широм'. Пошто се *широм* може двоструко одредити, и као прилог и као предлог, хтели смо да проверимо да ли је исти случај и са речју *јапом*. Једини пример који се у РМС наводи гласи:

- (1) *Врата [су] остала јапом отворена.*

У наведеном примеру реч *јапом* употребљена је као прилог. Пример у коме би ова реч била употребљена као предлог изостаје из свих анализираних речника и из ЕК. Ипак, имајући у виду њено значење, сматрамо да је одређење ове речи као предлога могуће, али је за ту тврдњу неопходно наћи потврду.

Реч *навече* се у сва три анализирани речника одређује као прилог са значењем 'у време кад наступа ноћ, увече'. У РМС се бележи и друго значење ове речи: 'уочи'. Пример којим се ово значење потврђује гласи:

- (1) *Ово су ти наши обичаји навече Божића.*

И само значење и пример показују да је ову реч могуће одредити и као предлог. У РСАНУ се предлог *навече* јавља као посебна одредница и стога сматрамо да је тако треба и одређивати.

Реч *науштрб* се у сва три анализирани речника одређује као прилог чије је значење 'на штету, на рачун (чега)'. Примери који се наводе су:

(1) *Трпили смо га ... против наше воље и науштрб наше слободе.*

(2) *Постајала је све више мајка, науштрб свега осталог.*

У оба наведена примера реч *науштрб* захтева допуну у генитиву. Оваква позиција, али и значење које има у реченици приближавају реч *науштрб* предлозима. Да бисмо имали бољи увид у значење и употребу ове речи, користили смо и примере из РСАНУ:

(1) *Нити бих могао нити смео признати тако што на уштрб лепоте моје сењоре.*

(2) *Бесједи ли тко ријечима мање рабљеним, нуштрб књижевне културе заборављеним...*

(3) *То је мени науштрб.*

(4) *То је ишло њему науштрб.*

Прва два примера показују предлошку употребу речи *науштрб*. У оба примера реч захтева допуну и у оба примера своје значење остварује у контексту. Тек у последња два примера *науштрб* своје значење остварује самостално па се одређује као прилог. И у граматицама се *науштрб* одређује само као прилог (Мразовић 2009: 458), међутим, примери у речнику показују да је двоструко одређење ипак могуће.

Реч *отуд(а)* се у РМС и Једнотомнику одређује као прилог који може имати различита значења: а) месно 'из тог правца, с те стране, одатле, с тог места' б) начинско 'на тај начин, тако', и в) узрочно 'стога, зато'. С друге стране у РСАНУ се у последњем значењу ова реч одређује и као предлог који захтева генитив, а као пример се наводи реченица:

(1) *Охриђанину се чини да је Пећ негде отуд Дунава.*

У наведеном примеру реч *отуд* је несамостална, захтева иза себе именичку јединицу с којом твори конструкцију са прилошким значењем. Тако употребљена она се одређује као предлог. Овакво одређење јавља се само у РСАНУ јер је обележено као некњижевно. Пошто не припада стандардном језику предлог *отуда* се неће наћи у другим речницима нити у граматицама.

2.4.10.5. Прилог и заменица

У оквиру ове групе нашао се само један пример, а то је реч *ич*. Прилог *ич* има значење 'ништа', а примери који се наводе су:

(1) *Има још и других ствари ... које му ич не ваљају.*

(2) *За минуцију се ич не брините.*

Иако у наведеним примерима има прилошко значење, имајући у виду значење речи, можемо је одредити и као заменицу. Да би се оваква недоумица избегла, можда би било боље као синоним навести прилог *нимало*. Ако се доводи у семантичку везу са речју *ништа*, онда би *ич* требало бележити и као заменицу, као што је то учињено у РСАНУ. У овом речнику, у другом значењу наводи се да је реч *ич* 'у служби номинатива одричне именичке заменице за лица: нико, ниједан; у служби акузатива (ређе генитива) одричне именичке заменице за остале појмове: ништа, ничег и сл.'. И примери који се наводе потврђују овакво одређење.

(1) *Један старац из Јаковљевих вели: „Из нас баш нема (да се ко исељава), из Јаковљевих ич, ич, као кад смо овертени, опредени”.*

(2) *Ваљда ћу имати ових дана да ти вратим. Сад баш немам ни ич.*

У граматикама се ова реч неће наћи као пример пошто је у питању регионализам турског порекла, те се морамо ослонити на њену обраду у речницима. Будући да и примери, али и значење саме речи показују да она може бити и прилог и заменица, сматрамо да је тако треба и наводити, и то, као посебне одреднице.

2.4.10.6. Прилог, речца и везник

Две се речи налазе у оквиру ове подгрупе: *какогод* и *камо*. Обе се одређују као прилози, али њихова значења и улога у реченици показују да је могуће вишеструко их одредити.

Реч *какогод* (*какоогођ*) се у сва три анализирана речника одређује као прилог чије је примарно значење 'на неки начин, некако; на било који начин икако'. Осим овог, наведена су још два значења која могу утицати на врсту ове речи.

У другом значењу *какогод* је синонимно речи *можда*, а у трећем *као*, *као што*, *попут* (*чега*). Пример који прати друго значење гласи:

(1) *Па кад си Црногорац, да не познајеш какогод Максима Црнојевића.*

Имајући у виду само пример, реч *какогод* бисмо могли одредити као прилог. Међутим, значење које се наводи, показује да би се у овом значењу *какогод* могло одредити и као речца. Један пример није довољан да потврди ово одређење, па би требало пронаћи још примера.

У трећем значењу *какогод* би се могло одредити и као везник.

(1) *Бока је земља здрава какогод Херцеговина.*

У наведеном примеру реч *какогод* показује поређење двају члана и може се заменити са *као*, које би се у овој функцији одредило као везник.

У РСАНУ и Једнотомнику *какогод* се одређује само као прилог јер су и сва значења која се наводе искључиво прилошка. У граматикама се као пример не јавља, те се ослањамо само на оно што се наводи у речнику. Осим као прилог, реч *какогод* се може одредити и као везник у поредбеним конструкцијама. Њено одређење као речце остаје само у домену претпоставке јер је потребан већи број примера да би се то могло утврдити. Као и у претходним случајевима, и овде је неопходно јасно установити значење и функцију коју реч има у реченици, да би се могла одредити и њена врста.

Камо се у РМС и Једнотомнику одређује као прилог који се 'употребљава кад се пита за правац; за оно чега нема, а жели се да буде; за сврху чему'. И у осталим значењима *камо* се може одредити као прилог, али у појединим сматрамо да постоји могућност и за другачије одређење. Реч *камо* може да изриче и 'јаку жељу (која се може испунити): е, само' и 'жаљење што се није догодило оно што бисмо желели да се догоди: боље би било':

(1) *Биће кише. – Камо да хоће!*

(2) *Ама, што се исели од тебе капетан Марјан? запиташе га. – Море, кам' да ми није ни долазио! вели газда Мијалко.*

У оба примера, без обзира на то да ли изражава жељу или жаљење, *камо* нема прилошко значење, већ више изражава став говорника, неко осећање поводом онога што значи исказ. Овакво значење својствено је речцама, па и узвицима, али не прилозима.

У последњем значењу наводи се да *камо* може да се 'односи на реч која изриче правац'.

(1) *Одлази онамо камо га из оног дућана упутише.*

Наведени пример показује да се *камо* користи и као везничка реч којом се уводи зависна реченица. У овом значењу при одређењу врсте речи постоји дилема. Да ли се у оваквом примеру *камо* одређује као везник или као прилог. Чак и у зависној реченици *камо* задржава своје прилошко значење, што се може видети ако се клауза *камо га из оног дућана упутише* посматра независно од надређене реченице.

У РСАНУ се *камо* одређује као прилог, а у једном од значења и као узвик у значењу 'хајде, дођи, деде, дела'. Могућност одређења ове речи као речце или везника се уопште не помиње. У граматикама је нешто другачије. *Камом* се одређује и као прилог и као везник (Мразовић 2009: 452; Бабић и др. 1991: 733; Барић и др. 1997: 273, 281; Симић–Јовановић 2007: 138; Станојчић 2010: 191; Остојић 2001: 104), а у појединим се и експлицитно наводи да: „*Vezničke riječi mjesnih rečenica jesu odnosni prilozi mjesta: gdje, kamo, kud(a), otkud(a), odakle, dokle*” (Барић и др. 1997: 480).

Можемо закључити да се реч *камо* може одредити и као прилог (Лалевић 1933) и, условно, као везник, па чак и узвик. Сматрамо да је ову реч могуће одредити чак и као речцу, иако се у литератури то нигде не потврђује, већ се закључак доноси само на основу наведених примера.

2.4.10.7. Прилог и придев

Како смо већ показали у анализи, веза између придева и прилога као одредбених речи веома је јака, због чега придеви лако прелазе у категорију прилога, поготову када су они страног порекла, односно, када су непроменљиви. У оквиру ове подгрупе нашле су се речи које се одређују као прилози, али се могу употребити и као придеви. То су речи *клот* и *мазул*.

Реч *клот* се у РМС одређује као прилог са значењем 'просто, отворено, једноставно'.

(1) *Рећи ћу му кад дође: „Не могу, господине”, или боље клот: „Нећу!”.*

У наведеном примеру *клот* ближе одређује начин вршења радње у реченици, због чега се одређује као прилог.

У РСАНУ се осим као прилог, ова реч наводи и као непроменљиви придев у значењу 'једноставан, једнобојан'.

(1) *Једне велике сукнене клот чакшире.*

(2) *Јоцко [је] била као луткица: ансамбл боје банане ... уз то клот шешир исте боје.*

(3) *Па још кад се неко послужи клот црвеним јајетом, па после хоће и шареним.*

На основу наведених примера може се закључити да се реч *клот*, у зависности од значења, али и употребе у реченици може одредити и као придев и као прилог. Будући да је већина данашњих прилога настала од придева (Белић 1999: 311) и да се у РСАНУ *клот* у првом значењу одређује као придев, а у другом као прилог, сматрамо да би овакво навођење требало да буде уобичајено, не само код речи *клот*, већ и код других непроменљивих придева и прилога насталих од њих.

Реч *мазул* се у РМС и РСАНУ одређује као прилог са значењем 'узалуд'.

(1) *Био ми је пут у Гостић мазул.*

Наведени пример показује да се ова реч може одредити и другачије. Реч *мазул* ближе одређује именицу *пут*, због чега га треба одредити као придев (какав је био пут?), а не прилог. Исто је и са примерима који се наводе у РСАНУ:

- (1) *Послао сам Симу да ми донесе пакет па се вратио мазул. Зашто? Пакет се вратио.*
- (2) *Да се не враћам са сајма мазул, могло би натоварити на коња жито.*

У оба примера *мазул* се може одредити и као прилог (како се вратио? како да се не враћам?), али и као придев у функцији актуелног квалификатива (враћао се какав?).

У Једнотомнику се ова одредница не јавља, нити се јавља као пример у граматикама, због чега се морамо ослањати само на обраду у речницима. Из примера можемо закључити да се *мазул* може двоструко одредити, и као прилог, али и као непроменљиви придев са значењем 'узлудан'. Овакво одређење већ постоји у РСАНУ, али је значење другачије. Требало би размотрити да ли и постојећем придеву придодати и ово значење или навести као нову одредницу.

Ни код једне речи у оквиру ове групе не доводи се у питање припадност прилозима. Свака од њих може се одредити као прилог, али се у њиховој семантичкој структури одређена значења не могу квалификовати као прилошка. У зависности од значења које имају, али и улоге коју обављају у реченици, анализирани речи се могу одредити и као речце, предлози, придеви, везници и узвици.

Највећи број речи ове групе може се одредити као прилог и као речца, што је било и очекивано, јер се прилози доводе у блиску везу са речцама. Издвојене речце порекло вуку од прилога, пунозначних речи, што отежава повлачење границе међу њима. Анализа је показала да је у раздвајању прилошког значења и значења речце, опет најважнији контекст. „Реч је ван реченице само симбол, именовање, ознака [...] [...] реч ван говора, дакле – ван реченице, има само лексичку вредност и лексичко значење. Она почиње живети тек у реченици, у говору.” (Лалевић 1957: 15). Наведени примери показују да је раздвајање значења могуће, што би даље довело до раздвајања и речи на две одреднице. Исто је и са осталим врстама речи. Она значења која се не могу одредити као прилошка или где је улога речи у реченици другачија од оне коју прилози обично имају, неопходно је раздвојити речи на две посебне одреднице, јер то више није иста реч. Могућност класификовања свих прилога ове групе и у другу врсту речи потврђује и њихова обрада у РСАНУ и/или Једнотомнику, али и анализирани граматике.

Једино одступање од оваквог става јавља се код прилога који имају везничку функцију, односно, прилога који служе да зависну повежу са надређеном реченицом. Будући да чак и као везничке речи задржавају своје прилошко значење, сматрамо да је оправдано сврстати их у везничке речи, али не и у праве везнике. Иако и везници и прилози спадају у индеклинабилне речи, синтаксички критеријум се овде, чини се, истиче као најважнији. Везници спадају у помоћне речи и њихова основна функција у реченици јесте да повежу два реченична члана или клаузе. С друге стране, прилози који се налазе у функцији везника задржавају своју конституентску функцију у оквиру зависне реченице.

2.5. О обради прилога

Прилози су делимично променљиве речи које ближе одређују глаголе по месту, времену, начину, узроку и количини/мери вршења радње. Могу стајати и уз именице, придеве и друге прилоге и тада или исказују количину материје исказане именицом или степен заступљености особине исказане придевом и прилогом. У анализираним граматикама прилози

се доводе у везу и са другим врстама речи, пре свега придевима, а затим и именицама, глаголима, заменицама и бројевима јер различитим творбеним процесима настају управо од ових речи. Осим тога, по значењу, али и морфолошким карактеристикама блиски су и речцама и предлозима. Ове везе се разматрају у граматикама у већој или мањој мери, а поједини аутори наводе основне црте уз помоћ којих се поставља граница међу прилозима и другим врстама речи.

Анализа општих речника показала је да су ове везе понекад много дубље и да раздвајање прилога од других врста речи није увек једноставно. Пре свега начини обраде прилога бројнији су него што је то случај код предлога, има их чак десет. Утврђено је и то да се прилози доводе у везу са готово свим врстама речи осим глагола и бројева. Узимајући у обзир само оне речи које смо разматрали у поглављу, прилози се најчешће доводе у везу са речцама и предлозима, затим именицама, придевима и ове врсте речи се јављају готово у свим групама. Не много мањи број примера јавља се и међу везницима, узвицима, заменицама.

У првој групи нашле су се речи које се у РМС одређују само као прилози. Због великог броја прилога речи нису детаљно разматране, већ је наведен само начин обраде на прилогу *будно*.

У другој групи су речи које се одређују као прилози и као нека друга врста речи, с тим што се оне наводе као посебне одреднице. Опет због велике количине примера, у анализу нису ушли сви придеви који уједно могу бити и прилози, што је био најчешћи случај. Начин на који су речи ове групе обрађене у речнику сматрамо најпогоднијим. Иако су често по пореклу блиске, њихова врста речи је другачија, па су, самим тим, у питању и различите речи.

У трећој групи нашле су се речи код којих се у обради врста речи одваја римским цифрама. Иако овакав начин може деловати погодно јер се њиме штеди на простору, ипак се две, а некад и три речи обрађују под једном одредницом. Предност овог начина обраде огледа се у томе што су речи по врсти јасно раздвојене, а тако и њихова значења. Ипак, поставља се питање зашто се код појединих речи прибегава томе да се врста одваја римском цифром, а код других се, на пример, одвајају као посебне одреднице. Будући да речник тежи унифицираности, сматрамо да би се један начин морао прихватити као примаран. У досадашњој лексикографској пракси важило је правило да је једна реч и једна одредница, због чега сматрамо да би и речи ове групе требало тако обрађивати.

Трећу групу чине речи код којих се припадност одређеној класи бележи у семантичкој структури одреднице. Овај начин обраде супротставља се утврђеним правилима структурирања речничког чланка. При обради сваке полисемичне лексеме значења се наводе редом и обележена су редним бројевима, при чему сва значења остају унутар једне речи, што је уосталом и особина полисемије као појаве. Одвајање врсте речи значењем негира полисемију. Ако мења своју врсту, онда се више не може говорити о једној, већ о две речи. Стога је неопходно раздвојити прилоге ове групе од других речи са којима се доводе у везу, односно раздвојити обраду тако да постоје две посебне одреднице.

Сврставањем једне речи у две врсте истовремено, што су примери четврте групе, не добија се информација о томе када ће се реч одредити као прилог, а када као друга врста речи. Често се при оваквом начину обраде наводе по два примера. У једном је реч употребљена као прилог (има прилошко значење и функцију), а у другом, на пример, као предлог (или нека друга врста речи). Ако би корисник речника желео да провери врсту неке речи, овакав начин обраде не би понудио одговор. Иако се у овој групи углавном налазе речи које су најчешће обележене као застареле или регионалне, информација о врсти речи којој припадају је непотпуна. Могуће решење за речи ове групе, које би се уклопило у структуру речника, било би да се речи раздвоје на посебне одреднице, а да се при обради упути на њихову књижевну варијанту.

У петој групи налазе се речи које се примарно одређују као прилози, а у неком од других значења се наводи да прилог може вршити службу друге врсте речи. Прилози могу у реченици имати само службу прилошких одредби и допуна и прилошког копулативног предикатива. Значења која се издвајају као служба неке друге врсте речи заправо су најчешће случајеви када прилог преузима обележја те друге врсте. Анализа речи ове групе је показала да у њиховој обради треба имати два приступа. У највећем броју случајева прилози преузимањем карактеристика друге врсте речи прелазе у другу категорију, односно губе своје прилошко значење. То специфично значење требало би одвојити од осталих прилошких значења и обрадити га под посебном одредницом. Други приступ би подразумевао остављање постојећег стања, као код прилога који могу имати и везничку функцију, или укидање експлицитног навођења службе коју прилог може да врши.

Супротно од претходне, у шестој групи налазе се речи које се примарно одређују као нека друга врста, а у њиховој семантичкој структури се наводи да поједина значења могу бити у прилошкој служби. И у овој групи анализа је показала да су могућа два решења. Прво би подразумевало издвајање оног значења које се обележава као прилошко, а затим и обраду те речи као прилога. Сама функција није довољан разлог да се реч издвоји у посебну одредницу (Тафра 2005: 159), али када она добије карактеристике прилога, односно постане индеклинабилна, добије прилошко значење и функцију у реченици, онда би се она морала одредити као прилог. Друго решење подразумева да се експлицитно навођење прилошке службе укине. Најбољи пример за ово решење нуди и најбројнија категорија речи ове групе, а то су именице. Будући да у реченици остварују различите конституентске функције, сматрамо да није неопходно код сваке именице наводити и њена прилошка значења. И други аутори сматрају да је при обради одреднице најједноставније наводити само врсту речи (Тафра 2005: 161). Поједине именице не подлежу ни првом ни другом решењу јер се налазе на граници са прилозима. Оваква појава може се сматрати чак уобичајеном јер је језик у сталном превирању и неопходно је одређено време у ком ће се прилошка служба ових именица развијати или до осамостаљења и преласка у категорију прилога или до останка у оквиру именица које могу развити различита значења.

Најизазовнија за анализу била је група коју чине речи које се у РМС одређују као прилози, али чије значење и употреба у реченици не одговарају прилозима као врсти речи. Најбројније међу њима биле су речи које треба одређивати као речце. Бројност ових примера не треба да чуди јер, како смо већ наводили, повезаност између речца и прилога остварује се на више нивоа. А, осим тога, и сам *Речник српскохрватског књижевног језика* настајао је у периоду када се у појединим граматикама речце нису одвајале као посебна врста речи, већ су само спорадично помињане. Будући да оне немају прилошко значење нити прилошку функцију, сматрамо да све речи ове групе треба другачије одређивати.

Девету групу чине речи које се, за разлику од претходне групе, одређују као нека друга врста речи, а значење и употреба у реченици показују да их треба сврстати међу категорију прилога.

Последњу, десету групу чине речи које се одређују као прилози, али значења која остварују показују да се оне могу категоризовати и другачије. И у овом случају најбројнији примери јесу они који се могу одредити и као речце. Претпостављамо да је њихова бројност, опет, резултат некадашњег приступа у проучавању речца. Ипак, овде се могу издвојити и примери и других врста речи. Један такав пример јесу прилози који се у одређеним комуникативним ситуацијама могу одредити и као узвици, о чему говори и савремена граматичка литература. Свакако, сматрамо да је и у овом случају потребно раздвојити значења која нису прилошка и обрађивати их под посебном одредницом. Додаћемо још и то да када су у питању прилози и речце, сигурно је да у српском језику постоји још речи које се могу одредити и као речце, а које нису обухваћене овом анализом. Управо због тога је неопходно вршити додатна истраживања, а наша анализа представља само један корак у томе.

Бројност начина обраде потврђује оно што су и многи аутори граматика примећивали, а то је да се често једна те иста реч може другачије одређивати, у зависности од значења које остварује, али и начина на који се употребљава у реченици. Осим тога, поједине речи је лако категоризовати у одређену врсту, док је код других то теже. Граница која постоји међу врстама речи често је замагљена, а неке речи налазе се управо на тој граници.

Као и у случају предлога, анализа граматика показала је да се граматике не подударају увек са речницима. Најчешће је то било код речца. Док речници поједине речи не одређују као речце, у граматицима се оне наводе као примери ове врсте речи. Поменућемо и да се значајан број анализираних примера у граматицима и не јавља, што је и очекивано јер су прилози многобројни, а у граматицима се углавном налазе они примери који су репрезентативни и најфреквентнији.

Анализа прилога показала је да међу речницима и граматицима треба да постоји дубља веза при обради речи. Тако би се избегла могућност грешке у одређивању врсте речи. Исто тако требало би да постоји веза и међу постојећим општим речницима српског језика, чиме би се уједначила граматичка обрада речи. Осим тога, треба пронаћи уједначен начин описивања одредница, онај који би био најфункционалнији, али који би тачно приказивао различите односе који постоје међу лексемама. Две врсте речи не би смеле да се нађу у оквиру једног речничког чланка. Промена врсте речи сигнал је да би реч требало обрађивати као посебну одредницу (Тафра 2005: 113). Међу свим набројаним начинима обраде прилога, сматрамо да је онај где се речи посматрају као посебне одреднице најприхватљивији јер јасно поставља границу међу врстама речи истог облика.

3. ПРЕДЛОЗИ

3.1. Предлози као врста речи и њихове карактеристике

Предлози су непроменљиве помоћне речи које стоје испред одређеног падежног облика именске речи и њихова основна функција је да одреде однос те речи према другим речима у реченици. Односи које предлози одређују могу бити различити и зависе од значења предлошко-падежне конструкције коју предлог твори, па они могу бити: просторни, временски, узрочни, однос циља или намере, изузимања, заједнице и сл. (Ломпар 2016: 362–363; Ломпар 2016а: 272; Лалевић 1957: 74; Дункова 1998: 349).

У граматичкој литератури предлози се обично дефинишу на једнак начин, те се у дефиницијама могу издвојити основне карактеристике предлога које истичу сви аутори. То су њихова несамосталност, функција помоћних речи и позиција.

Предлози нису пунозначне речи (као што су то, од непроменљивих речи, прилози). У дефиницијама се наглашава њихова несамосталност, при чему се најчешће мисли на синтаксичку, а не на семантичку несамосталност (Драгићевић 2012а: 92). Као појединачне речи, самостално узете, предлози најчешће немају тачно значење док се не употребе у контексту. „Предлози садрже у себи опште значење неког падежа” (Белић 2000: 175). На пример, да ли ће предлог *са* имати социјативно (*Идем у шетњу са другарицом*) или аблативно значење (*Узео је свеску са стола*) зависи од значења целокупне предлошко-падежне конструкције. Понекад се значење односа који предлог одређује може уочити и из самог предлога. На пример, може се рећи да предлог *због* има узрочно значење (Стевановић 1938: 140), јер се користи у формирању предлошко-падежних конструкција са узрочним значењем. Исто тако предлози *пре* и *после* имају временско значење јер најчешће (али не увек) служе за образовање конструкција са временским значењем (Мразовић 2009: 398). Чак и за предлоге који су иначе веома фреквентни, можемо одредити њихово примарно значење. На пример, предлози као што су *у*, *на*, *код*, *за*, *пред* и сл. имају месно значење. „Само је њихово посебно значење веома избледело, ослабело, то су само одношајне речи, али речи које су често сачувале доста појединости које их тесно везују с прилозима места. У свести говорног колектива јасно је да предлог *у* значи прво да се што налази с унутрашње стране онога са чијим је именом тај предлог (с локативом, у кући, седети, спавати, читати, учити и сл., глаголи мировања управљају овом везом предлога *у* с локативом), потом да што тежи да заузме положај с унутрашње стране онога с чијим је именом тај предлог (с акузативом, у кућу, ући у кућу, доћи, улетети, упасти и сл., глаголи кретања управљају овом везом предлога с акузативом)” (Лалевић 1957: 77)⁷⁸.

Управо због тога што служе за формирање предлошко-падежних конструкција, предлози се обележавају и као помоћне, функционалне речи. Као самосталне јединице оне „немају способност да врше функцију реченичног члана” (Алановић 2018: 62). Захваљујући предлозима речи и синтагме остварују своју функцију и своје значење у оквиру реченице, односно они „у реченици *'служе'* другим речима, омогућавају остваривање разних функција пуних речи” (Стевовић 1960: 143).

Што се тиче њихове позиције, предлози по правилу стоје испред именице, заменице или именичке синтагме у зависном падежу, међутим, постоје и они који се „из стилских разлога” могу наћи и иза самосталних речи – *ради*, *на супрот*, *упркос/успркос*, *унаточ* (Бабић

⁷⁸ Анализом значења које имају у реченици, М. Ивић представила је семантичке типове предлошко-падежних конструкција, односно, именовала је све односе које предлози успостављају у реченици (Ивић 1955).

и др. 1991: 724). „Promenom mesta predloga se ne menja značenje, ali se posebno ističe reč iza koje se predlog nalazi. Ako se predlozi upotrebljavaju uz prideve ili priloge, onda obavezno moraju stajati ispred njih” (Мразовић 2009: 395–396). Стевановић наводи да предлози могу стајати и испред прилога за време (*Чекам овде од ономадне, од синоћ до јутрос*) и испред понеких реченица (*Уместо да призна своју грешку, он је приписује другима*) (Стевановић 1986: 381). Ипак, у случају када стоји испред реченице, предлог постаје део веће целине, тачније постаје део везничког израза, тако да се у таквим примерима не би могло говорити о предлогу.

3.2. Како настају предлози

Осим дефиниције, у граматикама се говори и о постанку предлога, па се тако они према постанку деле на праве и неправе.⁷⁹

Прави су они који су немотивисани, као на пример: *од, до, на, у, из, ка, са* и сл. Сам термин *прави предлози* се у појединим граматикама тумачи и другачије. У већини се прави предлози дефинишу као немотивисане, а неправи као мотивисане речи, „тј. речи постале од других врста речи” (Станојчић–Поповић 2011: 134) (Брабец и др. 1968; Станојчић–Поповић 2011; Клајн 2005; Пипер–Клајн 2013). Иако се у граматици Ивана Клајна наводи да „*правим предлозима називамо оне рећи које се употребљавају искључиво у функцији предлога*” (Клајн 2005: 159, Пипер–Клајн 2013: 205), одређење неправих показује да Клајн термин *прави предлози* ипак посматра на исти начин као и други граматичари. То можемо закључити по дефиницији неправих предлога: „*неправи [предлози] су они који су секундарно стекли функцију предлога, а иначе припадају некој другој врсти рећи*” (Клајн 2005: 159–160).

Из дијакхронијске перспективе, „сви су предлози по своме пореклу или прилошке речи, или су постали преко прилошких значења или таквих функција других речи” (Белић 1998: 91). Праве предлоге (или, како их Белић назива, старе предлоге *сѣ, на, къ, вѣ* – итд.), „не можемо, по облику, свести на неки одређени облик било именички било прилошки, већ их морамо сматрати као скамењене облике када су можда у нашем језику владали други односи, а не они који данас владају” (Белић 1999: 317). Без обзира на то што су према постанку немотивисани, прави предлози „своју некадашњу прилошку природу показују тиме што се многи од њих употребљавају и данас као глаголски префикси (од, из, на, с и сл.) и као саставни делови сложених прилога (наново, испрва и сл.). Ако будемо имали на уму да се данас уз глаголе и прилоге могу слободно употребљавати само прилози, онда су и данашњи предлози морали бити некада прилози” (Белић 1999: 317). Међутим, како Белић истиче, нису сви прилози могли постати предлози, већ су „предлозима постали само они прилози који су значили модификацију или специјализацију падежних значења” (Белић 1999: 318). А предлози који се користе као префикси у именицама „заправо представљају старе прилоге” (Белић 1999: 319).

Имајући у виду овакво тумачење предлога, може се рећи да прави предлози, онако како их дефинишу у већини граматика, заправо не постоје. Сви предлози су на неки начин потекли од прилога „који, са своје стране, представљају опет придев или именицу у извесном облику” (Белић 1999: 317).

Сличног мишљења је и Михаило Стевановић. У својој граматици он наводи да су предлози у ствари прилошког порекла јер поред „главног значења којим се подударују с падежним обликом испред којег стоје, имају и прилошко значење” и даје пример *Он силази с брда* и као еквивалентан наводи *Силази одозго с брда*. Као други доказ наводи, исто као и Белић, и то „што предлози у споју с глаголима, као префикси наиме, имају прилошко значење, и што су извесни предлози сада и прилози у исто време. То су, нпр., непроменљиве речи: *више*,

⁷⁹ Детаљни приказ настанка предлога наводи А. Белић (2000: 176–180). *Прави предлози* називају се још и прости и примарни, а *неправи* изведени и секундарни (Дункова 1998: 349).

ниже, близу, о којима само према њиховој функцији можемо закључити којој од ове две врсте речи припадају. Када те речи стоје уз неки облик именице или заменице, оне су предлози; а кад одређују глаголе, онда су, дакако, прилози” (Стевановић 1986: 380–381).

Када је у питању настанак неправих предлога, граматике су углавном сагласне, па истичу два творбена начина као продуктивна – слагање и конверзија. При слагању на првом месту обично се налази прави предлог, док се на другом налази предлог или именица (Клајн 2005: 160; Барић и др. 1997: 278;) На овај начин настају предлози попут *између, изнад, испод, наврх, накрај, наместо* и сл.

Иако се у литератури наводи да је конверзија као творбени начин најмање заступљена у српском језику (Бабић 1986: 37; Клајн 2002: 6; Клајн 2003: 379), њом настаје не тако занемарљив број предлога. „Претварање речи с лексичким значењем у предлоге, а то значи у синтаксичка средства, могуће је уочити већ у латинском језику и карактеристично је за све европске језике” (Јелинек 1998: 183). Конверзија подразумева прелаз речи из једне врсте у другу без промене њеног облика, она „*samo preuzima morfološke i sintaktičke osobine vrste kojoj je pripala, ali često ne preuzima ni morfološke osobine*” (Бабић 1986: 35–36). Тако предлози могу настати од: од прилога: *пре, после, близу, широм, више, ниже*; именица: *место, крај, дуж, пут, врх, дно, чело*; именица у инструменталу: *помоћу, поводом, приликом, путем*; и од глагола: *мимо* (Бабукић 1854: 331–332; Барић и др. 1997: 278; Остојић 2001: 106; Клајн 2003: 386–387; Клајн 2005: 159–160; Станојчић 2010: 193; Белић 1998: 92–93). Поједини аутори помињу и могућност да глаголи постану предлози, па тако Павица Мразовић у својој граматици наводи да постоје „*neki glagolski prilozii koji služe kao predlozi (blagodareći, uključujući, zahvaljujući i sl.)*. *Njihova valentnost, uglavnom, zavisi od valentnosti glagola od kojih su izvedeni*” (Мразовић 2009: 393–394; Јелинек 1998: 184). Међутим, сматрамо да је то именичка јединица коју они захтевају заправо рекцијска допуна глагола.ж

У центру нашег интересовања управо су они предлози које већина граматика назива неправим јер је њихово одређење некада веома проблематично. Овде наведена тумачења о постанку предлога би можда могла расветлити и питање зашто се већина предлога може користити и у прилошкој употреби. Из овог питања може проистећи и следеће: како јасно повући границу између предлога и других врста речи, а најчешће прилога. Иако предлози потичу од прилога или од именица, оно што их од њих одваја, свакако јесу њихове карактеристике које се наводе у дефиницији предлога као врсте речи, а које смо већ поменули. За почетак то је њихова непроменљивост, што их одмах одваја од именица. Затим, једна од најважнијих карактеристика искључиво предлога јесте та што је за сваки предлог нужно знати који падеж захтева, дакле, неопходно је да именска реч након предлога буде у неком зависном падежу (Клајн 2005: 160). Предлози су ти који прецизирају падежно значење, што код прилога није случај. Као додатни критеријум, могло би се навести и то што су прилози пунозначне речи, за разлику од предлога, али у случајевима када једна реч може бити и прилог и предлог, ван контекста се о значењу не може говорити, већ важна постаје позиција коју реч има у реченици (Весић 2015: 32).

У општим речницима српског језика неправи предлози се не третирају једнако, па се неки од овде набројаних у РМС неће наћи ни као посебна одредница (*приликом* и *путем*). Овакво стање у речницима приметио је и Иван Клајн у својој *Творби речи*: „Сви неправи предлози иду с генитивом. Њихов статус прилично је неодређен, јер нема јасне границе између предлошке употребе и обичне именице односно прилога с генитивном допуном. То се види по њиховом неједнаком третману у РМС” (Клајн 2003: 387). Наше истраживање је показало да осим неправих предлога, често ни прави предлози нису једнако обрађени у лексикографској литератури, па се у једном речнику одређују само као предлози, док се у речнику ширег обима као што је РСАНУ одређују и другачије.

У овом поглављу је приказана обрада предлога у општим речницима српског језика у поређењу са релевантном граматичком литературом. Као додатни извори послужили су и електронски речник (е-РСЈ) и електронски корпус српског језика (ЕК).

3.3. Предлози у општим речницима српског језика

Из *Речника српскохрватског књижевног језика* Матице српске екцерпирани смо око 260 одредница које су одређене као предлози или као речи у предлошкој служби. Начин њихове обраде разликује се некад од примера до примера, али се може издвојити неколико најчешћих случајева:

1. речи које су одређене искључиво као предлози;
2. речи које су одређене као предлози и као нека друга врста речи (нпр. прилог, узвик и сл.) и дате су као посебне одреднице;
3. речи које су одређене као предлози и као нека друга врста, али се припадност одређеној класи даје у оквиру семантичке структуре одреднице;
4. речи које су одређене као предлози и као нека друга врста, али је врста речи одвојена римским бројевима;
5. речи које у *показатељу граматичке категорије* имају двоструко одређење;
6. речи које нису одређене као предлози, али су у једном од значења представљени као речи које имају предлошку службу;
7. речи које су одређене као друга врста речи, а могле би се одредити и као предлози.

Сваку групу ћемо представити тако што ћемо набројати предлоге који јој припадају као и начин на који су представљени у сва три анализирана речника, а њихово одређење проверићемо и у граматицама које смо користили у истраживању и у додатној литератури.

3.3.1. Речи које су одређене само као предлози

У овој групи налазе се одреднице које су у Речнику Матице српске класификоване искључиво као предлози и ту спадају и они које називамо правим предлозима, али и они који се у граматичкој литератури одређују као неправи, односно они који су настали од других речи. У питању су следећи:

*без, брез, гледе, доврх, додна/додно, досред, за, заврх, зарад, заради, због, збогу, зборад*⁸⁰, *из, иза, изван, изврх, издно, изим*⁸¹, *измед/измеђ, између, изнад, изниже, испод, испода, испосред, испреда, испрема, исред, к/ка, код, кон, крајем, кром, кросред, мед*⁸², *међ, међу, наврх, надно, надоглед, надомак, након, накрај, напран/напрама, напрема, наспоред, наспран, наспрама, наспрамо, насред, нуз*⁸³, *об, од, ода, одврх, одно, окон, окрај, окром, олиш, онстран, ошљем, повиш, поводом, поврх, поврху, подно, подну, подуж, помеђу*⁸⁴, *помоћу, понад, попут, порад, поради, посред, прам, през*⁸⁵, *према, преосред, преткрај, при, про, проз(а)*⁸⁶, *прот*⁸⁷, *проћ, проћу, рад, ради, са, саврх, садно, сакрај, сасред, састрага, сврх, сврху, сем, сниже, споради,*

⁸⁰ Варијанта предлога *због*. Исто значење имају и предлози *цијећ(а), цијећ, через* и *чрез*.

⁸¹ *Осим, сем*; исто значење имају и предлози *кром, окором, олиш, ошљем*.

⁸² Варијанта предлога *међу*.

⁸³ В. *низ*

⁸⁴ В. *између*

⁸⁵ *без*

⁸⁶ *кроз*; Исто значење има и *чрез*.

⁸⁷ Предлози који имају значење 'према' су: *прот, проћ, проћу, спрема, супрам, супре*.

спрам, спрема, спрема, спрово, сред, су, супра, супрам, супре, супрот, супроћ, супроћу, уврх, удно, уз, узвис, украј, унатоц, уочи, услед, усред, цијећ(а), цијећ, чело, через и чрез.

Иако би наведени примери требало да представљају компактну целину, поређење са Једнотомником и Речником САНУ, показало је да се поједине речи могу одредити и другачије. Од наведених примера, речи које су одређене само као предлози у сва три општа речника јесу: *без, брез, доврх, додна/додно, досред, за, заврх, зарад, заради, због, збогу, зборад, из, изврх, издно, изим, измед/измећ, између, изниже, испосред, испрема, исред, к(а), код, кон, крајем, кром, кросред, мед, мећ, међу, наврх, надоглед, напрам/напрама, напрема, наспрам/наспрама/наспрамо, насред, нуз, о, об, од, ода, одврх, одно, окон, окрај, окром, олиш, остан, ошљем, повиш, поводом, поврх/поврху, под, подно/подну, подуж, помећу, помоћу, понад, попут, порад/поради, посред, прам(а), през, према, преосред, преткрај, при, про*⁸⁸, *проз(а), прот, проћ/проћу, рад/ради, са, саврх/сврх/сврху, садно, сакрај, сасред, састрага, сниже, споради, спрам/спрама, спрема, спрово, сред, су, супра, супрам, супре, супрот/супроћ/супроћу, уврх, удно, уз, узвис, уочи, услед, усред, цијећ(а), цијећ, через и чрез.*

Ако бисмо наведене предлоге потражили у анализираним граматикама, видели бисмо да се једна група њих издваја: *без, за, због, из, између, к(а), код, мећу, насред, о, од, поводом, под, помоћу, попут, према*⁸⁹, *при, ради, са, уз, уочи, услед, усред.* У питању су предлози који се у граматикама најчешће наводе као примери за ову врсту речи, а већину њих, бележи и Весна Ломпар (Ломпар 2016: 360) као оне који се могу наћи као примери у две и више граматика које су биле предмет анализе у њеној студији. Ови предлози се могу обележити као уобичајени и фреквентни, те и не чуди њихов јасан статус у општим речницима српског језика.

С друге стране, остали предлози се у анализираним граматикама уопште не помињу. Сви они или представљају регионалну варијанту већ наведених предлога (нпр. *мед/мећ* итд.) или се сматрају застарелим, а у граматикама ће се углавном наћи они примери који су у употреби у стандардном језику. Дакле, ако бисмо самостално морали да одређујемо њихову врсту, морали бисмо се само ослонити само на речник, и то на речник већег обима.

Додаћемо још неколико напомена у вези са предлозима ове групе. У једној граматички два овде наведена предлога уопште се не сматрају предлозима иако је у речницима њихово одређење истоветно. У питању су предлози *поводом* и *помоћу*, настали лексикализацијом од именица (Тафра 2005: 121). „*Ima gramatičara koji instrumental nekih imenica u vezama kao što su početkom veljače, pomoću računala, posredstvom, povodom, prilikom, silom zakona, širom svijeta, većinom glasova... smatraju prijedlozima. Iako je takva upotreba veoma bliska prijedlozima, ipak to nisu prijedlozi, nego imenice*” (Babić i dr. 1991: 725). О обради речи *помоћу* у хрватској лексикографији пише и Б. Тафра наводећи да се она у речнику с правом одређује као предлог с генитивом (Тафра 2005: 110). И у другој литератури *поводом* и *помоћу* се одређују као предлози који су настали од именица у инструменталу (Ивић 1955: 145), те ћемо их и ми тако одређивати, поготову што у реченици преузимају на себе функцију предлога, односно, поседују све особине предлога које смо претходно издвојили као важне за њихово препознавање.

Једна група предлога ове прве групе: *уочи, уврх, поврх, сврх, удно, усред, посред, насред, попут* и *напрама*, како се наводи у литератури, могу се одредити и као предлози и као прилози, тачније наводи се да су ови предлози настали од прилога конверзијом (Стевовић 1960: 153). Међутим, у овом случају, слажемо се са одређењем које постоји у речницима и граматикама, а то је да су ове речи само предлози, и да чак нису настале од прилога конверзијом, већ слагањем. И *уочи* се у литератури помиње као предлог који је настао од прилога, међутим,

⁸⁸ У Једнотомнику одређује се само као префикс.

⁸⁹ „*Према* је првобитно био прилог са апроксимативним значењем 'од прилике', али синхронно посматрано, у стандардном српском језику, прилошка функција овог предлога потпуно је ишчезла” (Антонић 2011: 161).

пример у коме се он користи као прилог изостаје (Стевовић 1960: 153). А сматрамо да се у тој функцији и не може употребити.

Како је већ наведено, за поједине предлоге ове групе наши општи речници показују неусклађеност када је у питању одређење њихове врсте речи, па се они који се у РМС одређују искључиво као предлози, у Речнику САНУ и Једнотомнику одређују другачије. Издвојили смо четири групе:

- *предлози који могу имати и прилошку службу;*
- *предлози који су уједно и прилози;*
- *прилози који имају предлошку службу;*
- *предлози који могу бити везници.*

3.3.1.1. Предлози у прилошкој служби

У оквиру ове групе нашли су се прилози за које се у једном од значења наводи да могу бити и у прилошкој служби. То су: *гледе, иза, испод, након* и *унаточ*.

Застарели предлог *гледе* са значењем 'односно, што се тиче, обзиром на, у погледу, поводом' у РСАНУ одређен је и као предлог у прилошкој служби, при чему је његово значење исто као и значење самог предлога 'с обзиром, у односу, у погледу'.

- (1) *Преглед овај врло нам је несвршен за руком пошо особито гледе на књиге ћирилским писменим тискане.*

Међутим, пре би се могло рећи да је овде у питању такође предлог у оквиру предлошког израза *гледе на* у значењу 'у погледу на'. Овај став остаје у домену претпоставке јер нема више примера у којима бисмо нашли сличну употребу речи *гледе*.

У корпусу српског језика примери потврђују да је *гледе* предлог. Иако је квалификован као застарели, овај предлог се може наћи и у нешто савременијим изворима:

- (1) *...имају више комичан ефекат него што додатно подстичу српски ентузијазам гледе европских интеграција* (пример из *Политике*, 22. 12. 2009).

Један од веома фреквентних предлога, *иза*, у РМС и Једнотомнику одређен је само као предлог који 'показује да се нешто налази или догађа с друге стране, страга, позади'. Међутим, примери из Корпуса показују да се он може употребити и као прилог:

- (1) *Можда је иза живот.*
- (2) *Као да се неко био шћућурио иза и проверавао ме кроз рупицу.*
- (3) *Иза жене и девојке, у стајаћој ношњи, са цвећем у рукама.*

У прва два примера *иза* стоји самостално, има прилошко значење, због чега би се могло одредити као прилог. Трећи пример, овако наведен може бити двосмислен, јер на први поглед *иза* заједно са именицама *жена* и *девојка* чини предлошко-падежну конструкцију, али тако узета реченица не би имала смисла. Убацавањем копуле *су* (*иза су жене и девојке*) може се видети прилошко значење које реч *иза* постиже.

У РСАНУ каже се да се предлог *иза* може употребити и у прилошком значењу ('позади'), али се не одређује као прилог.

- (1) *Сваки час би каква шибљика... звизнула по рукама или лицу онога што иде иза.*

Аутори граматика су подељени. С једне стране, поједини тврде да „предлози као што је *иза*, и сл. могу бити употребљени и као прилози” (Кликовац 2010: 117), а с друге, да *иза* и њему слични предлози не могу уједно бити и прилози и да је њихова прилошка употреба неправилна: „Не могу сви предлози да се употребљавају као прилози. Зато су неправилне реченице типа [...] *Чекај ме иза* (ум. *Чекај ме позади*) итд.”. (Пипер–Клајн 2013: 205). Будући да постоји више потврда употребе овог предлога у прилошком значењу и да се у оквиру дефиниције значења као синоними наводе прилози *страга*, *позади*, поставља се питање да ли би *иза* требало одвојити као посебну одредницу и класификовати је као прилог.

Предлози као релационе речи показују однос између двају или више објеката (Кликовац 2006: 19), па тако и *иза* своје значење остварује тек када обухвати најмање два ентитета. То бисмо могли представити формулом *x иза у*. Дакле, да бисмо добили информацију о положају предмета *x*, неопходно је да знамо и предмет *у*. Зато сматрамо да *иза* не може бити прави прилог. Његова употреба у прилошкој функцији могућа је тек када је именица која би стајала иза њега (у нашој формули ентитет *у*) позната из контекста.

У прилошкој служби, како је наведено у РСАНУ, може бити и предлог *испод*.

(1) *Испод, доле, Нови Пазар, сасвим доле.*

И у корпусу постоје примери којима се *испод* потврђује као прилог:

(1) *Напољу је била ноћ, у подне. Испод Крашићи, прекопута Тиват.*

(2) *На пергаменту је писало THEOLOGIA FRATERNITATIS а испод је стајао амблем њихове јереси.*

(3) *А ови испод су и даље спомињали речи „Косово”...*

Као и у случају предлога *иза*, именица која долази иза предлога у генитиву може бити елидирана, па се може рећи да *испод* ипак остаје прави предлог, јер се именица подразумева, а до елипсе долази да би се избегло понављање једне те исте именице. Исто тако и у граматикама *испод* се искључиво одређује као предлог.

На исти начин може се посматрати и предлог *испода*, који само представља варијанту предлога *испод*⁹⁰.

Док се реч *након* у РМС и у Једнотомнику одређује само као предлог, у електронском речнику у секундарном значењу *након* се одређује и као предлог у прилошкој служби: ’покр. најзад, на крају, напоскон’ и наводи се пример:

(1) *Сада након гледа очима, рођеним очима ту љубав у својој кући.*

Примарно (’означава да се оно о чему је реч дешава по свршетку онога што значи самостална реч у генитиву, после, иза’) и секундарно значење ове одреднице не могу се довести у блиску везу, због чега би било најбоље ова два значења раздвојити на две посебне одреднице, при чему би се у другом значењу *након* могло одредити као речца.

⁹⁰ Овај предлог обрађен је само у Речнику МС, и то као посебна одредница. Ни у Корпусу српског језика не може се наћи пример његове употребе, због чега би се чак могао размотрити његов статус у речнику. Следећи пример РСАНУ, сматрамо да се предлог *испода* не треба одвајати као посебна одредница, али се може напоменути да постоји у том лику.

Предлог *унаточ* има допусно значење (*упркос*). У секундарном значењу у РСАНУ наводи се да има прилошку службу, а као пример се наводи:

(1) *Кад се упре поглед управо, онда очни мишићи раде један другом унаточ.*

Исти пример и исто одређење може се наћи и у Једнотомнику, међутим чини се да је овде дошло само до промене положаја самог предлога, пошто предлози „*radi, unatoč, usprkos, uprkos* могу стајати и iza те riječi” (Барић и др.1997: 277; Мразовић 2009: 392). Уз то, предлог *унаточ* се у *Хрватској граматици* сматра правим предлогом (Барић и др. 1997: 278), те би га тако требало и одређивати у речнику.

3.3.1.2. Предлози који могу бити и прилози

Речи ове групе се у РМС одређују само као предлози, међутим у друга два анализирана речника (или у једном од њих), наводе се и као прилози. Овде спадају предлози: *изван, изнад, испреда, надно, надомак, накрај, онстран* и *украј*.

У РСАНУ и РМС *изван* се бележи само као предлог, међутим у Једнотомнику се ова реч, обележена римском цифром II, одређује и као архаичан прилог (’ван, напољу, напоље’), али се не даје пример који би то потврдио, те ћемо издвојити примере из ЕК:

- (1) *Треба бити изван.*
- (2) *И страх и обожавање су вековима били изван. [...]*
- (3) *...оне собе где је она радила, распремала, даље, изван, по дворишту [...].*
- (4) *А ја стојим изван и ништа ме не носи.*

Пошто се и у литератури *изван* одређује и као предлог и као прилог (Белић 1999: 316; Стевовић 1960: 153; Белић 2000а: 434), а и у наведеним примерима се види да *изван* у значењу ’напољу’ може бити и прилог, у овом случају је оправдано издвојити овај пример као посебну одредницу, а не бележити припадност другој врсти речи римском цифром.

Иако се у Матичиним речницима одређује само као предлог, *изнад* се у РСАНУ одређује и као прилог са значењем ’више, горе’ и наводи се следећи пример:

- (1) *Скица је већ била готова [...], дрво до пола изгорело и без лишћа; изнад, облачно небо, местимично осветљено.*

И у корпусу постоје примери где је *изнад* употребљено као прилог:

- (1) *Испод, биле су његове дотадашње патње [...]; изнад била празнина, пространство [...].*
- (2) *[...] жустро приђе картону, изману руком, направи два-три круга изнад [...].*
- (3) *Небо изнад било је дубоко, и прозрочно.*

Као и код предлога *иза*, поједини аутори сматрају да је прилошка употреба овог предлога погрешна: „*Он је на спрату изнад* (ум. *на спрату изнад нас* или *на горњем спрату*)” (Пипер–Клајн 2013: 205). До одређивања речи *изнад* као прилога дошло је јер је именица која би стајала иза предлога изостављена. Тако се у реченици: *[...] могла је бити десет спратова испод земље исто тако као и тридесет спратова изнад* (ЕК), именица *земља* не јавља иза предлога *изнад* да не би дошло до понављања исте именице. Имајући све наведено у виду сматрамо да *изнад* може бити само предлог.

Посебно је занимљив предлог *испреда* који је у РМС одређен само као предлог, а у РСАНУ само као прилог. Пошто представља варијанту предлога *испред* (у дефиницији се упућује на предлог *испред*), у обзир је узета и обрада тог предлога. *Испред* се у РМС одређује и као предлог и као прилог (у оквиру полисемантичке структуре), док се у РСАНУ наводи да он није прилог, већ да може бити у прилошкој служби. Што се тиче облика *испреда*, у Корпусу се не јавља ниједан пример где је он употребљен било као прилог било као предлог.

У РМС пример за предлог гласи:

(1) *Често гледа испреда механе кад ће доћи Фатима дјевојка.*

Пример за прилог који се наводи у РСАНУ јесте:

(1) *Црни клобук...с француском кокардом исприда над ливин ухом.*

У граматикама статус ове речи је подељен. У једној се сматра да је прилошка употреба предлога *испред* неправилна, јер је њему својствена „само предлошка функција”, те је погрешно „*Ауто је испред (уместо испред куће)*” (Пипер–Клајн 2013: 205), док се у другој наводи да *испред* може бити и прилог и предлог (Кликовац 2010: 117; Грицкат 1983: 4).

Пошто представља варијанту предлога *испред*, реч *испреда* требало би решити на исти начин. Сматрамо да *испред*, а самим тим и *испреда*, исто као и *иза* и *изнад*, могу бити само предлози јер захтевају именицу иза себе. Иако се именица може изоставити, она је позната из контекста.

Предлог *надно* је у свим анализираним реченицама одређен као предлог. Међутим у е-РСЈ *надно* је одређено и као предлог и као прилог. Значење прилога је ’покр. доле, надоле, наниже’, а наведени примери гласе:

(1) *Ката (гледајући на дно). Нути, нути! – ено ти онега од прстена.*

(2) *На дно – на ниже, доле.*

У оба примера *надно* се пише раздвојено, због чега би се пре могло рећи да је у питању предлошко-падежна конструкција на + акузатив јд. именице *дно* која има прилошко значење. Зато је одређење ове речи као прилога проблематично. У прилог томе иде и то што и у корпусу нема ниједног примера где се *надно* јавља као прилог, а и у анализираним граматикама *надно* се наводи само као пример предлога.

У е-РСЈ је и предлог *надомак* одређен као прилог у значењу ’недалеко, близу (о месту до којег се стигло после кретања, приближавања)’:

(1) *Плуг се врати. Кад бише надомак, Газда Никола викну.*

И у корпусу се могу наћи примери који потврђују овакво одређење:

(1) *Чамци, јахте и лађе пропадале су неповратно ако се нису чувале тог места пре него што су му дошле надомак.*

(2) *[...] пад царства већ је био надомак, јер ниједној другој земљи више није у интересу да оно остане шпанско.*

(3) *Били су му надомак.*

(4) *Наравно, ми за собом имамо тек недељу дана и надомак смо једног решења [...]*

(5) *Јелена Јанковић је била надомак да на тај успон стави круну.*

Реч *надомак* се као прилог, тачније као предлог који је настао од прилога помиње само у *Функционалној граматици* И. Стевовића, али се не наводи ниједан пример за такво одређење (Стевовић 1960: 153). Могуће је реч *надомак* сврстати у исту групу као *иза*, *испред*, *изнад* и сл., па рећи да је одређење ове речи као прилога немогуће, јер *надомак*, да би остварио своје значење, захтева именицу иза себе. Статус речи *надомак* и њено одређење свакако би требало још размотрити.

Предлог *накрај* се у сва три анализирана речника одређује као предлог, међутим у ЕК се као први наводе примери у којима ова реч нема функцију предлога, већ прилога:

- (1) *С њом би још и изашао накрај, али њему није дорастао.*
- (2) *Излазила је накрај, ћутке, са оним што је добијала од њега.*
- (3) *Али ко ће народу стати накрај.*
- (4) *Није да се он плашио одговорности, већ ће он с тим чопором накрај изаћи.*

Може се приметити да се *накрај* као прилог јавља искључиво у спојевима са два глагола: *изаћи/изићи* и *стати*, због чега треба размотрити да ли је употреба ове речи као прилога ограничена само на ове колокације. Ако јесте, оправдано је речи да је *накрај* искључиво предлог, осим у колокацијама *изаћи накрај/стати накрај*.

Само као предлог одређена је и реч *онстран*, а дефинисана је преко упућивања на одредницу *онкрај*, која се одређује и као предлог и као прилог. Пошто се *онстран* и *онкрај* посматрају као синоними, требало би навести да *онстран* може бити и прилог, како је то наведено и у е-РСЈ. Прилог *онстран* има значење 'на другу страну, преко пута', а као пример се наводи једна реченица:

- (1) *Да вас онстран превезем, долазим, | У мрак, у лед, у огањ вјешти.*

Ниједан од предлога се не јавља у анализираним граматицама, тако да би њихово одређење као прилога требало додатно анализирати.

Реч *украј* је у речницима Матице српске одређена искључиво као предлог, међутим у Корпусу се јављају примери у којима *украј* нема предлошку функцију:

- (1) *Сви тамо украј!*
- (2) *Кад душа заште одмор, копачи се наместе украј, у хладовину, запале дуван и заподену причу.*
- (3) *[...] чисто лако диже с њим тешка крила од врата и носи их, слаже украј.*
- (4) *Украј, чујеш ти, и нико да ми није писнуо.*

У свим наведеним примерима реч *украј* је употребљена као прави прилог који има месно значење, те би у речнику требало да постоји и такво одређење. Додатну потврду дају и граматице, у којима се *украј* наводи и као пример прилога и као пример предлога (Мразовић 2009: 393, 457; Стевовић 1960: 153).

3.3.1.3. Прилози у предлошкој служби

Посебан пример у овој групи је *наспоред*, који је у РМС одређен као предлог са значењем 'поред, покрај', а у е-РСЈ ово значење је наведено као секундарно и притом се реч

не одређује као предлог већ као прилог у предлошкој служби. У примарном значењу *наспоред* је одређен као прилог са значењем 'напоредо, успоредо'.

- (1) *Очи су вој два бистра кладенца | А веце вој две горе наспоред.*
- (2) *Три су горе на според порасле: | Једна гора од зелена бора.*

Оваквом одређењу одговара прилог *наспореда* у РМС, који је дат као посебна одредница. Пошто се наведени предлог не јавља ни у једној анализираној граматичи (ни као прилог), ослањамо се на његову обраду у речницима. У овом примеру пракса Речника Матице српске је свакако боља јер су две речи које су различите по врсти дате као две одреднице.

3.3.1.4. Предлози као везници

Иако је *сем* у речницима одређен као предлог, сматрамо да се у неким примерима може одредити као везник. Потврду за налазимо у самој дефиницији предлога, где се као синоним наводи *осим*, које се одређује и као предлог у везничкој служби (ЕР, РСАНУ). И у ЕК се могу наћи примери где се *сем* употребљава у везничкој служби, односно, као везник:

- (1) *[...] јер то је по свему, сем званично, био брак.*
- (2) *Она је била по свему слична играма одраслих, сем по свом завршетку, безболном и без крви.*
- (3) *Хазари негују једну врсту воћа која нигде на свету не успева сем код њих.*
- (4) *Робови никако не воле своје господаре, сем кад добро једу и кад су глупави.*
- (5) *И верујем да је још тако, сем у вашој модерној кући.*

У сваком наведеном примеру *сем* има улогу да повеже два реченична елемента, што је основна функција везника.

3.3.2. Речи одређене као предлози и друга врста речи

У другу групу спадају речи које су одређене као предлози и као нека друга врста речи, али су дате као посебне одреднице. У Речнику Матице српске предлози који су по графемском саставу једнаки са другим врстама речи, а обрађују се као посебне одреднице, јесу: *близу, ван, виш(е), врх, до, дно, дуж, испреко, контра, крај, на, наоко, низ, о, око, остран, пре, пут, раз, рази, според, спред* и *чело*.

И у анализираним граматикама већина ових предлога се наводе као примери неправих, односно оних који су настали од других врста речи, најчешће именица или прилога. Као и у претходној групи у граматикама се могу наћи мање-више исти примери, а то су они који су и најфреквентнији – *крај, пут, врх, ван, близу, више, дно, дуж, око, низ, пре* и сл., при чему се посебно издвајају предлози који уједно могу бити и прилози – *пре, после, широм, више, ниже* и сл. (Барић и др. 1997: 278; Брабец и др. 1968: 154; Клајн 2005: 159; Кликовац 2010: 117; Пипер–Клајн 2013: 205, Стевановић 1986: 380–381).

На основу тога са којим врстама речи се доводе у везу издвојили смо следеће подгрупе:

- *предлози и прилози;*
- *предлози и именице;*
- *предлози и узвици.*

3.3.2.1. Предлози и прилози

Предлози који се одређују и као прилози су: *близу, ван, више(е), до, испреко, наоко, остран, пре, рази, според и спред*.

У сва три анализирана речника речи *близу, ван, више* и *пре* обрађене су на исти начин – речи су дате као посебне одреднице. Приметићемо само да је свака од њих прво одређена као прилог, затим као предлог. Од овога одступа једино *пре*, које је прво одређено као предлог, затим као прилог. Граматике ове предлоге одређују као неправне, тј. као оне које су настали од других врста речи, и то прилога, због чега би и *пре* требало прво одредити као прилог, а затим као предлог.

Занимљиво је и то да је *после*, антоним речи *пре*, одређен као прилог, а затим као предлог, с тим што је врста речи одвојена римским цифрама (I прилог; II предлог).

Такође, у анализираним граматикама се наведене речи наводе и као примери предлога и као примери прилога, а у појединим је објашњено и када се ове речи одређују као предлози, а када као прилози: „речи: *више, ниже, близу*, о којима само према њиховој функцији можемо закључити којој од ове две врсте речи припадају. Када те речи стоје уз неки облик именице или заменице, оне су предлози; а кад одређују глаголе, онда су, дакако, прилози”. (Стевановић 1986: 380–381).

Остали предлози из ове групе су у РСАНУ и Једнотомнику одређене на другачији начин или су изостављене. *Остран*⁹¹, *рази* и *според* се у Једнотомнику не јављају као одреднице, а исто тако се не могу наћи ни у граматикама као примери било предлога било прилога. Примери *до, испреко, наоко* и *спред* одређени су само као предлози.

Предлог *до* одређује се и као прилог са значењем ‘изузимање: само, једино’ и ‘приближност: око’.

- (1) *Од зграде не оста до темељ.*
- (2) *Сметови су били до два метра високи.*

У оба примера прилошко значење речи *до* може бити упитно. Ако имамо у виду граматичку дефиницију прилога: „Прилози (адверби) су речи које стоје уз глаголе, придеве, именице и друге прилоге одређујући их по неком од њихових сталних пратилачких елемената (месту, времену, количини и сл.)” (Станојчић–Поповић 2011: 132)⁹², може се видети да *до* ни у једном од њих нема функцију прилога. И у литератури реч *до* се у значењу изузимања класификује као предлог: „У функцији одређивања односа појма који се изузима према радњи из које се изузима (*сви ће до њега то урадити*) предлог *до* се својом функцијом приближава функцији прилога” (Гортан-Премк 1963: 79). Његова позиција (испред променљиве речи) и значење више одговарају предлозима, али реч која следи не налази се у одређеном падежном облику.

Колико је одређење речи *до* као прилога проблематично показују и друга два речника, али и граматике. У РСАНУ *до* се не одређује као прилог већ као предлог у прилошкој служби, а у Једнотомнику само као предлог.

У већини граматика *до* се одређује као предлог, а у неким се чак обележава и као прави (Бабукић 1854: 331; Брабец и др. 1968: 154; Станојчић 2010: 193), док се у другим наводи да може бити и прилог (Стевановић 1986: 381; Маретић 1899: 487), па се чак наводе и истоветни примери „*Od zgrade ne osta do temelj. Vratit će se do nekoliko dana.*” (Барић и др. 1997: 276).

⁹¹ *Остран* је у РСАНУ одређено и као предлог и као прилог (као у РМС).

⁹² И у другим граматикама дефиниција прилога је готово једнака.

Одређење речи *до* као прилога остаје у домену претпоставке, јер је неопходно наћи додатне примере који би ту претпоставку потврдили.

Слично је и са речју *наоко*. У РСМС се одређује и као прилог и као предлог, док се у РСАНУ одређује као прилог и као прилог у предлошкој служби. Иако се наводи да је прилог у предлошкој служби, значење – ‘с речју у генитиву показује окруживање, опкољавање онога што је њоме изражено: око, около, наоколо’ – и пример који прати значење показују да се *наоко* може одредити као прави предлог.

(1) *Наоко њега вјетрови лијећу, несташна дјеца неба.*

У граматикама се *наоко* не може наћи као пример нити за предлоге, нити за прилоге, те се у његовом одређењу морамо ослонити на речник, односно на примере који се у њему наводе.

3.3.2.2. Предлози и именице

Иако се у литератури наводи да „главни извор неправих предлога јесу именице” (Клајн 2003: 386), у нашем корпусу нашао се тек мањи број: *врх, дно, дуж, контра, крај, низ, око, пут, раз* и *чело*.

Када изгубе своје стварно значење и сведу се на апстрактно значење каквог односа, именице постају предлози (Стевовић 1960: 153). Настанак предлога конверзијом може се објаснити на следећи начин: „попредложене именице некада су представљале делове предлошко-падежних конструкција са прилошким значењем, а [затим су се] свеле само на именицу, која је тако самостално почела да врши улогу предлога” (Драгићевић 2012а: 97). Значења именице и предлога могу се довести у везу, јер предлог настаје процесом који И. Грицкат назива граматикалном полисемијом (Грицкат 1967: 226; Драгићевић 2012а: 104–105), али њихове морфолошке карактеристике су другачије, због чега се одвајају у засебне врсте речи.

У свим анализираним речницима примери су обрађени истоветно – прва одредница је одређена као именица, а за њом следи предлог. Овакав поредак је разумљив с обзиром на то да су ови предлози настали од именица. И граматике су углавном сагласне у одређењу ових предлога – обележавају их као неправе, при чему се наводи да су настали од именица.

Треба дати само неколико напомена. Иако се у граматикама *низ* одређује као неправи предлог, у једној се он сврстава међу праве (Остојић 2001: 106), а за предлог *око* се може наћи објашњење да је, с једне стране, настао од прилога, (Станојчић 2010: 193), а с друге, да је настао од именице (Остојић 2001: 106). Сматрамо да је вероватније објашњење да је настао од прилога *около*, него од именице *око*.

Такође, ако се упореде значења именице и предлога *раз* (именица – ‘летвица, дашчица којом се поравнава зрнаста садржина каквог суда’; предлог – ‘због’), може се закључити да се она не могу довести ни у какву везу и да је графемско поклапање ове две речи највероватније случајно. Предлози *контра* и *раз* се не јављају као примери ни у једној граматичи.

Осим тога, поједини предлози настали су и од окамењеног облика инструментала именице. Такви су: *крајем* и *путем*. И код ова два примера одређење није једнако решено. *Крајем* се даје као посебна одредница, док је *путем* као предлог дато у осмом значењу именице *пут*, а затим је поново наведено као посебна одредница.

С друге стране, предлог *крајем* се у као пример јавља тек у једној граматичи (Мразовић 2009: 393), док је *путем* нешто чешће (Барић и др. 1997: 278; Клајн 2005: 160; Мразовић 2009:

393; Ивић 1955: 145). Поменућемо још само да се у једној граматици *путем* одређује и као прилог (Барић и др. 1997: 275), међутим не наводи се ниједан пример, а ни речници овакво одређење не бележе. Сматрамо да је овде у питању инструментал именице *пут* који има месно прилошко значење (путања кретања), а не прави прилог. На исти начин и друге именице добијају исто прилошко значење – *стазом, кејом, шеталишет, парком* и сл.

И у хрватској лексикографији при обради речи *путем* постоји неусаглашеност. Иако се у речнику она бележи као прилог, Б. Тафра сматра да је треба одредити и као предлог и обрађивати обе речи као две одреднице (Тафра 2005: 110–111). И у нашим речницима сматрамо да треба одвојити предлог *путем* и обрађивати га као посебну одредницу.

3.3.2.3. Предлози и узвици

Предлози *на* и *о* се у РМС одређују као предлози и као узвици. У свим анализираним речницима наведене речи се одређују као предлози. Неслагања се јављају у одређењу друге врсте речи. У РСАНУ и Једнотомнику *на* се одређује као речца, а не као узвик. Предлог *о* се, осим узвика, одређује и као речца у прилошкој служби у РМС, односно речца у РСАНУ. У граматицама одређење је једнолично – и *на* и *о* се одређују као прави предлози. Такође се као веома чест пример узвика спомиње *о*, док се међу узвицима, а ни речцама пример *на* не може наћи.

3.3.3. Одређење врсте речи у оквиру семантичке структуре одреднице

У трећу групу спадају оне речи чији је начин обраде сличан обради речи друге групе – реч се одређује као предлог и као нека друга врста, с тим што се припадност одређеној класи даје у оквиру семантичке структуре одреднице. Овакав начин категоризације у оквиру речничког чланка није погодан јер се на овај начин „predstavlja polisemijska struktura u rječniku”, „a obrada polisemije vrši se po pravilu unutar hijerarhijske strukture, gde su značenja na nižem nivou podređena opštijim značenjima sa višeg nivoa” (Шипка 2006: 168). Дакле, сва значења остају у оквиру једне речи, односно, лексеме. Зато је немогуће да се у оквиру семантичке структуре уводи и разлика по врсти речи. Различита врста речи подразумева и различите речи.

У ову групу спадају следећи предлози: *докрај, извише, надохват, наоколо, напротив, ниже, односно, одовуд(а), окол, около, онкрај, поблизу, повише, позади, пријед, скраја, страг(а), уздуж, унутар* и *упркос*.

Прво што се може приметити јесте да су заступљене углавном две врсте речи – већина наведених примера одређена је као прилози и као предлози. У својој семантичкој структури имају два значења, при чему се значења разликују по врсти речи.

Речи *докрај, извише, наоколо, напротив*⁹³, *ниже, одовуд(а), окол, поблизу, повише, позади, страг(а), уздуж, унутар, упркос* су у примарном значењу одређене као прилози, а у секундарном као предлози. Овакав редослед одређења је разумљив ако имамо у виду да су, како то Белић наводи, данашњи предлози морали бити некада прилози (Белић 1999: 317).

Код већине примера јављају се подударана и у другим речницима. У Једнотомнику неке речи одређене су само као предлози (*докрај*) или имају предлошку службу (*около*), неке само као прилози (*наоколо, поблизу* и *страг(а)*) или се уопште не јављају: *извише, одовуд(а), унутар*.

⁹³ *Натпротив* је у првом значењу одређено као прилог и речца.

У РСАНУ *наоколо*, *около* се не одређују као предлози, већ се наводи да имају предлошку службу. Међутим, ако већ имају службу предлога, онда се може рећи да они и јесу предлози.

Граматику нису овако уједначене. *Ниже*, *около*, *повише*, *позади*, *уздуж* одређени су у граматицима и као предлози и као прилози.

Реч *наоколо* се у једној граматици јавља као предлог (Барић и др. 1997: 278), а у другој само као прилог (Мразовић 2009: 457), док се *упркос* и *унутар* одређују само као предлози, мада се у једној граматици, када се помиње грађење прилога, као пример наводи и *у(с)пркос* (Исто 2009: 460), а у другој се наводи да је овај предлог настао од прилога *упркос* (Стевовић 1960: 153). На основу примера, и других граматику, ипак сматрамо да је у питању само предлог.

Реч *напротив* се у граматицима одређује само као речца, међутим у литератури се наводи да може бити и прилог и предлог (Белић 1999: 316).

Речи *докрај*, *извише*, *одовуд*, *поблизу* и *страг(а)* не јављају се уопште као примери предлога, а ни прилога, те се у њиховом случају морамо ослонити само на одређење у речнику, или на њихову употребу у реченици.

Речи које су у примарном значењу предлози, а у секундарном прилози су: *надхват*, *окол*, *онкрај*, *пријед* и *скраја*. Због чега је овде прво наведен предлог, а у другим примерима прилог, не може се тачно рећи. У литератури се наводи да редослед значења зависи и од природе речника. „У историјском рјечнику, и то таквом гдје постоје поуздани подаци о развоју значења, природно је да се прати временски сlijед појављивања значења. У већини осталих битно је да су сродни елементи полисемјске структуре груписани заједно, те да се полази од ustaljenijih i poznatijih значења” (Шипка 2006: 169).

Ако узмемо у обзир тврдњу Александра Белића да су данашњи предлози морали бити прилози (Белић 1999: 317), онда овакав начин навођења значења, односно, врсте речи у овом случају није оправдан. Претпостављамо да је одређење речи прво као предлога, а затим као прилога због тога што се наведене речи чешће употребљавају као предлози.

И у другим речницима примери су обрађивани на сличан начин.

Реч *надхват* се у РСАНУ не јавља као одредница, док је у Једнотомнику само промењен начин одређења – прво је прилог, па предлог. С друге стране, у малобројним граматицима где се јавља као пример, одређено је само као предлог. Иако се у речнику наводи да може бити и прилог, сматрамо да је и у овом случају у питању само предлог, јер, као и *испред*, *изнад*, *иза* и сл., *надхват*, да би значење било потпуно, захтева иза себе именску реч.

Речи *окол*, *онкрај* и *пријед* се не јављају као примери у граматицима, а ни у Једнотомнику, осим *скраја*, које је одређено само као прилог. Изостављање ових примера из речника и граматику последица је, претпостављамо, њихове ређе употребе.

Постоји пример који одступа од претходних, а то је реч *односно*. У РМС и РСАНУ у првом значењу одређена је као предлог, а у другом као речца. У Једнотомнику се не јавља као предлог већ само као везник. Пример речи *односно* нашли смо само у једној граматици и тамо се одређује као везник. „*Односно* се одређује као конјунктор – *У иностранство можете путовати возом, односно авионом*” (Мразовић 2009: 425).

Потврда предлога *односно* може се наћи, осим у речнику, и у електронском корпусу:

- (1) [...] ипак ми исприча о свему што је чуо односно тога.
- (2) Затим се упустила у разне појединости односно памучног платна [...].

Поставља се питање да ли овакво одређење сматрати застарелим пошто примери нису бројни. Детаљније о речи *односно* и одређивању њене врсте при лексикографском опису говори и М. Радовић-Тешић у својој студији:

„Партикула (речца) *односно* показује динамичност и модификације прелазом ка још двема класама речи – према прилозима и према предлозима. Кад има функцију партикуле, она сигнифицира *алтернативност* или *варијантност*, *другост* одређене синтаксичке јединице – као општу квалификацију. [...] У приказивању потпуног дијапазона употребне вредности речи *односно*, а самим тим и у стриктној типологији, која се у речнику наравски даје резултативно, лексикограф је могао поћи од две супротне стране – прво, од савременог стања у коме доминира функција *партикуле* с нијансом *прилога* ка (другој) ранијој или већ застарелој функцији ’чистог’ *прилога* и, потом, ка (трећој) такође у савременом језику већ архаизираној функцији *предлога* с *генитивом*. Друго, могло се све то, опет, представити обрнутим редом, поштујући хронолошки развојни процес. Но, пошто је реч о савременом речнику књижевног језика и овде се чешће примењује принцип да се као прва ставка даје оно што је ближе и обичније, а посебно што је најраспрострањеније у језичком осећању говорних представника стандардног језика.” (Радовић-Тешић 2009: 138–139).

Стога су у РСАНУ значења речи *односно* дата на следећи начин: 1. а) речца; б) речца у служби везника; 2. прилог; 3. предлог с генитивом. Сматрамо да ова значења треба раздвојити и навести их као посебне одреднице и да се одређење речи *односно* као предлога „не треба избацити из речника, али треба ставити као посебну одредницу и обележити кавлификатором” (Радовић-Тешић 2009: 142). Свакако, ово је још један пример који показује да је неопходно вршити стална истраживања која се тичу лексичког фонда говорника српског језика и да су граматика и лексикографија међусобно повезане.

Споменућемо и да је један пример из ове групе (*ниже*) у другим речницима обрађен тако што су значења подељена на две одреднице – једна одредница је прилог, а друга предлог. Сматрамо да је то добра пракса јер су питању две различите речи, без обзира на то што се графемски поклапају. Обједињавање двеју речи различите врсте у оквиру исте одреднице није у складу са самим правилима уређења речника. Као што се и хомоними раздвајају („Речи једнаке по облику и акценту, а различите по значењу (хомоними), ако нису истога порекла, или припадају различитим граматичким категоријама, даване су посебно...” (РМС 1990:12)), тако би требало учинити и са непроменљивим речима. Осим тога овакав начин обраде није у складу ни са одређењем полисемије и њеним бележењем у речницима.

У оквиру речничког чланка који је посвећен једној одредници налазе се и значења (ако их има више) те једне одреднице. „Код полисемичне (вишезначне) речи сва значења остају у оквиру једне те исте речи, а вишезначност се развија у контексту, у реченици, што значи да је полисемија резултат увећавања броја значења једне речи” (Станојчић–Поповић 2011: 191). Наведени примери у овој групи, пошто припадају различитим граматичким категоријама, различитим врстама речи, требало је обрадити тако да се значења раздвоје на две одреднице, јер су у питању две различите речи.

3.3.4. Одвајање врсте речи римским бројевима

Четвртој групи припадају речи које имају различито одређење, али је врста речи одвојена римским цифрама. Овакав начин обраде близак је претходним двама, а може се рећи да на неки начин представља средње решење. У ову групу спадају следећи примери: *испред*, *кроз(а)*, *по*, *пored*, *после*, *послен*, *посреди*, *поткрај*, *потле*, *прво*, *пред*, *пређе* и *против*. Као и у претходној групи, заступљене су само две врсте речи – предлози и прилози.

Начин обраде наведених примера не подудара се у потпуности са оним у другим анализираним речницима. На исти начин обрађени су само *по*, *после* и *пред*.

Од наведених примера само се *после* може категорисати и као предлог и као прилог, што се бележи и у анализираним граматикама – *после* се често наводи као пример речи која може бити и прилог и предлог (Белић 2000а: 434).

Иако је *по* у оба Матичина речника одређено и као прилог, из наведених примера се чини да је *по* ипак део који заједно са променљивим речима чини конституенте са прилошким значењем:

- (1) *Патрoла је напредовала опрезно, корак по корак.*
- (2) *То је по београдски.*
- (3) *Истјераше их из камиона, постројише двојице по двојицу и потјераше.*
- (4) *по други пут.*

И у граматикама се *по* одређује као предлог, и то најчешће као прави предлог. Само у једној од анализираних даје се могућност одређивања *по* као прилога: „Као *prilozi* узимају се и riječi *do, po, osim*, које се много чешће употребљавају као *prijedlozi*” и као пример се наводи *Išao je korak po korak* (Барић и др. 1997: 276). И други аутори сматрају да је *по* у оваквим конструкцијама у прилошкој служби, јер се не везује ни за један падеж посебно (Ивић 1951: 199, 205). Ипак, сматрамо да се овде не може говорити о прилошком значењу/служби и да је потребно додатно истражити функцију речи *по* у оваквим конструкцијама.

Нешто слично је и са *пред* и његовим одређењем као прилога. Сама дефиниција прилога више одговара дефиницији везника у временским реченицама: '(само у вези пред што) са значењем пре него'. У граматикама се *пред* наводи искључиво као пример предлога, те зато сматрамо да *пред* може бити само предлог. Међу наведене примере убрајамо и варијанте предлога/прилога *после – потле* и *послен* и *пред – пређе*, међутим, пошто су обележени као покрајинска лексика, изостављени су из Једнотомника. Одређење њихове врсте речи треба да буде једнако као и стандардне варијанте.

Код појединих примера у Једнотомнику изостаје друго одређење. На пример, *крoз(a)*, *поред* и *поткрај* су у Једнотомнику (*крoз(a)*) и у РСАНУ) одређени само као предлози, а *посреди* и *прво* само као прилози.

Реч *крoз(a)* као прилог има значење 'скроз' и за њега се наводи само један пример:

- (1) *Радо је о свачему премисљао, па често и о ономе што баш није крoз разумевао.*

Да би се одређење прилога потврдило, неопходно је наћи више примера. Чини се да је у овом случају у питању појединачан пример, због чега је одређење речи *крoз(a)* као прилога изостало из других речника, а и из граматика, где се одређује искључиво као предлог.

Слично је и са примером *поред*. Значење прилога је обележено, односно, прилог се користи у народном песништву и наведен је пример:

- (1) *Поред расла ружа и виола.*

И у електронском корпусу може се наћи мали број примера:

- (1) *Он је примакао једну столицу и сио поред ћутећи.*
- (2) *Три генерације лутака, које сам сместио одмах ту, поред, биле су ми посебно драге.*
- (3) [...] *узмеш електрични чајник, однесеш га до судопере, спустиш поред, одврнеш славину [...].*

Чак и у наведеним примерима чини се да се *поред* одређује као прилог само зато што је именица елидирана. Само значење речи захтева постојање ентитета на основу којег се одређује локација, због чега се она првенствено и одређује као предлог. Потпору за ово мишљење налазимо и у анализираним граматикама. Иако се у појединим наводи да може бити и прилог

(Кликовац 2010: 117; Барић и др. 1997: 278), ипак се у већини њих *пored* наводи само као предлог.

Још мањи број примера се јавља за прилог *поткрај*. У ЕК постоји само један:

(1) *Али се разговор поткрај променио.*

И у анализираним граматикама се *поткрај* као пример јавља тек у две и у обе је одређен као предлог (Барић и др. 1997; Мразовић 2009).

На исти начин се може тумачити и одређење речи *посреди* као предлога. У електронском корпусу јавља се такође само један пример:

(1) *Да, ми се можда баш волимо оволико што новац није посреди нас.*

У анализираним граматикама се *посреди* не јавља као пример ни предлога ни прилога, због чега би се за његово одређење морао консултовати само речник.

Поменућемо још једно одређење ове речи, за које сматрамо да је неуобичајено. У граматички која је намењена за учење српског језика као страног *посреди* се одређује као „копулативна партикула”. Како се даље наводи, копулативне партикуле „и rečenici vrše funkciju dopune uz glagole *biti/jesam, dati se, učiniti*. One se inače ne javljaju, nikako drukčije, već samo kao predikativne dopune, ali na komunikativnom nivou ipak na neki način izražavaju stav govornog lica” (Мразовић 2009: 507). Као пример се наводи реченица:

(1) *Шта је сад посреди?*

Без обзира на мали број примера, потврда предлога *посреди* и прилога *поткрај* постоји, због чега се они не могу изоставити, поготову не из речника какав је Академијин. Међутим, могуће је да ће се у будућности сматрати застарелим и да ће бити искључене из неких будућих речника, како је већ учињено у Једнотомнику.

Реч *прво* као предлог синонимна је предлогу *пре*, међутим и овде постоји мали број примера, а што се тиче одређења ове речи као везника, може се рећи да није прави везник, већ само део сложених везника/везничких израза – *прво него, прво што* – који се користе у временским реченицама. Иако речник не бележи овакво одређење, у двома од анализираних граматика *прво* се може одредити и као прилог, тачније, наводи се да прилози могу настати и од редних бројева и као пример, између осталог, наводи се *прво* (Барић и др. 1997: 275; Мразовић 2009: 457). Додаћемо и да се у једној од ових двеју граматика помиње да *прво* може бити и модална партикула (Мразовић 2009: 473).

Реч *испред* се у РМС и Једнотомнику одређује као прилог и предлог, а у РСАНУ се не бележи прилог већ се наводи прилошка служба са значењем ’заједно са *што, шта* кад је догађај којему нешто претходи означен реченицом’. Као пример се наводи:

(1) *Испред шта ће Смаил-ага... ударити на Дробњак... пошаље момке те нађу... Глушица и доведу га у Липник на кулу (е-РСЈ).*

Из примера се може закључити да овде *испред* не би био прилог, односно предлог у прилошкој служби, већ део везничког израза у значењу ’пре него што’.

Примери из корпуса у којима се испред употребљава као прилог су следећи:

- (1) *Енох је ишао испред, стазом просеченом кроз стари воћњак.*
- (2) *Видео је да се испред налази много више полицијских светала него што је замишљао.*
- (3) *Бићу ту испред.*
- (4) *Човек који беше испред, муњевито истрже из Јудине руке кесу.*

Одређење врсте речи *испред* у граматикама није у потпуности уједначено. Иако се као пример наводи само међу предлозима, у једној се наводи да може бити и прилог (Кликовац 2010: 117), док се у другој каже да је прилошка употреба, као у „*Ауто је испред (уместо испред куће)*” неправилна (Пипер–Клајн 2013: 205).

Овоме у прилог иде и одређење у е-РСЈ. Иако се наводи да може бити и прилог са значењем 'с предње стране, напред, спреда', примарно је обележен као предлог. Прилог је обележен као покрајинизам, док предлог припада стандардном језику. И у овом случају сматрамо да *испред* може своје значење остварити тек када се иза њега налази именичка јединица. Чак и тамо где је она изостављена, она се подразумева и најчешће је позната из ширег контекста.

Једина промена у обради запажа се код речи *против*. У РМС одређена је као предлог и прилог. У Једнотомнику исто тако, али су предлог и прилог две засебне одреднице, како би и требало да буде. И у граматикама се може наћи иста напомена да *против* може бити и предлог и прилог.

Овакав начин раздвајања врста речи по римским бројевима бољи је него у претходној групи, у којој је то рађено у оквиру полисемантичке структуре. Међутим и у овом случају би требало образложити зашто се врсте речи бележе римским цифрама, зашто је то само случај код појединих примера и да ли онда постоји веза у значењу између различитих врста, а ако постоји каква је природа те везе. Због тога сматрамо да је једноставније и боље решење врсте речи одвајати на посебне одреднице.

3.3.5. Двоструко одређење

У овој групи налазе се речи које у *показатељу граматичке категорије* (Драгићевић 2010: 30) имају двоструко одређење, нпр. прилог и предлог. Одређење врсте речи ни на један начин није одвојено, ни римском цифром ни семантички. У овој групи налази се мали број примера: *напрот(и)*, *полаг*, *прекосред*, *усвудуж* и *успркос*. Скоро сви су обележени или као покрајински или као застарели облици, због чега се, вероватно, врста речи и не раздваја.

Као и у претходним случајевима, и овде су речи одређене само као предлози и прилози. Не јавља се ниједна друга врста речи. Већина примера ове групе (*полаг*, *прекосред* и *усвудуж*) не може се наћи међу примерима у анализираним граматикама, већ се јавља само у РМС и ни у једном другом речнику, па не можемо видети постоје ли разлике у њиховој обради.

Реч *напрот(и)* је обрађена и у РСАНУ, али се тамо одређује само као предлог. Примери у којима би се ова реч могла одредити као прилог изостају у оба речника. И у РМС у оба наведена примера *напрот(и)* се може одредити само као предлог.

- (1) *Напрот кипу чудна жена сјела.*
- (2) *Сјео је напроти Бушинскога.*

У граматикама се *напрот(и)* не наводи ни као предлог, а ни као прилог, што је очекивано будући да је у питању варијанта речи *напротив*.

Подударане у обради постоји само код одређења речи *успркос*. У оба Матичина речника одређује се као предлог и прилог, док се у граматикама оно одређује само као предлог, односно, наводи се као пример само за предлоге.

Овакав начин одређења се може одредити можда као најлошији. У речничком чланку се не види јасно у чему је разлика између предлога и прилога и у ком примеру се налази предлог, а у ком прилог. Иако и неки претходни начини обраде имају својих недостатака, у њима се ова

разлика јасно види. Једино што се може понудити као објашњење оваквог одређења врсте речи јесте то што су ове речи углавном застареле или су на неки начин обележене (*усвудуж* – покрајинизам), или представљају варијанту постојеће речи (*успркос* – *упркос*).

3.3.6. Предлошка служба

Шесту групу чине речи које примарно нису одређене као предлози, већ као нека друга врста, али су у једном од својих значења представљене као речи које имају предлошку службу. У ову групу спадају следеће речи: *изузев*, *лице*, *назад*, *наочи*, *наочиглед*, *напоред*, *насупрот*, *приликом* (*прилика*), *путем* (*пут*), *север*, *усумит* и *широм*.

У овој групи, као примарне, јављају се само две врсте речи – прилози (у већем броју) и именице. Појава именица и прилога као примарних врста речи потпуно је очекивана ако имамо у виду наводе из граматика и друге литературе: „Говорећи о употреби предлога, констатовали смо да многи од њих постају од именице у извесном падежу, а други од прилога који, са своје стране, представљају опет придев или именицу у извесном облику” (Белић 1999: 317).

У нашој анализи свака именица и сваки прилог у свом последњем значењу (и само једна у претпоследњем) одређени су као речи које имају предлошку службу, односно, могу бити у служби предлога. У прилоге спадају: *изузев*, *назад*, *наочи*, *наочиглед*, *напоред*, *насупрот*, *усумит* и *широм*; а у именице: *лице*, *прилика* (*приликом*), *пут* (*путем*) и *север*.

3.3.6.1. Прилози у предлошкој служби

Прилози *изузев*, *наочиглед* и *широм* обрађени су истоветно у сва три анализирана речника, једино што се *широм* не јавља у РСАНУ – у последњем значењу наводи се да се могу наћи у служби предлога са генитивом. У анализираним граматикама као пример се јавља само *широм*, и то се наводи да може бити и прилог и предлог. Због тога би требало обраду раздвојити на две одреднице, односно, посматрати их као две одвојене речи, како то већ чине и неке граматике.

Споменућемо да се у једној од анализираних граматика наводи како *широм* није прави предлог, већ само именица у облику инструментала (Бабић и др. 1991: 725), али сматрамо да је такво одређење превазиђено и да се ова реч може одредити као предлог.

Речи *изузев* и *наочиглед* изостају из граматика. Међутим, сматрамо да је *изузев* пример код ког би се одређење саме врсте речи могло довести у питање. Чини се да је он првенствено предлог. У електронском корпусу се могу наћи примери у којима *изузев* не прати допуна у генитиву:

(1) *Ваши гест је потпуно прозиран за све изузев за вас двоје.*

И у оваквом примеру се чини да то *изузев* пре има везничку функцију него да је прилог. Према самом значењу које је наведено у речнику (’за изузимање, узимајући као изузетак, осим, сем’) може се потврдити та функција везника, а према следећем примеру реч *изузев* би се чак могла тумачити и као глагол у глаголском прилогу прошлом.

(1) *Лица (су приповетке), изузев главну јунакињу, и данас још жива.*

У прилог овој тврдњи иде и синтагма *главна јунакиња* која се налази у акузативу без предлога, падежу који је допуна транзитивним глаголима, којима припада и глагол *изузети*. С друге стране у литератури се *изузев* наводи као пример предлошког израза, јер се представља

архаични облик глаголског прилога *изузевши*, који се ретко јавља у краћем облику (Поповић 1966: 198). Управо чување тог архаичног облика указује на то да је у питању предлог.

Код осталих примера наилази се на одступања у начину обраде. Поједини примери као што су: *наочи*, *наперед* и *усумит* (*усумит* – 'унакрст, укрштено' у служби предлога има значење 'ка, према, у сусрет') на исти начин су обрађени и у РМС и у РСАНУ, али се у Једнотомнику не помиње предлошка служба па чак ни цела реч⁹⁴.

Многи од наведених примера се врло ретко или се уопште не јављају у савременом језику, због чега може бити тешко одредити врсту речи. На пример, у ЕК се може наћи само један пример у ком се налази реч *наочи* и у њему је она употребљена као предлог, док за речи *наперед* и *усумит* примери недостају.

(1) *Тек наочи бесмртног Бога, индивидуе које тако енергично хоће да се разликују, постају истински једнаке.*

У анализираним граматикама се од наведених речи међу примерима може наћи само *наперед*, и то само у једној граматички где је одређено као предлог (Барић и др. 1997: 278).

Поједини примери су у другим речницима дати као посебне одреднице, што се може сматрати бољим начином обраде. Такав је случај са прилозима *назад* и *насупротив*.

Пример *назад* се у Једнотомнику као предлог не помиње, већ само као прилог. Са оваквим одређењем сагласне су и граматике. *Назад* се у њима може наћи као пример прилога са месним значењем.

У случају речи *насупротив* врста речи одвојена је и у подзначењима: значење 1.а. *насупротив* је одређено као прилог, а у 1.б. као предлог. Иако се у анализираним граматикама *насупротив* јавља само као пример предлога, у литератури се могу наћи и другачија одређења: „Има предлога с прилошким значењем који се употребљавају као прилози: *насупротив говорећи*, *нешто противу рећи*” (Белић 1999: 323; Маретић 1899: 487). Ипак сматрамо да је *насупротив* предлог, јер, и у овим примерима, именска реч је изостављена, али се она може реконструисати (*говорећи насупротив томе*).

3.3.6.2. Именице у предлошкој служби

Речи *лице* и *севеп* на исти начин су обрађене и у РМС и у РСАНУ, али се у Једнотомнику не помиње предлошка служба именице *лице*, а *севеп* се не наводи као одредница уопште.

У предлошкој служби именица *лице* има значење 'према, супротно од', а наводи се само један пример:

(1) *Лице врата стајала у соби висока ... гвоздена пећ.*

На основу једног примера не може се много закључити, али у наведеној реченици *лице* заједно са именицом *врата* у генитиву множине чини предлошко-падежну конструкцију. Преузимањем улоге предлога и сама реч *лице* би се могла одредити као предлог.

Као именица *севеп* има значење 'узрок, повод', а у предлошкој служби је синонимно предлозима *због* и *поради*. Преузимање улоге предлога може се видети и у примерима:

(1) *Чујеш мене, Мостарлија Мујо, севеп клетве старе моје мајке шаљем теби слугу Маријана.*

⁹⁴ Као и у већ наведеним случајевима и овде се неки примери не јављају у РСАНУ, јер се у обради још увек није дошло до наведене речи.

(2) *Север тебе сам то учинио.*

Посебно се издваја обрада именица *прилика* и *пут*. При њиховој обради се у полисемантичкој структури, у једном од последњих значења наводи да ове именице у инструменталу имају службу предлога. Именица *прилика* је на исти начин обрађена и у Једнотомнику, док је инструментал именице *пут* дат као посебна одредница, која може бити и предлог и прилог.

Занимљиво је и то да се *путем* наводи и као посебна одредница, али се не одређује као предлог, већ је дефинисана на следећи начин: 'инстр. од пут у предлошкој служби, с ген.'

И аутори граматика су углавном сагласни – у питању су предлози који су настали од облика инструментала именица *прилика* и *пут*⁹⁵. Међутим, јављају се и друга мишљења, па се тако *путем* може наћи и као пример прилога (Барић и др. 1997: 275) или се ове речи сматрају само именицама: „Ima gramatičara koji instrumental nekih imenica u vezama kao što su *početkom veljače, pomoću računala, posredstvom povodom, prilikom, silom zakona, širom svijeta, većinom glasova...* smatraju prijedlozima. Iako je takva upotreba veoma bliska prijedlozima, ipak to nisu prijedlozi, nego imenice” (Бабић и др. 1991: 725). Будући да су у потпуности преузеле улогу предлога, сматрамо да се и *приликом* и *путем* могу одредити као предлози, јер, како се у литератури наводи, „у савременом књижевном језику процес постојања предлога од падежних облика у пуном је јеку. Такве нове предлоге распознајемо по њиховој функцији (кидају синтаксички однос са глаголом и иду уз падеж – генитив)„ а при том *губе* стварно значење речи од које су” (Стевовић 1960: 153).

Разлике у одређивању врсте речи свих наведених примера ове групе јављају се од речника до речника. Неопходно је утврдити каква је то реч коју називамо предлогом, а каква је она која има службу предлога и да ли је могуће повући оштру границу између њих. Према анализираним речницима, чини се да није, а исти став можемо видети и у граматикама. У свакој од њих, ако једна од речи ове групе постоји као пример, она је одређена по врсти, а служба коју може вршити се не помиње. Прелазак једне врсте речи у другу, односно конверзија, појава је која је присутна у језику, те би било оправдано речи које имају предлошку службу називати једноставно предлозима. Значење речи толико је измењено да „она више не служи означавању неког појма, него означава везу међу појмовима”, постала је граматичко средство (Поповић 1966: 196, 199). Ово се односи на све примере ове групе, а поготову на оне као што су *приликом, путем, насупротив* и сл. који су у стандардном језику необележени и често у употреби.

3.3.7. *Могући предлози*

У последњу групу сместили смо оне речи које у Речнику Матице српске нису одређене као предлози, а могу то бити. Такви су примери: *досим, изузам, јапом, лиш, лише, наизмак, нако, наочице, напротивно, насусрет, науштрб, позад, послед, постранце, потла, поталн/потлам, потлен, потли/потље, приђе, противно, разма, супротице, супротно* и *сучелице*. Сви наведени примери су у речнику првобитно одређени као прилози.

Поједине речи су своје место нашле у овој групи јер су у другим анализираним речницима одређене и као предлози или се у полисемантичкој структури наводи да имају

⁹⁵ Исто примећује и Иван Клајн у својој *Творби речи у српском језику* (Клајн 2003: 387).

предлошку службу. Такав пример је и реч *лише*. Она се у РМС одређује као прилог са значењем 'осим, изузев', али се у РСАНУ одређује као предлог и наводи се пример:

(1) *Убио вас свије гром лише мене.*

У прилог одређењу *лише* као предлога је и пример који се наводи у РМС.

(1) *Јади је црни знали, ка су је и знали, лише нас.*

У овој реченици *лише* иза себе има именичку јединицу (лична заменица *они* у генитиву) са којом твори предлошко-падежну конструкцију са прилошким значењем. Због тога можемо рећи да је *лише* овде предлог. Реч *лише* се не може наћи као пример у граматикама, те немамо додатне потврде за њено одређење као предлога.

Прилог *нако* када има значење изузимања 'осим, до' могао би бити и предлог. У РСАНУ се за наведено значење каже да може бити у предлошкој служби ('сем, до') и даје се пример:

(1) *Ја се не бих сада оженио, / Нако шћерком Југа богатога.*

Нешто слично је и са примером *досим*. Ова реч се одређује као прилог са значењем 'осим'. Међутим, у РСАНУ се наводи да се понекад налази у служби предлога и даје се пример:

(1) *Да не тражи цара мимо цара / Да се прође сваких договора / Досим са мнош, царевим већилом.*

У овом случају чини се да није предлог, већ више везник, јер одмах након *досим* иде предлог *са*. У Једнотомнику нема ове речи, а нема ни примера у корпусу. Могућност одређења речи *досим* као предлога је само у њеном значењу, тачније, *досим* је синонимно са *осим* које се одређује као предлог. У граматикама се не помиње ниједан од наведених примера, тако да се у одређењу врсте речи можемо ослонити само на речнике или на сопствено језичко осећање.

Неке речи ни у једном речнику нису одређене као предлози нити као речи са предлошком службом, али према њиховим карактеристикама у примерима у самом речнику или у електронском корпусу оне се по врсти речи могу тако одредити: *лиш*, *изузам*, *наизмак*, *наусурет*, *науштрб*, *постранице*, *супротице* и *сучелице*.

Реч *лиш*, веома блиска речи *лише*, одређује се само као прилог. Према једном од значења ('осим, изузев') може се тумачити и као предлог, што потврђује и пример у РМС који прати дефиницију одреднице:

(1) *Што остави мајку твоју лиш осталог рода свога.*

Додатну потврду за овакво одређење нашли смо и у е-РСЈ. Реч *лиш* се одређује као прилог, али се у 1. б. значењу бележи да може имати и предлошку службу уз генитив и наводи се исти пример као и у РМС.

И при обради прилога *супротице* ('насупротив, преко пута') наведен је пример у коме се он одређује као предлог:

(1) *Сједе на осунчани крај клупе супротице њих.*

Реч *супротице* у наведеном примеру своје значење остварује тек када се иза ње нађе именичка јединица у генитиву. У овом случају то је заменица *они*. Овако употребљена *супротице* би се могла одредити и као предлог.

Слично је и са речју *наизмак*. Одређује се као прилог са значењем 'на свршетку, пред крај'. Једина могућност одређења ове речи као предлога јесте у примеру који се наводи у е-РСЈ:

(1) *Кад су били на измак Корита.*

Осим тога, и у литератури се *наизмак* одређује и као предлог и као прилог (Стевовић 1960: 153), те и због тога сматрамо да је оправдано додатно размотрити одређење ове речи као предлога. Ослањајући се на језичко осећање, чак бисмо у одређењу ове речи предност дали предлогу, а не прилогу. Ипак, за то је неопходно наћи више потврда.

Реч *изузам* се и у РМС и у РСАНУ одређује искључиво као прилог са значењем 'изузив(ши)'. У Једнотомнику се не јавља као одредница нити се у ЕК може наћи пример у ком је ова реч употребљена. Први разлог за њено евентуално одређење као предлога налазимо само у примерима који се јављају у е-РСЈ:

(1) *Изузам ... гђе Ружичке Јулије ... нијесмо говора глумаца и глумица разумјели.*

(2) *Сав његов [Матошев] рад не може свак разумјети, јер се његове књиге, изузам приче и сатире више односе на библиотеке и музеје.*

Други разлог лежи у самом значењу. У речнику се наводи да су *изузам* и *изузив* речи истог значења, синоними. Будући да, према РМС, *изузив* има и предлошко значење, очекивано би било да исто важи и за *изузам*.

Прилог *наусрет* би се према првом значењу могао одредити и као предлог. Иако у РСАНУ и Једнотомнику ова одредница изостаје, у Корпусу се јавља само један пример у коме се *наусрет* употребљава као предлог.

(1) *Он устаде наусрет туђинцу [...].*

У наведеном примеру ако би именица *туђинац* била изостављена, реченица би изгубила смисао. Дакле, своје значење *наусрет* остварује тек у вези са именицом. Овакав спој није типичан за прилоге као врсту речи, али је уобичајен за предлоге, због чега сматрамо да се ова реч може двоструко одредити.

На исти начин се могу посматрати и прилози *постранце* и *сучелице*. Примери у којима би се они могли одредити као предлози јављају се само у ЕК:

(1) *Ваш муж се, дакле, држао постранце свих збивања јавности.*

(2) *[...] кваке за пуштање воде и уске неонске тубе, учвршћене за дрвену преграду сучелице врата.*

(3) *Човек посматра линију светлости која продире, сучелице њему, кроз спојеве невидљивих врата.*

(4) *За суседним столом, сучелице мени, група средовечних људи и међу њима једна жена [...].*

Једино о чему би требало водити рачуна јесте да ли су у овим примерима *постранце* и *сучелице* предлози или прилози који захтевају рекцијску допуну – *постранце* нечега; *сучелице* нечему. Због тога би одређењу ових двеју речи требало пажљиво приступити. Ипак на основу примера сматрамо да постоји могућност за сврставање ових речи како међу прилоге тако и међу предлоге. Додаћемо и то да је у примеру број два именица у генитиву множине, што сматрамо погрешним. Ако бисмо *сучелице* одредили као предлог, допуна би требало да буде у дативу.

Нешто другачије је са прилогом *науштрб*. Иако је његово одређење врсте речи у анализираним речницима исто, примери који се наводе у РМС потврда су ове речи управо као предлога:

- (1) *Трпили смо га против ... наше воље и науштрб наше слободе.*
- (2) *Постајала је све више мајка, науштрб свега осталог.*

И у ЕК се јављају примери у којима се наведена реч може одредити само као предлог.

- (1) *[...] асфалт који је покрио земљу науштрб зелених површина.*
- (2) *[...] не својом кривицом и не науштрб своје светости.*
- (3) *Влади је било најлакше да то ураде науштрб пензионера.*
- (4) *Њу је и раније одликовао мањи број истраживачких радова, науштрб теоријских разматрања.*
- (5) *Науштрб религији је ишла и околност [...].*

Овде је наведено само пет примера од постојећих 145, а у сваком од њих је *науштрб* предлог који уза себе има именицу у генитиву. Имајући то у виду, припадност речи *науштрб* требало би посебно размотрити. На основу наведених примера одређење ове речи као предлога може се сматрати неупитним, док би у случају прилога требало наћи примере који ће такво одређење потврдити.

Осим *постранце* и *науштрб* који се могу наћи само међу примерима прилога (Мразовић 2009: 458), у анализираним граматикама се наведене речи уопште не јављају међу примерима било предлога било прилога.

У посебну групу издвојили смо оне прилоге код којих се у синонимском делу дефиниције налази реч која се по врсти може одредити као предлог. Такви су прилози *јаном*, *наочице* и *напротивно*.

Јаном се одређује као прилог са значењем 'широм' и у РМС и РСАНУ, а *широм* може бити и прилог и предлог. Као синонимно значење прилога *наочице* наводи се 'наочиглед', који се у РМС одређује као прилог који има и службу предлога. *Напротивно* се одређује као прилог и речца са значењем 'напротив', а *напротив* се, опет, може одредити и као предлог. Зато сматрамо да је могуће и ове речи одредити двоструко, али је, да бисмо то урадили, неопходно је да нађемо њихову потврду у примерима.

У ову групу сврстали смо и оне речи које представљају регионалну варијанту прилога који уједно може бити и предлог: *позад*, *послед*, *потла*, *потлан/потлам*, *потлен*, *потли/потље*, *приђе* и *разма*.

Реч *позад* је варијанта речи *позади* која се одређује и као предлог. Рели *послед*, *потла*, *потлан*, *потлам*, *потлен*, *потли* и *потље* су регионалне варијанте прилога, а уједно и предлога *после*. Напоменућемо само и да у корпусу постоји један пример где је *послед* употребљено као предлог:

(1) *Послед вишегодишњег живота на „трулом Западу” вратих се 2007. на тада већ „трули Исток”.*

Приђе је варијанта од *пре*, а *разма* од *изузев*, *осим* и оба се могу одредити и као прилози и као предлози.

Важно је напоменути и регионалне варијанте јер и оне спадају у лексички фонд општих речника као што су РМС и РСАНУ. Ако се њихова стандарднојезичка варијанта одређује као прилог и предлог, онда је неопходно то учинити и са овом регионалном или, ако је то прихватљиво, одмах упутити на стандардну варијанту без одређивања врсте речи.

Поменућемо још и да поједини примери могу изазвати недоумицу и када је у питању њихово одређивање као предлога: *противно* и *супротно*.

Реч *противно* се одређује као прилог са два значења 1. 'супротно, опречно' и 2. 'незгодно, криво, непоћудно'. У корпусу се јављају примери у којима би се *противно* на први поглед могло одредити као предлог:

- (1) *Било их је четрдесет на броју; неки су, противно травничким обичајима, чак и жене довели.*
- (2) *Противно оном што је очекивао, њена ћерка, међутим, опет му је брбљала свашта, као и дан пре.*

Исто тако је и са речју *супротно* – одређена је као прилог са значењем 'противно (нечијој вољи, некој чињеници), упркос'.

Наведене речи имају синонимно примарно значење и обе захтевају допуну у неком падежу, због чега би се могле одредити и као предлози. О речи *супротно* као предлошком изразу говори и Љ. Поповић у свом чланку, али је не сврстава међу праве предлоге (Поповић 1966: 2012). Још један разлог због ког се оне могу одредити као предлози јесте баш њихово значење – предлог *упркос* се наводи као синоним за *супротно* (а *супротно* је синонимно речи *противно*).

3.4. О обради предлога

Како смо већ навели предлози су непроменљиве помоћне речи чија је основна функција успостављање различитих односа међу речима у реченици, односно реченичним члановима. Морфолошке карактеристике предлога уско су везане за синтаксичке, јер као непроменљиве речи немају граматичке категорије. Предлози обавезно иза себе имају именску реч која се налази у неком од зависних падежа и као самосталне речи немају значење, већ га остварују заједно са именском речју иза себе у виду предлошко-падежне конструкције.

Прегледом савремених граматика може се запазити да се предлози доводе у везу са именицама и најчешће са прилозима, па ће се неретко навести да поједини предлози могу истовремено бити и прилози. Због тога се веома важним за нашу анализу обраде предлога показало и питање њиховог порекла. Према постанку предлози се деле на праве и неправе. Прави су они који су немотивисани, а неправи су настали од неке друге речи, слагањем или конверзијом, и то од именица у облику инструментала, прилога и један веома мали број од глагола. У литератури се наводи да су сви предлози првобитно настали од именица или од прилога, а они су опет настали од именица и придева. Као један од доказа за прилошко значење предлога наводи се и то што се они предлози које савремене граматике називају правим користе и као префикси глагола и тиме модификују њихово значење као што то раде и прилози.

Иако граматике нуде скоро истоветну дефиницију ове врсте речи као и објашњења да су многи предлози настали од прилога и од именица, у пракси одређење ове врсте речи може представљати озбиљан изазов. Овакав закључак потврђују и општи речници српског језика. Не само што се обрада истих предлога разликује од речника до речника већ је и начин обраде у једном речнику неуједначен. У нашем истраживању управо су се везе између предлога и прилога показале најбројнијим, везе предлога и именица биле су ређе, док се везе са другим врстама речи, у овом случају са везницима, узвицима и речцама, могу свести на појединачне случајеве. Анализа је показала да се речи које се одређују као предлози обрађују на неколико начина. На основу начина на који су обрађени сврстали смо предлоге у седам група. Свака од њих детаљно је приказана, а овде ћемо поновити укратко како су групе образоване.

У првој групи налази се највећи број предлога и они су управо тако и одређени – као предлози. У овој групи нашли су се и они предлози који су у савременом језику веома фреквентни, као што су *без, за, из, к/ка, код, од, према, уз* и сл., али и они које из данашње перспективе можемо одредити као застареле или као локално обојене: *брез, кром, наспоред, проћ, супрам* и сл. Иако је у највећем броју случајева обрада уједначена, поређење са другим речницима показало је да се поједини предлози из ове групе могу одредити и другачије. Опет се најчешће доводе у везу са прилозима, па се наводи да поједини могу бити прилози или имају прилошку службу, па чак су и првобитно одређени као прилози који могу бити употребљени у предлошкој служби, а у једном случају предлог је одређен и као везник. Различито одређење потврђују и граматике, али не у свим случајевима. У граматикама се из ове групе могу наћи само поједини, односно они предлози који су нешто фреквентнији и који припадају стандардном језику, док они који су обележени на било који начин углавном изостају.

У другу групу смештене су речи које су одређене и као предлози и као нека друга врста речи, при чему су обе дате као посебне одреднице. И у овој групи предлози се најчешће повезују са прилозима, затим са именицама, и на крају два примера са узвицима. Подударана у њиховом одређењу у речницима јављају се код примера који се могу издвојити као уобичајени. Међу прилозима то су *близу, ван, више* и *пре*, док је код именица подударана потпуно. Оно што треба истаћи јесте да се речници у редоследу навођења речи на први поглед придржавају историјског критеријума, што је у складу са наводима из литературе, па се тако реч *прво* одређује као именица или као прилог, а након тога као предлог. Од овог редоследа одступа се само у случају речи *пре*, вероватно зато што се чешће користи као предлог. Већина ових предлога у граматикама је обележена као неправи предлози, при чему се наводи и врста речи од којих су настали.

У трећој групи налазе се речи код којих се у оквиру полисемантичке структуре једно значење одређује као предлог, а друго као прилог. Овакав начин обраде подразумева да одредница има више значења и да јој се врста речи мења у зависности од тога шта значи. Иако то у нашем случају јесте тачно, начин на који се бележи сматрамо лошим. Када се врста речи мења у зависности од значења, онда то више није иста реч. Међу примерима које смо издвојили већина је у примарном значењу одређена као прилог, а у секундарном као предлог, али се јављају и примери где је редослед навођења обрнут. И овде претпостављамо да су се лексикографи оправдано водили тиме које одређење је приближније савременом језику, а да су историјски критеријум оставили по страни.

У четвртој групи налазе се речи које се одређују као предлози и као нека друга врста, с тим што су речи раздвојене римским бројевима. И у овом случају од врста речи заступљени су само прилози и предлози. Поређењем речника и анализом граматика утврдили смо да је мали број примера у којима постоји подударана у начину обраде, а још мањи је број примера који се може одредити као предлог и као прилог, па се многе речи ове групе сврставају у само једну класу, било међу прилоге, било међу предлоге.

У петој групи налазе се речи које су двоструко одређене, тачније у делу речничког чланка који називамо показатељ граматичке категорије (Марковић 2017: 30) бележи се припадност двама врстама речи, и у овој групи, искључиво прилозима и предлозима. Одређење врсте речи ни на један начин није одвојено, ни римском цифром ни семантички. Мали је број примера који се сврстава у ову групу и већина њих је обележена као застарели или као покрајински облици због чега се не могу наћи ни у анализираним граматикама.

У шестој групи налазе се речи које су одређене као нека друга врста речи, тачније као прилози и именице, али које у једном од својих значења, и то најчешће у последњем, могу имати и предлошку службу. Одсуство многих примера ове групе из Једнотомника и анализираних граматика показује да су у питању речи које се врло ретко или уопште не јављају у савременом језику, због чега одређење њихове врсте речи може бити изазовно.

У седмој групи нашле су се речи које су у Речнику Матице српске одређене као прилози, а за које сматрамо да се могу одредити и као предлози. До издвајања ове групе дошло је из три разлога: (1) у другим анализираним речницима речи које припадају овој групи могу бити одређене и као предлози или се у полисемантичкој структури наводи да имају предлошку службу; (2) према њиховим карактеристикама и у примерима у самом речнику или у електронском корпусу оне се могу одредити и као предлози; (3) у синонимском делу дефиниције прилога налази се реч која се по врсти може одредити и као предлог. Већина примера ове групе се не може наћи у анализираним граматикама, па се у одређивању морамо користити речником или се ослонити на познавање граматике српског језика, али и на сопствено језичко осећање.

Од свих наведених начина одређења предлога сматрамо да је најбољи онај у ком се речи различите врсте раздвајају на посебне одреднице. Без обзира на њихов исти графемски састав и то што једна вуче порекло од друге, и даље су у питању различите речи. У другим случајевима одређење врсте речи остаје у оквиру једне одреднице, и то на различите начине. Најлошијим од свих сматрамо онај где се реч одређује двоструко, и као прилог и као предлог. Оваквим одређењем не види се јасна разлика између прилога и предлога, њиховог значења и њихове употребе у реченици. Двоструко одређење речи није чест начин обраде у речнику и углавном се јавља код речи које су на неки начин обележене. Раздвајање врсте речи у оквиру семантичке структуре може се оценити као нешто бољи начин обраде предлога. За разлику од претходног, разлика између врста речи је јасно уочљива, али овде је појам полисемије доведен у питање. Полисемија се у речницима бележи тако што се значења одвајају редним бројевима. Прво значење се истиче као примарно, док су остала секундарна, а оно што је најважније полисемија подразумева да сва значења остају у оквиру једне речи. Међутим, ако врста речи није иста, онда не можемо ни говорити о једној речи. Одвајање врсте речи римским бројевима свакако је боље од промене у оквиру семантичке структуре, али оно што недостаје у оба начина обраде јесте објашњење због чега се тако раздвајају врсте речи. Поставља се питање да ли онда постоји нека тешња веза између врста којима реч припада него што је то у случајевима када су за сваку врсту бележи различита одредница.

Посебну пажњу изазивају речи које су одређене другачије, али се наводи да се налазе у предлошкој служби. Оваквих примера је мало, али опет је неопходно утврдити каква је разлика између речи које се одређују као предлози и као оне које имају предлошку службу и да ли је могуће повући оштру границу међу њима. Речници и граматике показују да није, те би било оправдано ове речи једноставно називати предлозима.

С обзиром на то да речник као лексикографско дело тежи уједначености, неопходно је да се изабере један начин обраде који ће се примењивати на све одреднице, а ту убрајамо не само непроменљиве већ и променљиве речи. Због тога сматрамо да је најбољи начин онај где се речи различите врсте одвајају као посебне одреднице, а поготову што се тако обрађују и остале речи, као на пример придеви и прилози који се облички поклапају (овде мислимо на

придеве изведене суфиксом *-ски* као што је *пријатељски* и сл.). У једном речничком чланку не би смеле да се нађу две одреднице за врсту речи. Нова врста речи сматра се мерилом за стварање нове одреднице (Тафра 2005: 113).

Ови начини одређења нису само одлика Речника Матице српске, већ се јављају и у Једнотомнику и у Речнику САНУ. Међутим истраживање је показало да анализирани предлози нису на исти начин обрађени у свим речницима. На пример, одређен број предлога се у Једнотомнику не јавља, што је и очекивано јер је у питању речник мањег обима у коме су забележене речи које припадају стандардном језику, док се покрајинска и застарела лексика најчешће из њега изоставља. У РСАНУ се може наћи већина наших примера, осим, наравно оних које почињу словом која још нису обрађена.

Поређење са Једнотомником и РСАНУ је показало да су поједини предлози у њима одређени на начин који бисмо окарактерисали бољим. Подсетићемо се само неколико примера. Реч *ниже* је у другим речницима обрађена тако што су значења подељена на две одреднице, на прилог и предлог. С друге стране *против* је у РСМС и РСАНУ обрађена на исти начин, док је у Једнотомнику раздвојена на две одреднице, опет прилог и предлог. Осим тога, у другим речницима могуће је пронаћи и оно одређење које сматрамо лошијим. На пример, *испреда* је у РСМС одређен само као предлог, а у РСАНУ само као прилог, а *наоколо* и *около* се у РСАНУ се не одређују као предлози, већ се наводи да имају предлошку службу.

Напоредо са речницима користили смо и граматике српскохрватског језика. Занимало нас је да ли се издвојене речи могу наћи међу примерима предлога и других непроменљивих речи. Анализом граматика запазили смо две ствари које се понављају у готово свим наведеним групама. Прва од њих је да се граматике не подударују увек са речницима. Подударање између граматика и речника присутно је у свим издвојеним групама, али је оно најизраженије у групама где су речи искључиво одређене као предлози и где су речи различите врсте раздвојене на две одреднице. У одређеним случајевима граматике, бележе и додатна одређења предлога, док у другим искључују оно одређење које се наводи у речнику. Пример који ћемо навести јесте реч *прво*. У речнику ова реч се одређује само као предлог, док се у граматикама бележи да може бити и прилог а и модална партикула. Друга ствар је да се граматике међусобно не слажу у томе да ли се одређене речи уопште могу одредити као предлози. Тако се у једној граматизи наводи да су *поводом* и *помоћу* примери именица у инструменталу који су блиски предлозима, али нису прави предлози, док се у другим граматикама, а и речницима, такви примери наводе међу предлозима.

Извесно неслагање постоји и у погледу предлога као што су *иза*, *изнад*, *пored*, *испред*. У једној од граматика се наводи да ови предлози не могу да се употребљавају и као прилози, јер је њима својствена предлошка функција (Пипер–Клајн 2013: 205). У другим граматикама наводе се готово исти ови предлози и за њих се наводи да могу бити употребљени и као прилози (Маретић 1899: 487; Кликовац 2010: 117). Како смо навели и у самој анализи, сматрамо да ови предлози не могу уједно бити и прилози. Овим примерима додали бисмо и предлоге *испод*, *надомак* и *надохват*. Ови предлози су специфични јер, да би њихово значење било потпуно, неопходно је да иза себе имају и именицу у генитиву. У условима у којима се одвија комуникација, контекст је оно што релевантно да би комуникација била успешна (Gauker 2003: 93). Да би ови предлози остварили своју функцију, постојање неког ентитета је неопходно. Именица која би требало да стоји иза предлога често је изостављена, али се она подразумева, односно, позната је из контекста.

Целокупна анализа показује да је неопходно да међу речницима и граматикама постоји дубља веза. Тако би се избегла могућност да се једна реч у речницима различито категоризује. Исто тако требало би у неким будућим издањима речника пронаћи уједначен начин описивања одредница, онај који би био најфункционалнији, али који би тачно приказивао различите односе који постоје међу лексемама (овде првобитно мислимо на хомоформију и полисемију).

Граматике јасно одређују предлоге као врсту речи, те се у одређивању неке речи као предлога треба водити критеријумима који се могу издвојити из дефиниције. Оно што се показало неопходним јесте постављање разлике међу врстама речи, при чему овде првенствено мислимо на разлику између предлога и прилога, али и разлику предлога и других помоћних речи.

4. ЗАКЉУЧАК

У граматикама српског језика класификација речи у врсте заснована је на трима критеријумима: морфолошком, семантичком и синтаксичком. Иако је у развоју морфологије и теорије врста речи постојало мишљење да се врсте речи морају одредити само на основу морфолошког критеријума (Mikkelsen 1998: 90), проучавања су показала да је тај систем исувише комплексан да би само један критеријум био узет у обзир (Белић 1998: 104; 534–535), поготову што би у случају непроменљивих речи морфолошки критеријум био начелно непримењив (Јокановић Михајлов 1998: 248). Речи се као јединице употребљавају у контексту, односно у реченици. У зависности од структуре реченице, оне се јављају у одређеном облику и тако остварују своје значење и функцију. Применом више критеријума сврставање речи у класе је сигурније.

У граматикама се при обради врста речи као примери наводе они који се сматрају репрезентативним, односно, они који добро представљају своју класу. Међутим, и међу граматикама постоји неуједначеност у класификацији, па се тако поједине речи различито одређују у зависности од аутора граматике. Речници као лингвистичка дела наводе основне граматичке карактеристике сваке речи коју бележе, те се о врсти речи, чак и оних прелазних примера, можемо информисати у речнику. Прегледом и општих речника српског језика утврђено је да многе речи стоје између двеју, па чак и трију категорија. У томе предњаче речи које се у граматикама обележавају као непроменљиве. Будући да се у реченици увек налазе у истом облику, често је за њихово одређивање важан управо контекст, „јер [...] од функције, од употребе или службе речи зависи у коју ће врсту речи ући реч и с којом службом” (Белић 2000а: 191).

Истраживање је обухватило прилоге, као најбројнију класу међу непроменљивим врстама речи, и предлоге, помоћне речи које су по функцијама које успостављају заједно са именицама у реченици врло блиске прилозима. Основни корпус чинио је *Речник српскохрватског књижевног језика* Матице српске који је излазио у периоду од 1967. до 1976. Из речника су ексцерпирани сви предлози и прилози с намером да се утврди начин на који су они обрађени. Након тога начин обраде речи поређен је и у додатним изворима. За те потребе употребљени су *Речник српског језика* Матице српске (2011) и *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* Института за српски језик САНУ, као и релевантна граматичка литература.

Будући да је обрада речи у речнику у највећем броју случајева једнолична, било је очекивано да ће исти приступ бити и при обради прилога и предлога. Међутим, истраживање је показало да су ти начини врло разноврсни и бројни. Утврђено је да код предлога постоји седам начина обраде, док је код прилога чак десет.

Највећи број прилога и предлога обрађен је на начин који бисмо сматрали уобичајеним: реч се наводи као посебна одредница и има једно одређење. Код осталих, могуће је једну те исту реч сврстати у две, па чак и три класе, а у посебним случајевима чак и четири (*односно*). Наше истраживање подразумевало је анализу значења ових речи, као и примера који се наводе у оквиру речничког чланка, јер смо желели да тачно утврдимо којим класама могу припадати. Позивајући се на описе врста речи у граматикама, покушали смо и да разрешимо евентуалне недоумице у одређивању врсте појединих речи.

Анализа речничке обраде показала је да се предлози, а поготову прилози, доводе у везу са другим врстама речи. За предлоге је то и било очекивано, будући да се у литератури наводи да су настали пре свега од именица и прилога. Прилози везе остварују са готово свим врстама речи. Неке од њих могу се објаснити настанком прилога, док је код других та веза неочекивана.

4.1. Предлози

Предлози су непроменљиве помоћне речи које стоје испред одређеног падежног облика именске речи и њихова основна функција је да одреде однос те речи према другим речима у реченици. Из *Речника српскохрватског књижевног језика* Матице српске ексцерпирано је 258 одредница које су одређене као предлози или као речи у предлошкој служби. Анализом је утврђено да се предлози доводе у везу са, пре свега прилозима, затим именицама, а тек поједини примери са везницима и узвицима.

4.1.1. Предлози и прилози

Тесна веза која постоји између предлога и прилога најбоље се може видети у различитим начинима обраде ових двеју врста речи. Анализом су оформљене следеће групе:

- предлози и прилози као посебне одреднице;
- предлози и прилози одвојени римском цифром;
- предлози и прилози у семантичкој структури;
- предлози и прилози у граматичком показатељу категорије;
- предлог у прилошкој служби;
- прилог у предлошкој служби;
- предлози који могу бити и прилози;
- прилози који могу бити и предлози.

Анализа предлога и прилога који су у речнику обрађени као посебне одреднице и оних који се одвајају римском цифром довела је до сличних закључака. Углавном су то речи које се могу наћи и као примери у граматицима, док су друге обележене као посебан слој лексике (регионално обојене или застареле). Значење и примери показују да се већина речи може одредити двоструко, док би се поједине сврстале само у категорију предлога.

Сличне резултате показала је и анализа речи код којих се припадност прилозима или предлозима одваја значењем. Примери (реченице) у којима се ове речи употребљавају показују да је већину могуће одредити и као прилог и као предлог, а остале се употребљавају само као предлози. Посебан пример представља реч *односно* код које постоји могућност четвороструког одређења (речца, прилог, везник и предлог).

Мали број примера одређује се у граматичком показатељу категорије и сви они су углавном или маркирани или су у питању варијанте стандардних облика, док посебне примере представљају речи које се одређују као предлози који могу бити у прилошкој служби и прилози који могу бити у предлошкој служби. Сматрамо да обележавање службе неке друге врсте речи није погодно јер се готово сви примери могу разрешити. Тако се међу предлозима који су у прилошкој служби може издвојити само један код ког и примери и значење упућују на то да се треба одредити и као прилог и као предлог (*након*), док су остали само предлози. С друге стране, код прилога у предлошкој служби, иако су углавном речи које се могу сматрати застарелим, готово сви примери показују да су у питању и прилози и предлози. Трансформација ових речи из једне врсте у другу представља процес који је завршен или бар готово завршен. Њихова употреба као предлога постала је уобичајена, што показују примери у којима се јављају, те их треба и сврстати у категорију предлога.

Поједини предлози обрађени су у РМС само као предлози, док се у другим речницима они одређују и као прилози. Анализа њихових значења и примера показала је да то случај само код двеју речи од девет (*изван* и *украј*). Једну од најбројнијих група анализираних предлога чине оне речи које се примарно одређују као прилози, а могу се одредити и као предлози.

Већину ових речи чине нестандартне варијанте постојећих речи и речи које се могу обележити као застареле. Ипак, примери, значења, други речници и граматичка литература показују да је двоструко одређење могуће. Иако за поједине од њих недостају примери који ће потврдити да се могу употребити као предлози, сматрамо да би варијанте требало одређивати истоветно као и стандардне форме.

4.1.2. Предлози и именице

Предлози се у везу са именицама доводе на два начина:

- именица и предлог као две посебне одреднице;
- именица у предлошкој служби.

Речи које се одређују и као именице и као предлози, при чему се наводе као посебне одреднице, јесу оне које се углавном наводе у граматикама као примери конверзије, односно преласка именица у категорију предлога.

Остале речи одређују се примарно као именице код којих се у семантичком систему једно значење обележава као служба предлога. Поједине речи обрађене на овај начин могу се обележити као застареле (бар њихово предлошко значење), док се неке сматрају уобичајеним (*приликом* и *путем*). У случају последње две и поједине граматике су неопредељене када је у питању припадност врсти речи. Оваква ситуација показује да у језику постоји непреврела ситуација. Поједине речи развијају нова значења и потребно је време да се утврди да ли ће се то значење осамосталити толико да се раздвоји од речи које потиче и створи нову реч друге врсте. Из савремене перспективе ипак сматрамо да су у питању прави предлози, а не именице.

4.1.3. Предлози и везници и предлози и узвици

Веза између предлога и везника и предлога и узвика остварује се само на појединачним примерима. Реч *сем*, на основу значења и примера, може се одредити и као предлог и као везник. Као предлози и узвици одређују се речи *на* и *о*.

Анализом је утврђено да се предлози најчешће доводе у везу са прилозима и са именицама, што је потпуно очекивано, будући да предлози као врста речи најчешће воде порекло управо од прилога и именица.

Изразита бројност начина обраде предлога у вези са прилозима може се објаснити статусом предлога међу другим врстама речи. Много је теже повући границу међу предлозима и прилозима, него међу предлозима и именицама. Важна граматичка особина која предлоге одваја од именица јесте њихова непроменљивост. Именице спадају у променљиве речи, због чега је у контексту лако утврдити да ли је реч именица или предлог. Осим тога, за разлику од именица, предлози су помоћне речи, које своје значење остварују тек у контексту, и то заједно са именичком јединицом у зависном падежу. Наведене особине праве јасну границу између ових двеју врста речи, због чега је њихова обрада у речнику углавном једнолична.

С друге стране, везе између прилога и предлога су тешње. Обе врсте речи спадају у непроменљиве, индеклинабилне. Обе у реченици могу имати прилошко значење. И управо у овоме лежи и њихова најважнија разлика. Док прилози своје значење остварују као самосталне речи, предлозима је неопходна именичка јединица са којом ће творити предлошко-падежну конструкцију. Прилози су пунозначне речи, а предлози своје пуно значење остварују тек у

контексту. На основу ових особина и једне и друге врсте речи успоставља се и разлика међу њима.

4.2. Прилози

Прилози су делимично променљиве речи које најчешће стоје уз глагол и ближе одређују глаголску радњу по месту, времену, начину, узроку и мери/количини њеног вршења. Као одредбене речи могу стајати и уз именице, придеве и друге прилоге и тада исказују или количину материје исказане именицом или степен заступљености особине исказане придевом или прилогом. У Речнику Матице српске налази се 7073 одреднице које се одређују као прилози. Анализа обраде показала је да се они доводе у везу са свим врстама речи осим са глаголима и бројевима.

4.2.1. Прилози и предлози

О бројности и разноврсности веза које постоје између прилога и предлога говорили смо већ у тачки о предлозима. Обрада прилога показала је да се сви прилози и предлози могу на исти начин груписати, па ћемо само упутити на предлоге да бисмо избегли понављање.

4.2.2. Прилози и речце

Обрада прилога је показала значајне везе ове врсте речи са речцама и оне се могу видети кроз следеће групе:

- прилог и речца у семантичкој структури;
- прилог и речца у граматичком показатељу категорије;
- речца у прилошкој служби;
- речца која може бити и прилог;
- речце одређене као прилози;
- прилози који могу бити и речце.

Две најбројније групе у којима се прилози доводе у везу са речцама јесу оне у којима је реч одређена као прилог, а треба је одредити као речцу и прилог који може бити и речца. Непрепознавање речца као врста речи у овим групама може се разумети ако имамо у виду статус речца као врста речи у граматикама које су објављене до седамдесетих година 20. века. У оквиру нашег истраживања нашле су се четири такве граматике и ни у једној од њих се речце не издвајају као посебна врста речи, већ се сврставају међу прилоге. Будући да је и прво издање Речника Матице српске објављено у периоду од 1967. до 1976. године, било је и очекивано да ће се речце сврстати међу прилоге. Ипак, анализом је утврђено да разлике у значењу, као и у употреби, постоје и да је стога неопходно раздвојити значења која припадају речцама од оних која су прилошка.

Мањи број примера налази се у остале четири групе. Пошто се већ препознају као различита значења, сматрамо да се речца треба издвојити из семантичке структуре прилога и наводити као посебна одредница. Исто решење треба применити када су у питању речи које се истовремено одређују као прилози и речце.

Посебну групу чине речи које се одређују као речце, а у једном од својих значења имају прилошку службу. Речце немају конституентску функцију, што значи да не могу бити ни у

прилошкој ни у каквој другој служби. Због тога је било неопходно утврдити да ли се реч одређује само као речца или и као речца и прилог. Анализом је утврђено да се поједине могу, осим као речце и прилози, одредити и као везник или узвик. С друге стране за једну реч је утврђено да није чак ни речца, већ само прилог.

Ослањајући се на граматике у којима се и речце издвајају као посебна врста речи, трудили смо се да успоставимо разлику међу прилозима и речцама. Као дистинктивна обележја употребили смо значење речи, али смо се највише ослањали на њену употребу у реченици. Прилози у реченици имају конституентску функцију. С друге стране, речце нису одредбене речи. Оне имају искључиво комуникативну функцију, а то је да искажу став говорника, односе се на читав исказ или на један његов део који говорник жели да истакне. На основу ових особина у највећем броју случајева може се успоставити разлика међу овим двама врстама речи. Зато је за њихово препознавање важан контекст. Тек када се употребе у реченици, можемо одредити реч као прилог или као речцу.

4.2.3. Прилози и придеви

Највећу групу међу прилозима чине они који се могу одредити и као придеви. Веза између ових двеју врста речи анализирана је кроз следеће групе.

- прилози и придеви као посебне одреднице;
- прилози и придеви у семантичкој структури;
- прилози и придеви у граматичком показатељу категорије;
- придев у прилошкој служби;
- придев одређен као прилог;
- придев који може бити и прилог;
- прилог који може бити и придев.

Имајући у виду начин обраде прилога који се доводе у везу са придевима, може се закључити да је највећи број ових речи обрађен онако како је то за речник и уобичајено. Прилози и придеви су наведени као посебне одреднице са једним одређењем. Анализа је у овом погледу показала стање које је било очекивано. Иако је највећи број прилога настао управо од придева разлике међу њима су врло уочљиве. Основне дистинктивне црте су морфолошке особине и улога у реченици. Придеви су променљиве речи које конгруирају са именицом коју ближе одређују, док су прилози полупроменљиве речи које ближе одређују глаголе.

У другој групи се речи одређују као прилози и придеви у семантичкој структури. Због чега су ове речи обрађене баш на овај начин остаје недоумица, јер су значења придева и прилога јасно раздвојена. Претпостављамо да је то јер су сви придеви ове групе непроменљиви, већина њих је турског порекла и могу се сматрати застарелим.

На исти начин можемо објаснити и обраду придева и прилога у осталим групама. У њима се налазе појединачни примери. Већина њих су непроменљиви придеви и речи се углавном могу обележити као застареле. Непроменљивост придева може утицати и на то како ће реч бити одређена. Због тога је неопходно употребити је у контексту. Ако одређује именицу, онда је придев, у супротном је прилог. Још један разлог због чега се одређење ових речи може сматрати изазовним јесте управо контекст, односно, недостатак примера који ће потврдити употребу речи и као придева и као прилога.

Посебну групу представља она у којој се реч одређује као придев који може бити у прилошкој служби. Анализа је показала да се већина тих придева могу одређивати и као прилози и то треба да постане уобичајена пракса. Придеви као врста речи не могу вршити

прилошку функцију осим ако нису део именичке синтагме. Стога овај начин обраде сматрамо мањкавим.

4.2.4. Прилози и именице

Повезаност између прилога и именица може се видети у следећим групама у обради прилога:

- прилози и именице као посебне одреднице;
- прилози и именице у семантичкој структури;
- прилог у служби именице;
- именица у прилошкој служби;
- именица одређена као прилог.

Граматику српског језика у опису ових двеју врста речи наводе њихове карактеристике на основу којих се може утврдити граница међу њима. Појава прилога и именица као посебних одредница може се објаснити тиме да је један број прилога настао управо од именица тако што су се одређени падежни облици почели употребљавати самостално као прилози. Јасна разлика међу овим двама врстама може се уочити и код речи које се одређују као прилози и именице у семантичкој структури. Претпостављамо да је разлог обраде на овај начин сличан као и код придева, а то је да се речи ове групе могу из данашње перспективе сматрати застарелим.

Колико значење може да утиче на одређење речи показују и групе у којима се реч одређује као прилог у служби именице или као именица у прилошкој служби. Анализом је утврђено да се сви примери ових двеју група могу разрешити на три начина: реч ће се одредити само као прилог или само као именица или и као прилог и као именица. Управо ове две групе најбоље показују да је процес преласка именица у категорију прилога непрекидан. Да би се једна реч одредила као прилог, неопходно је да она преузме и граматичке особине прилога (овде мислимо на индеклинабилност) и његову функцију у реченици. Код неких именица је тај процес завршен, па се двојачко одређују, док код других он још траје. То најбоље осликавају примери именица као што су *лепота*, *жалост*, *страхота* и сл. У примерима се некада врло тешко може разрешити да ли су оне употребљене као прилози или као именице. У ком правцу ће њихов развој отићи остаје да се види у будућим истраживањима.

Код појединих именица се посебно напомиње да имају прилошку службу или у једном случају да је у питању прави прилог само зато што у реченици имају прилошку конституентску функцију. Будући да је то за именице уобичајено, сматрамо да такво одређење није неопходно, осим ако је значење специфично као што је то са именицом *поток* која у инструменталу добија значење 'у великој количини'. Да би се положај оваквих именица утврдио, неопходно је посматрати развој њиховог значења. Водећи се осталим примерима чини се да је процес трансформације именице у прилог код оваквих примера тек започет. Тек након неког времена показаће се да ли ће се поједини падежни облици осамосталити и употребљавати као прави прилози.

4.2.5. Прилози и везници

Веза између прилога и везника може се уочити при обради прилога у следећим групама:

- прилози и везници као посебне одреднице;
- прилози и везници одвојени римском цифром;
- прилози и везници у семантичкој структури;

- прилози и везници у граматичком показатељу категорије;
- прилог у служби везника;
- везник у прилошкој служби;
- везник одређен као прилог;
- прилог који може бити и везник.

И везници и прилози спадају у речи које граматике обележавају као непроменљиве. Ова заједничка карактеристика вероватно је допринела томе да граница међу овим двема врстама речи не буде јасно препознатљива и стога се оне јављају у готово свим начинима обраде прилога. Ипак, на основу описа ових речи у граматикама чини се да је њихова улога у реченици једно од најважнијих дистинктивних обележја. Прилози, како смо већ наводили, најчешће одређују глаголску радњу и они спадају у конституентске речи. С друге стране, везници су помоћне речи и њихова основна функција је да везују реченичне чланове и реченице.

Анализа речника је показала да при одређивању прилога и везника постоје недоследности. Као прилози и као везници могу се одредити само речи из група у којима се ове две врсте речи наводе као посебне одреднице или се наводе у семантичкој структури. Када се наводе у граматичком показатељу категорије или се раздвајају римским цифрама, највећи број речи, осим као везнике, треба одредити као речце, а не прилоге.

У осталим групама анализа је показала да обрада највећег броја речи треба да иде у два правца. Први би подразумевао раздвајање значења прилога од значења везника, а затим и формирање две посебне одреднице. Други правац обухвата све оне речи које се могу одредити као прилози, али који при увођењу зависне реченице имају и улогу везника. Иако је њихова функција несумњиво везничка, те речи у оквиру зависне клаузе задржавају своје прилошко значење и прилошку функцију. Имајући то у виду сматрамо да би при обради ових речи у речнику било оправдано наводити да прилог има и службу или функцију везника. У граматикама би их требало издвојити од правих везника и груписати их под неким од назива који се већ наводе у појединим граматикама, а то је *везничко средство* или *везничка реч* и сл. У тежњи да успоставе разлику између везника и речи које се могу употребити у функцији везника поједини аутори давали су предлог термина као што су реченични функтори или везнички прилози.

Сматрамо да је ово решење прихватљиво јер се у улози везника могу наћи и упитно-односне придевске заменице када се њима уводи нпр. зависна односна реченица. Ове заменице, у зависности од структуре реченице, мењају свој падежни облик, а могу се наћи и у оквиру предлошко-падежних конструкција. Ако бисмо све прилоге који имају везничку улогу сврстали у везнике, то бисмо морали учинити и са заменицама, и то са свим њиховима облицима. Стога сматрамо да је у овом случају најбоље све везничке речи обухватити термином који ће их разликовати од правих везника. Термин *реченични функтор* чини се најприхватљивијим јер обухвата све речи које се могу наћи у улози везника при спајању две предикатске реченице.

4.2.6. Прилози и узвици

Иако на први поглед то може деловати неочекивано, анализа је показала да везе постоје и између прилога и узвика, и то у следећим начинима обраде прилога:

- прилози и узвици у семантичкој структури;
- прилог у служби узвика;
- узвик у прилошкој служби;
- узвик одређен као прилог;

- прилог који може бити и узвик.

Основна разлика између прилога и узвика огледа се на синтаксичком плану. Док се прилози употребљавају као конституентске речи, узвици имају искључиво комуникативну функцију. Разлика постоји и на семантичком плану. Док су прилози пунозначне речи, узвици своје значење најчешће добијају у контексту. Међутим, савремена лингвистичка литература бележи и појаву нових узвика. Осим оних којима се изражавају различита осећања, подражавају звукови из природе или се користе за дозивање, у узвике спада и одређен број речи из других категорија које су у употреби промениле своју прозодијску структуру и своје значење. Ту спадају наредбе, команде, поздрави и сл. Један број њих настао је и од прилога, губљењем прилошке компоненте и добијањем само комуникативне функције.

Ове тенденције могу се запазити и у речнику, па се тако поједине речи одређују као прилози и узвици у семантичкој структури одреднице, а много већи број примера јавља се у групи прилога који могу имати и функцију узвика. И у овом случају анализа је показала да се све речи могу одредити двојачко. Стога их треба одвојити и обрађивати као посебне одреднице.

Међутим, код појединих примера се тај потенцијал још увек не препознаје, па се поједине речи одређују као прилози, а могу бити и узвици, а у случају једне речи само узвик (*наздравље*).

Примери прилога који се у обраду доводе у везу са узвицима показују различите етапе процеса преласка прилога у узвике. Поједини се већ препознају као узвици, док је код других тај процес још у трајању. Да ли ће се одређено прилошко значење довољно осамосталити да ће почети да се употребљава као узвик, остаје такође питање за будућа истраживања.

4.2.7. Прилози и заменице

Повезаност између прилога и заменица огледа се у следећим групама:

- прилог и заменица као посебне одреднице;
- прилог и заменица одвојене римским цифрама;
- прилог и заменица у семантичкој структури;
- заменица у прилошкој служби;
- прилог може бити и заменица.

Једна посебна класа заменица налази се између ових двеју врста речи, а то су заменички прилози. Међутим, анализа речника је показала да је одређење заменичких прилога уједначено. Готово сви они се одређују само као прилози.

Примери прилога који се могу одредити и као заменице нису бројни. Анализом значења и примера утврђено је да су готово сви примарно заменице, а да су променом значења и конституентске функције и преузимањем морфолошких карактеристика прешле у категорију прилога. Код појединих заменица могућност сврставања у прилоге изостаје јер задржавају своје граматичке категорије.

Анализа речника је показала да у обради непроменљивих врста речи, на првом месту прилога и предлога, постоји недоследност која се огледа у разноврсним начинима њихове обраде. У њиховом одређењу као битнији од других издваја се функционално-синтаксички критеријум (Kretschmer 1998: 52), међутим, анализа показује да то није увек случај. Овакво стање у општим речницима српског језика може се објаснити статусом, пре свега прилога, али и предлога у систему врста речи. Предлози се налазе између именица и прилога, речи од којих

воде порекло. С друге стране, положај прилога је сложенији. По својим особинама они се налазе на прелазу између придева, именица и заменица и предлога, везника, речца, али и узвика. Управо због тога неопходна су стална испитивања врста речи. Успостављање граница међу врстама речи, али и истовремено инсистирање на томе да оне нису увек јасне, важно је за усвајање и проучавање врста речи. Језик као средство комуникације подложен је променама и оне се јављају и на плану морфологије, што показује и наша анализа. Развој значења представља нормалан процес у језику чија је функција богаћење језика. Њихова појава није случајна, већ потребна. Језика ствара оно што му је потребно – прецизније изражавање различитих појава, особина, односа и сл. Када једна реч промени своја акценатска, морфолошка, синтаксичка и семантичка обележја, то није више иста реч (Тафра 2005: 102), већ су то две речи које у речнику треба посебно обрађивати, најбоље као две посебне одреднице.

У граматикама се особине прилога и предлога јасно наводе. Међутим, потребно је указивати и на везе које остварују са другим врстама речи, као и на разлике које међу њима постоје. Тиме бисмо имали потпуни увид у обележја и прилога и предлога, као и њиховог положаја према другим врстама речи. Овакав приступ посебно је важан и за друге речи које се обележавају као непроменљиве, јер највеће недоумице, како показују поједина истраживања постоје управо у њиховом одређењу. Осим тога, речи које имају исти облик, а могу се класификовати другачије, треба наводити у контексту. Истраживање је показало колико је контекст важан за одређивање и прилога и предлога, али и других врста речи, посебно непроменљивих. Тек када се реч употреби у реченици, долазе до изражаја њене семантичке, морфолошке и синтаксичке особине, што значајно олакшава и њено одређење.

Иако граматике представљају најважније средство у проучавању врста речи, у њима ће се као примери углавном наћи они који најбоље осликавају одређену врсту, јер је основни циљ граматика указивање на правила функционисања језичког система. Велики број речи које се налазе у речнику неће се наћи као примери у граматикама. Састављање општих речника представља озбиљан подухват. Од лексикографâ се очекује да се у свом раду ослања на „најновија теоријско-методолошка и практична достигнућа светске лексикографије, као и лексикологије, корпусне, когнитивне, контрастивне и контактне лингвистике” (Прћић 2016: 90–91). Лексикограф би требало добро да познаје све области граматике: акцентологију, фонетику, морфологију, лексикологију, синтаксу итд. Поред тога што даје информације о значењу, речник је и главни извор основних граматичких информација за сваку реч у српском језику. Зато је веома важно да одређење врсте речи, пре свега, буде тачно, али и истоветно у свим општим речницима српског језика. Управо због тога је важно да постоји релевантна литература и да се врше испитивања лексике српског језика која ће можда успети да олакшају изузетно тежак задатак који је пред лексикографима.

Истраживање чији су резултати приказани у овом раду имало је циљ да понуди могућа решења у класификацији речи које се у Речнику Матице српске одређују као прилози и предлози, али и да укаже на њихов статус у систему врста речи. И овде бисмо искористили речи Б. Тафре: „Ponudeni pregled ne mora u svemu biti prihvatljiv, ali može poslužiti kao polazište za iscrpno istraživanje svake vrste posebice. Činjenica je da ni veća istraživanja neće dati rezultate koji će biti općeprihvatljivi jer postoje mnogi slučajevi 'između' koje nije lako razgraničiti kao ni mnoge druge leskičke pojave” (Тафра 2005: 111). Оваква испитивања лексикона српског језика могу имати широку примену у морфологији, тако и у лексикографији, па чак и у настави српског језика. У изради нових речника (в. Прћић 2016) лингвистичка истраживања ове врсте могу бити од велике помоћи у састављању речничког чланка, односно, оног дела који се тиче морфосинтаксичких особина лексеме, посебно код речи које у зависности од функције мењају и врсту речи. Осим тога, ово истраживање отвара и питања одређења других врста речи, пре свега речца, везника и узвика, њихове обраде у речницима, као и њиховог статуса међу другим врстама речи. Наш циљ био је да понудимо другачију перспективу у сагледавању обраде

непроменљивих врста речи, пре свега прилога и предлога, и понудимо могућа решења која ће можда олакшати свеобухватни рад на речнику, али и отворити врата додатним истраживањима у морфологији.

5. ЛИТЕРАТУРА

1. **Алановић 2018:** Миливој Алановић, „Речнички чланак – извор података о функционалној употреби речи”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 47/1, Београд, стр. 61–71.
2. **Алексић 2013:** Данило Алексић, „Непроменљива реч сигурно – значења, употребе и класификација”, *Књижевност и језик*, LX/3–4, Београд, стр. 439–453.
3. **Антонић 1998:** Ивана Антонић, „Систем темпоралних везника у стандардном српском језику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 205–213.
4. **Антонић 2011:** Ивана Антонић, „Синтакса и семантика предлога *према*”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LIV/2, Нови Сад, стр. 161–178.
5. **Бабић 1986:** Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Београд: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
6. **Барјактаревић 1962:** Данило Барјактаревић, „Везивна служба речи колико”, *Књижевност и језик*, IX/3, Београд, стр. 224–228.
7. **Белић 1998:** Александар Белић, *Општа лингвистика, изабрана дела Александра Белића* (прир. Милка Ивић), књ. 1, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
8. **Белић 1999:** Александар Белић, *Историја српског језика, Изабрана дела Александра Белића* (прир. Александар Младеновић), књ. 4, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
9. **Белић 2000:** Александар Белић, *Универзитетска предавања из савременог српскохрватског језика, Изабрана дела Александра Белића* (прир. Живојин Станојчић), књ. 14, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
10. **Белић 2000а:** Александар Белић, *О различитим питањима савременог језика, Изабрана дела Александра Белића* (прир. Даринка Гортан-Премк), књ. 13, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
11. **Бугарски 1986:** Ranko Bugarski, *Lingvistika u primeni*, Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
12. **Весић 2015:** Љубица Весић, „Грешке у одређивању прилога”, *Иновације у настави*, XXVIII/4, Београд, стр. 29–36.
13. **Вучковић 2014:** Снежана П. Вучковић, „Како речи мењају значење: о деетимологизацији значења лексема”, *Српски језик*, XIX, Београд, стр. 675–691.
14. **Гортан-Премк 1963:** Даринка Гортан-Премк, „Синтагме с предлогом *до* с обзиром на својства предлога уопште”, *Наш језик*, Књ. XIII, св. 1–2, Београд, стр. 64–80.
15. **Гортан-Премк 1980:** Даринка Гортан-Премк, „О граматичкој информацији и семантичкој идентификацији у великом описном речнику”, *Наш језик*, XXIV, св. 3, Београд, стр. 107–114.
16. **Гортан Премк 1984:** Даринка Гортан Премк, „Обрада предлога у великим описним речницима”, (Ур.) Јован Јерковић, *Зборник радова Лексикографија и лексикологија*, Београд–Нови Сад: Институт за српски језик САНУ, Матица српска, стр. 35–39.
17. **Гортан-Премк 1994:** Даринка Гортан-Премк, „Типови и врсте речи”, *Јужнословенски филолог*, L, Београд, стр. 117–128.
18. **Гортан Премк 2017:** Даринка Гортан Премк, „Српска лексикографија данас”, *Јужнословенски филолог*, LXXIII, св. 3–4, Београд, стр. 291–313.
19. **Грицкат 1961:** Ирена Грицкат, „Прилози и њихов однос према придевима и придевским значењима”, *Наш језик*, XI, св. 3–4, Београд, стр. 69–80.
20. **Грицкат 1967:** Ирена Грицкат, „Стилске фигуре у светлу језичких анализа”, *Наш језик*, XVI, св. 4, Београд, стр. 217–235.
21. **Грицкат 1983:** Ирена Грицкат, „О прилозима у српскохрватској лингвистичкој науци”, *Јужнословенски филолог*, XXXIX, Београд, стр. 1–42.
22. **Грицкат 2002:** Ирена Грицкат, „Поводом неких непроменљивих речи”, *Наш језик*, XXXIV, св. 3–4, Београд, стр. 177–180.

23. **Дабић 1998:** Богдан Дабић, „О врстама речи у немачком и српском језику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 331–340.
24. **Драгићевић 2005:** Рајна Драгићевић, „Шта све сазнајемо из једнојезичких речника”, *Свет речи*, 19–20, Београд, стр. 52–56.
25. **Драгићевић 2006:** Рајна Драгићевић, „Семантички односи слични полисемији”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 35/1, Београд, стр. 227–233.
26. **Драгићевић 2010:** Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
27. **Драгићевић 2012:** Рајна Драгићевић, *Лексикологија и граматика у школи*, Београд: Учитељски факултет.
28. **Драгићевић 2012а:** Рајна Драгићевић, „О именицама у служби предлога”, *Јужнословенски филолог*, LXVIII, Београд, стр. 91–111.
29. **Драгићевић 2013:** Рајна Драгићевић, „Лексеме које могу бити у служби различитих врста речи као изазов у настави српског језика”, *Књижевност и језик*, LX/1, Београд, стр. 91–101.
30. **Дункова 1998:** Татјана Дункова, „Предлог као врста речи и проблеми учења српског језика код Бугара”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 349–356.
31. **Ђукановић 1998:** Петар Ђукановић, „Речи са контаминацијом у српским народним говорима”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 299–304.
32. **Закрајчек 1994:** Катјуша Закрајчек, „Словеначки узвици у српскохрватском језику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 22/2, Београд, стр. 83–87.
33. **Звекић-Душановић 2019:** Душанка Звекић-Душановић, „О модалној речци *ваљда* у контексту”, 48/1, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, Београд, стр. 169–179.
34. **Зељић 2016:** Горан Зељић, *Морфолошко-семантичке карактеристике бројева у српском језику*. Београд: Учитељски факултет.
35. **Зељић 2020:** Горан Зељић, *Правопис и књижевнојезичка норма*, Београд: Учитељски факултет.
36. **Зенчук 1998:** Валентина Зенчук, „Непотпуна подударност категоријалних функција појединих облика у српском и руском језику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 323–330.
37. **Ивић и др. 2004:** Павле Ивић, Иван Клајн, Митар Пешикан, Бранислав Брборић, *Српски језички приручник*, Београд: Београдска књига.
38. **Ивић 1951:** Милка Ивић, „О предлогу *по* у српскохрватском језику”, *Јужнословенски филолог*, XIX, Београд, стр. 173–212.
39. **Ивић 1955:** Милка Ивић, „Систем предлошких конструкција у српскохрватском језику”, *Јужнословенски филолог*, XXII, Београд, стр. 141–166.
40. **Ивић 1978:** Милка Ивић, „О српскохрватским реченичним прилозима”, *Јужнословенски филолог*, XXXIV, Београд, стр. 1–16.
41. **Ивић 2001:** Милка Ивић, „Једно давно постављено питање: значе ли *откад* и *откако* исто?”, *Наш језик*, XXXIV, св. 1–2, Београд, стр. 1–5.
42. **Ивић 2004:** Милка Ивић, „Неочекиваност и њене прагматске ознаке у стандардном српском”, *Јужнословенски филолог*, LX, Београд, стр. 15–20.
43. **Ивић 2007:** Милка Ивић, „Информативне улоге *пресупозиција* и *импликација* документоване српским језичким фактима”, *Јужнословенски филолог*, LXIII, Београд, стр. 1–6.
44. **Ивић 2007а:** Милка Ивић, „О имплицативној / неимплицативној семантизованости придевских и прилошких израза при исказивању информације ’више од’”, *Јужнословенски филолог*, LXIII, Београд, стр. 7–10.
45. **Ивић 2007б:** Милка Ивић, „Актуелни увиди у ’врсте речи’”, *Наш језик*, XXXVIII, Београд, стр. 5–7.
46. **Ивић 2007в:** Милка Ивић, „О односима између придева и прилога”, *Наш језик*, XXXVIII, Београд, стр. 9–14.

47. **Иричанин 1998:** Гордана Иричанин, „Проблеми институционализованог учења страних језика (српског и немачког) у вези са партикулама”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 357–365.
48. **Јањушевић-Оливери 2015:** Ана Јањушевић Оливери, „Прилози са интензификаторском функцијом у савременом српском језику”, *Српски језик*, XX, Београд, стр. 195–209.
49. **Јелинек 1998:** Milan Jelinek, „Порекло и функција нове врсте предлога у српском језику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 183–189.
50. **Јокановић Михајлов 1998:** „Узвици као врста речи”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 247–252.
51. **Јокановић Михајлов 2006:** Јелица Јокановић Михајлов, *Акцент и интонација говора на радију и телевизији*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
52. **Јокановић Михајлов 2012:** Јелица Јокановић Михајлов, *Прозодија и говорна култура*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
53. **Клајн 2002:** Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, Први део – слагање и префиксација*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.
54. **Клајн 2003:** Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, Други део – суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.
55. **Кликовац 2006:** Duška Klikovac, *Semantika predloga*, Београд: Filološki fakultet.
56. **Кликовац 2018:** Душка Кликовац, *Српски језик у светлу когнитивне лингвистике*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
57. **Ковачевић 1998:** Милош Ковачевић, „Диференцијација партикула и хомоформних (дијелова) везника”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 215–228.
58. **Ковачевић 2009:** Милош Ковачевић, *Огледи из српске синтаксе*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
59. **Ковачевић 2011:** Милош Ковачевић, *Граматишка питања српског језика*, Београд: Јасен.
60. **Ковачевић 2014:** Милош Ковачевић, „Синтаксичко-семантички услови употребе везника кад у погодбеном значењу”, *Српски језик*, XIX, Београд, стр. 105–116.
61. **Лазих-Коњик 2019:** Ивана Лазих-Коњик, „Узвици у служби других врста речи у српском језику”, *Наш језик*, L/2, Београд, стр. 131–139.
62. **Лалевић 1933:** М. С. Лалевић, „Где, камо, куд(а)”, *Наш језик*, II, св. 1, Београд, стр. 19–24.
63. **Лалевић 1939:** Илија Лалевић, *Синтакса српскохрватског језика за средње школе*, Београд: Задруга професорског друштва.
64. **Лалевић 1953:** Миодраг С. Лалевић, „Обрада промене значења речи”, *Наш језик*, V, св. 1–2, Београд, стр. 19–22.
65. **Лалевић 1957:** М. С. Лалевић, *Категорије речи српскохрватског језика*, Београд: Научна књига.
66. **Лалевић 1957а:** Миодраг С. Лалевић, *Приручник за наставу синтаксе српскохрватског језика*, Београд: Нолит.
67. **Лашкова 1998:** Лили Лашкова, „Подела на врсте речи у словенским језицима – могућности и перспективе”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 31–37.
68. **Ломпар 1998:** Весна Ломпар, „Статус и класификација речи у сербокroatистичким граматицама”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 239–246.
69. **Ломпар 2003:** Весна Ломпар, „Систематизација врста речи у савременом српском језику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 32/3, Београд, стр. 35–50.
70. **Ломпар 2003а:** Весна Ломпар, „Дефинисање именица”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 32/3, Београд, стр. 51–61.
71. **Ломпар 2004:** Весна Ломпар, „Анализа приступа придевима у сербокroatистичким граматицама”, *Наш језик*, XXXV, Београд, стр. 23–29.

72. **Ломпар 2005:** Весна Ломпар, „О класификацији именица у сербокroatистичким граматикама”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 34/3, Београд, стр. 177–184.
73. **Ломпар 2007:** Весна Ломпар, „Називање, дефинисање и класификација прилога у граматикама српскохрватског / српског језика”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 35/3, Београд, стр. 69–76.
74. **Ломпар 2009:** Весна Ломпар, „Заступљеност и статус узвика у сербокroatистичким граматикама”, *Српски језик*, XIV/1–2, Београд, стр. 467–477.
75. **Ломпар 2016:** Весна Ломпар, *Врсте речи и граматичка пракса (од Вука до данас)*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
76. **Ломпар 2016а:** Весна Ломпар, „Дефинисање и класификација предлога у сербокroatистичким граматикама”, *Српски језик*, XXI, Београд, стр. 261–276.
77. **Марковић 2001:** Кристина Марковић, „Немачко-српскохрватска лексикографија (1945–1971. године)”, *Српски језик*, 6/1–2, Београд, стр. 485–492.
78. **Марковић 2010:** Александра Марковић, „Везник пак у српском језику”, *Наш језик*, XLI, св. 3–4, Београд, стр. 85–97.
79. **Марковић 2011:** Александра Марковић, „Речца пак у српском језику”, *Српски језик*, XVI, Београд, стр. 559–578.
80. **Марковић 2014:** Александра Марковић, „Критичко коришћење других речника у изради Речника САНУ”, *Наш језик* XLV, Београд, стр. 49–62.
81. **Марковић 2017:** Александра Марковић, „Однос граматике и речника – граматика инхерентна описним речницима српског језика”, *Наш језик*, XLVIII/1–2, Београд, стр. 27–43.
82. **Маројевић 1981:** Радмило Маројевић, „Облик кући у адвербијалној функцији (са историјског и савременог гледишта)”, *Јужнословенски филолог*, XXXVII, Београд, стр. 237–242.
83. **Маројевић 1998:** „Компаративно-историјски приступ класификацији врста речи у српском и руском језику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 39–48.
84. **Маројевић 2017:** Радмило Маројевић, „Врсте речи и чланови реченице (с морфосинтаксичког становишта)”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 46/1, Београд, стр. 33–42.
85. **Московљевић 1959:** Милош С. Московљевић, „У коју категорију речи спада реч 'као'?”, *Наш језик*, IX, св. 7–10, Београд, стр. 243–249.
86. **Николић 1996:** Мирослав Николић, „Непроменљиви придеви у српском језику”, *Наш језик*, XXXI, Београд, стр. 35–54.
87. **Остојић 1998:** Бранислав Остојић, „О једном типу замјеничких и прилошких везника у српском језику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 197–204.
88. **Остојић 2012:** Бранислав Остојић, „Лексикографски и граматички опис језичких јединица”, (Ур.) Бранислав Остојић, Радови са научног скупа *Осми лингвистички скуп „Бошковићеви дани”*, Подгорица: Црногорска академија наука и уметности, стр. 17–22.
89. **Павловић 2008:** Слободан Павловић, „Синтаксичко-семантички потенцијал старосрпског везника како”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LI/1–2, Нови Сад, стр. 17–30.
90. **Палашић 2018:** Nikolina Palašić, „Presupozicije vs. implikature – na razmeđu semantike i pragmatike”, *Riječki filološki dani*, Zbornik radova, Rijeka: Filozofski fakultet, стр. 51–62.
91. **Пешикан 1963:** Митар Пешикан, „О Речнику Српске академије наука и уметности (Уз рецензију М. С. Московљевића)”, *Наш језик*, XIII, св. 3–5, Београд, стр. 169–196.
92. **Пешикан 1967:** Митар Пешикан, „О систему заменичких речи”, *Наш језик*, XVI/4, Београд, 245–267.
93. **Пипер и др. 2018:** Предраг Пипер, Миљивој Алановић, Слободан Павловић, Ивана Антонић, Марина Николић, Дојчил Војводић, Људмила Поповић, Срето Танасић и Биљана

- Марић, *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*, Београд–Нови сад: Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
94. **Половина 1998:** Весна Половина, „Врсте речи и лингвистичке теорије”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 73–82.
 95. **Поповић 1966:** Љубомир Поповић, „Предлошки изрази у савременом српскохрватском језику”, *Наш језик*, XV, св. 3–4, Београд, 195–220.
 96. **Поповић 1998:** Љубомир Поповић, „Реченични функтори”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 385–403.
 97. **Поповић 2004:** Љубомир Поповић, *Ред речи у реченици*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
 98. **Правопис 2011:** Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правопис српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
 99. **Прћић 1997:** Твртко Прћић, *Semantika i pragmatika reči*, Novi Sad–Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
 100. **Прћић 2016:** Твртко Прћић, „Какав нам општи речник српског језика највише треба”, *Зборник научних радова Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа*, (Ур.) Стана Ристић, Ивана Лазич Коњик, Ненад Ивановић, Београд: Институт за српски језик САНУ, стр. 87–117.
 101. **Радић 2013:** Јованка Радић, „Заменички систем – основа језика и говора (теоријско-методолошки приступ)”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LVI/1, Нови Сад, стр. 7–24.
 102. **Радовић Тешић 2007:** Милица Радовић-Тешић, „Лексикографска и граматичка дескрипција партикуле односно”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, L, Нови Сад, стр. 759–766.
 103. **Радовић-Тешић 2009:** Милица Радовић-Тешић, *С речима и речником*, Београд: Учитељски факултет.
 104. **Радовић Тешић 2011:** Милица Радовић Тешић, *Грамматички и лингвистички појмовник*, Београд: Учитељски факултет.
 105. **Радуловић 1997:** Зорица Радуловић, „Дилеме и могућности одређења припадности појединих ријечи издвојеним врстама”, *Српски језик*, II/1–2, Београд, стр. 125–129.
 106. **Ристић 1993:** Стана Ристић, „Партикуле и њихови функционални еквиваленти (лексичко-семантичке и функционалне карактеристике)”, *Јужнословенски филолог*, XLIX, Београд, стр. 75–93.
 107. **Ристић 1994:** Стана Ристић, „Речце као јединице лексичког система (прагматичко-когнитивни приступ)”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 22/2, Београд, стр. 155–161.
 108. **Ристић 1994а:** Стана Ристић, „Илокуцијски аспекти употребе партикула”, *Јужнословенски филолог*, L, Београд, стр. 145–154.
 109. **Ристић 1995:** Стана Ристић, „Нормативност и лексичко нормирање у дескриптивној лексикографији”, *Наш језик*, XXX, Београд, стр. 67–75.
 110. **Ристић 1998:** Стана Ристић, „Партикула само у светлу теорије интегралног описа језика”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 229–238.
 111. **Ристић 2001:** Стана Ристић, „Информације о граматичкој лексичкој спојивости у дескриптивном речнику”, *Наш језик*, XXXIV, св. 1–2, Београд, стр. 131–140.
 112. **Ристић 2001а:** Стана Ристић, „Могућности употребе речника у настави”, *Књижевност и језик*, XLVIII/1–2, Београд, стр. 85–97.
 113. **Ристић–Радић–Дугоњић 2001:** Стана Ристић, Милана Радић-Дугоњић, „Теорија интегралног описа Ј. Д. Апресјана, *Лингвистичке актуелности*, VI, Београд, стр. 17–32.
 114. **Ристић 2004:** Стана Ристић, „Партикуле као јединице семантичке кохезије”, *Српски језик*, IX/1–2, Београд, стр. 505–514.
 115. **Ристић 2005:** Стана Ристић, „Партикула све у српском језику (опште карактеристике и функција интензификације)”, *Српски језик*, X/1–2, Београд, стр. 199–210.

116. **Ристић 2006:** Стана Ристић, „Партикуле као речи у функцији метатекстуалних оператора”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 35/1, Београд, стр. 205–216.
117. **Ристић 2006а:** Стана Ристић, „Грамавичке карактеристике партикуле *све* са значењем очекиваности”, *Српски језик*, XI/2, Београд, стр. 173–184.
118. **Ристић 2009:** Стана Ристић, *Модификација значења и лексички модификатори у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
119. **Ристић 2010:** Стана Ристић, „Теорија интегралног описа и системске лексикографије Ј. Д. Апријана”, *Зборник Матице српске за славистику*, 77, Нови Сад, стр. 119–134.
120. **Ристић 2015:** Стана Ристић, *Грамавички и когнитивни аспекти лексичког значења*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
121. **Росандић–Силић 1979:** Dragutin Rosandić, Josip Silić, *Osnove morfologije i morfo stilistike hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
122. **Ружић 2009:** Владислава Ружић, „О модификатору типа *очигледно* у српском језику”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, L, Нови Сад, стр. 805–812.
123. **Самарцић 2005:** Тања Самарцић, „Употреба морфосинтаксичких квалификатора у речницима савременог језика”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 34/3, Београд, стр. 191–200.
124. **Симић 1987:** Радоје Симић, „Уз теорију о врстама речи”, *Наш језик*, XXVII, св. 3–4, Београд, стр. 224–241.
125. **Симић 1998:** Радоје Симић, „’Прагмавичка’ и ’лингвистичка’ теорија о врстама речи”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 19–29.
126. **Симић 1999:** Радоје Симић, „Грамавичке категорије и класификација речи”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 28/2, Београд, стр. 5–7.
127. **Станојчић 2010а:** Живојин Станојчић, „О морфосинтаксичким и семантичким условима синтаксичких трансформација везника (*где, како, да*)”, *Јужнословенски филолог*, LXVI, Београд, стр. 435–442.
128. **Стевановић 1937:** Михаило Стевановић, „Једна употреба поредбене свезице ’као’”, *Наш језик*, V, св. 7–8, Београд, стр. 217–221.
129. **Стевановић 1938:** Михаило Стевановић, „Употреба и значење предлога *због* и *ради*”, *Наш језик*, VI, Београд, стр. 139–151.
130. **Стевановић 1969:** Михаило Стевановић, „Карактер значења везника као спољних знака унутарње везе међу реченицама”, *Јужнословенски филолог*, XXVIII, св. 1–2, Београд, стр. 75–105.
131. **Стевановић 1988:** Михаило Стевановић, *Од Вука до Белића и даље*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
132. **Стевовић 1968:** Игрутин Стевовић, „Из синтаксе врста речи”, *Књижевност и језик*, 3, Београд, стр. 37–48.
133. **Стевовић 1973:** Игрутин Стевовић, „Прилози као врста речи (функција прилога)”, *Јужнословенски филолог*, XXX, св. 1–2, Београд, стр. 615–623.
134. **Стевовић 1974:** Игрутин Стевовић, „Прилози као врста речи”, *Јужнословенски филолог*, XXX, Београд, стр. 79–109.
135. **Стијовић и др. 2019:** Рада Стијовић, Ивана Лазић Коњик, Марина Спасојевић, „Узвици у савременом српском језику: класификација и лексикографска обрада”, *Јужнословенски филолог*, LXXV, св. 1, Београд, стр. 37–61.
136. **Танасић 2013:** Срето Танасић, „Временско и узрочно значење везника *пошто* у савременом српском језику”, *Јужнословенски филолог*, LXIX, Београд, стр. 319–334.
137. **Тафра 2005:** Вранка Тафра, *Од riječi до rječnika*, Zagreb: Školska knjiga.
138. **Топлињска 1998:** Зузана Топлињска, „Да ли су везници хомогена врста речи”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 191–196.
139. **Ћорић 1998:** Божо Ћорић, „Позајмљенице и врсте речи”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 253–261.

140. **Чудомировић 2009:** Јован Чудомировић, „Речце као текстуални конектори у савременом српском језику”, *Књижевност и језик*, LVI/3–4, Београд, стр. 277–295.
141. **Чудомировић 2013:** Јован Чудомировић, „Семантички и прагматички критеријуми за опис и класификацију речци и њихова ограничења”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 42/3, Београд, стр. 159–170.
142. **Шипка 2005:** Danko Šipka, *Osnovi morfologije (Prilog gramatici savremenog standardnog jezika)*, Београд: Alma.
143. **Шипка 2006:** Danko Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Нови Сад: Matica srpska.
144. **Corin 1998:** Andrew R. Corin, „Врсте речи између структурализма и генеративизма”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 55–71.
145. **Gauker 2003:** Christopher Gauker, *Words without meaning*, London: A Bradford book.
146. **Kretschmer 1998:** Anna Kretschmer, „Стање лингвистичке дескрипције врста речи у словенским језицима”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 49–54.
147. **Kunzmann-Müller 2004:** Barbara Kunzmann-Müller, „Опис заменица у новијој српској граматографији”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 33/1, Београд, стр. 55–66.
148. **Mikkelsen 1998:** Hans Kristian Mikkelsen, „Предлог ’морфолошке’ класификације речи српског језика”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, стр. 83–95.

Речници

1. **ЕК:** Корпус савременог српског језика, интернет-адреса: www.korpus.matf.bg.ac.rs
2. **е-РСЈ:** Српски језик – речници и алати на вебу, интернет-адреса: www.srpskijezik.com
3. **Оташевић 2012:** Ђорђе Оташевић, *Фразеолошки речник српског језика*, Нови Сад: Прометеј.
4. **РМС:** *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска.
5. **РСАНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XX, Београд: Институт за српски језик САНУ.
6. **РСЈ 2011:** *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
7. **Скок 1971:** Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
8. **Шипка 2016:** Данко Шипка, *Српски граматички речник*, Нови Сад: Прометеј.

Граматике

1. **Алексић–Станић 1970:** Радомир Алексић, Милија Станић, *Граматика српскохрватског језика*, Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.
2. **Алексић–Стевановић 1946:** Радомир Алексић, Михаило Стевановић, *Граматика српског језика за средње школе*, Београд: Просвета.
3. **Бабукић 1854:** Vjekoslav Babukić, *Ilirska slovnica*, Zagreb: Nar. tiskarnica Dr Ljudevita Gaja.
4. **Барић и др. 1997:** Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika, *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
5. **Брабец и др. 1968:** Ivan Brabec, Mate Hraste, Sreten Živković, *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
6. **Бабић и др. 1991:** Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Slavko Pavešić, Ivo Škarić, Stjepko Težak, *Povjesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
7. **Клајн 2005:** Ivan Klajn, *Gramatika srpskog jezika*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
8. **Кликовац 2010:** Душка Кликовац, *Граматика српског језика за основну школу*, Београд: Креативни центар.
9. **Маретић 1899:** Tomo Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Knjižara L. Hartmana.

10. **Мразовић 2009:** Pavica Mrazović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Novi sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
11. **Остојић 2001:** Бранислав Остојић, *Кратка прегледна граматика српског језика*, Приручник за школе, Београд: Нијанса.
12. **Пипер–Клајн 2013:** Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
13. **Симић–Јовановић 2007:** Радоје Симић, Јелена Јовановић, *Српска граматика*, Београд: Јасен.
14. **Станојчић 2010:** Живојин С. Станојчић, *Грамматика српског књижевног језика*, Београд: Креативни центар.
15. **Станојчић–Поповић 2011:** Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамматика српског језика (за гимназије и средње школе)*, Београд: Завод за уџбенике.
16. **Стевановић 1986:** Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, Београд: Научна књига.
17. **Стевовић 1960:** Игрутин Стевовић, *Функционална граматика српскохрватског језика*, Основи, приручник за наставнике, Београд: Завод за издавање уџбеника Народне Републике Србије.

6. ПРИЛОГ

6.1. Списак обрађених прилога

а	вода	жалост
адађо	вољно	зађавола
аконто	вољно	зазбиљ
али	где	зазбиља
аман	гледе	заиста
амен/амин	дабогда	заистински
асли	дабогме	заистину
барем	дабоме	заозбиљно
башка	дајбуди	заправо
безброј	дакако	засигурно
белћи(м)	дапаче	застално
бесконачно	дашта	зацело
бескрајно	дашто	зачудо
бестрага	добога	зашта
благо	додуше	зашто
близу	доиста	збиља
будибокснама	докад(а)	здравио
будно	докле	зера
бутум	докле год	зорли
ваистину	докрај	изистине
вако	докуд(а)	изопака
ваљда	доле	изузев
ван	дори	именито
ван	досим	инако
вероватно	доста	иначе
већ	дотично	ионако
веће	ем	испред
виш	жалбог	испреко
више	жалибог	исто
више	жалибоже	истом

ич	касти	међер
ишта/ишто	квит	место
јабогме	клот	миг
јабоме	које	мимо
јави	коли	минус
јагрзли	колик	мирно
јакако	колико	могуће
јамачно	колицина	могућно
јапом	колично	можда
јашта	колишно	можебит(и)
једино	коначно	морда
јединствено	красота	мрва
једнак	криво	мрвичак
једноставно	кроз	мртав
јок	куд/куда	навече
још	кудагод	наводно
јур	кудгод	надимицом
кад/када	кући	надохват
какав	леп	назад
какви	лепота	наздравље
како	лечак	наизмак
какогод	липо	најзад
какогођ	лих	најмање
каконо	лиш	најпаче
каконоти	лише	најсколи
камо	ље	нако
кано	мазул	налево
као	макар	налик
каоно	максуз	наместо
каоноти	мало	наоко
каоти	мах	наоколо
кас	махсуз/махсус	наопако

наочи	ниже	очевидно
наочиглед	нипошто	очигледице
напакост	ништа	очигледно
написмено	нобл	очито
напокон	нон-стоп	паче
напоље	о	пачем
напоред	обавезно	петнаесто
напослетку	обичајно	пијанисимо
напред	обично	пијано
напросто	овај	писмено
напрот(и)	одакле	по
напротив	одалеко	поблизу
напротив	одвише	повише
напротивно	одиста	поготово
наравно	одистине	поготову
наравски	одистински	подсигурно
нарочито	одовуд(а)	позади
насап	озбиља	поизбор
насигурно	око	поименце
насупрот	окол/окола	полаг
натраг	около	понаглавице
науштрб	онај	понаглаву
недвојбено	онда	понајпаче
недвоумно	онкрај	пнешто
немогуће	опет	поред
ненад	осим	посебице
необичај	остран	посебно
неоспорно	откад(а)	после
несумњиво	откако	поткрај
нетом	откуд	поток
нефаљено	отприлике	почем
нидаобог	отуд(а)	пошто

право	свагдан	тешко
практички	свакако	тија
практично	све	тик
првина	свега	тили
прво	свој	тињи
пре	сефте	тип-топ
пред	сигурно	тја
пређе	сикуро	тма
преко	скраја	тобож
преко	скуп	тобоже
прекосред	сласт	трк
прем	следствено	трке
пријатно	соло	тутило
пријед	според	тушта
пролет	спред	увано
просто	срећно	углавном
против	срећом	уздуж
пункт	срмајли	уистину
пуно	српски	укратко
пут	стварно	уместо
рази	страг(а)	унаточ
разма	страхота	унутар
разумљиво	суво	уопће
рахат	сутра	уопште
ретур	сутрадан	уочиглед
реш	тако	управо
руго	такође(р)	упркос
руља	тахмина	усвудуж
сада	тачно	успркос
салт	тек	усумит
само	текрар	утолико
сасвим	тербијели	фер

фрај

ха

хаир

хаирли

хаирлија

хајџиди

халал

харам

хеј

хич

хоп

цигло

цик

цикцак

цурик

чак

час

чим

чудо

шик

широм

шта

штавише

штагар

штовише

штогод

шубхели

6.2. Списак обрађених предлога

без	између	на
близу	изнад	наврх
брез	изниже	надно
ван	изузам	надоглед
виш(е)	изузеу	надомак
врх	испод	надохват
гледе	испода	назад
дно	испосред	наизмак
до	испред	нако
доврх	испреда	након
додна/додно	испреко	накрај
докрај	испрема	наоко
досим	испред	наоколо
досред	јапом	наочи
дуж	к/ка	наочиглед
за	код	наочице
заврх	кон	напоред
зарад	контра	напрам/напрама
заради	крај	напрема
због	крајем	напрот(и)
збоград	кроз(а)	напротив
из	кром	напротивно
иза	кросред	наспоред
изван	лице	наспрам
извише	лиш	наспрама
изврх	лише	наспрамо
издно	мед	насред
изим	међ	насупрот
измед/измеђ	међу	наусрет

науштрб	подуж	преткрај
ниже	позад	при
низ	позади	приђе
нуз	полаг	пријед
о	помеђу	приликом
об	помоћу	про
од	понад	проз(а)
ода	попут	прот
одврх	порад	против
одно	поради	противно
односно	поред	проћ
одовуд(а)	после	проћу
око	послед	пут
окол	послен	путем
около	посред	рад
окон	посреди	ради
окрај	постранце	раз
окром	поталн/потлам	рази
олиш	поткрај	разма
онкрај	потла	са
онстран	потле	саврх
остран	потлен	садно
ошљем	потли/потље	сакрај
по	прам	сасред
поблизу	прво	састрага
повиш	пре	сврх
повише	пред	сврху
поводом	пређе	севеп
поврх	през	сем
поврху	прекосред	скраја
подно	према	сниже
подну	преосред	споради

според	цијећ(а)
спрам	цјећ
спрама	чело
спред	через
спрема	чрез
спроћу	широм
сред	
страг(а)	
су	
супра	
супрам	
супре	
супрот	
супротице	
супротно	
супроћ	
супроћу	
сучелице	
уврх	
удно	
уз	
узвис	
уздуж	
украј	
унаточ	
унутар	
уочи	
упркос	
усвудуж	
услед	
усред	
усумит	

Биографија

Љубица Весић је рођена 10. маја 1989. године у Београду. Основну школу и гимназију завршила је у Београду.

Основне академске студије на студијском програму *Српски језик и књижевност* на Филолошком факултету Универзитета у Београду завршила је 2012. године са просечном оценом 8,95. Дипломирала је као први студент на својој групи у својој генерацији. Мастер академске студије завршила је 2013. године са просечном оценом 9,8 на смеру *Српски језик*, филолошки модул, одбранивши мастер рад под називом *Утицај промене средине на стабилност акценуације*, под вођством ментора проф. др Јелице Јокановић Михајлов.

Студент је докторских академских студија на Филолошком факултету Универзитета у Београду, на модулу *Српски језик*, на којима је положила све испите и одбранила све самосталне истраживачке радове, предвиђене студијским програмом, и тиме је стекла 120 ЕСПБ на докторским академским студијама.

Од 2013. до 2015. (са прекидима) радила је као професор српског језика у Филолошкој гимназији у Београду. Као професор српског језика и књижевности радила је и Зуботехничкој школи и Првој економској школи. Од 2013. до 2015. године хонорарно је радила као лектор и коректор за издавачке куће „Моно і тапјана” и „Vulkan”.

Од 2014. године ради као сарадник у настави (од 2016. у звању асистента) на Учитељском факултету Универзитета у Београду. Као сарадник, а потом и као асистент, држала је вежбе на предметима *Српски језик I*, *Српски језик II* и *Говорна култура*.

У целокупном периоду рада сарађивала је и са издаваштвом Учитељског факултета као лектор и коректор. Од 2015. године на Учитељском факултету ангажована је и као предавач на припремној настави за будуће студенте Учитељског факултета.

У 2019. години била је члан организационог одбора за научни скуп „Програмске (ре)форме у образовању и васпитању – изазови и перспективе”.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора: *Љубица Весић*

Број досијеа: 14010/д

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Прилози и предлози у општим речницима српског језика

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација ни у целини ни у деловима није била предложена за стицање дипломе студијских програма других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, _____

**Изјава о истоветности штампане и електронске верзије
докторског рада**

Име и презиме аутора: *Љубица Весић*
Број досијеа: *14010/д*
Студијски програм: *Језик, књижевност, култура*
Наслов рада: *Прилози и предлози у општим речницима српског језика*
Ментор: *проф. др Весна Ломпар*

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада. Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, _____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

***Прозодијске алтернације у творби речи
и њихова примена у настави српског језика***

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду, и доступну у отвореном приступу, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла:

1. Ауторство (CCBY)
2. Ауторство – некомерцијално (CCBY-NC)
- 3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CCBY-NC-ND)**
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CCBY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CCBY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CCBY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _____

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.